HAD DE PROEFKRECHE EFFEKT ?

verslag
van een wetenschappelijk onderzoek

HAD DE PROEFKRECHE EFFEKT ?

V. Colland

HAD DE PROEFKRECHE EFFEKT ?

verslag
van een wetenschappelijk onderzoek

door

Dolf Kohnstamm, Truus van der Lem,
Martine Cornelisse,
Loes Kleerekoper, Vivian Colland
en Sanderijn van der Doef

1976
Dekker & van de Vegt - Nijmegen

© 1976 Stichting Kreche en Wetenschap - Amsterdam
Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 255 9854 4

INHOUD

		pag.
VOORWOORD		1
VERANTWOORDING		5
DEEL I:	ACHTERGRONDEN, DOELSTELLINGEN EN UITWERKINGEN IN DE PRAKTIJK.	6
	1. Waarom het projekt er kwam	6
	2. Eerste vormgeving	12
	2.1. Het projektvoorstel van de Stichting Kreche en Wetenschap	12
	2.2. Pedagogische oriëntatie	15
	2.3. Huisvesting	17
	3. Korte beschrijving van wat het projekt in de praktijk tenslotte ging inhouden	18
	3.1. Algemeen	18
	3.2. Dagindeling	19
	3.3. Meer over het omgaan met de kinderen	21
	3.4. De ouders	24
	3.5. De medewerkers	28
	3.6. Geleidelijke accentverschuivingen in de doelstellingen en werkwijzen van het projekt	30
DEEL II:	HET ONDERZOEK NAAR EFFEKTEN BIJ DE KINDEREN MET BEHULP VAN TESTS.	33
	4. De kinderen	33
	4.1. De kinderen die als 'proefpersonen' tot de Proefkreche toegelaten werden	33
	4.1.1. Uitweiding: Waarom naast KS kinderen ook LS kinderen?	35
	4.1.2. Uitweiding: Problemen bij de werving van KS kinderen voor de Proefkreche	39
	4.2. Onderverdelingen binnen de krechegroep	41
	4.3. De kontrolegroepen	47
	4.3.1. Uitweiding: 'Matching', of hoe naar een zoveel mogelijk overeenkomstige kontrolegroep gezocht werd	50
	4.3.2. Uitweiding: Gang van zaken bij de selektie van schoolkontroles	57

4.4. Uiteindelijke samenstelling van de groepen kinderen die bij het projekt betrokken waren 60
4.4.1. Krechekinderen 60
4.4.2. Thuiskontroles 65
4.4.3. Vergelijking van beide groepen 73
4.4.4. Schoolkontroles 77
5. De meetinstrumenten en het testprogramma 79
5.1. Keuze van de meetinstrumenten 79
5.1.1. Uitweiding: Beschrijving van de gebruikte tests 82
5.1.2. Uitweiding: De ontwikkeling van de Proefkreche woordentest 87
5.1.3. Uitweiding: Andere aspekten van taalontwikkeling waarvoor niet tijdig een meetinstrument ontwikkeld kon worden 88
5.2. Het testprogramma 90
5.2.1. Uitweiding: Verschillen in de testsituaties bij krechekinderen en thuiskontroles 94
6. Analyse testskores van alléén KS kinderen (ouders met korte scholing) 106
6.1. Inleiding 106
6.2. De begintests 116
6.3. De middentests 123
6.4. De eindtests 126
6.5. De eerste serie vervolgtests 130
6.6. De tweede serie vervolgtests 134
6.7. Samenvatting van de belangrijkste resultaten 136
7. Analyse testskores KS èn LS kinderen (ouders met korte en lange scholing) 138
7.1. De begintests 139
7.2. De middentests 144
7.3. De eindtests 149
7.4. De vervolgtests I 153
7.5. De vervolgtests II 161
7.6. Samenhang met sexe 169
7.7. Samenhang met geboortevolgorde 169
7.8. Samenhang met komen voor hele of halve dag 170
7.9. Testskores van VV-kinderen 171

7.10. Samenhang met 'exposure' 172
7.11. Samenhang met aankomstleeftijd 174
7.12. Samenhang met de verschillende fasen van het projekt 176
7.13. Het speelzaaleffekt binnen de thuiskontrolegroep 177
7.14. Testleidereffekten 178
7.15. Samenvatting van de belangrijkste resultaten 179
8. Evaluatie van het effektonderzoek gebaseerd op testskores 183
8.1. Het onderzoek methodologisch bezien 183
8.2. De betekenis van de verkregen resultaten 185
8.3. De resultaten van het projekt Proefkreche in het licht van resultaten en konklusies uit andere, min of meer overeenkomstige projekten 190
8.3.1. Het Syracuse - Children's Center 191
8.3.2. Het Frank Porter Graham programma in North Carolina 193
8.3.3. Het Toronto-projekt 198
8.3.4. Het Milwaukee projekt 201
8.3.5. Konklusies uit een literatuuroverzicht van A. Sjølund 206
8.3.5.1. Onderzoeken bij kinderkreches 206
8.3.5.2. Onderzoeken bij 'kinderbewaarplaatsen 208
8.3.6. Konklusies uit een overzichtsrapport over recente projekten van Barbara Tizard 214
8.3.7. Konklusies uit een overzichtsrapport over Amerikaanse projekten van Urie Bronfenbrenner 217
8.3.8. Na dit alles nogmaals: Konklusies t.a.v. het projekt Proefkreche 220

DEEL III: OVERIG ONDERZOEK 224

9. Methoden en resultaten van andere vormen van evaluatie 224

9.1. Opinie-instrumenten 224

9.1.1. Interviews met krecheouders 224

9.1.2. Meningen van ouders met behulp van een Q-sort methode 225

9.1.3. Interviews met kleuterleidsters 227

9.2. Observatie-instrumenten 229

9.2.1. Observaties in de Proefkreche (algemeen) 229

9.2.2. Observaties van ex-krechekinderen op de kleuterscholen 231

9.2.3. Observaties van ongewenst gedrag 232

9.2.4. Observaties van gedrag van kinderen in de 'individuele aandacht situatie'. Vergelijking met hun gedrag in de groep 235

9.2.5. Het observeren van 'sociale kompetentie' 236

9.2.6. Het observeren van aandacht voor audio-visuele verhaaltjes 237

9.3. Resultaten verkregen met behulp van opinie-instrumenten 238

9.3.1. Interviews met krecheouders 238

9.3.2. Interviews met kleuterleidsters 257

9.4. Resultaten gebaseerd op systematische observaties 258

9.4.1. Observaties in de Proefkreche (algemeen) 258

9.4.2. Observatie ex-krechekinderen op de kleuterscholen 262

9.4.3. Observaties van kinderen in de 'individuele aandacht situatie' 263

9.4.4. Het observeren van sociale kompetentie 263

9.4.5. Het observeren van aandacht voor audio-visuele verhaaltjes 266

9.5. Evaluatie: De betekenis van de verkregen resultaten 268
9.5.1. Zoals met de interviews verkregen 268
9.5.2. Zoals met gedragsobservaties verkregen 274

DEEL IV: SAMENVATTING EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK 277

10. Samenvatting 277
10.1. Het projekt Proefkreche 277
10.2. Het onderzoek naar de effekten 280

11. Suggesties voor verder onderzoek 285
11.1. Analyse van in het projekt Proefkreche verzamelde gegevens die niet tijdig in dit rapport verwerkt konden worden 285
11.2. Onderzoek gericht op instrumentverbetering 286
11.3. Verder onderzoek naar de invloed van kindercentra op kind en gezin 287
11.4. Onderzoek naar de doorwerking van de ideën en resultaten van het projekt Proefkreche 288
11.5. Voortgezet onderzoek gericht op de optimalisering van het dagelijks werk in kindercentra 289
11.6. Onderzoek naar de verschillen in de opvoedingsstijlen die voorkomen in kindercentra zowel bij de leidsters als bij de ouders 290

DEEL V: BIJLAGEN 292

LITERATUUR 385

VOORWOORD

Eind 1969 werd begonnen met het projekt Proefkreche '70 onder verantwoordelijkheid van de toen juist opgerichte Stichting Kreche en Wetenschap, die onder meer tot doel had 'het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek dat gericht is op een optimaal effekt van het verblijf van peuters in kinderdagverblijven'. De Proefkreche heeft, als kreche, bestaan van april 1970 tot mei 1975 en het projekt is begin 1976 met een reeks publikaties, waaronder dit rapport, afgesloten.

Wat is er in die ruim vijf jaar gebeurd binnen het projekt? Meer dan 100 kinderen hebben een periode van hun vroegste jeugd in de Proefkreche doorgebracht en de leidsters hebben getracht deze kinderen een zo aangenaam en zo stimulerend mogelijke tijd te geven. De ouders van de kinderen hebben hun vertrouwen aan de Proefkreche geschonken en de aan de kreche verbonden maatschappelijk werksters en psychologe hebben geprobeerd om de kontakten met de ouders zo vruchtbaar mogelijk te laten zijn. De proefkreche kreeg in de loop van haar bestaan een zekere bekendheid binnen het zich snel ontwikkelende kindercentragebeuren in Nederland. Van dit gebeuren hield zij zich niet afzijdig. Integendeel, ideeën over de inhoud van het pedagogisch handelen, over begeleiding en opleiding van leidsters e.d. werden uitgedragen door middel van publikaties, films, mondelinge kommunikatie met binnen- en buitenlandse bezoekers en deelname aan kommissie-werkzaamheden.

Tot de opzet van het projekt hoorde een onderzoek naar de effekten die het verblijf in de Proefkreche op de kinderen zou hebben. In dit rapport wordt over dat onderzoek verslag uitgebracht. Voor onderzoeken als hier beschreven is geen pasklare methodologie voorhanden. Vooruitlopend op de beschrijvingen van de opzet wijzen wij hier op enkele komplicerende faktoren die ons onderzoek onderscheiden van een zuiver wetenschappelijk experiment in de gangbare betekenis van dat woord.

1. Vanaf het begin moesten dezelfde onderzoekers hun aandacht verdelen tussen vormgeving aan de inhoud van het krechewerk enerzijds, ontwikkeling en toepassing van een effektmetend instrumentarium anderzijds. Beide soorten aktiviteiten moesten tegelijkertijd verricht worden; er was bij binnenkomst van de eerste kinderen nóch een programma van aktiviteiten, nóch een instrumentarium voor evaluatie.

2. De wijze waarop de met meetinstrumenten verkregen gegevens geanalyseerd zouden worden lag niet tevoren vast. Deze werd in de loop van het projekt ontwikkeld. De vorm die anno 1975 toegepast is, had in 1969 trouwens niet gekozen kunnen worden. Die methode was toen nog niet zover ontwikkeld: enerzijds waren de data-deskundigen, de computers en computerprogramma's nog niet zo ver, anderzijds waren wij onderzoekers toen nog niet bekend met de nieuwe mogelijkheden van data-analyse.

3. Het onderzoek vertoont alle problemen van een longitudinaal onderzoek waarbij men over meerdere jaren kinderen volgt in hun ontwikkeling.
   Omdat wij menen, dat wat wij geleerd hebben van en aan dit onderzoek nuttig kan zijn voor toekomstige projekten - en trouwens ook voor de evaluatie van reeds verrichte onderzoeken - hebben wij vrij uitvoerig verslag willen doen van onze werkwijzen en resultaten.

Het rapport draagt de auteursnamen van diegenen die in het laatste stadium als 'verslaggevers' aan het projekt verbonden waren. Vele anderen hebben in een vroeger stadium aan het onderzoek bijgedragen. De namen van alle medewerkers, bestuursleden van de Stichting Kreche en Wetenschap en adviseurs zijn in bijlage X te vinden.

Voor het projekt werd door het Ministerie van C.R.M. in 1970 een begeleidingskommissie ingesteld. Deze begeleidingskommissie is gemiddeld 4 keer per jaar bijeen geweest en heeft in talloze zaken geadviseerd. Wij zijn deze kommissie veel dank verschuldigd voor de konstruktieve wijze waarop zij het projekt begeleid heeft. De samenstelling van de kommissie heeft in de loop der jaren enige verandering ondergaan. De kern bleef echter dezelfde. In de laatste jaren maakten de volgende mensen deel uit van deze kommissie:

vertegenwoordigers van het ministerie van C.R.M.	dr. A. Darsono mr. J.M. van Ierland-Meyering mr. D.Q.R. Mulock Houwer
vertegenwoordiger van de Stichting Kreche en Wetenschap	drs. L. van Rijswijk-Clerkx
vertegenwoordiger van de WKN	drs. A. Wagenaar-Hardon
onafhankelijke deskundige aangezocht door het ministerie van CRM	drs. A. Grewel
onafhankelijke deskundige aangezocht door de Stichting Kreche en Wetenschap.	dr. C.F.M. van Lieshout prof. dr. F.J. Mönks

Van de Proefkreche waren bij deze besprekingen aanwezig: prof. dr. G.A. Kohnstamm en drs. G.J. van der Lem, afhankelijk van het onderwerp aangevuld door andere medewerkers van de Proefkreche.

Wij willen diegenen danken die met hun financiële ondersteuning het hele projekt mogelijk hebben gemaakt. Dat zijn in de eerste plaats de medewerkers van het Ministerie van C.R.M. die onze zaak duurzaam bepleit hebben bij de uiteindelijk verantwoordelijke beleidslieden. Daarnaast zijn het van C.R.M. diegenen die ons bij het financieel beheer en beleid voortdurend hebben geholpen. Het draaiend houden van een klein bedrijf met ongeveer dertig mensen op de loonlijst is voor psychologen geen vanzelfsprekende bezigheid. Naast de bij de begeleidingskommissie genoemde C.R.M.-funktionarissen danken wij daarom in het bijzonder de heren J.P. Lalleman en J.J. Buskoop.

Tenslotte gaat onze dank uit naar diegenen die ons in verschillende fasen van het projekt methodologische adviezen hebben gegeven. Behalve de bestuursleden van de Stichting, Lily van Rijswijk en Egbert Warries, was dat in de beginfase vooral dr. Don Mellenberg en in de eindfase prof. dr. John van de Geer. Eén van diens assistenten, Huibert de Man, hielp ons intensief met de data-analyse.

Het projekt Proefkreche heeft behalve dit rapport over het wetenschappelijk onderzoek een aantal andere publikaties opgeleverd die bestemd zijn voor een groter publiek. Deze boekjes betreffen vorm en inhoud van het werken met de kinderen en hun ouders. Daarin wordt uitvoerig beschreven hoe de leidsters, hoe de maatschappelijk en kultureel werksters en hoe de hen begeleidende psychologe(n) werkten. (Voor titels zie bijlage XI). In deze boekjes en ook in de (zeven) films die door de cineast Joris Grebolder van het spelen en werken in de kreche gemaakt zijn, leeft het projekt voort. Voor de ouders, de kinderen en de medewerkers is het projekt daarentegen verleden tijd. Voor bijna alle betrokkenen is het projekt belangrijk geweest voor hun persoonlijk leven; misschien wel belangrijker voor de volwassenen dan voor de kinderen.

Wellicht zullen er later volwassenen zijn die nog vage herinneringen hebben aan de tijd dat zij door hun ouders naar een huis op de Weteringschans gebracht werden. Daar was dan eerst een glazen deur en daarachter stond een grote hond je op te wachten, maar bang was je daarvoor niet....., gek eigenlijk....., hoe heette die hond ook alweer?

VERANTWOORDING

Een eerste versie van dit rapport werd door een twintigtal personen gelezen en van kommentaar voorzien. Het geheel werd begin 1976 in een bijeenkomst van adviseurs, leden van de begeleidingskommissie en projektmedewerkers besproken. Het mondeling en schriftelijk gegeven kommentaar noopte tot een groot aantal aanvullingen, weglatingen, korrekties en verduidelijkingen. Aangezien het projekt inmiddels ten einde was en de medewerkers ook niet meer in dienst waren, hadden de meeste van deze medewerkers inmiddels teveel andere zaken aan hun hoofd, waaronder het - in 'eigen tijd' - voltooien van enkele andere publikaties over het projekt Proefkreche. Het proces van revisie dat moest plaats vinden kon daardoor niet opnieuw door het team beoordeeld en gefiatteerd worden.

Margot Taal was mij behulpzaam bij het inventariseren en overbrengen van een groot aantal kanttekeningen die door de lezers van de eerste versie waren gemaakt. Daarna heb ikzelf het rapport ingrijpend gereorganiseerd, mede naar aanleiding van de op de eerdere vorm en inhoud gegeven kritieken. Op de uiteindelijke struktuur, op de beslissingen om bepaalde gedeelten wel of niet op te nemen én op de hoofdstukken 8 en 10 kunnen de andere teamleden eigenlijk niet worden aangesproken.

Gaarne wil ik tien personen, die zich ook in het voorlaatste stadium intensief met dit rapport hebben beziggehouden, hetzij door gedetailleerd kommentaar te leveren, hetzij door aanvullingen te schrijven, met name noemen en hartelijk danken:

Vivian Colland
Martine Cornelisse
Annemarie Grewel
Loes Kleerekoper
Truus van der Lem
Kees van Lieshout
Lily van Rijswijk
Karel Stokking
Margot Taal
Joke Wagenaar

De eerste versie van het rapport werd grotendeels door Trees van den Berg - sekretaresse van het projekt vanaf het allereerste begin - getypt. De tweede versie werd getypt door Mevr. Vreeswijk-Hoogenraad.

April 1976
Dolf Kohnstamm.

DEEL I

ACHTERGRONDEN, DOELSTELLINGEN EN UITWERKINGEN IN DE PRAKTIJK

1. WAAROM HET PROJEKT ER KWAM

Het projekt is ontstaan in een tijd waarin veel belangstelling bestond voor wat men 'kompensatie-programma's' ging noemen, analoog aan het engelse 'compensatory education' en het duitse 'kompensatorische Erziehung'. Wat was daarvan de grondgedachte? In een aantal westerse landen werd in het begin van de jaren zestig veel geschreven en gesproken over het probleem dat kinderen uit verschillende lagen van de bevolking op de lagere scholen zulke verschillende schoolresultaten behaalden. Daardoor ontstond een zeer ongelijke kans op toelating tot en op sukses in de moeilijker vormen van het voortgezet onderwijs. En aangezien suksesvolle deelname aan dit onderwijs over het algemeen aanmerkelijke voordelen oplevert - zoals meer kans op interessant en afwisselend werk, meer kans op zelf-ontplooiing, hogere salarissen, invloed op de eigen werksituatie en op die van anderen en invloed op het tot stand komen, of tegenhouden, van allerlei maatschappelijke ontwikkelingen - waren er mensen die op zoek gingen naar nieuwe mogelijkheden om deze 'ongelijkheid van kansen', en dit 'verlies van talent' tegen te gaan. De ontwerpers van de kompensatie-programma's hoopten de verschillen in schoolprestaties (en daarmee vervolgens de verschillen in maatschappelijke posities) aanzienlijk te kunnen verminderen door op een vroege leeftijd te gaan 'kompenseren' voor wat als een 'tekort' van het milieu gezien werd. Men dacht (en velen denken nog steeds), dat de leefgewoonten en het 'kultuurpedagogisch nivo' van het gemiddelde arbeidersgezin zodanig remmend werkt op de ontwikkeling van de kinderen, dat zij al met een achterstand (ten opzichte van hun meer gestimuleerde leeftijdgenootjes) aan de lagere school beginnen. De publikaties over het bestaan van grote verschillen in lezen en rekenen in de eerste klas werden gevolgd door publikaties over het bestaan van grote verschillen in testresultaten

bij kleuters. Die tests maten de verstandelijke ontwikkeling en de taalontwikkeling en vooral dit laatste - de milieuverschillen in taalontwikkeling - werd door sommige psychologen en pedagogen gezien als een belangrijke oorzaak van de latere verschillen in schoolprestaties. Derhalve ontwierpen zij experimenten om na te gaan of extra stimulering van de taalontwikkeling (maar ook van de algemene verstandelijke ontwikkeling) op de kleuterleeftijd tot een soort inhaal-proces zou leiden bij kinderen die waren 'achtergebleven'. In de Verenigde Staten werd voor dat doel in korte tijd een soort kleuteronderwijs uit de grond gestampt onder de naam 'Project Head Start'. In het Utrechtse projekt 'Kompensatieprogramma voor kleuters' (1966-1969) leidden Kohnstamm en de Vries een 'Taal-Denk programma' dat op deze gedachten gebaseerd was.

In diezelfde tijd werd ook door andere Nederlandse onderzoekers, zoals Rupp, Grandia en Gerstel, geprobeerd kleuters uit arbeidersmilieu een betere start te geven in het lager onderwijs. Zie bijvoorbeeld wat Rupp daar in 1969 in zijn proefschrift over schreef (Rupp, 1969, blz.157):

> "Het onderzoek waarover in dit boek verslag is gedaan, heeft geleid tot het opstellen van een gezinsbeïnvloedingsprogramma. Het doel van dit programma is het verhogen van het cultuur-paedagogisch niveau van de opvoeding in daarvoor in aanmerking komende gezinnen, opdat de betrokken kinderen schoolweerbaar hun entree op de lagere school zullen maken. Schoolweerbaar in een mate, dat daaruit schoolprestaties voortvloeien die een goede basis vormen voor een voortgezette opleiding. De overgrote meerderheid van de zwakke presteerders op de lagere school komt uit het sociaal-economisch gezien laagste milieu. Ons onderzoek heeft aangetoond, dat in dit milieu het cultuur-paedagogisch niveau van de opvoeding gemiddeld het laagst is. Voor het programma komen daarom gezinnen uit deze laag van de bevolking het meest in aanmerking".

Al spoedig werd duidelijk, dat deze kompensatie-programma's voor kleuters niet het gewenste effekt hadden. Tal van verklaringen werden voor het uitblijven van resultaten aangevoerd. Er kwam ook veel kritiek op de uitgangspunten van deze programma's.

De uitgangspunten kwamen onder druk te staan van een in 1969 vrij plotseling toenemende politieke bewustwording onder degenen die zich met het onderwijs bezig hielden. Radikaal links georiënteerde kritici vonden dat de oorzaak van deze verschillen niet weggenomen kon worden door aan de kinderen van arbeiders beter en eerder onderwijs te gaan geven. Volgens hen was (en is) de enige oplossing gelegen in een radikale maatschappijverandering. Al het andere noemden zij 'sleutelen' aan slechte gevolgen van een verkeerd systeem. Meer 'burgerlijk-liberaal' ingesteldë personen daarentegen dachten (en denken) de grotere gelijkheid in de maatschappij te bereiken via kleine stapjes, geleidelijk verbeterend wat als onrechtvaardig gevoeld wordt. De bovengenoemde Rupp en Gerstel hebben zich in 1970 duidelijk gedistantieerd van hun eerdere uitgangspunten en werkwijzen. Evenals Van Calcar in Amsterdam, gingen zij op zoek naar een buurtgericht opbouw- en stimuleringswerk, waarin de school ontschoold en dichter bij de mensen gebracht moest worden.

In de engelstalige vakliteratuur was in 1968, 1969 al het een en ander te vinden over enrichment projects die gericht waren op heel jonge kinderen. Van invloed op de gedachten achter het projekt Proefkreche was zeker het feit, dat Kohnstamm in 1968 de vertaling ondernam van het voor een groot publiek geschreven Revolution in Learning van Maya Pines (1966). De vertaling verscheen in 1969 onder de titel: Kinderen kunnen méér. De pagina's die aan het experimentele kindercentrum van Bettye Caldwell in Syracuse gewijd zijn (blz. 115-119), geven allerlei overeenkomsten te zien met de opzet van het latere projekt Proefkreche. Wij citeren:

> "Het kindercentrum werd in 1964 geopend. Het was de bedoeling dat in vijf jaar aangetoond zou worden, dat het mogelijk is 'cultureel bepaalde geestelijke retardatie' bij de meest bedreigde kleuters en babies te voorkomen. De sociaal-emotionele èn de cognitieve ontwikkeling zouden met evenveel nadruk bevorderd worden. Dr. Caldwell, psychologe, benadrukt het nog eens: "Deze twee zaken zijn niet los van elkaar te denken, je kunt de ene niet ontwikkelen ten koste van de andere." Ze gelooft bijvoorbeeld ook, dat het heel belangrijk is om het vertrouwen van de kinderen in volwassenen te vergroten. In het centrum worden situaties zó gearrangeerd, dat het kind bepaalde cognitieve handelingen leert verrichten: categorisering,

begripsvorming en een instelling om te leren. Men probeert ook voortdurend een sfeer te creëren waarin de kinderen kunnen floreren en niet alleen maar groeien. Het centrum beschikt over een smal oud gebouw en over een grote caravan die zo verbouwd is, dat hij nu een onderkomen aan de babies kan bieden. Hij staat naast een ruime speelplaats, met schommels, zandbakken en klimrekken. Achter in iedere speelruimte is een soort kabinetje, van waaruit de onderzoekers, ongezien, dus zonder te storen, de kinderen kunnen observeren. Toen ik naar boven liep kwam ik een groepje peuters tegen. Zij gingen uit met hun leidster, naar een boerderij, om de dieren daar te bekijken en hopelijk pony te rijden. Vanuit een observatiehokje sloeg ik de twee- en driejarigen gade, terwijl ze, koekjes etend en vruchtensap drinkend, naar het voorlezen van een verhaal luisterden. Er waren twee leidsters voor acht peuters, één op vier dus, volgens Dr. Caldwell een absoluut minimum. Er kwamen vaak kwekelingen om de gelederen nog meer te versterken. Men vertelde me, dat ieder kind één staflid had, dat speciaal met zijn zorg was belast, hem bijvoorbeeld verzorgde als hij wakker werd na zijn middagdutje. Zo kreeg ieder kind, 's-morgens en 's-middags eenmaal, minstens een half uur achter elkaar, volledige persoonlijke belangstelling van steeds dezelfde volwassene. Zelfs babies van nog geen jaar doen mee met het vingerverven, ook nemen ze deel aan speciale leerspelletjes. Die variëren van het luisteren naar verschillende geluiden, belletjes, gefluister, stenen in een doosje, tot het ruiken aan allerlei geurtjes, waaronder azijn. Je kunt een een-jarige leren, dat voorwerpen die uit het gezicht verdwijnen niet ophouden te bestaan. De leidster zet bijvoorbeeld een stukje speelgoed ergens achter en kijkt of de baby het nog kan vinden. Ze kan ook twéé omwegen gebruiken, dat wil zeggen, dat ze het speelgoed onder twee lagen verstopt. Een iets ouder kind kan het speelgoed-touw probleem leren oplossen, leren dat het aan een stuk touw moet trekken om een stuk speelgoed te kunnen pakken, een les in oorzaak en gevolg dus.
Eens per maand wordt de kinderen een zeer informele test afgenomen om te zien of zij bepaalde begrippen, zoals 'groter' of 'kleiner', hebben verworven."

Ofschoon van een evaluatie van resultaten van dat projekt in die tijd nog niets bekend was, heeft onderstaande evaluatie van Maya Pines toch bijgedragen tot de start van de Proefkreche:

> "Omdat het programma van het centrum zo revolutionair is, was een van de eerste dingen waarvan de leiding zeker moest zijn, dat het in ieder geval niet schadelijk was voor de kinderen. Tot dusverre is alles erg positief: de kinderen hechten zich aan de stafleden, kunnen goed met elkaar opschieten, en hun IQ's stijgen naarmate ze ouder worden, terwijl het IQ van kinderen uit dit milieu meestal de tegengestelde neiging vertoont."

Een ander projekt dat het onze beïnvloedde was het 'Demonstration Infant Day Care and Education Program' van William Fowler in Toronto. Begin 1969 bezocht Kohnstamm Bereiter in Toronto en ontmoette bij die gelegenheid ook Fowler die aan hetzelfde instituut werkte. Een bezoek aan diens experimenteel kinderdagverblijf en een diskussie over de opzet van het evaluatieprogramma volgden. Onlangs verscheen een verslag van Fowler in het door Friedlander e.a. geredigeerde Exceptional Infant 3 (1975), waarin, toevalligerwijs, een artikel over ons eigen projekt Proefkreche en een artikel over het projekt Fowler pal achter elkaar zijn opgenomen. Behalve in dit boek van Friedlander vindt men een eerder overzicht van de belangrijkste Amerikaanse en Canadese programma's voor heel jonge kinderen in Starr (1971).

Deze hierboven geschetste gedachtengang leefde ook al enige tijd bij funktionarissen van het Ministerie van CRM. Zij hadden grote behoefte aan kennis omtrent de ontwikkeling van jonge kinderen in de sociaal-economische lagere milieus van onze samenleving en aan kennis omtrent de mogelijkheden om deze ontwikkeling in gunstige zin te beïnvloeden. Daartoe gaven zij in 1966 de Amsterdamse Sociologe Lily van Rijswijk opdracht een literatuurstudie over dit onderwerp te maken. Deze kwam in 1969 gereed en werd gepubliceerd onder de titel 'Kind en Milieu'.
Voor het Ministerie diende deze studie als uitgangspunt voor mogelijke onderzoekingen die op dit gebied verricht zouden moeten worden. Er werd overleg gepleegd tussen de afdelingen

Onderzoek en Planning (O en P), Opbouwwerk in Bijzondere Situaties (OBS) en Hoofdafdeling Gezinsaangelegenheden. Men was van mening, dat bovengenoemde onderzoeken het best zouden kunnen worden uitgevoerd in een crèche*. Er werd besloten tot een kreche-onderzoek. Als gevolg van dit besluit werd Lily van Rijswijk verzocht om een studie te maken van de beschikbare kreche-literatuur en om een onderzoek te doen naar de mogelijkheden die verschillende kreches bieden voor zo'n onderzoek. De bevindingen van deze studie werden neergelegd in een rapport getiteld: 'Stedelijke crèches in Nederland'. Op grond van deze bevindingen werd een voorlopig besluit genomen over de vorm en het oogmerk van een eerste kreche-onderzoek. Hiertoe werd Kohnstamm uitgenodigd en vervolgens werd in gezamenlijk overleg een aantal mogelijkheden voor een onderzoek bekeken.
Aanvankelijk werd gedacht in de richting van een vergelijkend onderzoek bij meerdere kinderdagverblijven in verschillende steden. Daarna aan een onderzoek in een beperkt aantal kinderdagverblijven, waarbij één kinderdagverblijf tot een zo stimulerend mogelijke omgeving zou moeten worden ingericht en de andere ter vergelijking moesten dienen.

Vervolgens kwam de vraag aan de orde welke van de bestaande kinderdagverblijven in de randstad tot experimentele kreche gemaakt moest worden. Deze vraag had Lily van Rijswijk zich in het rapport voor het ministerie ook al gesteld, en zij had mede met het oog op de beantwoording van deze vraag, een groot aantal kinderdagverblijven in verschillende grote steden bezocht en in haar rapport beschreven. Na bestudering van het rapport en na overleg met Lily van Rijswijk kwam Kohnstamm tot de konklusie, dat hij geen experiment in een bestaand kinderdagverblijf wilde inrichten, maar dat hij de zaak alleen aandurfde als er speciaal voor dit doel een nieuw kinderdagverblijf opgezet zou worden.

* Destijds werd deze spelling gebruikt. Onder invloed van een progressieve spellingswijze veranderden wij de als k uitgesproken c in een k. Het woord kindercentrum was toen nog onbekend.

2. EERSTE VORMGEVING

2.1. Het projektvoorstel van de Stichting Kreche en Wetenschap

Uit het projektvoorstel dat door de Stichting bij CRM werd ingediend zijn hieronder de belangrijkste gedeelten overgenomen:

1. In een experimentele kreche zo spoedig mogelijk nieuwe methoden in de praktijk brengen, gericht op een optimaal effekt van het verblijf van peuters in kinder-dagverblijven, overeenkomstig doelstelling 1 van de Stichting Krèche en Wetenschap.
2. De resultaten van het verblijf in deze experimentele kreche moeten voorzover mogelijk empirisch vastgesteld, getoetst op hun waarde en gepubliceerd worden.
3. Aanvankelijk zal daarbij de nadruk liggen op de kognitieve ontwikkeling van de peuters (waarneming, taal, denken), omdat
   a) wie te veel tegelijk wil onderzoeken het gevaar loopt veel oppervlakkige indrukken te verkrijgen in plaats van enkele werkelijk overtuigende resultaten;
   b) de nadruk op het onderzoek van de kognitieve ontwikkeling niet betekent, dat de voorwaarden voor een optimale emotionele, sociale en lichamelijke ontwikkeling van het kind verwaarloosd zullen worden, noch dat de gevolgen van het verblijf in de kreche op deze punten niet onderzocht zullen worden. Integendeel, de projektleiding is van mening, dat een optimale kognitieve ontwikkeling alleen mogelijk is als tevens aan de genoemde voorwaarden voldaan is. Hetzelfde geldt voor de relatie van het kind tot zijn moeder en/of vader. Het wetenschappelijk onderzoek van deze aspekten zal, voor zover mogelijk, worden verricht, doch in de eerste jaren niet van doorslaggevende betekenis zijn;
   c) er algemeen grote bezorgdheid bestaat over grote achterstand van kinderen uit de lagere inkomensgroepen op sommige aspekten van de kognitieve ontwikkeling;
   d) de mening post vat, dat er op zeer jeugdige leeftijd 'gekompenseerd' zal moeten worden om deze achterstand te kunnen inlopen;

e) het kinder-dagverblijf daarvoor een goede mogelijkheid biedt;

f) er desondanks in bestaande kreches weinig aandacht aan de kognitieve ontwikkeling geschonken wordt, deels door gebrek aan informatie omtrent de mogelijkheden.

4. De in de experimentele kreche uitgewerkte en beproefde methoden moeten overdraagbaar zijn naar andere kreches. Daarom zal de experimentele kreche - na een inloopperiode - tevens de funktie van demonstratie- en opleidingskreche moeten vervullen.

Enige uitwerkingen uit dit voorstel waren:

Duur

De duur van het projekt hangt o.a. samen met het aantal jaren waarin men de kinderen in hun verdere leven wil volgen. Aannemende dat veel kinderen vanaf hun 2e jaar in de kreche zullen verblijven, is een minimale duur van 5 jaar noodzakelijk om die kinderen tot en met het begin van de lagere school te kunnen volgen. Deze funktie lijkt tevens noodzakelijk om de demonstratie- en opleidingsfunktie goed te kunnen vervullen.

Welke kinderen

We zullen ons richten op de groep van 2-4 jarigen. De minimale experimentele krecheperiode moet op 6 maanden gesteld worden. Daar de maanden vóór 2;0 ons uitermate belangrijk lijken in verband met de taalontwikkeling zullen wij bij de aanvang van de experimentele periode de nadruk leggen op kinderen van 1;6 (1;0) tot 3;6.

Aantal en samenstelling van de groepen.

De groepsgrootte is ook in de Proefkreche ten dele afhankelijk van de leeftijd van de kinderen. De gebruikelijke horizontale leeftijdsgroepen hebben vóór- en nadelen. Eén van de nadelen is, dat jongere kinderen zich niet aan de oudere kinderen kunnen optrekken. Daarom willen wij onderscheiden tussen leefgroepen en speelgroepen, waarbij de eerste vertikaal zijn samengesteld en de laatste horizontaal. Tijdens maaltijden en andere typische 'gezinsaktiviteiten' zullen de kinderen in hun leefgroep verkeren.

Tijdens de speeluren, waarin o.a. de door de leiding te geven ontwikkelingsimpulsen geconcentreerd zullen worden, zullen zij in groepjes van eenzelfde ontwikkelingsniveau bijeen zijn.
Uitgaande van een kreche-bevolking van ca. 32 kinderen komen wij op 4 leefgroepen van 8 kinderen en op 6 speelgroepen van respektievelijk 4, 4, 6, 6, 6 en 6 kinderen. Als er 6 leidsters zijn heeft iedere speelgroep een eigen leidster en kunnen 2 leidsters ambulant zijn als de kinderen bijeen zijn in hun leefgroepen.

Wat het wetenschappelijk onderzoek betreft, werd onderscheiden in:

A. De ontwikkeling van programma's van aktiviteiten, inklusief de noodzakelijke materialen en handleidingen. In overeenstemming met de doelstellingen van de Stichting Kreche en Wetenschap wordt een nieuwe methode of materiaalsoort eerst grondig beproefd en dan zo spoedig mogelijk - voorzien van handleidingen - ter beschikking gesteld van diegenen, die er in kreches mee willen gaan werken.
B. De ontwikkeling van een instrumentarium, waarmee effekten van de onder A genoemde programma's kunnen worden gemeten; dit houdt enerzijds in een aanpassing van reeds bestaande instrumenten, anderzijds de konstruktie van geheel nieuwe instrumenten.
C. Een onderzoek naar de effekten van het verblijf in de proefkreche.

Bij de uitwerking van A. werd geschreven:

Er zal worden begonnen met een basisskala van aktiviteiten, gericht op de emotioneel-affektieve, kognitieve, sociale en lichamelijke ontwikkeling. Voor ieder aspekt speciale aktiviteiten met daarnaast algemene aktiviteiten, die voor twee of meer aspekten tegelijk bedoeld zijn. Deze basisskala zal geleidelijk en systematisch worden uitgewerkt. Schijnbaar onrendabele, de kinderen niet aansprekende, te tijdrovende aktiviteiten zullen worden aangepast of geschrapt. Daarbij zal steeds zoveel mogelijk naar zelfstandigheid van de peuter worden gestreefd.

De te ontwikkelen aktiviteiten zullen naar twee 'sferen' overdraagbaar moeten zijn. Ten eerste zal voor iedere goed uitgewerkte aktiviteit een schriftelijke handleiding moeten komen, zodat andere kreches deze aktiviteiten kunnen overnemen. Ten tweede zal ernaar gestreefd worden, dat die aktiviteiten, die zich daartoe lenen, door de kinderen mee naar huis genomen kunnen worden, zodat de ouders, die daar plezier in krijgen, thuis op de ingeslagen weg door kunnen gaan.

2.2. Pedagogische oriëntatie

Behalve de vraag naar hoe het wetenschappelijk onderzoeksgedeelte van het projekt opgezet moest worden, was er de vraag hoe wij een goede kreche moesten worden. Bij de verbouwing van het pand, de aanschaf van meubilair en spelmateriaal hadden we ideeën nodig over hoe de kreche er in de toekomst uit moest gaan zien, qua inrichting, qua sfeer, qua indeling van de kinderen in groepjes etc. Ook moesten we nadenken over het soort leidsters dat aangetrokken zou moeten worden.

Waar kwamen deze ideeën over inrichting, organisatie, pedagogisch beleid etc. vandaan? Wij zullen hieronder een opsomming geven van mensen en kindercentra die wij in dit allervroegste stadium van het projekt respektievelijk gesproken en bezocht hebben:

- De direktie- en bestuursleden en kinderdagverblijven van de Amsterdamse Vereniging Dagverblijven voor het Gezonde Kind.
- De leden van de commissie 'V.V.A.O.-speelzalen' en de door hen opgezette/gesteunde speelzalen in Arnhem, Velp, Rheden en Dieren.
- Kinderdagverblijven in Den Haag, Rijswijk en Utrecht.
- De Rotterdamse kreches van de Katholieke Stichting voor Gezin en Jeugd, die vooral gevestigd waren in arbeidersbuurten en via hun kreches veel maatschappelijk (opbouw-) werk deden.
- GG & GD funktionarissen van Amsterdam en Den Haag die zich met kinderdagverblijven bezig hielden.

-De werkgroep anti-autoritaire kresjes,die met steun van de ASVA, in Amsterdam de A.A.-kreche 'Prins Constantijn' aan het oprichten waren.
-Een anti-autoritaire kreche in Nijmegen.
-Verschillende anti-autoritaire 'Kinderladen' in West-Berlijn en verschillende traditionele kinderdagverblijven in Oost-Berlijn.

Wat leverden al die bezoeken en gesprekken ons (en 'ons' waren met name de (toekomstig) direktrice van de Proefkreche, Truus van der Lem en iets later de architekt Rob Poel, de maatschappelijk werkster, Riekje Visser, de student-assistent Martine Cornelisse en de kleuterleidster Rita van de Ende) op? Van de uit praktische literatuur (zoals Prins, 1969; Beers-Bogulowski, 1966; WHO publikatie no.24, 1964; Schmidt-Kolmer, 1963) verzamelde informatie konden we een mogelijke toepassing in de Nederlandse praktijk beoordelen. We konden lijsten opstellen van benodigde materialen. De architekt kon (vaak handige) ideeën opdoen. We zagen, dat de kindermeubeltjes nergens 'ideaal' waren en samen met de architekt konden we een goed alternatief bedenken.
Maar naast konkrete ideeën deden we veel indrukken op over de zeer verschillende manieren waarop de leidsters hun werk deden. Sommigen wisten een in onze ogen gezellige, warme, accepterende en stimulerende sfeer te scheppen. Anderen waren in onze ogen koud en streng en spraken bijvoorbeeld over de ouders in het bijzijn van de kinderen. In sommige kindercentra bemerkten wij hoezeer een strakke hiërarchische struktuur belemmerend kon werken op leidsters (en daardoor op de kinderen).
Er was bij alle kindercentra in binnen- en buitenland niet één die wij konden of wilden 'kopiëren':
De anti-autoritaire speelzalen waren weliswaar vaak gebaseerd op voor sommigen van ons zeer aantrekkelijke ideeën over opvoeding, maar het soort ouders dat een dergelijke opvoedingsfilosofie had kwam niet bepaald overeen met het soort ouders (en kinderen) waarop ons projekt gericht was. Van het werk van Dr. Harriet Wilson, die ons over projekten in Liverpoolse slums op de hoogte stelde, konden wij ook weer weinig overnemen (en dat was met meer buitenlandse projekten het geval), omdat échte armoede bij ons gelukkig niet bestond.

Wat wij van haar bijvoorbeeld wel leerden, is dat ons oorspronkelijk idee om kinderen met een busje te halen en brengen (en daardoor te zorgen dat we meer 'goede' kinderen in de kreche zouden krijgen - en ook regelmatiger) geen goed idee was, omdat je op die wijze makkelijk alle kontakt met de ouders kunt verliezen. De zeer disciplinaire sfeer in de Oost-Berlijnse dagverblijven was misschien wel geschikt om taalachterstanden te kompenseren, maar leek nóg geschikter om nieuwsgierigheid en spontaneiteit de kop in te drukken. In veel kindercentra ontbrak anderzijds een stimulerende invloed, men was er lief en zorgzaam maar het élan om iets te dóen met of voor de kinderen leek te ontbreken.

Het resultaat van deze brede oriëntatie was, dat de mensen die zich ermee beziggehouden hadden langzamerhand, vooral door achteraf samen te bespreken wat wel en niet goed en bruikbaar was, een gezamelijke visie kregen op de wijze waarop de Proefkreche zou moeten gaan werken; geen visie die tot op détails geexpliciteerd kon worden, maar wel een visie die o.a. bij het selekteren van de aan te trekken leidsters, het benaderen van de eerste ouders, de strukturering van de samenwerking binnen het projekt tot uitdrukking kwam.

2.3. Huisvesting.

Als lokatie werd Amsterdam gekozen, omdat de initiatiefnemers daar woonden en omdat men verwachtte daar voldoende ouders te zullen vinden uit arbeidersmilieu die voor hun kind plaats zochten in een kindercentrum.
Zomer 1969 begonnen Truus van der Lem en Trees Avis, die sekretaresse zou worden van de nieuwe Proefkreche, naar een geschikt pand te zoeken. Er werd in eerste instantie gezocht naar een huis in een van de verouderende woonbuurten. Het aanbod daar bleek gering en was bovendien niet aantrekkelijk (slechte ligging, grote verbouwingen noodzakelijk). We hebben ons vervolgens gericht op de gebieden rond zo'n woonbuurt. Nadat een groot aantal huizen bekeken was, werd gekozen voor het huis op de Weteringschans.

De Weteringschans, een drukke verkeersader, omsluit een deel van de binnenstad. Ze grenst tevens aan het stadsdeel 'Oud-Zuid' met de verouderende 19e-eeuwse buurt 'De Pijp'. De meeste huizen aan de Weteringschans zijn rond de eeuwwisseling gebouwd. Het zijn vaak mooie, degelijke, wat statige herenhuizen, waarvan een groot deel in gebruik is als kantoorpanden. Aan het gekozen huis kleefden voor- en nadelen. Het lag aan een drukke verkeersader, de tuin was betrekkelijk klein en het huis had 'aanzien'. Dit bracht toch wat drempelvrees met zich mee. Was men eenmaal binnen, dan bleek het helemaal niet deftig, eerder wat rommelig en huiselijk. Een voordeel van het huis was de centrale ligging; het was ook vrij makkelijk bereikbaar voor ouders uit andere woonbuurten dan de Pijp. Het huis was ruim en, hoewel de indeling zeker niet ideaal was voor het doel, viel er toch iets gezelligs van te maken. Op korte afstand van het huis was een park, speelplein, markt, vijver en speeltuin voor de kinderen.
Na een interne verbouwing, welke enige maanden in beslag nam, werd de Proefkreche op 20 april 1970 geopend.

3. KORTE BESCHRIJVING VAN WAT HET PROJEKT TENSLOTTE GING INHOUDEN

3.1. Algemeen

Het pand, waarin de Proefkreche gehuisvest is geweest, bestond uit vier verdiepingen. Op de begane grond bevonden zich het sekretariaat, de keuken (ontmoetingsplaats van ouders). Achter het huis was een tuin, een gedeelte daarvan was overdekt. In beide gedeelten bevond zich een zandbak.

Er waren twee verdiepingen voor de kinderen beschikbaar, met elk twee ruimten die via een deur in elkaar overliepen. In de ruimten waren wanden aangebracht met one-way screens ten behoeve van allerlei observaties. Deze observatie-ruimten waren voorzien van geluidsapparatuur en koptelefoons. Ook de gangen werden door de kinderen als speelruimte gebruikt.
Op de eerste verdieping was verder nog een grote kamer, die bestemd was voor de medewerkers aan het wetenschappelijk onderzoek. De maatschappelijk werkster had een kamer op de tweede verdieping. Op de vierde verdieping bevond zich de test-kamer en de 'speelkamer'.

In het huis was plaats voor 38 à 40 kinderen, waarvan 19 à 20 halve dags kinderen. De kinderen waren in groepjes verdeeld naar leeftijd. Er waren twee groepjes met kinderen in de leeftijd van 1 tot 2½ jaar en vier groepjes met kinderen in de leeftijd van 2½ tot 4 jaar. De groepjes met jongsten bestonden uit 4 à 5 kinderen, de andere vier uit 7 kinderen per groepje. Ieder groepje had één leidster.
De groepjes vermengden zich regelmatig gedurende de dag.

De kreche was geopend van 's-morgens 8.00 uur tot 's-middags 17.30 uur. De halve-dags kinderen werden tussen 12.00 en 13.00 uur gehaald.

De zaken waarover het in dit hoofdstuk gaat zijn veel uitvoeriger beschreven in een andere publikatie: het leidstersboek.

3.2. Dagindeling

Het hoofddoel dat wij ons van het begin af aan gesteld hadden was dat de kinderen en, indien mogelijk, ook hun ouders, zich op onze kreche in de eerste plaats zo fijn mogelijk moesten kunnen voelen. Hoewel er geen strak schema was, waarbinnen aktiviteiten gepland waren, waren er wel een aantal dagelijks terugkerende situaties, waaromheen zich verschillende aktiviteiten groepeerden.

Om acht uur kwamen de eerste kinderen met hun vader of moeder naar de kreche. Na begroet te zijn door een vriendelijk blaffende hond, liepen ze regelrecht door naar de keuken waar hen een aantal medewerkers en koffie wachtten. De kinderen dronken soms een kopje thee mee, of amuseerden zich in de gang of andere ruimten. Het sekretariaat was altijd zeer in trek.

Om ongeveer half negen gingen de leidsters (er waren er om die tijd altijd twee aanwezig) met de kinderen naar boven. Daar speelden de kinderen met wat en met wie ze wilden. De leidsters lieten hen daarin vrij en hielden alleen een oogje in het zeil. De leidsters richtten hun aandacht vooral op de

juist binnengekomen kinderen en ouders. De ouders bleven meestal even in de speelruimte. Nogal wat ouders keken na het verlaten van de speelruimte nog even achter het screen om te kijken of alles nog wel goed ging als ze weg waren. Geleidelijk aan druppelden alle kinderen, ouders en medewerkers de kreche binnen. De medewerkers dronken eerst koffie alvorens de dagtaak te beginnen. Om een uur of half tien waren de meeste kinderen wel gearriveerd.

Tussen half tien en tien uur werd de ruimte wat opgeruimd en troffen de leidsters voorbereidingen voor het 'sapdrinken'. Het sapdrinken is in de loop der jaren uitgegroeid tot een uitgebreide ceremonie. Voordat met eten en drinken werd begonnen, werd er nog van alles gedaan, zoals het zingen van liedjes. voorlezen, of elkaar de belevenissen van de vorige dag of het week-end vertellen. Sap en sanovite stonden op tafel, de groep zat eromheen of op de grond. Het hele ceremonieel kon zo van één tot drie kwartier duren.

Na het sapdrinken gingen de kinderen naar buiten of er werd iets 'gerichts' gedaan. Dit gerichte spel kon van alles omvatten, van motorische spelletjes tot kleien, van praten over de delen van het lichaam tot geluid maken met muziekinstrumenten en andere voorwerpen. De duur van de spelletjes varieerde van 15 min. tot drie kwartier, afhankelijk van de leeftijd van de kinderen, de aard van het materiaal en interesse en stemming van de kinderen en leidster. Er zat geen uitgesproken filosofie achter de spelletjes. Het belangrijkste kriterium was: kinderen en leidster moeten er plezier in hebben.

Na een gerichte aktiviteit waren de kinderen weer vrij om te spelen met wie en wat ze wilden; afhankelijk van het weer gebeurde dat binnen of buiten.

Om ongeveer 12 uur werd er een broodmaaltijd gegeten. De halve-dag kinderen werden na het eten gehaald, de meeste hele-dag kinderen gingen naar bed tot ongeveer half drie. De kinderen die niet wilden slapen gingen in andere ruimten spelen, of naar de tuin of naar de markt.

Na het slapen werd er thee gedronken, meestal gevolgd door een gerichte aktiviteit die weer zo'n half uur duurde. Daarna speelden de kinderen vrij totdat ze gehaald werden.
Regelmatig werden er ook uitstapjes gemaakt, zoals naar Artis, speeltuin, museum of park. Als zoiets gebeurde, zag de dagindeling er uiteraard anders uit.

3.3. Meer over het omgaan met de kinderen

Geleidelijk werden in de Proefkreche ideeën over de manier van omgaan met de kinderen ontwikkeld. Met behoud van de eigen, vaak zeer persoonlijke stijl van werken van iedere leidster, werden deze ideeën langzamerhand tot algemeen aanvaard gemeengoed in huis. Het is moeilijk om dit in éénduidige termen helder weer te geven. Daarom proberen we aan de hand van een aantal ons inziens belangrijke aspekten, dit zo konkreet mogelijk, niet al te gedetailleerd, toe te lichten.

De kinderen waren ingedeeld in vaste groepjes, met een vaste leidster. Deze indeling is in veel gevallen vrij willekeurig tot stand gekomen. Als er in een groepje een plaats vrijkwam, meestal door het vertrek van een kind naar de kleuterschool, werd die plaats door een nieuw kind ingenomen. Het gebeurde natuurlijk ook wel, dat meerdere kinderen uit verschillende groepjes de kreche tegelijkertijd verlieten. Dat bood dan een keuze-mogelijkheid waarvan we dankbaar gebruik maakten en in overleg met leidsters, maatschappelijk werkster en ouders werd dan de keuze bepaald.

Van begin af aan hebben we veel zorg besteed aan de eerste kennismaking van het kind met de kreche. We praatten er met de ouders over, legden hen uit wat het naar onze mening betekende voor hun kind en vroegen hen om voor dit gewennings-proces 1 à 2 weken uit te trekken. In die periode was er nauw kontakt tussen leidster en moeder*. Zij bekeken samen of moeder die dag nog wat zou blijven, wanneer ze terug zou komen, hoe ze het de volgende dag zouden doen enz.

*In sommige gevallen worden de vaders er ook bij betrokken. Maar omdat dat toch nog altijd minder voorkwam, hebben we het voor het gemak verder alleen over moeders.

In de loop der jaren hebben we geleerd, dat de moeder het met dit proces zeker zo moeilijk heeft als haar kind; langzamerhand hebben we daar meer aandacht aan besteed en naar manieren gezocht waarbij we deze situatie ook voor de moeder wat makkelijker te verwerken konden maken. De one-way screens waren ook in deze fase uitermate belangrijk. De moeder kon zien hoe het met haar kind ging. Na een dag of veertien waren de meeste kinderen wel al gewend. Dat wilde natuurlijk niet zeggen dat ze zich al helemaal thuis voelden; dat vergde toch wel enige maanden.

In deze eerste periode moest het kind de mogelijkheid hebben om alles een beetje te verkennen. Het moest de andere kinderen en de volwassenen leren kennen en niet te vergeten al dat nieuwe speelgoed. De leidster liet het kind dan ook zoveel mogelijk zijn eigen gang gaan en stelde niet teveel eisen aan hem. In sommige gevallen was dat wel eens moeilijk, vooral als een kind storend werkte voor de anderen. Maar ook hier heeft de ervaring geleerd dat dit aan de andere kinderen uitgelegd kon worden en dat deze best bereid en in staat waren zo'n situatie te aksepteren. In deze eerste periode werd ook wat vaker in korte, informele kontakten tussen de leidsters onderling en met andere medewerkers in huis, over het nieuwe kind gesproken. Het kind werd, met name in deze eerste belangrijkse fase, min of meer 'op de voet' gevolgd.

Het gebruik van en omgaan met de taal nam een grote plaats in. Het was ons inziens niet zinvol om dit bij deze jonge kinderen te doen aan de hand van taalprogramma's. We probeerden hen de hele dag vertrouwd te maken met het gebruik van de taal voor allerlei doeleinden. We probeerden hen te leren hun gevoelens te herkennen en te verwoorden, hun wensen en behoeften uit te spreken en konflikten op te lossen via praten. We probeerden de kinderen duidelijk uit te leggen welke regels er waren en waarvoor die er waren.

We hechtten veel waarde aan de sociale ontwikkeling van ieder kind. We probeerden hen te leren gevoelens bij andere kinderen op te merken en beweegredenen van andere kinderen te aksepteren. Zo werd hulpvaardigheid, mits die ook ruimte liet aan andere kinderen, op prijs gesteld.
Ook wilden we graag dat ze oog leerden krijgen voor elkaar, met elkaar rekening leerden houden en leerden dingen samen te doen. Als een kind altijd maar alleen speelde, was ons beleid erop gericht, dat kind wat meer samen te brengen met andere kinderen; als een kind daarentegen al te veel bouwde op andere kinderen of op de groep en niet geleerd had om 'op eigen benen' te staan, was de leidster er in haar beleid op gericht dit kind te leren dat alleen spelen zo nu en dan best plezierig is.

Een ander aspekt waar we veel waarde aan hechtten was de zelfstandigheid van een kind. Als het even kon lieten we de kinderen zoveel mogelijk dingen zelf doen, zoals eigen oplossingen bedenken voor bepaalde problemen waar ze voor kwamen te staan. De leidster probeerde niet meteen te vertellen hoe iets moest, maar liet de kinderen zoveel mogelijk zelf uitzoeken. Ook vinden we het van belang, dat een kind plezier had in de dingen die het deed; zonodig stimuleerden we de kinderen hierbij door een aktiviteit extra aantrekkelijk aan te bieden. Bij dit alles probeerden we de eigenaardigheden van een kind zoveel mogelijk te respekteren. Als een kind niet mee wilde doen aan een bepaalde aktiviteit en dat heel beslist koos, dan respekteerden we die keuze.

Het zal duidelijk zijn, dat dit alles een grote terzakekundigheid en een voortdurend wikken en wegen van de leidsters vroeg.

We probeerden het beleid van de kreche en dat van de ouders op elkaar af te stemmen. Soms kostte dit wat moeite en het lukte ook lang niet altijd. Er waren een aantal thema's die telkens weer moeilijk bleken te liggen, zoals de zindelijkheidstraining, het duimzuigen, met water spelen, het al dan niet terugslaan bij een 'aanval'.

Wat de eerste twee betreft waren we in de ogen van sommige ouders te soepel. Wat het laatste betreft: we probeerden een kind weerbaar te maken, niet in eerste instantie door terug te slaan, maar eerder door er met de betrokken kinderen over te praten. Sommige ouders hadden hierover duidelijk een andere mening. Ze voelden meer voor de direkte daad. Dit druiste, terecht of onterecht, in tegen onze opvattingen en wij wilden dit dan ook niet als regel hanteren.

Soms was het nodig aan een bepaald aspekt bij een kind tijdelijk wat meer aandacht te besteden. Met een kind dat zich slecht kon koncentreren kon de leidster bijvoorbeeld iedere dag een minuut of tien apart wat gaan spelen.
Als de motorische ontwikkeling bij een kind wat minder goed verliep kon geprobeerd worden dat door middel van speciaal daarop gerichte spelletjes te ondervangen.

Soms leek een kind, door welke oorzaak dan ook, al aan zoveel blootgesteld geweest, dat gewone zorg ontoereikend was. Het kind had dan, behalve de zorg van de leidster, een anders gerichte begeleiding nodig die wij in de Proefkreche 'Individuele aandacht' noemden. De individuele aandacht werd in een andere ruimte dan de groepsruimte gegeven. Het kind en de 'individuele aandachtgever' waren daar met elkaar alleen, waardoor de volwassene in staat was zich met alle aandacht, begrip en warmte op dat ene kind te richten. We hoopten dat voor het betrokken kind via dit kontakt ruimere ontplooiing mogelijk zou worden.

3.4. De ouders

Het doel van de samenwerking tussen kreche en ouders werd door ons in een van de eerste voortgangsrapporten als volgt geformuleerd:

> "Doel van het kontakt tussen kreche en ouders is de ontplooiing van het kind op allerlei gebied zo goed mogelijk te begeleiden. Immers, de ouders beinvloeden het kind in zijn ontwikkeling thuis en wij doen dat in de kreche. Daarom is het nodig, dat er een goed kontakt is tussen ouders en kreche".

Dat kontakt zou dan tot stand moeten komen via gebruikelijke wegen als ouderavonden, bij het halen en brengen, d.m.v. een krechekrant of gesprekken met de maatschappelijk werkster. Uitgangspunt hierbij was dat in het kontakt met de ouders het kind steeds centraal stond. In sommige gevallen werden persoonlijke problemen besproken, maar dit was toch eerder uitzondering dan regel.

De ouderbijeenkomsten werden door ons zorgvuldig voorbereid, we besteedden veel aandacht aan de keuze van de te bespreken onderwerpen, er werd genotuleerd en alles werd door de medewerkers nabesproken. Als de dingen niet liepen zoals we wilden waren we steeds weer bereid dit aan onze onervarenheid te wijten en hieruit lering te trekken voor de volgende besprekingen.

Langzamerhand groeide er in ons toch een gevoel van onbehagen, dit ondanks het feit dat we toch met relatief veel ouders een behoorlijk kontakt hadden en dat op ouderavonden gemiddeld 60% van de kinderen door 1 of 2 ouders vertegenwoordigd waren. Onze goede bedoelingen en energie ten spijt hadden we toch het gevoel, dat we de meeste ouders niet wezenlijk konden bereiken. Het gaf ons het gevoel, dat we tegen de muur praatten. Over betrekkelijk oppervlakkige aspekten van de opvoeding konden we het snel eens worden. Vaak bestond er ook overeenstemming tussen alle aanwezigen. Maar in het feitelijke gedrag kwam dat toch weinig tot uiting. Om een voorbeeld te noemen:

Sommige ouders, en zeker niet alleen de werkende moeders, zijn bij het halen van hun kind gehaast: er wachten hen allerlei huishoudelijke beslommeringen. Ze zijn daarmee zo bezig, dat ze vaak onvoldoende oog hebben voor de behoeften van hun kind en de aktiviteit waar het op dat moment mee bezig is. Het kind moet snel mee en moet zijn bezigheid abrupt afbreken. Uiteraard levert dit protest op, met alle gevolgen van dien.

Als zo'n onderwerp ter sprake kwam op een ouderavond, waren bijna alle ouders het erover eens, dat dit niet zo'n ideale manier was en dat die zou moeten worden ingeruild voor een betere. Vaak werden konkrete oplossingen bedacht. Maar wat was de

praktijk: sommige ouders veranderden hun gedrag daadwerkelijk, andere ouders daarentegen gingen op de oude voet verder, hetgeen ons zo nu en dan wat moedeloos maakte.

Eind 1972 werd het idee geboren om een van de kamers op de begane grond in te richten als speelgoed-uitlenerij, waar de ouders elkaar ook informeel zouden kunnen ontmoeten. Een part-time kultureel werkster zou als gastvrouw fungeren. De uitlenerij bleek een keerpunt te zijn in de kontakten met de ouders. Reeds na korte tijd bleek dat deze café-achtige ruimte voorzag in een, overigens ook voor de ouders, onverwachte behoefte. Ze konden daar terecht met hun gewone dagelijkse beslommeringen en zorgen en vonden herkenning bij elkaar. Dat gaf zeker een gevoel van saamhorigheid en gedeelde smart is halve smart, maar haalde ouders ook uit hun, door hunzelf sterk beleefde, isolement.

Geleidelijk aan kregen we meer inzicht in de leefsituatie van de ouders en de problemen waarmee zij te kampen hadden. Daardoor werd ons begrip voor de ouders groter. Nu kon gemakkelijker een ouder als persoonlijkheid met zijn individuele problematiek en zijn speciale sociale situatie aan bod komen. Dit schiep een sfeer van wederzijds vertrouwen van waaruit veel mogelijk was. De ouders gingen zich thuis voelen in de kreche en wij gingen ons meer op ons gemak voelen met de ouders.

'Nieuwe' moeders hadden het gemakkelijker vergeleken met de 'eerste' moeders. Ze werden in de uitlenerij opgenomen, zodat ook de eerste gewenningsperiode van de moeder en het scheidingsverdriet dat dit vaak met zich meebracht, makkelijker verliep. De andere moeders vervulden hierbij een belangrijke funktie.

In de uitlenerij vonden nogal wat aktiviteiten plaats. Zo waren er gespreksochtenden, ochtenden waarop werd geweven, engelse les gegeven, e.d. De samenstelling van de groep ouders in de uitlenerij was iedere dag anders; wel was er steeds gedurende een aantal maanden een vaste kern te onderscheiden.

De mede door de uitlenerij veranderde sfeer in huis en het feit, dat in de uitlenerij al zoveel onderwerpen werden aangesneden en vaak intensief werden besproken, hadden ertoe geleid, dat de ouderavonden een andere kleur kregen. We haakten bij die gelegenheden nu meer in op de behoefte aan gezelligheid en onderling kontakt, zowel tussen de ouders onderling als tussen ouders en medewerkers. De opkomst bij dit soort ouderavonden was groot, zo'n 70 à 75% van de kinderen was vertegenwoordigd door 1 of 2 ouders.

Naast de uitlenerij vonden nog een aantal andere aktiviteiten plaats die van belang waren. Allereerst het kijken naar de kinderen van achter het screen. Dit gebeurde behalve door ouders individueel, op twee manieren:

- het groepje ouders van de kinderen van 1 leidster ging met de kultureel werkster achter het screen en observeerde een bepaalde aktiviteit. Na afloop werd die in aanwezigheid van de leidster met het hele groepje nabesproken. Voor alle betrokkenen bleek dit heel leerzaam te zijn. Je leerde elkaars ideeën kennen, ouders kregen inzicht in het gedrag van de leidster en van hun kind;
- de andere manier werd gebruikt in het geval het spelen thuis niet verliep zoals moeder zich dat zou wensen. We gingen dan als volgt te werk: de leidster speelde met het kind en moeder en kultureel werkster stonden achter het screen. Ook dit werd nabesproken. De volgende keer (meestal 1x per week) speelde moeder alleen met haar kind in de speelruimte en stonden de leidster en de kultureel werkster achter het screen. Ook dit werd naderhand uitvoerig doorgepraat.

Het was gebruikelijk, dat zowel de leidster als de maatschappelijk werkster de ouders heel regelmatig op de hoogte hielden van de ontwikkeling van hun kind. In de laatste jaren van het projekt zijn we begonnen met halfjaarlijkse gesprekken met alle ouders, waarin de ontwikkeling van hun kind over een langere periode, zoals we deze in de kreche waarnemen, doorspraken. Deze van te voren vastgestelde besprekingen, die gemiddeld twee uur per ouder(paar) duurden, vonden plaats tussen de betrokken ouder(s), de leidster en een van de hierna genoemden:

de maatschappelijk werkster, kultureel werkster, de direktrice. In sommige gevallen boden deze gesprekken aanknopingspunten voor volgende gesprekken.

Het werken met de ouders vereiste van de betrokken medewerkers een voortdurend registreren van hetgeen er gebeurde.

3.5. De medewerkers.

De eerste drie medewerksters (sekretaresse, direktrice en de student-assistent Martine Cornelisse, waren in de loop van de maanden november en december 1969 in dienst getreden van de in oktober opgerichte Stichting Kreche en Wetenschap. Deze medewerkers en de bestuursleden hebben gezamenlijk gewerkt aan de verdere uitwerking van de oorspronkelijke opzet en aan de voorbereiding voor de start. Zij hebben ook getracht de struktuur in de organisatie van het projekt aan te brengen. Deze pogingen mondden uit in het stuk Basis-Informatie. Hierin werden algemene zaken als statuten van de Stichting en doel van de Proefkreche beschreven, maar ook werd de bestuursstruktuur en de taakverdeling binnen het projekt (besluitvorming, verantwoordelijkheid, etc.) uiteengezet.

Het was de bedoeling om zowel de kinderen als de medewerkers in fasen aan te nemen. Het totale personeelsbestand zou als volgt moeten worden: 6 leidsters, 1 maatschappelijk werkster, 1 kleuterleidster (zij zou de leidsters begeleiden en zou tevens als trait-d'union fungeren tussen leidsters en projektleiding), 1 keukenhulp, 2 (part-time) sekretaressen, 4 student-assistenten (part-time), 1 direkteur, 1 projektleider, schoonmaakkrachten (één of meerdere dagen per week).

De kleuterleidsters en twee leidsters traden per 1 maart 1970 in dienst. 1 April kwamen er nogmaals twee leidsters bij en in juni volgde de vijfde leidster en in augustus de zesde. Intussen was er behoefte ontstaan aan een leidster die zich met bepaalde kinderen individueel bezig hield, de door ons genoemde 'Individuele Aandacht'. (Er zal een aparte publikatie over deze werkzaamheden verschijnen.) Een van de leidsters

bleek daarvoor zeer geschikt te zijn. Zij ging dit werk part-time doen en voor haar werd een nieuwe leidster aangetrokken. In totaal werkten er nu 7 leidsters. Een aantal leidsters werkten minder dan 40 uur (full-time) per week.
De maatschappelijk werkster en twee student-assistenten kwamen per 1 april in dienst. De laatste student-assistent trad half juli in dienst van de Stichting, evenals de medewerkster voor de keuken. De middag-sekretaresse werd per half juni aangenomen.

In de loop van het projekt zijn er uiteraard wisselingen geweest. De vrij gekomen plaatsen werden dan weer ingenomen door nieuwe medewerkers. Ook traden er verschuivingen op. Zo werd de kleuterleidster bij haar vertrek niet vervangen door een nieuwe. Aan deze funktie bleek minder behoefte dan we oorspronkelijk dachten. Deze post werd opgedeeld onder leidsters. Er kwam bijvoorbeeld een extra kracht bij voor de slapende kinderen tussen de middag.

Een uitbreiding van het projekt vond plaats begin 1972. Toen kwam er 1 student-assistent in dienst die zich alleen bezighield met de follow-up studie in de kleuterschool. In 1974 kwam er opnieuw een uitbreiding voor dit onderzoek van 26 uur. Er kwamen toen twee nieuwe medewerkers bij.

Midden 1972 trad nog een belangrijke verandering op. De maatschappelijk werkster ging ons verlaten en mede op haar advies hebben we deze funktie toen opgesplitst in tweeën; één parttime medewerkster voor de ouders individueel en één parttime medewerkster voor de ouders als groep.

In de loop van het projekt kwam het steeds meer voor, dat medewerkers minder dan 40 uur gingen werken. Het aantal medewerkers werd daardoor steeds groter (uiteraard met een maximum). De laatste twee jaren waren er nog maar 3 medewerkers die 40 uur per week werkten (de keukenhulp, 1 leidster en de direktrice).

Tijdens het projekt zijn er enkele malen extra-projekten geweest die ook door andere subsidiegevers dan het Ministerie van CRM zijn gesubsidieerd. Voor die kort-lopende projekten waren er ook medewerkers in dienst of minstens permanent in het gebouw aanwezig.

Verder waren er stagiaires van verschillende opleidingen (Universiteiten, Sociale Akademies, Opleiding K & O en KV/JV, Hogere Technische School en in het kader van de studie MO Pedagogiek).

In 1975 werd met de afbouw begonnen. De leidsters, keukenhulp en de middag-sekretaresse verlieten de Proefkreche per 1 mei. In juli volgden de twee medewerkers die voor de extra uitbreiding van het kleuterschoolonderzoek in dienst waren genomen, en de medewerkster die verantwoordelijk was voor onder meer de Individuele Aandacht. In september verlieten de twee maatschappelijk werksters het projekt. Eind december volgden de studentassistenten (inmiddels was dit een onjuiste benaming geworden, aangezien de meesten van hen hun doktoraal examen in de psychologie inmiddels hadden afgelegd).
De sekretaresse en de direktrice bleven nog tot eind februari 1976.

3.6. Geleidelijke accentverschuivingen in de doelstellingen en werkwijzen van het projekt.

Van meet af aan was het de bedoeling dat in de Proefkreche een totaalprogramma voor het werken met kinderen in kindercentra ontwikkeld zou worden, en dat het programma van aktiviteiten dus niet uitsluitend gericht zou worden op de kognitieve ontwikkeling. Toch kreeg bij het vormgeven van het programma deze kognitieve kant aanvankelijk voorrang, hetgeen uit de oorsprong van het projekt begrepen kan worden. Verschillende invloeden hebben bijgedragen tot een geleidelijke vermindering van het werken aan de kognitieve en een geleidelijke vergroting van het werken aan de niet-kognitieve aspekten van de ontwikkeling. Welke invloeden daarin het belangrijkst waren, valt niet te zeggen.

Een poging om een programma van taallesjes op te zetten volgens het model van het Utrechtse Taal-Denk Kompensatieprogramma moest al na enkele weken gestaakt worden, omdat de leidsters en de projektleiding samen tot de konklusie kwamen, dat de didaktiek en de leerstof ongeschikt

waren voor kinderen van 2 en 3 jaar. Het ging gewoon niet leuk en niemand had er aardigheid in.
Andere pogingen van de projektleiding om tot een systematiek in de stimulering van de taalontwikkeling te komen, mislukten; ook hier werden de leerstof en de toepassing daarvan in het dagprogramma door de kinderverzorgsters reeds na korte tijd losgelaten omdat zij er zelf de zin niet van zagen en ook van de kinderen te weinig positieve reakties kregen om er, tegen hun eigen zin, toch mee door te gaan.

De taalontwikkeling heeft wel sterke nadruk gekregen, maar op een andere manier dan we oorspronkelijk dachten. De gewone bezigheden als eten, wassen, opruimen, spelletjes, sociale kontakten etc. werden door de leidsters begeleid met voor de kinderen duidelijke konversatie. Er werd ook veel aandacht besteed aan het vertellen aan de kinderen, het verwoorden van de dingen die hen bezig hielden, de dingen om hen heen, de dingen die ze meemaakten.

Een aantal ontwikkelingsspelletjes uit het stimuleringsprogramma van Marianne Frostig werd door projektleiding en kinderverzorgsters samen uitgeprobeerd, vervolgens gewijzigd en uitgebreid en na verschillende herzieningen in het dagelijks programma opgenomen. In deze ontwikkelingsspelletjes zijn allerlei leerdoelen zodanig gemengd, dat het onmogelijk is om vast te stellen of de spelletjes in de eerste plaats gericht zijn op de kognitieve ontwikkeling. Andere aspekten die door deze spelletjes gelijktijdig gestimuleerd worden, zijn te vangen onder namen als sociale-, motorische-, muzikale en kreatieve ontwikkeling. (Zie Bijlage XI voor de betreffende publikaties).

De zeer sterke groei van het aantal kindercentra in Nederland gaf de Proefkreche een extra funktie. Men wilde weten wat men met peuters kon doen de hele dag, hoe men hun sociale ontwikkeling kon stimuleren, hoe men bepaalde emoties van kinderen moest hanteren, of men (en zo ja, hoe) de motorische ontwikkeling moest stimuleren, enz., enz. Als vanzelf werd er in dit bewustwordings- en denkproces een beroep gedaan op de medewerkers van de Proefkreche.

Bijzonder veel tijd en aandacht is in de loop der projektjaren geschonken aan de ontwikkeling van wat men 'het pedagogisch beleid' van de leidsters kan noemen. De doelstellingen voor dit beleid stonden zeker niet tevoren vast en men kan zeggen dat dit iets is dat geleidelijk moest groeien. Tot dit pedagogisch beleid kan men zowel bepaalde vaardigheden rekenen als een moeilijk te expliciteren pedagogische 'houding'. Dit beleid heeft zich van dag tot dag ontwikkeld uit kontakten tussen de leidsters onderling, uit de 'persoonlijke begeleiding' die zij kregen en door de algemene omgangssfeer in het huis, waartoe allen bijdroegen.
In het rapport over het werk van de leidsters en in het rapport over het werken met de ouders en de kinderen is geprobeerd het in de Proefkreche nagestreefde pedagogisch beleid te beschrijven. Ook op een andere manier is geprobeerd dit beleid vast te leggen en wel door het maken van een serie van 16mm-films over de interaktie tussen leidsters en kinderen in tal van dagelijkse aktiviteiten. Deze films, die door de cineast Joris Crebolder werden vervaardigd, en waarvoor, behalve van CRM, ook van het Kinderpostzegelfonds geld gekregen werd, vervullen thans een funktie in opleiding en bijscholing van werkers in kinderdagverblijven en speelzalen.

Eén aspekt van het projekt dat van begin tot eind tot de doelstellingen hoorde is niet gewijzigd: de verspreiding onder de werkers in Nederlandse kindercentra van die dingen die in het projekt zinvol en nuttig werden gevonden. In de loop der jaren is het vertrouwen van de projekt-medewerkers in de waarde van (bijvoorbeeld) de ontwikkelingsspelletjes, de uitlenerij en het pedagogisch beleid voldoende groot geworden om de schroom te overwinnen die ons aanvankelijk weerhield anderen dingen aan te raden die wij in eigen kring als 'goed' ervaren hebben.

DEEL II

HET ONDERZOEK NAAR EFFEKTEN BIJ DE KINDEREN MET BEHULP VAN TESTS

4. DE KINDEREN

4.1. De kinderen die als 'proefpersonen' tot de Proefkreche toegelaten werden*.

KS kinderen

Het zou in dit projekt gaan om kinderen uit de 'minst-bevoorrechte milieus'. Dit begrip, 'minst-bevoorrechte milieus', moest omgezet worden in korte, duidelijke kriteria. We moesten immers voorkomen dat ouders, die hun kind voor de Proefkreche kwamen aanmelden, eerst een uitgebreid onderzoek zouden moeten ondergaan, voordat besloten kon worden of hun kind al dan niet voor plaatsing in aanmerking kwam. Gekozen werd voor een beroeps- en opleidingskriterium:

> "Opleiding van beide ouders mag niet méér behelzen dan lager onderwijs. Het beroep van beide ouders moet liggen op het nivo der ongeschoolde arbeid, geschoolde arbeid of dat der lagere employees, zoals bepaald in bestaande beroepenklassifikaties".

De groep kinderen wier ouders aan deze eisen voldoen, wordt in het vervolg de KS-groep genoemd (KS = korte scholing).

LS kinderen

Al bij de eerste aanzet tot het projekt had de projektleider de wens uitgesproken om niet uitsluitend kinderen uit de KS-groep in het projekt op te nemen, maar óók een aantal kinderen uit de meer bevoordeelde lagen van de bevolking (ca.25%). Deze groep, in het vervolg de LS-groep genoemd (LS = lange scholing) werd als volgt gedefinieerd:

> "Opleiding van één of beide ouders minimaal middelbare school".

Overige eisen

Met betrekking tot de aan te nemen kinderen werd verder het

*Zie tevens bijlage I: Nadere gegevens over opleiding en beroep van de ouders als kriterium voor toelating tot het projekt.

volgende besloten: niet aangenomen worden kinderen:

- die bij aanmelding ouder waren dan 3 jaar 6 maanden en dan dus maar 6 maanden aan het projekt zouden deelnemen;
- die ernstig geestelijk of lichamelijk gehandicapt waren;
- die op een andere kreche zaten of gezeten hadden (tenzij korter dan 3 maanden). Als er een effekt gevonden zou worden zouden we niet weten of dit toe te schrijven zou zijn aan de Proefkreche of aan het andere, door het kind bezochte, centrum;
- wier ouders medewerking aan testonderzoek bij voorbaat weigerden (dit is echter nooit voorgekomen);
- die in een niet-Nederlands sprekend gezin opgroeiden; de taalontwikkeling is dan niet vergelijkbaar.

Tenslotte zou erop gelet worden, dat de totale krechegroep niet al te zeer zou afwijken van de Amsterdamse bevolking met betrekking tot het percentage Surinaamse kinderen en kinderen van alleenstaande ouders (op de totale krechegroep zou er van elk van beide groepen niet meer dan 10% mogen zijn). 18% van de KS kinderen en 6% van de LS kinderen kwamen uit onvolledige gezinnen. Het percentage Surinaamse kinderen bleef binnen de gestelde grenzen.

Om van het krechebezoek te kunnen profiteren zou een kind toch minstens een half jaar op de kreche geweest moeten zijn. Van deze regel is wel eens afgeweken. Vooral in het begin, toen we nog onvoldoende KS kinderen hadden en tegen het einde van het projekt toen er lege plaatsen kwamen omdat de kinderen allemaal tegen de 4 jaar liepen. We vonden het toen niet verantwoord om lege plaatsen te houden; bovendien zouden de groepjes ook te klein geworden zijn. Dit zou zowel voor de leidsters als voor de kinderen minder prettig geweest zijn.

In de praktijk bleek het lang niet altijd makkelijk te zijn om een kind op grond van een geestelijke of lichamelijke handicap te weigeren. Als de nood hoog was en pogingen om het kind elders te plaatsen mislukten, was het vasthouden aan deze eis voor het wetenschappelijk onderzoek, met name voor de maatschappelijk werkster, wel heel moeilijk. In enkele gevallen zijn we

dan ook van die regel afgeweken. Of dit voor het kind de juiste beslissing is geweest valt achteraf te betwijfelen. Hierover hopen we in een van de andere publikaties terug te komen.
Bij jonge kinderen is het ook niet altijd na te gaan of ze gehandicapt zijn. Dit is het geval geweest bij twee kinderen. Toen het eenmaal duidelijk werd zijn ze toch op de kreche gebleven, en hebben we getracht de aktiviteiten aan het kind aan te passen. Deze kinderen deden uiteraard niet mee aan het onderzoek.

De werving van LS kinderen was geen enkel probleem; er was vrijwel altijd een wachtlijst. Voor de KS kinderen lag dit anders. Om voldoende KS kinderen te krijgen zijn verschillende wegen bewandeld, maar het bleef een probleem; veel aanmeldingen werden afgewezen omdat beroep en/of opleiding van de ouder(s) 'te hoog' waren (zie 4.1.2.). Hoewel er altijd stevig de hand gehouden werd aan deze beroeps- en opleidingskriteria, zijn er een paar maal omstandigheden geweest waaronder er z.g. 'tussenkinderen' aangenomen moesten worden. Enkele van de tussenkinderen hadden ouders die wat 'te veel' opleiding hadden, bijvoorbeeld één van beide ouders had een Mulo-diploma. Dit heeft zich enkele keren voorgedaan, vooral aan het einde van het projekt. We hadden toen onvoldoende aanmelding van KS kinderen en open plaatsen. Deze tussenkinderen worden echter niet beschouwd als behorend tot de krechegroep; bij de presentatie van resultaten worden de over hen verzamelde gegevens buiten beschouwing gelaten.

4.1.1. Uitweiding: Waarom naast KS kinderen ook LS kinderen?

De redenen

In het begin van het projekt werden er drie redenen genoemd om, behalve KS kinderen, ook een aantal LS kinderen op te nemen. Deze redenen waren:

1. LS kinderen zouden een stimulerende invloed kunnen hebben op KS kinderen; men veronderstelde immers dat LS kinderen over het algemeen uit stimulerende gezinnen kwamen en zich mede daardoor op cognitief gebied sneller ontwikkelden dan KS kinderen.

2. LS kinderen zouden voor de leidster een soort graadmeter kunnen vormen voor het nivo van ontwikkeling dat op een bepaalde leeftijd mogelijk was, gegeven een stimulerend gezinsmilieu.

3. Men hoopte dat de ouders uit beide groepen goed met elkaar zouden kunnen omgaan, dat er een 'milieuvermenging' mogelijk zou zijn en dat dit gunstige gevolgen zou hebben naar beide kanten.

4. Door deze drie redenen heen speelde ook de gedachte dat het vervelend zou zijn als de Proefkreche, door een te eenzijdige samenstelling van de groepen kinderen, een bepaald etiket zou krijgen opgedrukt. Men was bang, dat dit een negatieve uitwerking zou kunnen hebben, juist op de ouders uit het milieu der minstgeschoolden.

5. Wat niet in de oorspronkelijke doelstelling begrepen was, maar wel snel duidelijk werd, was het volgende: door gegevens over het tempo en de ontwikkeling van de LS-groep (krechekinderen en thuiskontroles) te verzamelen zou een serie data verworven worden, waarmee de ontwikkeling van de KS-groep (krechekinderen en thuiskontroles) vergeleken kon worden.

De redenen nader bekeken

Deze redenen nader beziend, kunnen wij het volgende opmerken:

Wat de eerste reden betreft, dachten we aanvankelijk alleen die LS kinderen op te nemen van wie vaststond, dat zij 'voorlijk' waren, opdat zij ook werkelijk een 'donorfunktie' zouden kunnen vervullen. Al in mei 1970 werd deze redenering verlaten, omdat men toen inzag dat een dergelijke selektie van jonge kinderen onmogelijk en onverantwoord was.

Wat de tweede reden betreft, geloven we inderdaad, dat de aanwezigheid van LS kinderen het werk van de leidsters positief heeft beinvloed. Een heel konkreet voorbeeld: bij de aanschaf van spelmateriaal werd er altijd rekening mee gehouden, dat er ook voor de oudste en/of verstontwikkelde krechekinderen genoeg uitdagend materiaal aanwezig moest zijn.

Het feit, dat er in de Proefkreche een paar LS kinderen waren waarvoor inderdaad moeilijkere spelletjes nodig waren, maakte, dat die spelletjes aangeschaft werden. Hierdoor kwamen alle kinderen in kontakt met materiaal dat er waarschijnlijk niet geweest was, als die paar 'voorlijke' LS kinderen er niet geweest waren.
Over de derde reden, de mogelijke 'milieu-vermenging' en positieve beinvloeding naar beide kanten, een paar indrukken:
Waarschijnlijk hebben KS- en LS-ouders meer kontakt met elkaar gehad dan zij gehad zouden hebben als hun kinderen niet op de Proefkreche gezeten hadden. De kinderen kozen hun eigen vriendjes en vriendinnetjes, wilden bij elkaar thuis spelen, en dat gebeurde dan ook.

In het begin van het projekt, toen wij nog ouderavonden organiseerden waarop in grote groepen gediscussieerd moest worden, hadden wij vaak het gevoel, dat de weinige LS-ouders de KS-ouders overstemden. Weinig LS-ouders hadden er moeite mee om in zo'n grote bijeenkomst het woord te voeren, kritische vragen over het projekt te stellen etc. Vaak realiseerden zij zich dan niet, dat zij met hun woordgebruik en onderwerp slechts een klein deel van de aanwezigen konden interesseren. Later, toen de 'uitlenerij' eenmaal op gang was, was de sfeer wat dat betreft veel beter; er was meer gelegenheid voor iedereen om zijn mening naar voren te brengen.

Over het vierde punt, een mogelijke stigmatisering van Proefkreche-kinderen te vermijden door naast KS kinderen ook LS kinderen op te nemen kunnen wij weinig zeggen. Wij hebben niet de indruk, dat er enige vorm van stigmatisering in deze zin heeft gespeeld. Dat het dikwijls veel moeite heeft gekost voor de kreche 'goed passende' KS kinderen te vinden (zie 4.1.2.) heeft waarschijnlijk andere oorzaken.

Over het vijfde punt, de mogelijkheid om (tempo van) de ontwikkeling van KS kinderen te vergelijken met (tempo van) de ontwikkeling van LS kinderen, het volgende:

Bij de analyse van de testgegevens, of liever, bij de interpretatie van gevonden verschillen tussen KS-krechekinderen en KS-thuiskinderen hebben wij veel steun gehad van het feit, dat we van een totaal andere groep (de LS-kreche- en thuiskinderen) óók op eenzelfde wijze gegevens verzameld hadden. Hierdoor was het ons mogelijk om bepaalde verschillen in een breder kader te evalueren.

Waren er verschillen te verwachten in de mate waarin LS en KS kinderen van de Proefkreche zouden profiteren?

Er zijn door ons tevoren geen verwachtingen vastgelegd omtrent het relatieve effekt van de belangrijkste 'experimentele variabele': Proefkreche of thuis. Uit de literatuur zijn drie soorten resultaten bekend en alle drie hebben zij hun verklaringen gekregen.

a. Deelname aan projekten met een stimuleringsdoel heeft geen verschillend effekt op kinderen uit onderscheiden groepen van de bevolking. Verklaring meestal positief ten aanzien van doel van de projekten. Programma diskrimineert niet. Bij uitblijven van resultaten verklaring negatief: programma doet niets.
b. Van een dergelijke deelname profiteren die kinderen meer die met een (door het milieu veroorzaakte) achterstand in ontwikkeling het projekt binnenkomen; verklaring dikwijls: waar weinig is kan veel komen; de aanleg ligt klaar om gewekt te worden; een proces van kognitieve rijping en organisatie heeft wel plaats gevonden maar het apparaat heeft onvoldoende kultureel voedsel te verwerken gekregen.
c. Van een dergelijke deelname profiteren juist die kinderen die toch al 'voorlijk' zijn en die zo'n extra stimulering het minst nodig hebben.

Voor deze laatste uitkomst worden vaak twee verklaringen gegeven:

Deze kinderen hebben een geoefend informatie-verwerkend apparaat, reageren sneller op de geboden stimulansen en weten die beter te integreren. Inhoud, didaktiek, personen, materiële inrichting, omgangsvormen en alle andere 'codes' van het programma zijn 'middle-class', bedacht en gevormd door intellektuelen;

'middle-class'-kinderen en hun ouders voelen zich daarbij als vissen in het water, terwijl de 'lower-class'-kinderen en hun ouders zich in dit hun vreemde milieu minder op hun gemak voelen.

In het projekt bestonden geen dusdanig expliciete theorieën omtrent milieu-bepaalde verschillen in kognitieve verwerking, codes en Proefkreche-programmainhouden, dat men tevoren een duidelijke verwachting had omtrent de vraag welke kinderen meer van het deelnemen aan het projekt zouden profiteren.

4.1.2. Uitweiding: Problemen bij de werving van KS kinderen voor de Proefkreche.

Het bleek veel moeilijker dan we aanvankelijk voorzien hadden om voldoende 'echte' KS-ouders (zie Bijlage I) zodanig voor de kreche te interesseren dat zij hun kind er dagelijks naar toe wilden brengen. Van een wachtlijst van KS kinderen is dan ook nooit sprake geweest. Wij weten niet zeker wat hiervan de oorzaak was en kunnen slechts enkele gissingen maken:

1. In het KS-milieu leeft, evenals in andere milieus, een negatieve attitude t.o.v. het 'je kind naar de kreche brengen'.
2. In het KS-milieu wordt incidentele oppas voor de kinderen veelal geregeld met de buurvrouw, de grootmoeder enz.
3. Als moeder niet een regelmatige werkkring heeft van 5 dagen per week, en slechts een zeer klein deel van onze KS-moeders had zo'n werkkring, dan is er een tamelijk sterke motivering nodig om je kind iedere ochtend om 9 uur, door weer en wind, 's-zomers en 's-winters, naar een kreche toe te willen brengen.
4. De Weteringschans lag niet midden in een KS-buurt, zodat meestal minimaal een kilometer moest worden afgelegd om er te komen.

Niemand weet hoeveel KS kinderen (volgens onze kriteria) andere Nederlandse kinderdagverblijven bezoeken. Ook van de Amsterdamse Vereniging van Kinderdagverblijven voor

het Gezonde Kind zijn deze cijfers niet bekend. Wij kunnen dus geen vergelijkingen trekken, Wèl moet nog bedacht worden, dat we als voorwaarden stelden, dat het kind vijf dagen per week gebracht zou worden (halve of hele dagen) en dat van de ouders een (kleine) financieële bijdrage gevraagd werd.

De volgende aktiviteiten werden ondernomen om onder KS-ouders reklame voor de Proefkreche te maken:

- Via de buro's voor zuigelingen- en kleuterzorg van GG en GD, waarmee wij in de eerste plaats kontakt opnamen om voldoende 'goede' thuiskontroles te vinden, werden ook enkele kinderen voor de krechegroep aangemeld. (Meer over de kontakten met deze buro's in Bijlage II)
- Ook buurtcentra werden bezocht, die ouders van kinderen op hun wachtlijsten een brief stuurden, dat er op onze kreche wèl plaats was.
- Enkele huisartsen die hun praktijk hadden in de buurt van de kreche, werden aangeschreven om hun medewerking te vragen.
- In 1970 en 1971 werden 2x folders uitgedeeld op de Albert Cuyp-markt. Op deze folders werd iets verteld over de Proefkreche en dat er nog plaatsen vrij waren. Deze aktie leverde wel een aantal aanmeldingen op, maar het resultaat was toch niet bevredigend.
- Daarom werd in september 1971 in het huis aan huis bezorgde weekblad 'De Echo' een artikel met foto geplaatst over de Proefkreche, terwijl in het artikel duidelijk om nieuwe aanmeldingen werd gevraagd.
- In oktober verscheen een artikel in 'Trouw' (door Cisca Dresselhuys), waarop nogal wat aanmeldingen volgden.
- In 1972 werd 2x een advertentie geplaatst, in 'De Echo' en in 'Het Parool'.
- Opnieuw verscheen in 1972 in 'De Echo' een artikel over de Proefkreche.
- In 'Het Parool' verscheen eveneens een artikel over de Proefkreche van de hand van Jeanne Roos. Van het grote aantal aanmeldingen dat hierop volgde bleek maar 10% te passen in onze kriteria.

-In Oktober 1972 hebben maatschappelijk werkster en direkteur van de Amsterdamse Vereniging 'Dagverblijven voor het Gezonde Kind' aangeboden het wachtlijstbestand van de bij de vereniging aangesloten kindercentra door te nemen om te zien of zich hieronder kinderen bevonden die voor opname in de proefkreche geschikt zouden zijn. Het bleek, dat slechts 4 kinderen van de betreffende wachtlijst aan onze kriteria voldeden.
-Ook in 1972 kwamen incidenteel aanmeldingen binnen via de konsultatieburo's voor zuigelingen en kleuterzorg.
-De folderaktie op de Alb. Cuyp-markt werd in 1972 enkele malen herhaald.
-In 1973 werd er een advertentie geplaatst in 'Het Nieuws van de Dag', waarop een tamelijk groot aantal KS-ouders reageerden.
-Ook in 1974 werden nog in verschillende dagbladen advertenties gezet.

4.2. Onderverdelingen binnen de krechegroep.

Met de in 4.1. genoemde reeks van eisen en kriteria kon aan de werving van krechekinderen begonnen worden, maar tegelijkertijd moest de opbouw van de totale groep in de gaten gehouden worden. Dus, niet ieder KS of LS kind dat aan de 'overige eisen' voldeed werd zomaar aangenomen; hij of zij moest ook nog in de opbouw van de groep passen, zoals hieronder beschreven.

Besloten werd om ernaar te streven de KS- en LS-groepen die in de komende vijf jaren de Proefkreche zouden bezoeken, zo evenwichtig mogelijk samengesteld te laten zijn met betrekking tot verschillende variabelen:

de 'kindvariabelen' sexe en plaats in de gezinsrij (volgens de tweedeling 'enig of oudste kind' tegenover 'tweede, derde, etc. kind'),

de 'krechekondities' plaatsing voor hele of halve dagen en duur van het verblijf (duur van verblijf hangt nauw samen met leeftijd bij aankomst; een kind dat op z'n eerste verjaardag komt kan drie jaar in de Proefkreche blijven, een kind dat op zijn tweede verjaardag komt kan twee jaar blijven etc.)

Er zou gestreefd worden naar den driedeling:

komst op ± 1-jarige leeftijd
komst op ± 2-jarige leeftijd
komst op ± 3-jarige leeftijd

Sexe

Een door selektief toe te laten aan te brengen variatie in de Proefkreche-groep was de variatie der sexen. Wij hadden ook alléén meisjes, of alléén jongens in het projekt kunnen opnemen, maar een dergelijke beperkende keus is nooit bij ons opgekomen. Het is in al het ontwikkelingspsychologisch onderzoek min of meer traditie geworden om de variabele sexe in het onderzoekplan op te nemen, ook al ontbreken specifieke verwachtingen ten aanzien van door sexe bepaalde resultaten.
Van de wetenschappelijke literatuur over sexe-verschillen op jonge leeftijd geeft Maccoby een volledig en up to date overzicht (Maccoby, 1974). Zij is van mening, dat de door eerdere literatuur-overzichten gevestigde overtuiging dat meisjes een snellere taal-ontwikkeling doormaken dan jongens, ietwat overtrokken is. Er zijn erg veel studies waarin totaal geen verschil gevonden wordt. Dit was bijvoorbeeld ook het geval bij de normering van de ITPA Illinois Test of Psycholinguistic Ability) en bij de Utrechtse normering van de gedeeltelijke op de ITPA gebaseerde UTANT. Maar een feit is, dat, áls er verschillen gevonden worden, het vrijwel altijd de meisjes zijn die hogere scores halen. Vooral bij 'disadvantaged' kinderen werden sexe-verschillen ten gunste van meisjes gevonden. Maar na het derde jaar geven de meeste onderzoeken geen verschil.
Maccoby schrijft (blz. 84-85):

> "If girls do have an early advantage with respect to these aspects of language development, it is short-lived. At about 3 the boys catch up, and in most population groups the two sexe's perform very similarly until adolescence. When there are differences, they favor girls; these exceptions tend to occur in populations of underprivileged children, where girls maintain an advantage to a later age".

Wat betreft tests voor de algemene kognitieve ontwikkeling geeft Maccoby een overzicht van 18 verschillende onderzoeken bij kinderen jonger dan 7 jaar. Bij 8 daarvan scoorden meisjes signifikant hoger, bij 9 scoorden jongens en meisjes gelijk en bij 1 scoorden jongens hoger. (Dit was een Israëlisch onderzoek bij Kibbutz-kinderen van 0-2 jaar).

Plaats in de kinderrij; geboortevolgorde

Uit de literatuur zijn een paar onderzoeken bekend waarin eerstgeborenen iets hogere skores halen op tests voor kognitieve ontwikkeling en op maten voor taalontwikkeling. Helen Koch (1965) deed een zorgvuldig opgezet onderzoek met 5- en 6-jarige kinderen uit twee-kindergezinnen. De oudste kinderen hadden een betere articulatie en oudste jongens skoorden hoger op de verbale subtest van de PMA van Thurstone. Ook uit andere onderzoeken (zie o.a. Cazden, 1973) blijkt een zekere 'voorlijkheid' in taalontwikkeling van oudste kinderen. De verklaring voor deze (kleine) verschillen ten gunste van de oudsten wordt gewoonlijk gezocht in de blijvend of tijdelijk exclusieve aandacht van de ouders t.a.v. hun oudste kind. Uit een groot landelijk onderzoek in Engeland, Scotland en Wales (Davie, Butler, Goldstein, 1972). werd bij 7-jarigen tussen oudste kinderen en vierde of latere kinderen maar liefst 16 maanden verschil in leesprestaties gevonden. Hierbij werd gekontroleerd voor mogelijk verstorende faktoren als beroepsgroep van de vader en leeftijd van de moeder bij geboorte van het kind. Dat in grote gezinnen de gemiddelde prestaties dalen met de geboortevolgorde is, behalve uit dit Engelse onderzoek, ook bekend uit onderzoek met de RAVEN Progressieve Matrijzen-test, die aan Nederlandse rekruten wordt afgenomen. Bij dit onderzoek bleken 2e-kinderen het evenwel iets beter te doen dan 1e-kinderen. Pas bij 3e en volgende kinderen gaat het dan omlaag.

In onze proef- en kontrolegroepen kwamen weinig grote gezinnen voor. In de meeste gezinnen waren slechts 1 - 3 kinderen. De literatuur over aangetoonde verbanden in kleine gezinnen is schaars, maar voor zover er resultaten zijn (Koch), wijzen zij op een voorsprong van oudste kinderen. Het leek ons dus raadzaam voor deze variabele te 'kontroleren'.

Hele-dags kinderen vs halve-dags kinderen

Oorspronkelijk was er gepland, dat er hele-dags kinderen, ochtendkinderen en middagkinderen (op de lege plaatsen van de ochtendkinderen) in de Proefkreche zouden zijn. Voor een middaggroep bestond echter bij de ouders die hun kind aanmeldden te weinig animo, zodat alleen de hele-dagsgroep en de ochtendgroep (die verder de halve-dagsgroep genoemd wordt) gehandhaafd bleven. Welke verwachtingen zou men t.a.v. een verschil in 'kreche-effekt' t.a.v. deze twee groepen kunnen hebben? Eenvoudig additioneel denkend zou men kunnen menen dat, als er positieve Proefkreche-

effekten werkzaam zijn, de hele-dags kinderen meer gelegenheid hebben daarvan te profiteren dan de halve-dags kinderen, en dat dus, bij gelijkhouding van alle overige faktoren, hele-dags kinderen meer vooruit zullen gaan dan halve-dags kinderen. Maar 'alle overige faktoren' zijn bij deze twee groepen niet gelijk - althans waarschijnlijk niet - en kunnen ook niet worden gelijk gemaakt. Zo lijkt er een groot onderscheid te zijn tussen (de verzameling van) gezinsachtergronden van waaruit gezocht wordt naar 'hele-dags plaatsen' en die van waaruit gezocht wordt naar 'halve-dags plaatsen'. Ook is het zo, dat de ochtenden geschikter zijn gebleken voor het 'gericht' met de kinderen werken dan de middagen.
Het is onmogelijk de eventueel begunstigende en tegenwerkende faktoren van de hele-dags konditie tegen elkaar af te wegen en het resultaat daarvan te vergelijken met een overeenkomstig resultaat van de halve-dags konditie. Bovendien zijn de kinderen dan niet aselekt over deze beide kondities verdeeld.
De wensen van de ouders hebben geprevaleerd boven de wensen van de onderzoekers. Wel hebben wij enkele keren ouders, die om een hele-dag plaats vroegen, moeten zeggen dat er op dat moment alleen plaats vrij was in een ochtend-groep en omgekeerd. Het gevolg van een en ander is, dat geen generaliserende waarschijnlijkheidsuitspraken gedaan zullen kunnen worden in de trant van: bij gelijkhouding van alle overige faktoren heeft een hele-dag plaatsing een stimulerender effekt dan een ochtend-plaatsing. Wel zal berekend kunnen worden of dêze (selekte) groep hele-dags kinderen zich meer, minder of even snel ontwikkelde als dêze (selekte) groep halve-dags kinderen.

Duur van het verblijf: kortblijvers en langblijvers

Buiten de externe vergelijking met kinderen die in het geheel niet naar de kreche kwamen, zijn er de interne vergelijkingsmogelijkheden van kinderen die op verschillende leeftijden in het projekt binnenkwamen en die dus ook verschillen in de mogelijke duur van de verblijfsperiode. Er is gestreefd naar een zodanige toelating van kinderen, dat er min of meer gelijke groepen zouden ontstaan van kinderen die

'vroeg' (op ca. 1-jarige leeftijd), die 'gemiddeld' (op ca. 2-jarige leeftijd) en die 'laat' (op ca. 3-jarige leeftijd) in het projekt binnenkwamen. Dit streven hing samen met de gedachtengang, dat onderzocht moest worden of er steun was te vinden voor het idee 'hoe vroeger hoe beter'. Als alles eenvoudig zou zijn, dan zou het natuurlijk zo moeten zijn, dat, naarmate de kinderen jonger kwamen, zij meer van de stimulerende werking van het projekt zouden profiteren. Dat is: áls er een zodanig stimulerende werking zou zijn en áls deze niet ongedaan gemaakt zou worden door tegenwerkende faktoren, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheid dat kinderen van omstreeks een jaar slechter zouden reageren op de dagelijkse separatie van de moeder (samenhangend met de hechtings-periode van tussen de 7 - 10 maanden die dan net beklonken is), waardoor teveel energie gebruikt zou moeten worden voor het verwerken van verdriet en spanningen en voor het aangaan van substituut-hechtingen met kinderverzorgsters.
Wanneer men geneigd is aan deze laatste theorie veel gewicht toe te kennen, dan zou een kombinatie hiervan met de kognitieve 'hoe vroeger hoe beter' en 'hoe meer hoe beter'-theorie leiden tot de veronderstelling, dat kinderen die pas vanaf hun 2e jaar dagelijks naar de Proefkreche gebracht zouden worden, méér zouden profiteren van de stimulerende omgeving dan kinderen die op jongere of op latere leeftijd het projekt binnenkwamen. Maar deze redenering veronderstelt dan wel een gelijke kwaliteit van de interakties in de gezinnen, zowel in emotioneel als kognitief opzicht.

Een andere mogelijkheid is, dat met de ontwikkeling van het programma van aktiviteiten in het projekt, die over de vijf projektjaren heeft plaats gevonden, een verstoring van een eventueel 'begin-leeftijd effekt' is opgetreden. Wanneer het waar zou zijn, dat geleidelijk een verbetering van de kwaliteit van het werken met de kinderen en de ouders heeft plaats gevonden en dat is - naar

de mening van sommigen die dat beoordelen kunnen - wel het geval geweest, dan zou te verwachten zijn, dat kinderen, die in de latere fasen van het projekt deelnamen, hiervan meer profijt trokken dan zij die alleen in de eerdere fasen deelnamen. Nu is het evenwel zo geweest, dat de samenstelling van beginleeftijden (en dus ook van de 'verblijfsduren') niet gelijk was voor de verschillende projektjaren. Zo konden bijvoorbeeld al twee jaar vóór het einde van het projekt geen 1-jarigen meer worden opgenomen, omdat wij bij de afsluiting alleen nog maar kinderen wilden hebben die 4 jaar of bijna 4 jaar waren, zodat tussen ons projekt en de kleuterschool niet nog een periode te overbruggen zou zijn. Deze mogelijk verstorende faktor 'fase van projekt' is bij de opzet niet als zodanig onderkend. Was hij dat wel geweest, dan hadden wij daar toch niets tegen kunnen doen. De mogelijke alternatieven:

a. onderzoek pas beginnen als programma zijn uiteindelijke vorm gekregen had en programma dan meerdere jaren gelijk houden en
b. in alle fasen kinderen met dezelfde beginleeftijden toelaten en het projekt een langere uitloop geven, zodat ook de 1-jarigen in de latere fasen nog tot hun 4e jaar zouden kunnen blijven,

waren om verschillende redenen onmogelijk en ongewenst geweest.
Dit is een voorbeeld van de beperkingen die met de <u>duur</u> van het projekt gegeven waren. De tijdsduur was tevoren vastgelegd op 5 jaar en men wist tevoren, dat er in die 5 jaar een permanente ontwikkeling zou zijn, niet alleen in het programma van dagelijkse bezigheden, maar ook in de mensen die dat programma uitvoerden en ook in de vorm van samenwerking met de ouders.

N.B. Bij de verwerking van de gegevens, aan het einde van het projekt, zijn ten behoeve van interne vergelijkingen ook andere subgroepjes gemaakt dan hier beschreven zijn, door kinderen in te delen op grond

van variabelen, waarvan òf van te voren de waarden niet toe te kennen waren en/òf het mogelijke belang zich pas in de loop van het projekt manifesteerde, en/òf pas bij inspektie van het totale data-bestand de indruk ontstond dat zij iets 'deden'.

4.3. De kontrolegroepen

Om te zorgen, dat indikaties omtrent eventuele kreche-effekten zo 'zuiver' mogelijk zouden zijn, moesten we vergelijkingen kunnen maken. Metingen die bij de Proefkreche-kinderen gedaan zouden worden, moesten óók - voor zover mogelijk - gedaan worden bij een vergelijkingsgroep, want

- Wij moesten op verschillende leeftijden verschillende instrumenten hanteren. Deze instrumenten waren (bijna) geen van alle (recent op een Nederlandse populatie) genormeerd en wij hadden geen inzicht in wat verschillen in skores op dezelfde en/of verschillende tests betekenden. (Is een kind dat op de Bayley een ontwikkelingsquotiënt van 100 hæalt - volgens Bayley normen - vooruit gegaan als hij drie jaar later op de Stanford een IQ van 115 - volgens Stanford normen - haalt?).
- Zelfs al hadden wij beschikt over goede genormeerde en onderling vergelijkbare instrumenten, dan nog zouden er, indien wij alleen Proefkreche-kinderen in de effektmeting hadden betrokken, storende faktoren zijn blijven bestaan waarvan de invloed onbekend was, zoals:

  testwiseness : (door herhaalde meting met dezelfde of gelijksoortige instrumenten);

  tijdsveranderingen: een 'moeilijk' item kan in de periode die verloopt tussen pre- en posttest 'makkelijk' worden;

  selektiviteit in de kinderen die afvallen.

Welke kontroles*

Het maken van externe vergelijkingen was dus ons inziens noodzakelijk. Aanvankelijk werd overwogen om twee soorten kontroles in de vergelijking met de Proefkreche-kinderen te betrekken, namelijk:

thuiskontroles: dit zijn kinderen die géén kreche bezoeken maar thuis opgroeien, en

krechekontroles: dit zijn kinderen die een andere kreche bezoeken.

Om twee redenen hebben wij besloten ons - wat de krecheleeftijd betreft - te beperken tot één soort kontrolekinderen, de thuiskontroles.

De eerste reden was tijdgebrek. Het zoeken, samenstellen en testen van de thuiskontrolegroepen was een zeer tijdrovend karwei, en bij een schatting van de tijd die benodigd zou zijn voor een tweede kontrolegroep bleek, dat alle vier studentassistenten dan al hun beschikbare tijd aan het testprogramma hadden moeten besteden en nergens anders meer tijd voor zouden hebben gehad.
De tweede reden was, dat wij geen kans zagen de aard van het werken in die andere kindercentra (dagverblijven) zodanig vergelijkend (met de Proefkreche) te analyseren, dat wij de uitkomsten van een dergelijke vergelijking achteraf hadden kunnen interpreteren.

*Het woord 'kontrole' is geassocieerd met random toewijzing van proefpersonen aan kondities. Als zodanig wordt het woord in deze kontekst ten onrechte gebruikt. Wij wilden echter om leesbaarheidsredenen een kernachtig woord gebruiken, waar voorvoegsels als '(ex)-thuis-' en 'school-' aan toegevoegd kunnen worden. Het woord 'vergelijkingskind' is daarvoor te lang

Ook overwogen wij nog, dat een mogelijke uitkomst, waarbij de Proefkreche-kinderen het op de tests beter zouden doen dan vergelijkbare kinderen uit andere kindercentra (die waarschijnlijk niet anoniem konden blijven), nu niet bepaald bevordelijk zou zijn voor onze goede verstandhouding met het 'veld', waaraan wij immers allerlei zaken wilden overdragen.

Besloten werd om bij ieder krechekind een of meer thuiskontroles te zoeken die met het krechekind overeenkwamen in milieu, sexe, volgorde in de gezinsrij, leeftijd en pedagogische stimulering in het gezin, volledigheid van het gezin, eerste testscore(s). Deze laatste drie matchingskriteria kwamen - om redenen die hierna in 4.3.1. zijn uiteengezet - in de loop der jaren te vervallen.
De werving van thuiskontroles geschiedde met behulp van de konsultatieburo's van zuigeling- en kleuterzorg. Het vindan van juiste thuiskontroles heeft altijd veel tijd en energie gekost, zeker in het begin van het projekt, toen het aantal matchings-kriteria nog zo groot was, dat de kans op slagen erg klein werd.
De konsultatieburo's waren op de hoogte van het soort kinderen (milieu, geen kindercentrum bezoekend) dat wij nodig hadden en deelden de aanmeldingsformulieren selektief uit. Toch bleek slechts ongeveer 25% van de groep die zich aanmeldde geschikt om als thuiskontrole in het onderzoek mee te doen (zie 4.4.2.)*.

Om na te kunnen gaan bijvoorbeeld of een eventueel kreche-effekt stand zou houden als krechekinderen de Proefkreche verlieten om naar de kleuterschool te gaan, werd besloten het kreche-onderzoek, voor zover dat binnen de vijfjarige duur van het projekt mogelijk was, voort te zetten in een vervolgonderzoek op de kleuterscholen. Over de dan genoemde ex-krechekinderen en hun dan genoemde ex-thuiskontroles zouden allerlei data verzameld worden. In deze fase van het onderzoek - gemarkeerd dus door het 'vier-jaar-oud-worden' van

*Zie tevens Bijlage II: De werving van thuiskontroles.

een krechekind, achtten wij het inschakelen van een tweede kontrolegroep, die der **schoolkontroles** onontbeerlijk. (Een schoolkontrole is een kind dat in dezelfde kleuterklas zit als een ex-krechekind en daar qua milieu en leeftijd mee vergelijkbaar is. Een schoolkontrole heeft echter - in principe - geen kindercentrum bezocht.) Deze groep van schoolkontroles was nodig om greep te kunnen krijgen op de mogelijk zeer verschillende invloeden van de verschillende kleuterscholen en verschillende klassen die door ex-krechekinderen en de ex-thuiskontroles bezocht werden.

4.3.1. Uitweiding: 'Matching', of hoe naar een zoveel mogelijk overeenkomstige kontrolegroep gezocht werd.

Bij de opzet van het projekt werd een - tegenwoordig als verouderd beoordeeld - onderzoeksmodel gevolgd waarbij men bij ieder experimenteel individu een of meer kontrole-individuen zoekt die in zoveel mogelijk relevante kenmerken (waarover men informatie krijgen kan) overeenkomen met het 'experimentele' individu.
Enerzijds wordt hierdoor per 'paar' een vergelijking mogelijk, anderzijds heeft men door deze procedure meer zekerheid dat de groepen als groep uit gelijksoortige individuen zijn samengesteld.

Ook in het bekende onderzoek van Stukat in Zweden (1966), waarbij hij kinderen van wachtlijsten aselekt aan zijn kondities kon toewijzen werd desondanks grote moeite gedaan om uit de ca. 1200 wachtlijstkinderen er 139 te vinden die met de experimentele (kleuterschool-) kinderen tot identieke paren gevormd konden worden. (Sjølund, 1969, p. 53-70).

Tot de variabelen waarop wij in het begin 'gematched' hebben hoorde ook de aanvangsskore op de eerst afgenomen test. Bij de aanvang van het projekt waren

wij onvoldoende op de hoogte van de tegenwoordige statistische mogelijkheden om voor verschillen in aanvangsskores achteraf zodanig te korrigeren, dat een gelijkmaking vooraf overbodig is. Anderzijds dachten wij dat in dergelijke projekten, óók i.v.m. de statistische analyses, zoveel mogelijk gestreefd moest worden naar een 'balanced design' waarbij de individuen in gelijke aantallen verdeeld zijn over de kategorieën van een aantal onafhankelijke variabelen.
Wanneer in de experimentele groep steeds naar gelijke verdelingen gestreefd wordt, en wanneer men niet in één klap uit een totaal kontrole-bestand de gewenste kontrolegroep kan samenstellen maar daarentegen afhankelijk is (zoals in ons geval) van wat zich van dag tot dag aan kontrolekinderen aanbiedt (waarbij iedere keer de beslissing: gaan we dit kind nu met tests volgen of niet? Doen we het niet, dan kunnen we er volgend jaar niet op terugkomen, want dan is het kind al te oud), dan kan men als strategie gebruiken: kijk steeds of een kontrolekind dat wordt aangemeld past bij een bepaald experimenteel kind dat nog geen kontrolepartner heeft.
Afgezien van de statistisch ouderwetse en ook methodologisch ongewenste matching (=selektie) op beginskores, garandeert deze methode wel, dat men op twee in veel opzichten overeenkomstige groepen uitkomt. Dat ook dit achteraf gezien niet strikt nodig was konden wij aanvankelijk niet weten.

De kriteria waarop deze matching plaats vond, hebben in de loop van het projekt nogal wat wijzigingen ondergaan. We zullen hieronder eerst de kriteria behandelen die we ofwel tijdens het gehele projekt ofwel tijdens een gedeelte van het projekt gehanteerd hebben. Daarna bespreken we in chronologische

volgorde de afzonderlijke veranderingen die zich hebben voorgedaan in de gehanteerde matchingskriteria. Tenslotte geven we een overzichtje van de kriteria waarmee we de laatste jaren uiteindelijk gewerkt hebben.

De matchings- en selektie-kriteria

Op grond van de volgende kriteria werd bepaald of een aangemeld thuiskind als thuiskontrole aan het onderzoek mee kon doen: milieu (KS of LS), sexe en geboortevolgorde.
Het milieu van de ouders werd bepaald op grond van opleidings- en beroepsnivo's (zie Bijlage I). Voor de selektie van de thuiskontroles keken we naar de opleidings- en beroepsnivo's van zowel vader als moeder. Op grond van deze nivo's werd bepaald binnen welke milieugroep (LS, KS) het kind viel.
Bleek het niet tot één van beide milieugroepen te horen, dan kon het niet meedoen als thuiskontrole.
Vervolgens hebben wij aanvankelijk willen matchen op 'kultuur-pedagogisch nivo' (vlg. Rupp, 1969). Daartoe gebruikten wij informatie uit vragen aan de kontrolemoeders die we vergeleken met de informatie uit de intake-interviews met de kreche-ouders. We zochten naar een grove maat voor hoeveelheid 'ontwikkeling-stimulerende aktiviteiten' thuis, als volgt geoperationaliseerd:

	minder dan ½ uur p.d.	½ uur p.d.	meer dan ½ uur per dag
1. spelen met kind of in huishouden betrekken skore	1	2	3
hiervoor apart gaan zitten skore	2	3	4
2. weekendbesteding	minder dan 1x p.m.	1x p.m.	meer dan 1x per maand
tochtjes, kamperen bos, artis skore	3	4	5
3. voorlezen	0 - 3x per week	3-5x p.w.	5 - 7x per week
skore	3	5	7

De skores van vraag 1, 2 en 3 werden bij elkaar opgeteld. Deze totaalskore kon minimaal 9 punten bevatten, maximaal 19 punten. De skores werden in 3 nivo-groepen verdeeld:

-laag nivo van ped.stim. bij een totaalskore van 9, 10 of 11 punten.

-normaal nivo van ped.stim. bij een totaalskore van 12, 13, 14, 15 of 16 punten.

-hoog nivo van ped.stim. bij een totaalskore van 17, 18 of 19 punten.

Twee te matchen kinderen moesten tot dezelfde nivogroep horen. Aan de ouders van kinderen die jonger dan 2 jaar waren werden deze vragen niet gesteld omdat ze voor deze ouders (met heel jonge kinderen) nauwelijks van toepassing zijn. Wel werd er dan een subjektieve indikatie van de ped.stim. door de kreche-medewerker die het gezin bezocht gegeven:

"in de toekomst zal dit een zeer laag/ gemiddeld/ zeer hoog stimulerend gezin zijn."

Deze indikatie werd dan later, als het kind inmiddels 2 jaar was, geverifieerd.
De grove indeling in laag, normaal en hoog niveau van ped. stim. werd gehanteerd, ondanks de waarschijnlijk grote onnauwkeurigheid van de maat. (Onze bedoeling was slechts te voorkomen dat twee uitersten gematched zouden worden.)

Volledigheid gezin

In het begin is nog geprobeerd te matchen op de aanwezigheid van 1 of 2 opvoeders in het gezin. Al spoedig verviel dit kriterium, omdat het praktisch onmogelijk bleek om kinderen van alleenstaande ouders te vinden, die niet al een kindercentrum bezochten.

Testskores

In de eerste drie jaren is de skore die de kinderen behaalden op de begintests een belangrijk matchingskriterium geweest. Kinderen die vóór hun tweede jaar op de kreche kwamen werden gematched met hun thuiskontroles op de skore van de Bayley-test. Voor kinderen ouder dan twee jaar waren dat de skores op de Stutsman en PKW-test.

Kreche-ervaring

De thuiskontrole mocht géén speelzaal bezoeken of langer dan 3 - 5 maanden op een speelzaal hebben gezeten. Dit selektiekriterium was de eerste voorwaarde om überhaupt als kontrolekind in het onderzoek mee te kunnen doen. Pas als aan deze voorwaarde was voldaan, werd gekeken of het thuiskind te matchen was.

Welke wijzigingen hebben zich voorgedaan?

De volgende wijzigingen zijn in de loop van de jaren aangebracht in de lijst van matchingskriteria:

In 1971 werd ons duidelijk dat bij de analyse der data geen gebruik zou worden gemaakt van de individuele vergelijkingen tussen de twee leden van een gematched 'paar'. Dit voornamelijk vanwege de onbetrouwbaarheid van verschilskores bij 'matched pairs'. De matching bleef gehandhaafd, maar nu met de bedoeling om overeenkomstige groepen te krijgen.

In 1971 werd het steeds moeilijker om LS kinderen te vinden die niet naar een speelzaal gingen. Daarom werden de kinderen in de LS-groep (en later ook in de KS-groep) in het kontrolebestand gehandhaafd, als ze na verloop van tijd toch naar een speelzaal gingen (zie Bijlage IV).

In 1971/1972 werd besloten niet meer te matchen op kultureel-pedagogisch milieu. We meenden, dat met 3 vragen op een vragenlijstje daarover niet genoeg informatie was te verkrijgen; bovendien leken de antwoorden niet altijd even betrouwbaar. In één geval waarbij toevallig door twee verschillende personen dezelfde vragen waren gesteld aan eenzelfde moeder, bleek het gezin de ene keer in nivo 1 en de andere keer in nivo 3 te vallen! Daar kwam nog bij, dat het al zeer veel moeite kostte om genoeg thuiskontroles te vinden die aan de eerder genoemde kriteria voldeden.

Ook werd in 1971/1972 besloten in principe alle qua milieu al geschikte kontrolekinderen te testen. kon dit kind niet meteen gematched worden, dan werd het toch in het bestand gehouden, omdat het eventueel nog met een wat later aangemeld krechekind gematched zou kunnen worden.

In 1972 is er een kleine wijziging opgetreden in de hantering van de milieukriteria. Bij analyse van de opleidingsgegevens van de KS-groep bleek, dat de moeders uit de KS-kontrolegroep i.h.a. een wat hogere opleiding hadden dan de 'KS-krechemoeders'. Om deze 'fout' te voorkomen zijn sindsdien strengere kriteria gedefinieerd voor de KS-groep: maximaal opleidingsnivo 2 (diploma LTS of ander lager vakdiploma) en maximaal beroepsnivo 3 (lagere employees).

Het oude bestand is op grond van deze herdefinieëring opnieuw bekeken voor de opleidings- en beroepsgegevens. Er bleken toen een aantal (reeds gedeeltelijk) geteste thuiskontroles niet in de juiste milieugroep te zijn geplaatst. Deze werden toen uit de kontrolegroep verwijderd.

In 1973 verviel de matching op beginskores. Tot dan toe werd de skore op de begintests Bayley, Stutsman en PKW als matchingskriterium gehanteerd. Adviseurs wezen ons op de 'gevaren' van matchen op beginskores: één van de belangrijkste 'gevaren' is daarbij de mogelijk optredende 'statistische regressie' van de skores naar een populatie-gemiddelde: d.w.z. dat extreem hoge skores of extreem lage skores op een hertest naar het gemiddelde kunnen 'trekken'. De voornaamste oorzaak hiervan is de niet-perfekte korrelatie (minder dan +1.00) tussen test en hertest. Vooral bij extreme skores kan dit zich wreken. Deze extreme skores op de begintest kunnen ontstaan zijn door een ongewoon hoge mate van 'geluk' (grote positieve error), of door zeel veel 'pech' (grote negatieve error).
'Geluk' of 'pech' zijn echter het gevolg van toeval, zodat bij een hertest de door veel geluk ontstane extreme skore op de 1e test zal afnemen tot dichter bij het gemiddelde. Dit verschijnsel noemt men 'regressie naar het gemiddelde'.

Zou men nu bij de toevallig extreem skorende experimentele kinderen systematisch extreem skorende kontrole-kinderen gaan zoeken, dan is het gevaar groot, dat men in de kontrolegroep bepaalde systematische selekties aanbrengt op grond van error-skores in de experimentele groep. Hoofdzaak is vooral, dat men niet precies weet wat voor selektieve invloed men op deze wijze uitoefent.

De laatste jaren (vanaf 1973) is gewerkt met de volgende kriteria:

-- milieu	KS of LS
-- sexe	jongen of meisje
-- plaats in de kinderrij	oudste of enig kind 2e of volgend kind
-- leeftijd bij 1e test	

4.3.2. Uitweiding: Gang van zaken bij de selektie van schoolkontroles.

Het eerste kontakt met de kleuterschool van het krechekind.

Het eerste kontakt werd meestal een half jaar voordat het kind zijn eerste testje kreeg (dus ongeveer 4 jr 3 mnd) gelegd. In een telefoongesprek stelde de assistent zich voor als medewerker van het projekt en noemde de naam van het kind dat zij wilde testen. Zij verzocht aan de hoofdleidster om langs te mogen komen om alles nog eens goed uit te leggen.

Onderwerpen bij het eerste bezoek waren: de opzet van het onderzoek, door wie het gesubsidieerd was, de gang van zaken in de kreche, de medewerkers (veel leidsters waren zeer geinteresseerd in de opleiding van de kinderverzorgsters), hoe groot de groepen waren. De leidsters vertelden vaak spontaan hoe ze over kinderen die van een kreche kwamen dachten. Tijdens de uitleg over het onderzoek werd door de assistente naar voren gebracht, dat er ook een vergelijkingsgroep zonder kreche-ervaring moest komen.

Kriteria bij de selektie van schoolkontroles.

In het begin van het kleuterschoolonderzoek hoopte men bij selekteren van de kontrolegroep dezelfde normen voor matching aan te kunnen leggen als bij de selektie van de thuiskontroles gebruikt waren. Toen dit niet mogelijk bleek door gebrek aan aanbod, werden matching op geslacht en plaats in de gezinsrij opgegeven, hoewel deze gegevens wel verzameld en in het kaartsysteem vermeld werden. De overgebleven kriteria waren:

- -leeftijd: de schoolkontrole mocht ½ jaar jonger of ouder zijn dan het krechekind;
- -opleidingsnivo van beide ouders: kriteria hetzelfde als bij de selektie van thuiskontroles;
- -skore van het beroepsnivo van beide ouders: kriteria hetzelfde als bij de selektie van thuiskontroles.

Een enkele keer is een beroep dat in de beroepenklapper onder nivo 3 viel in de KS-groep geplaatst. Dit was bejaardenverzorgster, als daar geen opleiding voor gevolgd was en als dit samenging met opleidingsnivo 1 of 2. Dit voorbeeld geldt ook voor verkoopster.

-krecheervaring: geen.

Dit was het uitgangspunt in het begin van het kleuterschoolonderzoek; naarmate het onderzoek vorderde, bleken steeds meer kinderen een kreche of speelzaal bezocht te hebben. Daarom kon dit kriterium niet streng worden toegepast: KS kinderen, die enkele uren per week naar een speelzaal geweest waren die door moeders zelf georganiseerd was, werden toegelaten; ook kinderen die maar enkele weken op een kreche of speelzaal gezeten hadden. Niet toegelaten werden kinderen die langere tijd gedurende de hele week halve dagen naar een speelzaal gegaan waren en kinderen van speelzalen die door een beroepskracht geleid werden.

Voor de LS-kontrolegroep was het al langere tijd niet mogelijk kinderen te vinden zonder krecheervaring. Deze eis hebben we daarom laten vallen, en deze groep bevat dan ook kinderen die veelal op kreche of speelzaal zijn geweest.

De gang van zaken bij de werving.

Uit de klasselijst werden alle namen overgeschreven van kinderen die qua leeftijd voor plaatsing in de kontrolegroep in aanmerking kwamen. Aan 10 van deze kinderen, diegenen waarvan de leeftijd het dichtst die van het krechekind benaderde, werd door de leidster een wervingsbrief van de kreche meegegeven. De inhoud van deze brief bestond uit een uitleg over het onderzoek en een aantal vragen met het oog op de matchingskriteria. Na een week werden de teruggekomen brieven op school opgehaald en aan de hand van deze verkregen informatie werd nagegaan of 2 van deze kinderen bruikbaar waren als schoolkontrole. Was er een keuze mogelijk, dan werd het kind gekozen dat het meest met de leeftijd en de beroeps/opleidingsskore van het krechekind overeenkwam; deze mogelijkheid kwam echter niet zo veel voor. Het aanbod van kinderen in de klas met eenzelfde leeftijd was vaak klein; dit wordt veroorzaakt doordat er weinig scholen zijn, die horizontale leeftijdsgroepen hebben; bijna alle klassen zijn vertikaal samengesteld.

Bij deze toch al geringe keuzemogelijkheid kwam dikwijls ook nog, dat een aantal van deze kinderen op een kreche gezeten had of een te hoge opleidings/beroepsskore kreeg. Een laatste faktor die het werven bemoeilijkte, was de geringe respons van de ouders op onze brieven. Deze ouders werden bezocht als de keuze uit de aan school teruggegeven brieven te klein was. Na een gesprek waarin uitleg werd gegeven wilden ze meestal wel meedoen. Hierbij kwam er als voornaamste reden voor het niet terugzanden van de brief naar voren:

-een brief wekte te weinig interesse van de ouders op, ze vergaten hem vaak terug te geven;
-de vragen over beroep en opleiding werden als bedreigend ervaren, men vond dat we hier niets mee te maken hadden en gaf daarom het formulier niet mee naar school.

Als afsluiting van de wervingsprocedure werden, voor zover dit niet al eerder gebeurd was, de ouders van de 2 uitgekozen kinderen thuis bezocht om aan hen persoonlijk uitleg over het onderzoek - de gang van zaken bij het testen en de manier van afspraken maken - te kunnen geven.

4.4. Uiteindelijke samenstelling van de groepen kinderen die bij het projekt betrokken waren.

4.4.1. Krechekinderen

Door het feit, dat het lang niet altijd mogelijk was uit een grote groep KS kinderen diegenen te kiezen die het best in de opbouw van de totale groep pasten qua sexe, plaats in de gezinsrij, plaatsing voor hele of halve dagen en duur van het verblijf c.q. leeftijd bij aankomst, is een precies gelijke verdeling van kinderen over de verschillende subgroepjes niet in alle gevallen bereikt. Met name de voorgestelde indeling in verblijfsduur (± 1 jaar, ± 2 jaar ± 3 jaar) moest komen te vervallen. Zie tevens Bijlage III: Kinderen die de kreche voortijdig verlieten.

Een faktor die de evenwichtige opbouw van de krechegroep in gelijke subgroepjes verstoorde was het feit, dat een vrij groot aantal kinderen (bijvoorbeeld wegens verhuizing) de Proefkreche vóór de 4e verjaardag verliet. Omdat deze groep vv-krechekinderen (VV = voortijdig vertrokken) om verschillende redenen zeer interessant zou kunnen zijn, zijn er van de vv-kinderen zoveel mogelijk data verzameld en verwerkt. Zij worden echter niet beschouwd als behorend bij de krechegroep en worden steeds apart behandeld. Naast 'echte'

krechekinderen, tussen-kinderen en vv-kinderen is er nog een groep kinderen waarover geen (test)-gegevens verzameld zijn, n.l. de 'geen-test'-kinderen. In Tabel 1 zijn van alle verschillende soorten kinderen die de Proefkreche gedurende langere of kortere tijd bezocht hebben de aantallen gegeven.

TABEL 1: Aantallen kinderen in de verschillende groepen kreche-kinderen.

KS kinderen	72	de krechegroep in de eigenlijke zin
LS kinderen	17	
tussenkinderen	9	groepen die niet tot de eigenlijke krechegroep gerekend worden
vv-kinderen KS	21	
vv-kinderen LS	3	
'geen-test'kinderen	16	

In de tabellen 2 en 3 wordt de samenstelling van KS-groep, LS-groep en vv-groep gegeven m.b.t. sexe, plaats in de gezinsrij, plaatsing voor hele/halve dag. Onder de tabellen staat vermeld bij welk aantal kinderen tot op welke leeftijd testgegevens verzameld zijn.

TABEL 2: Onderverdeling van de groep van 72 KS-krechekinderen over een aantal variabelen.

		jongens	meisjes	j + m	
enig/ oudste kind	hele dag	10	11	21	42
	halve dag	10	11	21	
tweede derde etc. kind	hele dag	10	13	23	30
	halve dag	3	4	7	
		33	39		

testgegevens verzameld tot 4-jarige leeftijd: 30
tot 5-jarige leeftijd: 20
tot 6-jarige leeftijd: 22
72

TABEL 3: Onderverdeling van de groep van 17 LS-krechekinderen over een aantal variabelen.

		jongens	meisjes	j + m	
enig/ oudste kind	hele dag	2	3	5	10
	halve dag	3	2	5	
tweede derde etc. kind	hele dag	1	3	4	7
	halve dag	1	2	3	
		7	10		

testgegevens verzameld tot 4-jarige leeftijd: 2
tot 5-jarige leeftijd: 4
tot 6-jarige leeftijd: 11
17

TABEL 4: Onderverdeling van de groep van 21 vv-kinderen over een aantal variabelen.

		jongens	meisjes	j + m	
enig/ oudste kind	hele dag	4	3	7	12
	halve dag	2	3	5	
tweede derde etc. kind	hele dag	2	4	6	9
	halve dag	1	2	3	
		9	12		

testgegevens verzameld tot 4-jarige leeftijd: 16
tot 5-jarige leeftijd: 5
21

De leeftijd waarop de kinderen op de kreche kwamen varieerde van één jaar tot ruim drie en een half jaar. Voor ieder kind is berekend het aantal dagen dat het vanaf zijn entree tot zijn vierde verjaardag op de kreche had kunnen zijn, de mogelijke verblijfsduur. Een kalenderjaar telt ongeveer 250 krechedagen. Omdat niet alle kinderen even regelmatig de kreche bezochten is ook het aantal dagen berekend dat een kind ook werkelijk de kreche bezocht, de feitelijke verblijfsduur. Tevens is voor iedere testafname de feitelijke verblijfsduur berekend, dat wil zeggen het aantal dagen (respektievelijk halve dagen) feitelijk naar de kreche gekomen zijn tot op de betreffende testdatum.

TABEL 5: Mogelijke en feitelijke verblijfsduur van de 72 KS kinderen, tevens gesplitst naar hele en halve dag groepen.

	mogelijke verblijfsduur			feitelijke verblijfsduur			
	gem	s.d.	range	gem	s.d.	range	aantal kinderen
alle KS	365	162	79-744	268	125	58-553	72
hele dag	353	170	79-744	256	128	58-519	44
halve dag	382	153	91-661	286	121	82-553	28

TABEL 6: Mogelijke en feitelijke verblijfsduur vande 17 LS kinderen, tevens gesplitst naar hele en halve dag groepen.

	mogelijke verblijfsduur			feitelijke verblijfsduur			
	gem	s.d.	range	gem	s.d.	range	aantal kinderen
alle LS	518	150	275-774	410	143	205-645	17
hele dag	516	188	275-774	405	169	205-645	8
halve dag	519	138	332-731	414	127	212-572	9

De LS kinderen zijn opvallend veel jonger naar de kreche gekomen dan de KS kinderen en ook hun feitelijke verblijfsduur is aanmerkelijk langer. Hoewel ook in de KS-groep gestreefd is naar een redelijk aantaal zeer jong komende kinderen, zijn we daar niet geheel in geslaagd. In de laatste periode van het projekt, waarin steeds oudere kinderen moesten worden opgenomen, omdat ze anders na de sluiting van de kreche nog niet naar de kleuterschool zouden kunnen, zijn bovendien uitsluitend nog KS kinderen opgenomen.

Van de LS kinderen die hele dagen naar de kreche kwamen is de gemiddelde verblijfsduur (mogelijk en feitelijk) vrijwel gelijk aan die van de LS kinderen die halve dagen kwamen. De KS kinderen die hele dagen op de kreche kwamen zijn gemiddeld iets ouder gekomen dan de halve dag KS kinderen en brachten ook feitelijk gemiddeld een wat kleiner aantal dagen op de kreche door.

Overigens blijkt de korrelatie tussen mogelijke en feitelijke verblijfsduur zeer hoog te zijn: voor de KS-groep 0,93; voor de LS-groep 0,98; voor beide samen 0,94. Jong op de kreche komen betekende dus meestal ook: veel dagen naar de kreche gaan.

4.4.2. Thuiskontroles

In de totaal aangemelde groep kinderen (N = 549) kunnen we 3 groepen onderscheiden:

a) kinderen die geschikt waren als TK en als zodanig hebben meegedaan aan het onderzoek (N = 141) 'Echte TK's';
b) kinderen die niet geschikt waren als TK en daarom nooit zijn getest (N = 302) 'Nooit geteste thuiskinderen';
c) kinderen die in eerste instantie wel geschikt waren als TK, en daarom ook (gedeeltelijk) zijn getest, maar die om verschillende redenen zijn afgevallen uit het TK-bestand. (N = 106).

Hier volgen nu eerst een aantal vergelijkingen tussen de totaal aangemelde groep kinderen en de groep 'echte TK's'. Immers, de totaal aangemelde groep kinderen kunnen we beschouwen als een 'populatie' waaruit wij onze 'steekproef' (TK's) hebben geselekteerd. Hoe zag deze 'populatie' er nu uit?

TABEL 7: Verhouding van geselekteerde kontrolegroep tot alle aangemelde kontrolekinderen, op de variabelen sexe en geboortevolgorde.

	Totaal aangemeld	Als echte TK's meegedaan
Jongens	295	77
Meisjes	254	64
oudste of enige kind	270	82
2e of volgende kind	217	59

Opleidingen en beroepen.

In totaal is van 497 aanmeldingen bekend wat de opleidings- en beroepsnivo's waren. Deze aantallen geven we hier in histogrammen weer. Ter verduidelijking volgt eerst hieronder in het kort de betekenis van de opleidings- en beroepsnivo's 1 t/m 6:

Opleidingsnivo 1: Lagere school.
" 2: Diploma vervolgopl., zoals LTS, huishoudschool.
" 3: MULO-diploma of een daaraan gelijkwaardig diploma.
" 4: Diploma middelbare school.
" 5: Voltooide hogere beroepsopleiding.
" 6: Voltooide universitaire opleiding.

Beroepsnivo 1: Ongeschoold.
" 2: Geschoold.
" 3: Lagere employees.
" 4: Kleine zelfstandigen.
" 5: Middelbare employees.
" 6: Hogere beroepen.
" 0: Geen beroep, huisvrouw.

Voor de KS-thuiskontrolegroep zochten we kinderen van wie de ouders max. opleidingsnivo 2 en max. beroepsnivo 3 hadden. Voor de LS-thuiskontrolegroep waren de kriteria: een van beide ouders moest minimaal opleidingsnivo 4 hebben.

Uit figuur 1 en 2 blijkt, dat de meeste ouders uit de totaal aangemelde groep opleidingsnivo 1 en 2 hadden. Ook opleidingsnivo 3 kwam relatief veel voor. Deze groep moest afvallen op grond van de te hoge opleiding. In figuur 3 zien we dat de meeste vaders van alle aangemelde thuiskinderen beroepsnivo 2 hadden. Bij moeders vroegen we naar haar vorig beroep indien ze nu huisvrouw was (wat bij de meeste moeders van thuiskinderen het geval was). Toch is ook dit vorige beroep van moeder niet altijd even nauwkeurig vermeld (of wel door moeder zelf op het aanmeldingsformulier, of wel door de interviewer op het interviewformulier).

Als we de totale groep aangemelde kinderen (volgens onze kriteria) indelen in KS, LS en Tussenmilieu, naar de opleidings- en beroepsnivo's der ouders, dan blijkt, dat de meeste aanmeldingen uit het KS milieu komen. Uiteraard is dit een gevolg van het feit, dat we ons bij de werving van TK's vooral tot deze milieugroep hebben gericht. Opvallend is het relatief grote aantal aanmeldingen uit het tussenmilieu, die helaas niet geschikt waren voor de groep TK, op grond van de te hoge opleidings- en beroepsnivo's.

In de figuren 1 t/m 4 geeft het gearceerde gedeelte de thuiskontrolegroep aan zoals die na selektie uit alle aanmeldingen (totale figuur) tot stand kwam.

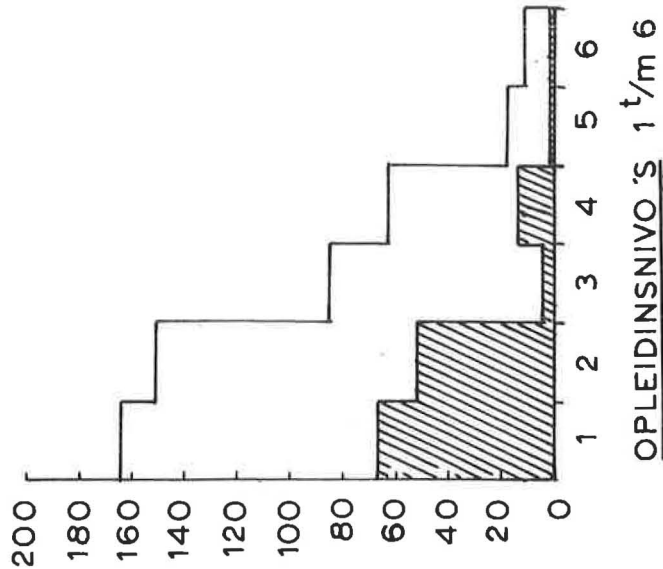

OPLEIDINSNIVO'S 1 t/m 6
MOEDER 3)
FIG.2

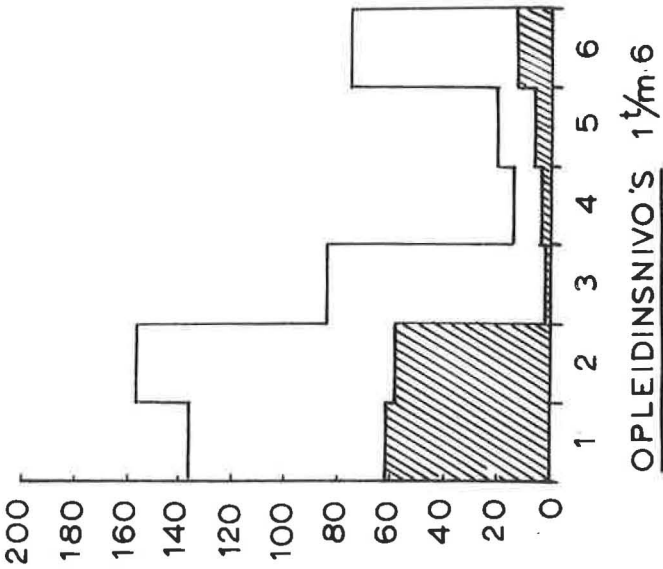

OPLEIDINSNIVO'S 1 t/m 6
VADER 1)
FIG.1

1) van 9 vaders was de opleiding onbekend 3) van 3 moeders was de opleiding onbekend

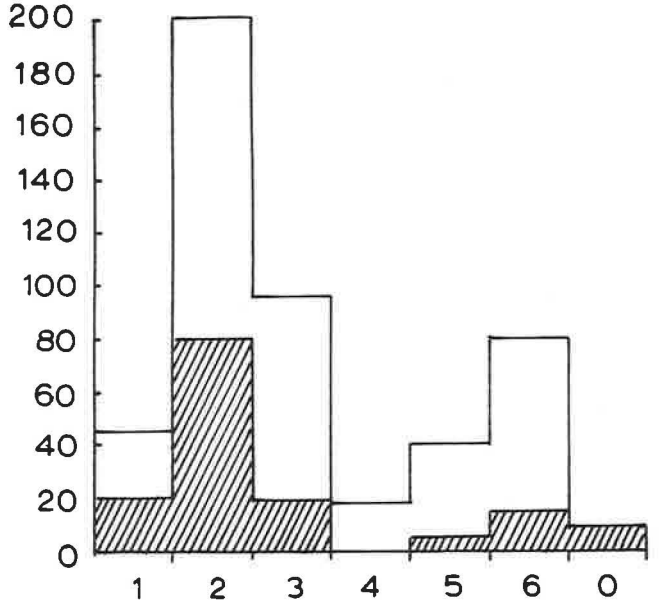

BEROEPSNIVO'S 1 t/m 6 + 0
VADER [2]
FIG. 3

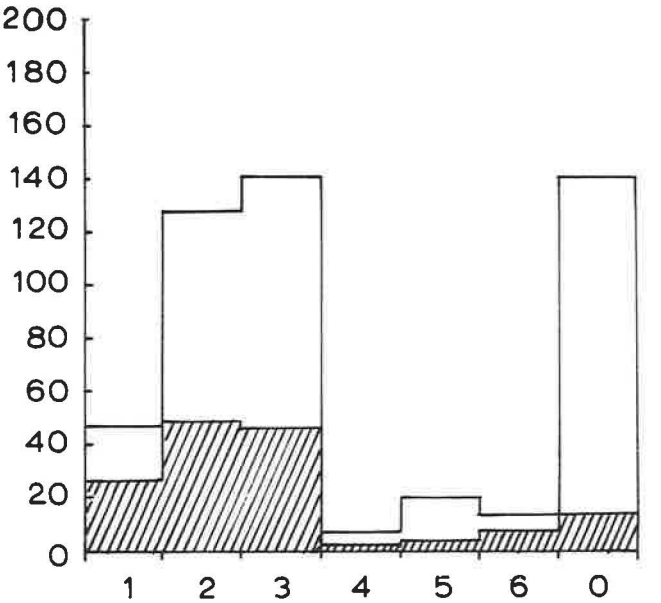

BEROEPSNIVO'S 1 t/m 6 + 0
MOEDER
FIG. 4

2) van 8 vaders is het beroep onbekend

Van de totale groep aangemelde thuiskinderen (N = 549) hebben er dus maar 141 als echte thuiskontroles aan het onderzoek meegedaan. De redenen voor het niet gebruiken van de hierboven onder b) genoemde groep van 302 'nooit geteste kinderen' laten zich als volgt kategoriseren:

124 kinderen vanwege opleiding en beroep der ouders;

10 kinderen vanwege sexe, geboortevolgorde of nivo van ped. stimulering;

49 kinderen omdat het een speelzaal bezocht of omdat duidelijk was (b.v. uit de interviewgegevens), dat moeder zeker van plan was het kind naar een speelzaal te brengen.

71 kinderen omdat zij te oud (ouder dan 3½) of te jong waren;

38 kinderen wegens verhuizing buiten de stad of naar onbekend adres;

10 kinderen vanwege de volgende redenen:

a) tweetalige gezinnen;
b) buitenlandse kinderen;
c) tweelingen (op enkele uitzonderingen na, b.v. als in de kreche ook een tweeling zat);
d) gehandicapte kinderen

Tenslotte de groep genoemd onder c). De redenen waarom deze kinderen in de loop van hun 'thuiskontrolebestaan' toch moesten afvallen laten zich als volgt groeperen:

-redenen waaraan wij zelf 'schuld' hadden;
-redenen die wij niet konden voorzien;
-andere redenen.

Redenen waaraan wij zelf 'schuld' hadden:

1) Allereerst kon na 1 of meer tests blijken, dat het kontrolekind door ons ten onrechte beschouwd werd als behorende tot een bepaalde milieugroep (LS of KS). Tijdens gesprekken met moeder bij een testbezoek kon b.v. toevallig aan het licht komen dat één van de ouders toch een te hoge opleiding had gehad, waardoor het gezin volgens onze milieukriteria niet tot de KS-groep behoorde.

Ook heeft er in 1972 een kleine wijziging in de opleidings- en beroepskriteria plaats gevonden, waarna de opleidingen en beroepen van de kontroleouders opnieuw gechecked werden, met als gevolg, dat er een aantal reeds gedeeltelijk geteste kinderen moest afvallen. In totaal moesten 29 gedeeltelijk geteste TK's afvallen, omdat de milieukriteria achteraf niet op hen van toepassing bleken.

2) Vervolgens kon na een paar tests blijken, dat het kind wat betreft geslacht, plaats in de kinderrij en/of stimulatie-code niet in de juiste kategorie was geplaatst, of dat deze kategorie eigenlijk al te veel kinderen bezat, waardoor dit kind als thuiskontrole niet meer nodig bleek. Omdat we vooraf deze 'kategorie' gegevens meestal nauwkeurig kontroleerden en goed nagingen of de kategorie vol was, zijn om deze reden gelukkig heel weinig kinderen (die reeds getest waren) afgevallen. In het geheel is dit maar 1x voorgekomen.

3) Ook kwam het voor, dat een kind als TK moest afvallen omdat na 1 of meer tests bleek, dat het eigenlijk toch te oud of te jong was voor de kategorie, waar we TK's voor zochten. Dit is 6x het geval geweest.

Redenen die wij niet konden voorzien:

4) Het gezin ging verhuizen (al dan niet buiten de stad). (Een enkele maal waren de ouders zo bereidwillig om ons te laten weten dat het kontrolekind op die en die datum bij Oma of kennissen in Amsterdam op bezoek was, waar we het kind konden testen, zodat we bij TK-kinderen, die nog maar 1 of 2x getest hoefden te worden, de 'test-reeks' af konden maken). Vaker kwam het voor, dat de ouders vergaten op te geven aan ons dat ze verhuisd waren, zodat we bij een

testbezoek voor een gesloten deur stonden. En ondanks grootscheepse naspeuringen (bellen bij de buren, vragen bij de groenteman op de hoek, enz.) konden we niet meer achter het nieuwe adres komen. Vanwege deze 'verhuisreden' moesten 20 kinderen afvallen.

5) Een reden welke tamelijk vaak voorkwam, was wanneer na 1 test bleek, dat de TK of toch al naar een speelzaaltje ging, of dat de moeder vertelde, dat ze van plan was haar kind zeer spoedig een speelzaal te laten bezoeken. Dit kwam 33x voor. Men moet deze groep niet verwarren met de groep 'echte' thuiskontroles, die pas naderhand tóch naar een speelzaal bleek te gaan (zie onder).

6) Een enkele maal gebeurde het, dat moeder na een paar tests weigerde om nog verder mee te doen aan het onderzoek, b.v. omdat ze het te lastig vond of omdat ze dacht, dat haar kind het testen niet leuk vond. Deze reden kwam 7x voor bij de groep gedeeltelijk geteste kinderen.

Andere redenen:

7) De TK kon niet meer afgetest worden omdat het projekt beeindigd werd en het kind nog te jong was voor de laatste tests. Dit kwam 2x voor.

8) Tenslotte was er nog een klein aantal kinderen dat helemaal getest was als TK, maar achteraf toch moest afvallen. Op het tijdstip van hun aanmelding vielen ze n.l. in een kategorie (wat betreft milieu, geslacht en plaats in de kinderrij) waarvoor we voorlopig al genoeg TK's hadden. Voor de zekerheid werden deze kinderen toch in het TK-bestand opgenomen en getest, omdat ze later eventueel in 'hun' kategorie toch nog nodig konden zijn. Een aantal kinderen kon op deze manier later in een passende kategorie (met 'open' plaatsen) geplaatst worden. Echter voor 7 kinderen was dit niet mogelijk, waardoor zij achteraf, (na alle tests gehad te hebben) toch als TK moesten afvallen.

Ondanks de hierboven beschreven selektie vóóraf op waarschijnlijkheid van speelzaalbezoek, is het toch niet gelukt de uiteindelijk geselekteerde groep van 141 echte thuiskontroles op dit punt zuiver te houden. Steeds meer van de ouders die aanvankelijk gezegd hadden hun kind nooit naar een kreche of speelzaal te zullen laten gaan, bleken dat naderhand tóch te doen. Deze trend was vooral in de laatste jaren van het projekt zeer sterk. Deze 'speelzaal-thuiskontroles' (STK's) konden, als ze da facto al aan het onderzoek deelnamen, niet zonder meer afgestoten worden: het zou immers te moeilijk geweest zijn om elke keer als er een TK kwam te vervallen een vervangende TK te vinden, waarbij je natuurlijk het risiko zou lopen dat ook deze 'vervanger' op een gegeven moment naar een kindercentrum zou blijken te gaan. De TK's die dus halverwege het onderzoek naar een speelzaal gingen bleven als STK deel uitmaken van de thuiskontrolegroep (mits hun krechebezoek binnen bepaalde grenzen bleef). Van de 120 KS-thuiskontroles zijn er in de loop der tijd 31 een kindercentrum gaan bezoeken. Van de 22 LS-thuiskontroles zijn er 11 een kindercentrum gaan bezoeken.
Zie tevens Bijlage IV: Thuiskontroles die tóch een speelzaal gingen bezoeken.

4.4.3. Vergelijking van de groep krechekinderen met de groep thuiskontroles.

Van de krechegroep (N = 89) kwam 81% uit KS-milieu en 19% uit LS-milieu. Bij de geselekteerde thuiskontroles waren deze percentages respektievelijk 84% en 16%. De krechegroep bestond voor 45% uit jongens en (dus) voor 55% uit meisjes. Bij de kontrolegroep lagen deze percentages precies omgekeerd.
De krechegroep bestond voor 58% uit oudste en/of enig kinderen en (dus) voor 42% uit 2e en volgende kinderen. Bij de kontrolegroep waren deze percentages identiek.

TABEL 8: Percentage KS-ouders in twee opleidingsnivo's bij de krechekinderen en de thuiskontroles.

	KS Kreche		KS Thuis	
	Vaders N = 65	Moeders N = 72	Vaders N = 119	Moeders N = 119
Opleidingsnivo 1	52%	57%	51%	56%
Opleidingsnivo 2	48%	43%	49%	44%

We zien, dat voor de KS-ouders de verdeling over de twee opleidingsnivo's in beide groepen vrijwel gelijk is.

TABEL 9: Percentage KS-ouders in drie beroepsnivo's bij de krechekinderen en de thuiskontroles.

	KS-Krechekinderen		KS-Thuiskontroles	
	Vaders N = 62[1)]	Moeders N = 59[2)]	Vaders N = 118[3)]	Moeders N = 110[4)]
Beroepsnivo 1	8%	37%	17%	24%
Beroepsnivo 2	74%	50%	67%	45%
Beroepsnivo 3	18%	13%	16%	31%

Bij de vaders zien we, dat de thuiskontroles als groep iets lager zitten, maar bij de moeders ligt het juist omgekeerd.

1) Eén vader had nivo 4, van twee vaders was het beroep niet bekend.
2), 4) De overige moeders hadden geen beroep en waren altijd zonder beroep geweest.
3) Van één vader was het beroep niet te achterhalen.

TABEL 10: Aantallen (geen percentages) LS-ouders over zes opleidingsnivo's bij krechekinderen en thuiskontroles:

	LS-Krechekinderen		LS-Thuiskontroles	
	vaders	moeders	vaders	moeders
Opleidingsnivo 1	1			
" 2		1	1	
" 3	2	4	1	4
" 4	1	4	2	14
" 5	4	7	3	2
" 6	8	1	15	2
Onbekend	1			
Gemiddeld	4.9	4.7	5.4	4.1

Wij brengen in herinnering, dat het kriterium voor de LS-groep was: één van beide ouders minimaal op nivo 4. De mogelijke variatie bij de andere ouder is dan vanzelfsprekend van 1 tot 6. Bij een vergelijking van de gemiddelden ziet men, dat de LS-krechegroep iets lager opgeleide vaders en iets hoger opgeleide moeders had.

TABEL 11: Aantallen (geen percentages) LS-ouders over zes beroepsnivo's bij krechekinderen en thuiskontroles.

	LS-Krechekinderen		LS-Thuiskontroles	
	vaders	moeders	vaders	moeders
1				
2		2		
3	2	3	1	11
4	0	1	0	1
5	1	3	6	2
6	13	5	15	3
0[1]		2		5
Gemiddeld[2]	5,6	4,4	5,6	3,8

1) Geen beroep en vroeger ook geen beroep gehad.

2) Exklusief kategorie 0.

Zoals men ziet, verschillen alleen de moeders in beide groepen. Het iets hogere beroepsnivo bij de moeders van de krechegroep houdt waarschijnlijk verband met het feit, dat voor het kind een krecheplaats gezocht is. De verschillen zouden groter worden als de kategorie 'geen beroep' of 'beroep gehad' ook werkelijk als 0 meegerekend zou worden bij de bepaling van de groepsgemiddelden.

Helaas is het niet mogelijk de krechegroep te vergelijken met de thuiskontroles op het nivo van 'pedagogische stimulering'. Weliswaar werd aan de krechemoeders een interview afgenomen voordat het kind op de kreche kwam waarin o.a. enkele vragen voorkwamen die min of meer te vergelijken zijn met de drie stimulatievragen in het TK-interview, maar hierover is nooit een vergelijkbare skore berekend.

Er is echter wel in 1972 door de maatschappelijk werkster een 'onderzoekje' gedaan naar het 'pedagogisch milieu' van enkele thuisgezinnen, aangezien wij toen sterke vermoedens hadden, dat de thuisgezinnen uit het KS-milieu een wat hoger 'pedagogisch milieu' boden dan de krechegezinnen uit het KS-milieu. De maatschappelijk werkster, die immers ook de krechegezinnen kende, is toen een aantal (ca.7) thuisgezinnen gaan bezoeken om haar subjektieve indruk over het milieu van de krechegezinnen te vergelijken met haar indruk over het 'pedagogisch milieu' van die thuisgezinnen. Tegelijkertijd werden van de tot dat tijdstip geworven TK's de opleidings- en beroepsnivo's der ouders nog eens doorgelicht. Beide maatregelen hadden tot gevolg, dat enkele kinderen als TK moesten vervallen omdat hun ouders een te hoge opleiding hadden gehad, en omdat de maatschappelijk werkster tevens het idee had, dat die thuisgezinnen ook een wat hoger (of stimulerender) pedagogisch milieu boden dan de overeenkomstige krechegezinnen. Nadien is er strenger gelet op de opleidings- en beroepsnivo's van de ouders der aangemelde thuiskinderen.

De algemene konklusie van de vergelijkingen tussen de krechegroep en de kontrolegroep moet luiden, dat er een redelijk vergelijkbare kontrolegroep is opgebouwd.

4.4.4. Schoolkontroles.

Van 30 KS-krechekinderen en 2 LS-krechekinderen zijn alleen gegevens verzameld in de kreche-leeftijd (d.i. tot 4-jarige leeftijd). Zij gingen pas naar de kleuterschool toen het projekt ten einde liep. De overige 42 KS- en 15 LS-krechekinderen waren betrokken bij het vervolgonderzoek op de kleuterscholen. Bij elk van deze kinderen moesten 1 à 2 schoolkontroles gezocht worden die qua milieu met het ex-krechekind overeenkwamen en geen kindercentrum bezocht hadden.
Aanvankelijk was het ook de bedoeling om de ex-krechekinderen en hun schoolkontroles te matchen op geslacht en plaats in de kinderrij, maar omdat de werving van de schoolkontroles zeer moeizaam verliep, werd besloten deze twee kriteria niet als dwingend te hanteren, maar te zorgen, dat over de gehele groep genomen de verdeling zo gelijkmatig mogelijk zou zijn.
Uiteindelijk zijn de LS- en KS-schoolkontrolegroepen er als volgt uit komen te zien:

TABEL 12: Onderverdeling van de groep van 50 KS-schoolkontroles over de variabelen sexe en geboortevolgorde.

	jongens	meisjes	
enig/oudste kind	13	12	25
tweede/derde etc.	12	13	25
	25	25	

Gegevens verzameld tot 5-jarige leeftijd: 20
tot 6-jarige leeftijd: 30
50

TABEL 13: Onderverdeling van de groep van 16 LS-schoolkontroles over de variabelen sexe en geboortevolgorde.

	jongens	meisjes	
enig/oudste kind	1	6	7
tweede/ derde etc.	7	2	9
	8	8	

Gegevens verzameld tot 5-jarige leeftijd: 3
tot 6-jarige leeftijd: 13
16

Voor de 5 KS vv-kinderen, waarvan ook nog in de kleuterschoolleeftijd gegevens verzameld werden, werden acht schoolkontroles gevonden en voor het ene LS vv-kind één schoolkontrole.

5. HET ONDERZOEK NAAR EFFEKTEN II: DE MEETINSTRUMENTEN EN HET TESTPROGRAMMA

5.1. Keuze van de meetinstrumenten

Gezien de achtergrond van het projekt lag de meting van een eventueel kreche-effekt op de algemene ontwikkeling van het denken en denkend handelen (de kognitieve ontwikkeling) en op de taalontwikkeling voor de hand.
En al heeft het van meet af aan ook in de bedoeling gelegen om eventuele effekten op de emotionele, sociale en motorische ontwikkeling te bepalen, toch is hiervan om verschillende redenen veel minder terecht gekomen. De behandeling daarvan wordt uitgesteld tot Hoofdstuk 9 van dit rapport.

Om de algemene ontwikkeling van kinderen van 1 tot 4 jaar te kunnen meten, moesten wij een keuze doen uit bestaande instrumenten. De keuze viel op de Bayley Mental Scale, de Stutsman en de Stanford. Hieronder eerst de redenen waarom wij zes andere tests niet kozen:

Columbia Mental Maturity Scale (1959), voor 3- tot 12-jarigen.
Bezwaren: Geen goed handboek, men twijfelt aan waarde voor kinderen onder de 4 jaar, geen gegevens over betrouwbaarheid.

Minnesota Preschool Scale (1940), voor 1½- tot 6-jarigen.
Bezwaren: Materiaal is onaantrekkelijk voor kleine kinderen, er wordt veel geduld vereist, geen voorschriften wat je moet doen bij weigeringen.

Leiter International Performance Scale (1948), van 2- tot 18-jarigen.
Bezwaren: Lijkt het best te gebruiken voor kinderen tussen 5 en 12 jaar (2- en 3-jarigen halen op deze test gemiddeld 10 IQ-punten minder dan op andere tests).

Arthur Adaptation of the Leiter International Performance Scale (1950), voor 3- tot 8-jarigen.
Bezwaren: Ouderwetse plaatjes, weinig items per leeftijd. De normeringsgroep was erg homogeen. Verder wel veelbelovend.

Griffiths Mental Development Scale (1955), voor 0- tot 2-jarigen. Ofschoon deze test onder kinderpsychologen en (ortho)pedagogen een goede naam heeft, vonden wij toch, dat er in de literatuur te weinig over te vinden was. Het feit, dat men tot voor enkele jaren persoonlijk een kursus in Londen moest gaan volgen bij mevr. Griffiths om de test te mogen kopen en gebruiken, deed wel sympathiek aan, maar zal anderzijds het gebruik in research-projekten erg hebben tegengehouden.

Bühler - Hetzer Kleinkinder Test.
Deze test komt in de amerikaanse literatuur (o.a. Buros, Anastasi) niet voor, en wordt ook in geen enkel overeenkomstig projekt gebruikt. Wel wordt hij in de diagnostische gevals-praktijk in Nederland en Duitsland veel gebruikt. Er is door ons overwogen om de test te gaan gebruiken om daarmee een vergelijkingsmogelijkheid te krijgen met het projekt 'Zonnehof' dat door prof. Bladergroen indertijd werd opgezet. Maar enerzijds kwam dat projekt niet zo vlot van de grond, anderzijds vonden wij de bezwaren tegen de Bühler-Hetzer te groot.

Bij de twee bekende testuitgevers in Nederland, Swets & Zeitlinger en Berkhout gingen wij na, welke van de tests voor jonge kinderen in de laatste jaren veel verkocht waren. Dit deden wij, omdat wij het liefst instrumenten wilden gebruiken die ook elders gebruikt werden, opdat er zowel voor ons als voor de praktijk vergelijkingsmogelijkheden zouden zijn. Uit dit onderzoekje kwamen de gegevens die in Tabel 3 zijn vermeld.

TABEL 3: Verkoopcijfers van drie tests door twee Nederlandse testverkopers van 1967 - maart 1971.

	Bühler-Hetzer	Bayley (herziene uitgave)	Stutsman
1967	7	-- test was nog niet uitgegeven	25
1968	7	--	21
1969	6	8	29
1970	9	15	30
jan/mrt 1971	1	5	7

Uit dit overzicht was volgens ons te zien, dat de Bayley een stuk van de markt voor de Bühler had overgenomen en verder, dat de Stutsman toch nog altijd veel gebruikt werd.

De Bayley Scales of Infant Development was in 1969 uitgekomen, voorzien van normen en de tegenwoordig gebruikelijke psychometrische informatie. Besloten werd van de Bayley de Mental Scale te gaan gebruiken, maar omdat ons uit proefafnames bleek, dat deze al bij 2½ jaar niet meer differentieerde, moesten wij nog een andere test kiezen voordat overgestapt kon worden op Stanford - Binet, WPPSI of AKIT. Vooral op basis van de informatie uit Tabel 3 en ook op aanbeveling van een van onze bestuursleden, werd toen voor de Stutsman (Merrill - Palmer Scale of Infant Development) gekozen.
Aanvankelijk meenden wij, dat over deze test meer bekend was aan normen en psychometrische gegevens dan later het geval bleek te zijn. Ook het gebruik van de Snijders - Oomen Nonverbale Intelligentietest (SON) werd overwogen, maar de nieuwe versie en normering voor kleuters was nog niet gepubliceerd. Wij wisten dat hij in de maak was en dat weerhield ons te gaan werken met de oude versie, die bovendien voor jongere kinderen niet geschikt is.
Pas in de laatste tijd is de DOS (Denver Ontwikkelings Schaal) voor Nederland genormeerd. (Cools en Hermans, 1975). Was die test er in 1970 al geweest, dan hadden wij die wellicht in ons schema opgenomen.

Tenslotte kozen wij voor de Stanford - Binet (ook wel Terman-Merrill genoemd), omdat deze test in de kinderpsychologie zo'n enorme reputatie heeft als 'gouden standaard' en omdat hij in talloze vergelijkbare amerikaanse 'enrichment-programs' gebruikt werd. Dat was toen, in 1970-1971, met de WPPSI (Wechsler) nog niet het geval.
Dat wij voor deze leeftijd drie totaal verschillende tests moesten gaan gebruiken was een gevolg van de zich in de eerste levensjaren zeer snel ontwikkelende intelligentie, en de daarmee samenhangende steeds andere benaderingswijzen waarmee men m.b.v. tests de algemene intelligentie probeert te vangen. Vóórdat het kind kan praten is het voornamelijk de senso-motorieke intelligentie die getest wordt, en naarmate het kind meer taal tot zijn beschikking krijgt, wordt

de verbale komponent in de meeste tests steeds groter.
Het enige meetinstrument dat in het projekt zelf ontwikkeld werd was dus de Proefkreche Woordentest. (Voor de manier waarop, zie 5.1.2.).

5.1.1. Uitweiding: Beschrijving van de gebruikte tests

De Bayley Scales of Infant Development

De Bayley bestaat uit een 'motor scale' en een 'mental scale'. In het kreche-onderzoek werd alleen het laatstgenoemde test-gedeelte gebruikt.
Het testmateriaal van de Bayley, een flinke koffer vol, bestaat uit dingen als een belletje, papier en krijt, blokjes, bal, doosjes, rammelaar, zaklantaarn, een kopje, een lepel, een boek, wat kaarten met eenvoudige plaatjes, een inzetbord met stokjes, een pop, twee puzzelborden met eenvoudige geometrische figuren, etc. Met deze materialen moet het kind allerlei opdrachtjes uitvoeren. De mental scale heeft 163 items in volgorde van opklimmende moeilijkheidsgraad. In de handleiding van de test wordt aangegeven hoe de proefleider aan de hand van de leeftijd van een kind kan schatten bij welk item-nummer hij moet beginnen. Is dit nivo te hoog, dat wil zeggen, zijn er bij de eerste 10 aangeboden items al dingen die het kind nog niet kan, dan gaat hij een eindje terug op de schaal. Gaat alles goed, dan gaat de proefleider net zo lang door tot er tien items als 'fout' geskoord worden.
Zo werd bij een 'gemiddeld' kind van 18 maanden begonnen bij item 118: "hij zet de stokjes in het inzetbord binnen 70 sekonden". Andere item-voorbeelden in deze leeftijd (vrij omschreven):

119: bouwt een torentje van 3 rode blokjes (na voorbeeld van de testleider)
120: past het ronde blok in het roze puzzelbord;
124: benoemt één van de vijf voorwerpen (bal, klok, potlood, schaar, kopje);
125: maakt een streep met het krijtje (na voorbeeld van de testleider
128: wijst lichaamsdelen van de pop aan;
130: benoemt een van de 10 plaatjes.

Bij veel opdrachtjes is het zo, dat de snelheid of de volledigheid waarmee het kind het opdracht vervult, op meerdere nivo's geskoord wordt, zodat het aantal opdrachtjes veel kleiner is dan het aantal items.

De Merill-Palmer Scale of Mental Tests, bewerkt door Rachel Stutsman

De Stutsman lijkt erg op de Bayley, zij het dan, dat alles een beetje meer op kinderen van 2 tot 4 jaar is afgestemd. Hij bevat o.m.: puzzeltjes, blokjes, een bal, een lotto, lapjes met knopen en knoopsgaten. De Stutsman heeft 91 items, maar ook hier is het zo, dat het aantal uit te voeren opdrachtjes veel kleiner is; vrijwel iedere verrichting is goed voor de skoring van meerdere items. Voorbeelden van items voor een peuter van 3 jaar (vrij omschreven):

36: legt de blokjes in het vormbord in max. 109 sekonden;
37: tekent drie cirkels (aan de hand van een voorbeeld);
38: zet de stokjes in het inzetbord in max. 17 sekonden;
39: maakt het eenvoudigste puzzeltje in max. 14 sekonden;
40: bouwt de toren van 'getrapte' blokken in max. 33 sekonden;
42: krijgt twee knopen dicht in max. 50 sekonden;
43: bouwt een piramide van 3 blokjes in max. 11 sekonden (na voorbeeld);
46: kan 10 van de 20 vraagjes van het onderdeel 'action agent' beantwoorden (dit zijn vraagjes als: 'wat waait, wat snijdt, wat vliegt";

De Proefkreche Woordenschat-test

De PKW heeft 172 items, 77 voor de passieve en 95 voor de aktieve woordenschat (met 'passief' wordt bedoeld dat het kind een plaatje of een voorwerp aan kan wijzen als de testleider het bijbehorende woord zegt; met 'aktief' wordt bedoeld, dat het kind zelf de naam van een voorwerp of een plaatje kan zeggen).

De test bestaat uit 8 subtests:

I : Zelfstandige naamwoorden (passief). Dit zijn 21 platen met ieder vier afbeeldingen, waarvan er één overeenkomt met het woord dat de testleider zegt, b.v. "waar is de paraplu? Wijs hem maar aan."

II : Zelfstandige naamwoorden (aktief en passief). Dit zijn 6 situatieplaten (van een kamer, een keuken, een straat etc.), aan de hand waarvan het kind afwisselend voorwerpen moet aanwijzen en benoemen (in totaal 46 items). Dus b.v.: "waar is de fles?" en "dit is een....." (emmer).

III : Kleuren (aktief). Acht platen met op elk een gekleurde vlek. "Wat is dat voor kleur?"

IV : Zelfstandige naamwoorden (aktief). Zeven platen met eenvoudige objekten "wat is dat?".

V : Zelfstandige naamwoorden (aktief). Bij deze subtest moet het kind 27 objekten (zoals een kam, een lepel, een kaars etc.) die de testleider één voor één uit een doos haalt, benoemen.

VI : Werkwoorden (aktief en passief). Het aktieve gedeelte van deze subtest bestaat uit zeven platen, waarop een aktie afgebeeld staat, b.v.: "wat doet dit meisje?" (drinken). Het passieve gedeelte van de subtest bestaat uit 13 meervoudige keuzeplaten. Op elke plaat staan vier akties afgebeeld, waarvan het kind er één moet aanwijzen "waar is de jongen aan het klimmen?"

VII : Zelfstandige naamwoorden (aktief en passief). Deze subtest wordt geheel gedaan aan de hand van een grote pop, waarvan afwisselend lichaamsdelen of kledingstukken aangewezen dan wel benoemd moeten worden, b.v. "waar is de rug?", "en dit is de...?" (neus).

VIII: Bepalingswoorden (aktief en passief). Bij deze subtest wordt m.b.v. een doos vol objekten, van het kind gevraagd afwisselend passief en aktief een eigenschap van een objekt aan te geven, b.v. "welk schoteltje is kapot?", "en dit schotelje is...?" (heel).

De PKW wordt vrijwel altijd helemaal afgenomen (alle 172 items). Alleen bij de subtests I en V zijn afbreekregels gegeven, waardoor de test iets bekort kan worden.

De Stanford-Binet Intelligence Scale, ook wel Terman-Merrill genoemd

De Stanford bestaat uit een serie heterogene opdrachten, die gegroepeerd zijn per leeftijd: zes opdrachtjes op het nivo van een 3-jarige, zes opdrachtjes op het nivo van een 3½-jarige etc. tot op het nivo van een volwassene. Met behulp van deze opdrachtjes bepaalt men de mentale leeftijd van een kind. Er zijn begin- en afbreekregels gegeven (als een kind een groepje van zes opdrachten goed doet hoeft de testleider niet verder 'terug' te gaan; als het kind een groepje van zes opdrachten fout doet, hoeft de testleider niet verder 'door' te gaan).
Voorbeelden van items: 'picture vocabulary', een boekje met eenvoudige plaatjes, die door het kind benoemd moeten worden; een onvolledig poppetje afmaken; tegenstellingen aanvullen ("vader is een man, moeder is een..."); figuur herkennen: op een grote kaart met allerlei geometrische figuren steeds het figuurtje aanwijzen dat hetzelfde is als het figuurtje op een klein kaartje dat de testleider aan het kind aanbiedt.

De Utrechtse Taalniveau Test voor 4- tot 7-jarigen

De UTANT heeft vier subtests: 'woordenschat', analogieën en tegenstellingen', 'grammatika' en 'onder woorden brengen'. Deze laatste subtest werd in het krecheprojekt niet afgenomen.

Subtest I - woordenschat

Wordt afgenomen met behulp van een boekje waarin 35 kaartjes zitten met elk vier afbeeldingen. Het kind moet één van de vier afbeeldingen aanwijzen (b.v. "waar is de vlinder", "de lokomotief", "de kroon"). Dit is dus passieve woordenschat.

Subtest II - analogieën en tegenstellingen
Bestaat uit 25 onvolledige zinnetjes die de testleider der uitspreekt en waarvan het kind het laatste woord moet aanvullen, b.v. "ik sla met mijn handen, ik trap met mijn....?".

Subtest III - grammatika
(Dat wil in dit geval zeggen: morfologische regels), werkt volgens hetzelfde systeem, maar bij deze subtest hoort een boekje waarin op elke bladzijde steeds twee afbeeldingen staan, die door de testleider (gedeeltelijk) verwoord worden: "dit is één hoed, en dit zijn twéé....".

De Amsterdamse Kinder Intelligentie Test
In het krecheprojekt werd de verkorte versie van de AKIT gebruikt, bestaande uit 4 subtests:

no.1. Visueel geheugen:
Dit zijn 36 opdrachtjes, waarbij het kind een afbeelding die hij zojuist even heeft bekeken, op een andere plaat terug moet zoeken.

no.2. Figuur herkennen:
Deze subtest bestaat uit 28 bladzijden waarop een voorwerp slechts fragmentarisch afgebeeld staat. Het kind moet proberen of het kan zien wat het plaatje voor moet stellen.

no.4. Exclusie:
Deze subtest bestaat uit 34 kaarten, die elk in vier hokjes verdeeld zijn. In elk hokje staat een afbeelding die overeenkomst vertoont met de afbeeldingen in de andere hokjes. Op één kaart is er echter één afbeelding "die er niet bij hoort" qua kleur of qua grootte o.i.d. Het kind moet steeds de afwijkende afbeelding aanwijzen.

no.7. Woordbetekenis:
Dit zijn 30 kaarten met ieder vier afbeeldingen waarvan het kind dié afbeelding aan moet wijzen die hoort bij het door de testleider uitgesproken woord.

Bij bijna alle subtests zijn de items gerangschikt naar moeilijkheid en worden afbreekregels gegeven waardoor de test sterk bekort kan worden.

De subtests die niet tot de verkorte versie behoren zijn: vlotheid, namen leren, kwantiteit en schijven. Deze vier subtests werden in het krecheonderzoek alléén gebruikt om de 'schoolkontroles' (zie 4.4.4.) (die immers nog nooit eerder getest waren) enige testervaring te geven.

5.1.2. Uitweiding: De ontwikkeling van de Proefkreche woordentest.

Bij de ontwikkeling van de PKW baseerden we ons in eerste instantie op voorwerk dat in Utrecht reeds gedaan was om te komen tot een 'verjongde' UTANT. Wij beschikten over een verslag van Kramer en Wobbe (1970) die proefafnames hadden gedaan met een uit 167 items bestaande subtest woordenschat, ontworpen door mevr. Govaert-Beekman (1968). Uit deze test namen we het merendeel der items over. In een vroeg stadium traden we in overleg met dr. A. v.d. Horst: uit diens luistertest en dissertatie namen we verschillende kategorieën van woordsoorten en een groot aantal items over. Ook ontleenden wij aan van der Horst de techniek van het afwisselend aanbieden van aktieve en passieve items. De eerste versie van de PKW bestond uit 210 items; bij elke item hoorde een (of meer) afbeeldingen of voorwerpen. De afbeeldingen werden getekend door Rita v.d. Ende, die destijds als kleuterleidster aan de Proefkreche verbonden was. De voorwerpen werden her en der aangeschaft, waarbij we ons er steeds van vergewisten, dat de door ons te kopen artikelen bij een eventuele latere vervaardiging van de PKW op grote schaal nog verkrijgbaar zouden zijn: de vogeltjes, de flesjes, mochten niet 'modegevoelig' zijn. Met deze eerste versie van de PKW werd een flink aantal proefafnames gedaan door medewerkers van de Proefkreche, maar ook door anderen (Tammes-Feekes, 1971).

Op grond van deze proefafnames werden er 26 niet-differentierende items geschrapt en 12 items werden in het vervolg als (in de skoring niet-meetellende) voorbeeld-items voor de verschillende subtests gebruikt. Ook werden de items nu geordend naar moeilijkheid, waardoor het mogelijk werd bij lange subtests begin- en afbreekregels op te stellen. Dit laatste geschiedde in nauw overleg met Dr. E. Warries. Een uitgebreide handleiding (o.m. met veel voorbeelden van goede en foute antwoorden) werd geschreven en een zo overzichtelijk mogelijk skore-formulier werd ontworpen.
Van de PKW werden met hulp van de technische afdeling van Stichting K en O te Den Haag 50 exemplaren vervaardigd. Een video-opname van de beste manier van afnemen van de test werd in Utrecht vertoond aan en besproken met twee groepen geinteresseerden die de PKW wilden gaan gebruiken. Ook uit Vlaanderen meldden zich belangstellenden en van de PKW is aldaar vrij veel gebruik gemaakt (Mortelmans, 1972; Nelen, 1974).

Door Hanneke de Roo-den Hartog, die enige jaren als kandidaat-assistent aan de Proefkreche verbonden was, wordt momenteel gewerkt aan een doktoraal werkstuk dat een uitgebreide statistische analyse van de PKW bevat. Ook heeft zij een korte enquête doen uitgaan naar PKW-gebruikers over de doeleinden waarvoor de PKW in de praktijk gebruikt wordt. Na het gereedkomen van dit werkstuk zal besloten worden of een tweede uitgave van de PKW verantwoord is.

5.1.3. Uitweiding: Andere aspekten van taalontwikkeling waarvoor niet tijdig een meetinstrument ontwikkeld kon worden.

Het plan om te komen tot een breed-opgezette taaltest voor ouders was gebaseerd op de gedachte, dat we gebruik zouden kunnen maken van het vele werk dat in verband met het Utrechtse Compensatieprogramma voor

kleuters reeds verricht was. In een door Kohnstamm geleid ZWO-projekt (59001), gericht op een grondige evaluatie van de taalvaardigheid van kleuters die aan het Utrechtse Taal-Denk-programma hadden deelgenomen, waren verschillende testvormen toegepast en ontwikkeld, zoals

1. Het grammatikaal analyseren van spontaan taalgedrag naar aanleiding van een vertoond filmpje (Reesink, 1970/1971);
2. Imitatie-test; het analyseren van fouten in nagezegde zinnen (Arlman-Rupp, 1971). Deze imitatie-test voor kleuters is later door Reesink omgewerkt voor gebruik in het z.g. 'Friesland-projekt' (Wijnstra, 1973), en nog later door Groenendaal en Schroots aangepast voor gebruik in de Leidse diagnostische test. Deze L.D.T. werd in zijn definitieve vorm eind 1975 op een representatieve Nederlandse steekproef genormeerd;
3. Comprehension-test: het laten kiezen van een plaatje (uit vier) dat hoort bij een in een gesproken zin beschreven reaktie tussen personen. Deze test is, nadat hij in Utrecht bij een grote groep kleuters was afgenomen, verder niet meer toegepast. (Reesink, de Vries, Kohnstamm, 1972);
4. Artikulatie-test: het analyseren van artikulatiefouten (Nieuwenhuys-van Rossum, 1970). Deze test is later door van der Meulen, de Vries en Peddemors omgebouwd en in 1976 gepubliceerd.

Met het oog op de evaluatie in het projekt Proefkreche zijn van de hierboven genoemde imitatie-test en comprehension-test versies voor gebruik bij jongere kinderen ontworpen:
De 'verjongde' comprehension-test bestond uit 44 zinnetjes die elk een belangrijk geachte linguistische struktuur representeerden. De 'verjongde' imitatie-test bestond uit 47 zinnetjes. Beide tests zijn echter nooit

gepubliceerd of aan een groot aantal kinderen afgenomen. De redenen voor stopzetting van de ontwikkeling van deze twee tests waren de volgende:

1. Bij proefafnames bleek al spoedig, dat de eisen die gesteld werden aan geduld, belangstelling, geheugen, etc. te hoog waren voor zelfs 'oude' drie-jarigen.
2. De linguiste, die aan dit vervolg van het ZWO-projekt (59001) deelnam, ging op goede gronden twijfelen aan de taalkundige waarde van de voor deze twee tests gemaakte selektie van grammatikale strukturen.

5.2. Het testprogramma

TABEL 14: Overzicht van gebruikte tests en leeftijden waarop deze werden afgenomen.

fase	leeftijd	kreche kinderen	thuis kontroles	school kontroles
kreche onder-zoek	tussen 1;2en2;1	Bayley	Bayley	-
	2;1en3;10	Stutsman	Stutsman	-
	2;2en3;10	PKW	PKW	-
	3;0en3;10	Stutsman	Stutsman	-
	3;1en3;10	PKW	PKW	-
	±3;10	Stanford	Stanford	-
	±3;11	UTANT	UTANT	-
vervolg onder-zoek op de kleuter scholen	±4;10	-	-	voortest
	±4;11	AKIT+ UTANT	AKIT+ UTANT	AKIT+ UTANT
	±5;11	AKIT+ UTANT+ Stanford	-	AKIT+ UTANT+ Stanford

In de kolom 'leeftijd' staan de leeftijden, waarop de verschillende tests afgenomen werden. Aan de krechekinderen die ouder dan 1 jaar 10 maanden waren als ze op de kreche kwamen, werd geen Bayley afgenomen. Vóór de leeftijd 3;10 is geen exacte leeftijd aan te geven waarop de tests plaatsvonden (vandaar dat er tussen ... en ... staat), omdat dit moment afhankelijk was van de leeftijd waarop een krechekind in de kreche kwam: krechekinderen werden voor de eerste keer getest als ze twee maanden in de kreche waren. De leeftijd waarop de thuiskontroles getest werden hing hiermee samen.

De uitvoering van testwerkzaamheden volgens bovenvermeld schema vereiste veel organisatie en een strakke planning, maar tevens een aanzienlijke flexibiliteit.

Plaats van afname

Voor het vervolgonderzoek op de kleuterscholen was het niet moeilijk een plaats te vinden, waar een testafname voor ex-krechekinderen, ex-thuiskontroles en schoolkontroles even vertrouwd (of even vreemd) zou zijn: de kleuterschool.
De kleuters werden dus (een enkele uitzondering daargelaten) allemaal op school getest, zonder leidster, zo mogelijk in een rustig kamertje.
Voor de kinderen onder de vier jaar was het moeilijker om zo'n situatie te creëren (waarin krechekinderen en thuiskontroles zich evenzeer op hun gemak zouden voelen).

Aanvankelijk bestond het idee om krechekinderen èn thuiskontroles in de Proefkreche te testen, maar dit bleek onuitvoerbaar. Thuis-kontrolekind en ouder zouden dan per taxi gehaald en gebracht moeten worden en tevens zou het thuiskontrolekind waarschijnlijk eerst verschillende malen moeten komen spelen in de Proefkreche om even vertrouwd te raken met de situatie als de krechekinderen die er elke dag waren. Derhalve werden thuiskontroles thuis getest.[1)]

1) Een gevolg van het besluit om thuiskontroles thuis te testen was, dat het motoriek-gedeelte van de Bayley kwam te vervallen (en daarom ook aan de krechekinderen niet is afgenomen); voor dit motoriek-gedeelte van de test zijn namelijk een evenwichtsbalk en een trappetje nodig, die moeilijk vervoerd kunnen worden en niet in elke woning te plaatsen zijn. In de andere ontwikkelingstests komen nauwelijks items voor (grove) motoriek voor, zodat dit hele aspekt buiten de evaluatie is gebleven. Een aparte motoriektest voor 1- tot 4-jarigen en geschikt voor gebruik in ons projekt bestond niet en kon door onszelf ook niet op korte termijn ontworpen worden.

De gedachte om dan ook de krechekinderen bij hun ouders thuis te testen moest worden verworpen: veel ouders werkten en zouden het bezwaarlijk vinden een hele ochtend thuis te blijven en bovendien zou het krechekind uit zijn gewone routine (elke dag naar de kreche) gehaald worden. Derhalve werden krechekinderen in de kreche getest in een testkamertje. Uitzonderingen daargelaten, was één van de ouders bij de test (thuis of in de kreche) aanwezig.

Hoewel de testleiders het gevoel hebben dat 'testafnames kreche' en 'testafnames thuis' qua sfeer vaak zeer verschilden, menen zij, dat dit verschil zeker niet in het voordeel van de krechekinderen was. (Zie 5.2.1.)

Testleiders

De mensen die de tests afnamen waren (op een uitzondering na) kandidaten in de psychologie. Voordat zij hun eerste 'echte' test af gingen nemen, werden zij grondig getraind, niet alleen in het op de juiste wijze hanteren van de instruktie en het omgaan met zeer jonge kinderen, maar ook in het hanteren van vaak moeilijke situaties, waarin ouders (of soms zelfs de kleuterleidsters) het kind wilden helpen, aansporen, verbieden of bezorgd leken over de prestaties van het kind.
Tevens waren alle testleiders goed op de hoogte van het doel van de testafnames: niet een diagnose van dit ene kind nu, maar het verzamelen van data om uiteindelijk verschillende groepen te kunnen vergelijken. Het bleek vaak moeilijk om dit (verre) doel duidelijk te maken aan ouders en leidsters die graag wilden weten of hun kind intelligent was of niet. Toch is hier vrij streng de hand aan gehouden.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, bracht de afname van een test vaak heel wat met zich mee en het is ook daarom dat altijd de voorkeur is gegeven aan psychologie-studenten (die bij het gehele onderzoek ingeschakeld waren) als testleiders, boven testassistenten die uitsluitend zouden testen. De testleiders kregen aselekt testafnames toegewezen om een systematisch testleider-effekt te vermijden.

Deze maatregel bleek niet overbodig: steeds wanneer de testleiders onderling hun werkwijze vergeleken, bleken er weer kleine verschillen ontstaan te zijn.

Om te voorkomen dat de testleiders voor de krechekinderen veel vertrouwdere personen zouden worden dan voor de thuiskontroles, mochten zij zich tijdens hun dagelijkse werk in de Proefkreche niet met de krechekinderen bemoeien. De testleiders kwamen derhalve nooit in de speelzalen en de kinderen kenden hen meestal alleen van in de gang of keuken tegenkomen, maar het was toch onvermijdelijk, dat de testleiders het een en ander over de kinderen te weten kwamen. De testleiders waren op meer manieren bij het krechegebeuren betrokken dan alleen door middel van het testen van de kinderen. Ze namen o.a. deel aan besprekingen met de leidsters over de kinderen en keken daartoe ook geregeld door het screen. Daardoor wisten ze dus vaak wel het een en ander af van kinderen die ze later moesten testen. Als een bepaalde testleider een kind en/of zijn ouders op een of andere manier heel goed had leren kennen, droeg zij er zorg voor, dat zij dit speciale kind niet testte, maar dat overliet aan een kollega.

De testleiders die kleuters testten t.b.v. het vervolgonderzoek op de kleuterscholen (en tot deze groep kleuters behoorden dus ook de ex-krechekinderen en de ex-thuiskontroles) waren apart voor dat vervolgonderzoek aangesteld; zij hadden met de kreche en het krecheonderzoek verder geen bemoeienis en kenden dus de door hen te testen ex-krechekinderen en ex-thuiskontroles helemaal niet. (Een enkele maal is op deze strenge regel een uitzondering gemaakt: als het vervolgonderzoek een overladen testschema had, werden er ook wel eens kleuters getest door testleiders die zich gewoonlijk alleen met peuters bezig hielden).
Een laatste maatregel die moest bijdragen tot het bereiken van zo gelijk mogelijke testkondities voor alle groepen was de volgende: de leidsters van de krechekinderen waren

nooit bij een testafname aanwezig; zij kenden zelfs de inhoud van de test niet om te voorkomen dat zij (onbewust) de krechekinderen op items zouden gaan trainen. Deze voorzorgsmaatregel hebben we bij de beschrijving van de evaluatie van veel andere projekten dikwijls gemist. Wij vonden het erg belangrijk om dit streng na te leven en hebben dat ook gedaan, hoewel het een aantal vervelende konsekwenties had. Zo werd hierdoor de sfeer van gewichtigheid en geheimzinnigheid, die er toch al vaak rond tests hangt, versterkt.

5.2.1. Uitweiding: Verschillen in de testsituaties bij krechekinderen en thuiskontroles

Bij de opzet van het projekt is nagedacht over de plaats waar de krechekinderen en de thuiskontroles getest zouden moeten worden. Er waren verschillende mogelijkheden, waarbij elke mogelijkheid zijn voor en nadelen had. Sjølund schrijft over dit probleem het volgende:

> "...Een speciaal probleem is de vraag in hoeverre men de krechegroep en de kontrolegroep op dezelfde plaats moet testen of elk op zijn eigen plaats. Gewoonlijk onderzoekt men krechekinderen in de kreche en de kontrolegroep ergens anders; ze worden òf opgeroepen voor het kontroleonderzoek, of ze worden thuis bezocht en aldaar onderzocht. Bij het eerste onderzoek kunnen krechekinderen zo midden in hun beginaanpassingsmoeilijkheden zitten, terwijl de thuiskinderen, als ze thuis onderzocht worden, zich in een veilige en bekende omgeving bevinden. Bij het tweede onderzoek kunnen de krechekinderen dan een ogenschijnlijk grote vooruitgang gemaakt hebben, terwijl de thuiskinderen relatief onveranderd zijn. Later kan zich het tegengestelde probleem voordoen, dat de krechekinderen goed aangepast zijn in de experimentele situatie en aan de onderzoeker, terwijl de thuiskinderen minder gewend zijn aan beide.

Het is dus niet zeker of men de experimentele en kontrolegroep gelijke kondities biedt door ze op dezelfde plaats te testen, maar ook niet door elk op zijn eigen plaats te testen. Het zou een mogelijkheid zijn om het effekt van de kreche op de krechegroep te onderzoeken op een tijdstip waarop ze zich thuis bevinden en ook de kontrolegroep thuis te onderzoeken. Op deze wijze zou men het transfereffekt van het verblijf in de kreche kunnen bestuderen, maar natuurlijk niet het aktuele effekt..." (Sjølund, 1971)

In ons onderzoek hebben wij de thuiskontroles thuis getest en de krechekinderen op de kreche, wel beseffend, dat dit twee heel verschillende situaties waren. In de nu volgende twee beschrijvingen van een testsitustie thuis en een testsituatie op de kreche geeft een testleider een indruk van de karakteristieke verschillen die de testleiders daarbij opgemerkt hebben.

1. Een testafname op de kreche.

De afspraak

Ongeveer 1 à 2 weken vóór de geplande testafname, werd de datum mondeling of schriftelijk meegedeeld aan de moeder van het krechekind. We deden dit om verschillende redenen:

-moeder wist dan dat ze haar kind op die dag niet te laat kon brengen, omdat de testafnames op de kreche (om praktische redenen) in de regel om 9 uur plaats vonden;

-moeder wist dan dat van haar (of van vader) verwacht werd, dat ze wat langer in de kreche bleef, omdat bij de testafname altijd een van de ouders aanwezig moest zijn. Wanneer n.l. bij alle testafnames op de kreche de moeder aanwezig was, dan was de testsituatie op dat punt tenminste vergelijkbaar met de testsituatie voor thuiskinderen, (waar ook altijd één der ouders bij was).

Bij de Bayley behoorde de moeder - volgens de instruktie van de test - bij de afname aanwezig te zijn;
-ook kon moeder het kind enigszins voorbereiden op de testsituatie, wat voor angstige of verlegen kinderen wel nodig kan zijn. Bovendien gaf het een krechekind een wat veiliger gevoel in die vreemde testsituatie wanneer zijn moeder er ook bij was.

Voorbereidingen

Op de dag van de testafname, was je als proefleider al voor negenen aanwezig om de testattributen bij elkaar te zoeken, om het testformulier met gegevens over het kind in te vullen en om eventueel de testkamer 'testklaar' te maken. Beneden in de keuken dronk je, wachtend op moeder en kind, koffie met de dan reeds aanwezige moeders en leidsters.
Wanneer de moeder en het te testen krechekind er waren, gingen we naar de testkamer. Dit was een aparte kamer op een verdieping boven de speelzaaltjes. Een verdieping waar de kinderen zelf nooit kwamen, behalve om getest te worden (ook werd deze kamer gebruikt voor 'individuele aandacht'). In de testkamer bevonden zich een kindertafeltje en enkele kinderstoeltjes. Verder op een plank wat speelgoed en een poppenhuis. Dit poppenhuis stond enigszins verdekt opgesteld (om de kinderen niet af te leiden tijdens de test), aangezien het voor andere doeleinden in de testkamer werd gebruikt (te weten de op speltherapie gebaseerde 'individuele aandacht'.
Achter de plaats waar de testleider meestal zat, was een one-way screen aanwezig.

De instrukties

Eenmaal in de testkamer aangekomen met moeder en kind, probeerde je als testleider eerst het kind en ook de moeder op hun gemak te stellen. Zeker bij de eerste test was het vaak nodig om het kind aan de testkamer te laten wennen. Je liet het wat speelgoed zien of het kind ging, uit zichzelf, op onderzoek uit. In de tussentijd kon je dan even met moeder praten.

Was het de eerste testafname voor moeder en kind, dan werd aan moeder uitgelegd dat het heel belangrijk was, dat ze het kind op geen enkele wijze mocht helpen of voorzeggen of berispen. Om de testresultaten van alle kinderen te kunnen vergelijken, moest de testsituatie zo gelijk mogelijk zijn. Voorzeggen of zelfs maar de geringste opmerking, zoals: 'kijk nou eens goed' of 'gisteren wist je het wel', was verboden. De moeder moest beseffen dat, hoewel we het erg belangrijk vonden dat ze aanwezig was, ze toch op geen enkele manier aan het testgebeuren mocht deelnemen; ze mocht slechts toeschouwer zijn.
Dit voorbereiden en instrueren van de moeder voor de test werd altijd zo zorgvuldig en uitgebreid mogelijk gedaan. Het gebeurde n.l. maar al te vaak, dat moeder al luttele minuten na het begin van de test de instrukties was vergeten en het kind begon aan te sporen of zelfs voor te zeggen. Wel begrijpelijk, als je bedenkt, dat het voor een moeder moeilijk is niet te reageren als haar kind in haar ogen onder zijn nivo antwoordt. Meestal was dan een 'strenge' blik naar de moeder of een gebaar van de vinger op de mond voldoende om haar weer aan de afspraak te herinneren. Ook bij vólgende testafnames wees je de moeder vooraf nog even op het belang dat het kind de test helemaal alleen moest doen, zonder hulp. Wanneer moeder en kind dan enigszins op hun gemak waren gesteld, kon de testafname zelf beginnen.

De test

Terwijl het kind tegenover je zat, vertelde je dat we nu wat spelletjes gingen doen of plaatjes gingen kijken. Het testmateriaal voor de eerste subtest werd op tafel gezet en het 1e item werd gevraagd.
Verschillende moeilijkheden konden zich voordoen tijdens de test (en waar je je als proefleider altijd op moest voorbereiden):
-verslappen van de aandacht van het kind. Het is ook een niet geringe opgave voor een 2-/3-jarig kind om gedurende drie kwartier (zolang duurde gemiddeld

elke test) met dezelfde juffrouw* op dezelfde stoel in dezelfde kamer te 'spelen';
-moeder reakties tijdens de test. Ook het lachen (al was het goedbedoeld) om een (grappig) fout antwoord kon hinderlijk zijn voor het kind en de testafname;
-storingen, zoals een onverwachte bezoeker of een onverwacht geluid. Gelukkig kwamen deze storingen tijdens krechetests weinig voor; men wist dat tijdens testafnames niet gestoord mocht worden.

Na de test

Wanneer de test was afgelopen, bleven we altijd even napraten met moeder, hetzij boven, hetzij beneden in de keuken met een kop koffie. Het kind werd dan eerst naar zijn leidster teruggebracht, waar het net op tijd kwam om samen met de andere kinderen een glaasje Roosvicee te drinken (elke ochtend om ca. 10 uur). Het napraten met moeder vonden wij erg belangrijk, vooral wanneer de test erg moeizaam was verlopen. Vaak hadden de moeders ook zelf behoefte aan zo'n 'evaluatie'-gesprek. Ze wilden b.v. graag van ons weten of het kind het goed of slecht had gedaan. Dit werd echter nooit door ons gezegd. Immers, de test was nog niet geskoord en een globale indruk door ons kon er wel eens behoorlijk naast zijn.
Bovendien waren de tests niet diagnostisch bedoeld; wij hadden geen goede (op representatieve steekproeven van Nederlandse kinderen gebaseerde) normen van de meeste tests, waarmee we de prestaties van een kind konden vergelijken.
Bij moeders die nogal bezorgd leken over de in hun ogen slechte prestatie van hun kind, wezen we er nog op, dat de tests ook bestemd waren voor wat oudere kinderen, waardoor de items in moeilijkheidsgraad opliepen, zodat veel items te moeilijk waren voor (vooral jongere) kinderen.

*Niet alle testleiders waren van het vrouwelijk geslacht; we hebben in de loop van het projekt ook enkele mannelijke testleiders gehad.

2. Een testafname thuis.

De afspraak

Ook de moeders van de thuiskontroles werden ca. 2 weken van tevoren schriftelijk op de hoogte gesteld van een testbezoek. Eventueel kon de afspraak dan nog verzet worden. In de meeste gevallen werden de testafnames ofwel 's-morgens om 11 uur gepland, ofwel 's-middags om half twee. Later op de dag was voor moeder vaak onpraktisch, bovendien waren de kinderen dan moe of deden een dutje.

Het voorbereiden en de instrukties

De bezoekjes aan de thuiskontroles werden voor het grootste deel, in weer en wind, met de fiets afgelegd. Al het benodigde testmateriaal werd dus per fiets vervoerd. Eenmaal aangekomen bij het testadres stond het kontrolekind vaak al op uitkijk voor het raam. Over het algemeen werden de kinderen door hun moeders voorbereid op een juffrouw die leuke spelletjes met je komt doen. Dit was voor veel kinderen wel iets leuks om naar uit te kijken. Het onthaal door het kind kon heel verschillend zijn: het ene kind sleepte je mee naar zijn eigen kamertje om al zijn speelgoed te laten zien (denkend, dat de juffrouw-die-komt-spelen met zijn speelgoed komt spelen). Het andere kind bleef de eerste tijd verlegen op een afstandje. Tijdens het koffiedrinken met moeder kon zo'n kind dan even aan je wennen. Was het de eerste test voor moeder en kind, dan vertelde je wat over het onderzoek en over het doel van de tests. Vervolgens probeerde je, (zoals bij de kreche-moeders) zo zorgvuldig en duidelijk mogelijk uit te leggen dat ze tijdens de testafname niets mocht zeggen, dat haar kind het helemaal alleen moest doen en dat dat nodig was om de testresultaten te kunnen vergelijken. Voor alle moeders is dit vaak een moeilijke opgave geweest.

De testafname

De test zelf werd afgenomen in de huiskamer. In tegenstelling tot de kreche-moeders, konden de thuis-

moeders zelf bepalen of ze erbij bleven zitten of dat ze met hun eigen werkzaamheden in huis verder gingen. Soms was het voor het kind prettiger als moeder wat in de buurt bleef toekijken, maar soms ook kon het juist beter zijn als moeder zo weinig mogelijk aandacht besteedde aan het kind.
Tijdens de test kregen de testleiders meestal nog een extra kopje koffie, terwijl het kind dan ook wat kreeg van moeder. Hierdoor ontstond automatisch een (welkome) pauze tijdens de test, welke tijdens een krechetest niet ingelast kon worden.
De moeilijkheden die zich tijdens de test konden voordoen waren veelal dezelfde als bij de kreche-afnames:

-verslappen van de aandacht van het kind;
-reakties van moeder op de antwoorden. Het prettige bij de thuis-test was, dat moeder er niet bij hoefde te zitten, zodat de 'verleiding' om haar kind te helpen dan wat vermeden kon worden;
-storingen tijdens de test. Helaas was het gevaar van storingen tijdens de thuis-test veel groter dan bij de kreche-tests: de telefoon kon gaan, er kon iemand aanbellen of op bezoek komen. Een probleem wat zich vaak voordeed was, dat er nog meer mensen aanwezig waren in de kamer, behalve moeder (b.v. oma of buurvrouw + andere kinderen), die natuurlijk erg nieuwsgierig waren naar wat er ging gebeuren. Met als gevolg, dat ofwel moeder haar kind ging helpen om het een goeie beurt te laten maken voor de buurvrouw ofwel de bezoeker zelf kon niet nalaten te reageren. Meestal werd aan de bezoekster vooraf (indien zij er dan al was) ook uitgelegd dat er niets gezegd mocht worden, maar dat werd moeilijker wanneer halverwege de test iemand binnen kwam. Ook kon het gebeuren dat moeder met haar 'gasten' zo druk aan het praten was, dat het hinderlijk werd voor de testafname.

Na de test

Na afloop werd er, als het enigszins mogelijk was, nog wat nagepraat met moeder. Ook bij de thuistesten werd nooit aan de moeder verteld, wat de skore was van haar kind. Tevens werd na afloop aan het kind gevraagd of hij het leuk had gevonden. En wanneer je dan weer buiten stond om met de fiets te vertrekken, stond achter het raam een klein mensje je na te zwaaien.

Tot zover in grote lijnen twee beschrijvingen van een testafname op de kreche en thuis. Wat waren nu de belangrijkste verschillen in deze testsituaties?

De omgeving

Het belangrijkste verschil was de omgeving, waarin de testafname plaatsvond. De testkamer op de kreche was een, voor de krechekinderen (en ook in onze ogen) vreemde en vrij ongezellige kamer (vooral 's-winters draaide de verwarming 's-morgens om 9 uur nog niet op volle toeren). De kinderen werden meegenomen naar een verdieping en een kamer waar ze anders zelden kwamen. Vooral bij de eerste test kon dit voor een angstig krechekind een wat 'enge' situatie zijn ('wat gaat er met me gebeuren').

De thuiskontroles echter bevonden zich tijdens de test in een voor hun vertrouwde omgeving. Deze veilige omgeving van het eigen thuis, zittend aan de tafel waaraan het kind zelf ook regelmatig zat met moeder en het gezin, moeder als gastvrouw in haar eigen huis, al deze kenmerken gaven de testleiders het idee dat, wat betreft de omgeving waarin de test werd afgenomen, de thuiskinderen in het voordeel waren.

Aandacht en betrokkenheid van moeder

Bij de krechetests werd moeder als het ware met haar neus op de testsituatie gedrukt. Zij werd er aktief bij betrokken en de krant lezen of er met een handwerkje bijzitten kon niet. Weglopen was al helemaal onmogelijk. Voor het ene kind is deze direkte aandacht van moeder stimulerend, voor het andere kind misschien juist een grote druk.

Bij de **thuiskontroles** lag deze situatie over het algemeen gunstiger, omdat moeder op zeer verschillende manieren en momenten haar aandacht kon richten op het kind en de test, geheel naar de wensen van haar kind en van haarzelf. De betrokkenheid van moeder bij de test en de prestaties van haar kind was over het algemeen wel verschillend tussen enerzijds de krechemoeders en anderzijds de thuismoeders.
De **krechemoeders** spraken met elkaar over de tests. Daardoor kon het voorkomen, dat het voor een krechemoeder veel belangrijker was dan voor een thuismoeder, dat haar kind geen slechte beurt zou maken. Deze grotere betrokkenheid bij de testsituatie, die wij in het algemeen signaleerden bij de krechemoeders, kan een positieve invloed hebben gehad op de prestaties van het kind op de test.

Pretje of verplichting voor moeder?

Voor een gedeelte van de krechemoeders was het geen enkel bezwaar om bij de testafname aanwezig te zijn, omdat ze toch tot halverwege de ochtend op de kreche bleven praten of koffiedrinken. Veel krechemoeders echter hadden een baan; voor hen kwam zo'n uurtje-bij-de-testzitten vaak slecht uit. Zelfs als we de test een uur vervroegden, gaf het een onrustig gevoel te weten, dat moeder op het puntje van haar stoel zat. Er kon dan uiteraard ook minder nagepraat worden.
In vergelijking tot de thuismoeders, hadden wij over het algemeen de indruk dat de krechemoeders het aanwezig zijn bij de testafname meer als een verplichting dan als een prettige afleiding beschouwden. Voor de thuismoeders was zo'n bezoekje voor een testafname vaak een welkome afleiding in haar huisvrouwenbestaan. Ze kon even gezellig praten, haar kind werd een tijdje beziggehouden, zodat ze eindelijk de krant kon lezen. Desnoods kon ze rustig met haar werk doorgaan, wanneer ze daar druk mee bezig was.

Hoe ervaart het kind de testafname?

Er is een onderscheid te maken tussen de manier waarop enerzijds de krechekinderen en anderzijds de thuiskontroles de testen in het algemeen ervoeren.

De eerste keer dat een test wordt afgenomen is voor zowel een thuiskontrole als een krechekind een vreemde, onbekende en daardoor soms beangstigende gebeurtenis. Het krechekind echter is naar ons oordeel beter in staat deze vreemde situatie op te vangen: de periode voorafgaand aan de eerste test (2 mnd) is voor het krechekind een aaneenschakeling van vreemde en onverwachte gebeurtenissen geweest. Gescheiden worden van je moeder voor een paar uur (of een hele dag), met andere kinderen leren omgaan, luisteren naar vreemde volwassenen, de ene keer een dag naar Artis, de andere keer een dag naar Zandvoort, dan weer bezoek van een hele filmploeg, etc.
Een gebeurtenis als een eerste testafname is slechts één van die vele, onverwachte, dingen die een krechekind in zijn afwisselend krechebestaan meemaakt. Voor een thuiskontrole echter komt zo'n eerste testbezoek als het ware uit de lucht vallen. Het kind heeft thuis nog niet veel van dit soort onverwachte dingen meegemaakt. De test speelt zich dan wel in een voor hem vertrouwde omgeving af, maar hij heeft nog niet geleerd zich adekwaat aan te passen in zo'n situatie.
De eerste test is dus een ervaring, die de krechekinderen (naar ons oordeel) in emotioneel opzicht, beter aankunnen. Bij de daarop volgende tests echter weten beide groepen kinderen wat een testsituatie inhoudt; dat een testafnamé niet eng en vreemd is, dat de juffrouw geen rare dingen doet en dat ze niet bang hoeven te zijn. Bij de volgende tests gaat nu iets anders een rol spelen: is een testafname leuker dan enerzijds <u>het spelen in de speelzaal</u> (voor de krechekinderen) of anderzijds <u>het bezig zijn in huis</u> (voor de thuiskinderen)?
Voor de thuiskinderen is een test een plezierige gebeurtenis in hun tamelijk rustige thuisbestaan. Vreemde juffrouwen zien zij niet dikwijls in huis, spelletjes doen met iemand anders dan moeder zijn zij niet gewend. Ook het sóórt spelletjes zoals die in de tests voorkwamen (plaatjes kijken, puzzeltjes doen, voorwerpen benoemen) worden thuis relatief weinig gedaan. Voor de meeste thuiskontroles was zo'n testbezoekje dan ook een leuke afleiding.

De testleiders hebben altijd het idee gehad, dat een testafname voor een krechekind een minder plezierige gebeurtenis was dan voor een thuiskind. Een krechekind is gewend de hele dag te 'spelen', zowel met andere kinderen als met de leidster. Het moet dan toch leuker zijn voor het krechekind om in de speelzaal te kunnen ravotten en te spelen met de andere kinderen, dan om een uur lang op je stoeltje te moeten blijven zitten om met de juffrouw spelletjes te doen?
Deze bevindingen van ons als testleider zijn tegenovergesteld aan die van Arne Sjølund, zoals hij die heeft uiteengezet in het citaat, waarmee wij openden. Volgens hem zit een krechekind bij de eerste test nog midden in zijn wenningsperiode, wat een nadelige invloed kan hebben op de testafname. Hierbij moet echter worden aangetekend, dat Sjølund niet vermeldt wanneer die eerste test plaatsvindt. Rekening houdend met die wenningsperiode hebben wij juist besloten de eerste krechetest af te nemen wanneer het kind twee maanden op de kreche heeft doorgebracht, waarna we aannamen, dat het krechekind voldoende gewend was. Volgens Sjølund bevinden krechekinderen zich bij de latere tests in relatief gunstiger positie, omdat ze dan zó gewend zijn aan de experimentele situatie en de krecheleider, dat dit een voordelige invloed zou kunnen hebben op de tests.
Wij hebben juist voortdurend de indruk gehad, dat het voor krechekinderen veel leuker was om in hun speelzaal te spelen dan een uur lang een test te doen met een juffrouw die ze verder nauwelijks zagen. En dat de latere tests voor thuiskinderen een leuk verzetje was waar ze naar uitkeken.

Het reageren op volwassenen

De wijze waarop thuiskontroles en krechekinderen verschillend op volwassenen (in dit geval de proefleider) reageerden, heeft mede zijn invloed gehad op de testafname en in het bijzonder op de eerste test.

In hun eerste twee maanden op de kreche krijgen de krechekinderen (waarschijnlijk) voor het eerst in hun leven plotseling veel te maken met vreemde volwassenen (de groepsleidsters, andere moeders, enz.). Wanneer zij dan bij de eerste test tegenover een vreemde testleider zitten, hebben zij al enige ervaring in het omgaan met vreemden. Zij hebben al geleerd dat een volwassene ze vragen kan stellen of spelletjes met ze wil doen. De thuiskontroles daarentegen hebben nog maar heel weinig kontakt gehad met vreemden. Ze hebben nog niet vaak meegemaakt dat een vreemde volwassene allerlei vragen stelde waarop ze antwoord moesten geven. Dit verschil in ervaring met volwassenen kan zijn invloed hebben gehad op de testafname en de testresultaten. Een ander aspekt van interaktie tussen volwassenen-kind is de verschillende rol van de testleider in de verschillende test-situaties. Tijdens de krechetest was de testleider de persoon die verantwoordelijk was voor de hele situatie: je moest zowel moeder op haar gemak stellen als het kind. Je moest de hele test-situatie voor beiden zo prettig mogelijk maken. Je moest met beiden rekening houden. Bij een thuistest voelde je je als testleider veel minder verantwoordelijk. Je was tenslotte bij moeder en kind op bezoek. Moeder zorgde er zelf wel voor of ze het prettig vond of niet. Je hoefde je meestal alleen nog maar te concentreren op het kind en de test.

6. ANALYSE TESTSKORES KS-KINDEREN

6.1. Inleiding

Van kwaliteiten tot kwantiteiten

De resultaten waarover wij in dit en het volgende hoofdstuk spreken zijn de tot getallen gereduceerde dingen die kinderen gedaan en gezegd hebben in een beperkt aantal door ons georganiseerde standaard-situaties.
In deze hoofdstukken gaan wij niet in op de **waarde** (de validiteit en betrouwbaarheid) van de door ons gebruikte middelen om het psychisch funktioneren van de kinderen in telbare gedragseenheden tot uiting te laten komen. Wij deden dat al enigszins in hoofdstuk 5 en zullen dat opnieuw doen in hoofdstuk 8.

Van individuele kwantiteiten tot groepstotalen en groepsgemiddelden

De getallen die gepresenteerd en besproken worden zijn nooit een weergave van het gedrag van een bepaald individueel kind, maar altijd van een groep of een groepje kinderen tesamen genomen. Dat betekent dat van alle verschillende resultaten van een groep bij elkaar horende individuen een verdeling gemaakt is, waarvan het gemiddelde en de spreiding kon worden uitgerekend. De presentatie en de analyse van de resultaten is dus uitsluitend gebaseerd op gemiddelden en spreidingen van groepen en groepjes individuen.

Verschillendsoortig gedrag bijeengenomen

Bij alle gebruikte testinstrumenten is een totaalgetal uit te rekenen waarin een soort totaalprestatie tot (kwantitatieve) uitdrukking komt. Bij een aantal tests zijn ook getallen te berekenen voor onderdelen van de tests, waarin alleen gedragingen van een bepaald soort van het geteste kind gevraagd worden. De optellingen daarvan, de subtestskores, worden in dit hoofdstuk slechts in enkele gevallen gepresenteerd of geanalyseerd.

Enkele veronderstellingen

Sommige veronderstellingen die aan onze analyse ten grondslag liggen zijn zó vanzelfsprekend, dat het bijna overbodig lijkt ze te vermelden:

a. Toevalsfluktuaties daargelaten geldt hoe verder de ontwikkeling, hoe hoger de skore en omgekeerd.
b. Toevalsfluktuaties daargelaten geldt dat twee groepen die elk bijvoorbeeld gemiddeld '60 goed' skoren op een bepaalde test, eenzelfde graad aan ontwikkeling bereikt hebben op de door die test gemeten vaardigheid.
c. Om werkelijke verschillen tussen groepsgemiddelden te kunnen onderscheiden van mogelijk door toevalsfluktuaties veroorzaakte verschillen, moet men gebruik maken van een steekproef-populatie model, waarbij wordt nagegaan hoe groot de kans is dat de gevonden verschillen in steekproefgroepsgemiddelden óók op grond van toevallige fluktuaties hadden kunnen ontstaan. Dit impliceert dus de toepasbaarheid van de statistische signifikantierekening.

Aangezien in dit projekt de toewijzing van individuen aan kondities niet heeft plaatsgevonden door middel van aselekte trekking uit een pool van individuen (de populatie) kan weliswaar dit model van signifikantierekening wel worden toegepast, maar zullen wij bij de interpretatie van de uitkomsten niet de konklusies mogen trekken die dit model bij ándere onderzoeken - waarbij aan de voorwaarde van aselekte verdeling van individuen over kondities wèl is voldaan - toestaat. Berekende signifikantienivo's zijn dus altijd 'alsof'-uitkomsten en zullen als zodanig moeten worden gehanteerd.

Over de onderlinge vergelijkbaarheid van skores die op dezelfde test maar op verschillende tijdstippen verkregen zijn

Zoals in hoofdstuk 5 werd uiteengezet, is elke afzonderlijke test in een bepaalde leeftijdsrange afgenomen, d.w.z. dat niet alle kinderen precies even oud waren toen ze getest werden. Wanneer men van twee kinderen de skores wil vergelijken terwijl het ene individu de test enkele maanden eerder gedaan heeft dan de andere - en men heeft sterke aanwijzingen dat bij kinderen van die leeftijd de betreffende vaardigheid nog niet volledig ontwikkeld is - zal men eerst een soort leeftijdkorrektie moeten toepassen gebaseerd op een vermoedelijk ontwikkelingstempo van deze kinderen. Bij allerlei tests voor kognitieve ontwikkeling is het gebruikelijk om het gemiddelde

ontwikkelingstempo van de groep waarop de test 'genormeerd' is hiervoor als maatstaf te nemen.
De ruwe skores worden via de normtabellen dan omgezet in getallen (standaard z - skores, IQ's of DQ's) die een leeftijdonafhankelijke betekenis hebben. Aan deze 'leeftijdloze' skores kan men dan niet meer zien hoe ver de betreffende kinderen in hun ontwikkeling zijn. Wel kan men de relatieve posities t.o.v. elkaar hierdoor zuiverder schatten dan met alleen de (leeftijds-afhankelijke) ruwe skores.
In onderzoeken waar men met niet even oude kinderen werkt is de verleiding altijd groot om de van deze kinderen op verschillende leeftijden verkregen skores eerst onderling vergelijkbaar te maken via een of andere normtabel en pas daarna groepsgemiddelden etc. te berekenen over de aldus voor leeftijd gekorrigeerde skores. In feite is men in de meeste kompensatieprogramma's op deze wijze te werk gegaan: de op een of andere test verkregen ruwe skores werden via een normtabel omgezet in IQ's of iets dergelijks, waarna hun gemiddelden werden vergeleken met overeenkomstige gemiddelden van de kontrolegroepen. Het heeft onze methodologische adviseurs enige moeite gekost ons ervan te overtuigen, dat wij deze weg niet moesten volgen.
Het eerste argument hiertegen is, dat wij voor geen van de door ons gebruikte tests over normtabellen beschikken waarvan wij zeker zijn dat ze geldig zijn voor de populaties waartoe onze (heel) specifieke onderzoeksgroepen behoren. Van sommige door ons gebruikte tests, de Bayley, Stutsman en Stanford, beschikken we alleen over Amerikaanse normeringstabellen die zijn samengesteld uit de testskores van steekproeven van Amerikaanse kinderen, aan wie de (Amerikaanse versie van de) tests werden afgenomen tussen 10 en 30 jaar geleden.*
Van de Nederlandse tests die wij gebruiken is de PKW door onszelf ontworpen en niet genormeerd voor een Nederlandse populatie; wij beschikken van die test in feite alleen over de

---

*Voor de Stanford-Binet tussen 1950 en 1954, voor de Bayley in 1964.

skores zoals in ons projekt verzameld. Wat de andere Nederlandse tests betreft, de UTANT en de AKIT hebben wij aanwijzingen dat de in 1967 verzamelde normen voor die tests reeds verouderd zijn en zijn wij ook onzeker over de relatie van onze proefgroepen tot de populatie waaruit de normeringsgegevens voor AKIT en UTANT verkregen zijn. Wanneer normskores berekend worden over een steekproef die men zelf in het projekt verzameld heeft, kan men niets zeggen over de voor- of achteruitgang van de steekproef in zijn geheel. Naar aanleiding van een verschil in normskores tussen de subgroepen van de steekproef kan men eigenlijk alleen iets zeggen over de verhouding van de spreiding tussen de groepen en die binnen de groepen. In hoeverre de groepen 'werkelijk' uit elkaar liggen kan men niet zeggen.
Een tweede argument tegen het gebruiken van normskores in een analyse van data uit een projekt als hier beschreven is, dat men niet kan nagaan wat het effekt is van twee of meer keren dezelfde test afnemen. In hoeverre is de tweede afname van test A beinvloed door de voorafgaande afname?
Vervolgens kan de meetfout voor twee verschillende testleeftijden (van dezelfde test) in werkelijkheid heel verschillend zijn. Bij de meeste tests wordt slechts één meetfout berekend voor de hele leeftijdsrange waarvoor de test gebruikt kan worden. In werkelijkheid zullen de meetfouten voor de verschillende leeftijden dikwijls verschillend zijn, maar de testauteurs strijken deze oneffenheden bij het samenstellen van de normeringstabellen en het publiceren van de psychometrische eigenschappen van de test (zoals betrouwbaarheid en meetfout) liever weg.
Al deze onzekerheden maken, dat men maar beter met ruwe testskores kan werken en niet met testskores die volgens een of andere tabel (waarvan de toepassing op déze data op zijn minst dubieus is) zijn getransformeerd. De kwestie van de korrektie voor verschillende testleeftijden wordt met behulp van kovariantie-analyse op een betere wijze opgelost dan middels de normskores.*

*Kovariantie-analyse kombineert kenmerken van zowel (partiële) korrelatierekening als variantie-analyse, maar levert meer informatie op dan beide technieken apart, reden waarom we kovariantie-analyse hebben verkozen boven partiële korrelatietechnieken.

Er is nog een andere reden om de kovariantie-analyse te gebruiken. Wanneer wij de testskores van twee of meer groepen individuen, welke groepen op een bepaald kenmerk van elkaar verschillen, met elkaar vergelijken, kunnen wij er nooit zeker van zijn dat die groepen niet ook nog op andere kenmerken van elkaar verschillen, die eveneens bijdragen tot de verschillen tussen die groepen. Zo kunnen twee te vergelijken groepsgemiddelden of spreidingen berekend zijn over groepjes die reeds bij de aanvang van het projekt, op eenzelfde leeftijd, verschillend waren in (mate van) kognitieve ontwikkeling. Ook kunnen de groepjes verschillen in hun proporties KS en LS kinderen, in hun proporties jongens en meisjes, oudste en enige en jongere kinderen, etc., allemaal kenmerken die mogelijk bijdragen tot de verschillen in de gemiddelden en spreidingen die men vergelijken wil.
Evenals met het kenmerk leeftijd, komt men daar dan niet uit door naast de gevonden gemiddelden te vermelden hoe (gemiddeld) oud de twee groepen waren, of hoeveel jongens-KS-oudste kinderen in de ene groep zaten of hoeveel LS-meisjes-oudsten etc. in de andere groep.
Wanneer de aantallen gelijkelijk over de subgroepen verdeeld zouden zijn en wanneer de spreidingen binnen die subgroepjes mooi gelijk waren èn de gemiddelde leeftijden per subgroep niet zouden verschillen, dan zou men uit een tabel waarin de (totaal-)gemiddelden waren opgesplitst in een grote reeks subgemiddelden, het een en ander kunnen zien en konkluderen. Maar ook deze omslachtige weg is door de kovariantie-analyse overbodig geworden. Evenals het effekt van leeftijd op uiteindelijke skore kan worden nagegaan en in een getal kan worden uitgedrukt, is dat ook het geval voor 'konditie' (bijvoorbeeld kreche versus thuis), milieu, sexe, etc. Ook is dat mogelijk voor 'aanvangsnivo', wanneer men daarover tenminste informatie heeft.
Al het bovenstaande zou hier ook geschreven zijn als in de evaluatie van het projekt slechts één test betrokken was die aan het einde van het projekt was afgenomen aan kinderen van enigszins verschillende leeftijden. Men kan zich alle afgenomen tests wegdenken en bijvoorbeeld alleen de Stanford-Binet over-

houden en alle bovenstaande problemen zouden zich toch nog hebben voorgedaan, zij het dan in wat minder ernstige mate, omdat de leeftijdsrange waarin deze test in het projekt is afgenomen vrij gering is.* Maar, zoals men weet, hebben wij allerlei verschillende tests moeten toepassen, ook als het om eenzelfde vaardigheid ging, zoals bijvoorbeeld woordenschat.

Over de onderlinge vergelijkbaarheid van de met verschillende tests verkregen groepsgemiddelden

Waar de onmiddellijke vergelijkbaarheid van op verschillende (meettijdstippen) verkregen skores op eenzelfde test (althans bij aan 'groei' onderhevige vaardigheden) al tot dubieuze uitkomsten leidt is dat bij verschillende tests nog veel erger. Een extra bezwaar is, dat de groepen waarover de normskores berekend zijn (n.l. voor elke test apart), niet steeds dezelfde zijn. Groepsgemiddelden op verschillende tests zijn dus niet

*Bij tests die voor een leeftijdsrange bedoeld zijn waarin kinderen zich snel ontwikkelen men op twee verschillende leeftijden in feite tests die voor een groot deel uit verschillende onderdelen kunnen bestaan. Want items die voor de ene leeftijd nog wel geschikt zijn, zijn dat twee jaar later niet meer. Voor die latere leeftijden komen er dan 'moeilijker' items voor in de plaats en voor het psychometrisch rekenen doen wij dan alsof die items hetzelfde meten als de overeenkomstige items voor jongere leeftijden.
Uit sommige normeringsonderzoeken, zoals bijvoorbeeld van de AKIT, blijkt, dat de faktorstruktuur van eenzelfde test erg verschillend kan zijn voor de verschillende leeftijden waarop de test wordt afgenomen. De 'moeilijker' items van een test, die dus geschikt zijn voor oudere kinderen, meten dikwijls iets anders dan de 'makkelijker' items van diezelfde test, ook al zijn die items gegroepeerd in subtests, die voorzien zijn van dezelfde namen.

zonder meer vergelijkbaar te maken. Wél kan steeds nagegaan worden in welke mate het resultaat op één bepaalde test 'voorspeld' kan worden vanuit de prestaties van dezelfde groep kinderen op een eerdere test. Op deze wijze kan bijvoorbeeld nagegaan worden in welke mate de gemiddelde skores op de Stanford-Binet, tegen de vierde verjaardag afgenomen, reeds te voorspellen zijn vanuit de skores op andere tests die tussen twee en drie jaar werden afgenomen, zoals de Stutsman en de PKW. Want net als bij de verschillen in leeftijd zouden wij geen konklusies aan een gevonden verschil tussen kreche- en kontrolegroepen willen verbinden als wij niet eerst gekorrigeerd hadden voor mogelijke aanvangsverschillen tussen beide groepen.
Met behulp van de gekozen analyse-techniek kan dus onderzocht worden welke variabelen bijgedragen hebben tot verschillen in gevonden groepsgemiddelden. Maar, alvorens wij ons in de zee van alle mogelijke vergelijkingen storten, is het gewenst dat wij even stilstaan bij een onderscheiding in soorten uitkomsten van deze vergelijkingen.
Wij onderscheiden vier soorten mogelijke uitkomsten:

A. Uitkomsten die wij op grond van achtergrond en doelstelling van het projekt Proefkrecht **graag verkregen zouden willen hebben**. Die uitkomsten dus, die wij hoopten te verkrijgen en die een bevestiging zouden vormen van het effekt van de Proefkreche.
B. Uitkomsten die wij op grond van literatuurgegevens mochten verwachten te krijgen, maar die ons vanuit de eerste doelstelling van het projekt minder belangrijk voorkomen.
C. Uitkomsten die onverwachts uit het projekt gekomen zijn, d.w.z. dat wij ze noch gewenst noch verwacht hebben.
D. Uitkomsten die ons iets zeggen over de waarde van de door ons gebruikte instrumenten

Tot de kategorie A rekenen wij alle uitkomsten die verwacht kunnen worden door het verschil in konditie (kreche-thuiskontrole en kreche-schoolkontrole) en door het verschil in duur van het konditieverschil. Wij hoopten immers, dat kinderen die naar de kreche kwamen meer gestimuleerd zouden worden in hun ontwikkeling dan kinderen die niet naar de kreche kwamen. Wanneer gedacht wordt aan een de ontwikkeling stimulerende invloed die van het krecheverblijf uit zou gaan, zou men ook

kunnen veronderstellen dat hoe langer en hoe vaker, hoe meer vooruitgang. In 4.2. hebben wij bij de introduktie van deze 'duur-variabelen' op enkele beperkingen van deze redenering gewezen.*
De kovariantie-analyse-techniek maakt het mogelijk dat gelijktijdig vergeleken wordt tussen de 'bijdragen'** van konditie, 'exposure', halve-dag hele-dag, en alle andere mogelijk belangrijke variabelen en hun 'interakties'.

Tot de kategorie B rekenen wij bijvoorbeeld uitkomsten die erop wijzen, dat jongens en meisjes in bepaalde vaardigheden een verschillende ontwikkeling doormaken en dat oudste en enig kinderen hogere skores halen dan tweede en volgende kinderen.

Tot de kategorie C zou men een resultaat kunnen rekenen, zoals een signifikante interaktie tussen konditie en sexe. Bijvoorbeeld als in de thuiskontrolegroep jongens een lagere gemiddelde skore dan meisjes zouden halen en dit in de krechegroep niet het geval zou zijn.

Tot de kategorie D rekenen wij onder meer uitkomsten die iets zeggen over testleideraffekten: systematische verschillen tussen verschillende testleiders die niet aan verschillen in geteste kinderen kunnen worden toegeschreven.

Zoals men zal merken worden niet telkens alle met de kovariantie-analyses verkregen uitkomsten besproken. Wij doen dat alleen met die uitkomsten die statistisch gezien een overschrijdingskans van 10 procent of kleiner hebben, dat wil zeggen, dat onder bepaalde veronderstellingen (zie het begin van deze paragraaf) de kans dat een dergelijk resultaat door louter toeval veroorzaakt zou zijn, kleiner zou zijn dan 10 procent.

---

* Tot 'duur-variabelen' kan men rekenen: halve-dag hele dag, exposure en aankomstleeftijd.

** Met bijdrage bedoelen we de mate waarin de betreffende faktor of Kovariaat bijdraagt aan de verklaring van verschillen in de afhankelijke variabelen.

In de afgedrukte kovariantie-tabellen zijn daarentegen ook die resultaten weergegeven die een overschrijdingskans hebben van minder dan 30 procent.
In alle analyses is steeds twee-zijdig getoetst.
Het zal de lezer bekend zijn, dat een verschil tussen twee groepsgemiddelden statistisch signifikant genoemd mag worden als de aanwijzingen sterk genoeg zijn, dat de populaties, waaruit de steekproeven afkomstig zijn, inderdaad verschillend zijn. Dat het daarbij om heel kleine en uit psychologisch, pedagogisch of sociologisch oogpunt onbelangrijke verschillen kan gaan, is genoegzaam bekend. Ook een klein verschil is een verschil en kan tot statistisch signifikante uitkomsten leiden. Aan het signifikantienivo kan men zien hoe groot de kans is dat men ten onrechte een verschil meent te zien. Bij een p = .001 is die kans gelijk een duizendste.
Maar het tussen de populaties aanwezige verschil hoeft daarbij niets groter te zijn dan bij een eerdere steekproefuitkomst die een p = .05 opleverde.
Bij een p = .001 is het alleen de zekerheid die is toegenomen, bijvoorbeeld omdat de steekproeven een groter onderling verschil te zien gaven of omdat het aantal individuen in de steekproeven groter was, of omdat de spreiding binnen de groepen kleiner was.
Voor de waardering van een gevonden verschil moet men altijd naar de verschillen tussen de groepsgemiddelden kijken. Het zal dan ook dikwijls voorkomen dat de kovariantie-analyse een statistisch signifikant resultaat oplevert waarvan wij bij nadere inspektie van de verschillen in groepsgemiddelden zullen verklaren: wel een verschil maar groot is het niet en het is zeker minder groot dan wij gehoopt hadden te zullen vinden (kategorie A).
Hieronder staat in schema de indeling van de eerste paragrafen waarin de testresultaten in dit hoofdstuk behandeld zullen worden. Zoals men ziet, zijn de tests ingedeeld in groepen. De groepen korresponderen met de streefleeftijden waarop de tests werden afgenomen.

paragraaf in 6 naam van groep van tests	streef-leeftijd	kreche-kinderen	thuis-kontroles	school-kontroles
6.2 begin tests	ts* 1;2-2;1 ts 2;1-3;10 ts 2;2-3;10	Bayley Stutsman PKW	Bayley Stutsman PKW	--- --- ---
6.3 midden tests	ts 3;0-3;10 ts 3;1-3;10	Stutsman PKW	Stutsman PKW	--- ---
6.4 eind tests	± 3;10 ± 3;11	Stanford UTANT	Stanford UTANT	--- ---
6.5 vervolg tests I	± 4;10 ± 4;11	AKIT/ UTANT	AKIT/ UTANT	voortest AKIT AKIT/UTANT
6.6 vervolg tests II	± 5;11	AKIT/ UTANT Stanford		AKIT/ Stanford

* ts = tussen

Nadat in deze chronologische volgorde de resultaten per test besproken zijn, worden afzonderlijke paragrafen gewijd aan het effekt van een grote reeks onafhankelijke variabelen.

Tot slot van deze inleidende paragraaf een motivering van het feit, dat in dit hoofdstuk alleen de resultaten van de kinderen uit het KS (korte scholing)-milieu uitvoerig met elkaar vergeleken worden. Wij hebben in dit deel van ons rapport de analyse en verklaring van de resultaten van de KS-groepen - de groep waar het in ons hele onderzoek eigenlijk om begonnen was - niet onnodig willen kompliceren. Zonder de milieuvergelijkingen zijn deze analyses al moeilijk genoeg en daarom is bij het streven naar een zo helder mogelijke presentatie

uiteindelijk gekozen voor eerst een afzonderlijke behandeling van de testskores van kinderen uit het KS-milieu.*

6.2. De resultaten op de begintests: Bayley, Stutsman 1e en PKW 1e

In deze en de volgende paragrafen wordt steeds eerst een tabel getoond, waarin de gemiddelden (gem.) van de (ruwe) skores van de betreffende test, de spreiding van die skores uitgedrukt in de standaard-deviatie (s.d.) en de gemiddelden en standaarddeviaties van de leeftijden (in maanden) van de kinderen aan wie de test werd afgenomen. Onder de N (van number) is steeds het aantal kinderen vermeld. Aan de rechterzijde van de tabel staan wederom gemiddelden, maar dan gekorrigeerd voor allerlei (onafhankelijke) variabelen.
Steeds werd gekorrigeerd voor de verschillen in leeftijden waarop de testskores verkregen werden en voor de variabelen sexe en geboortevolgorde.
Wat betreft de variabelen sexe en geboortevolgorde is zoveel mogelijk gestreefd naar een gelijke verdeling over de konditiegroepen. Maar omdat dit niet overal even goed gelukt is en omdat bepaalde invloeden van deze variabelen verwacht werden, worden ze steeds 'gelijkgeschakeld' bij de berekening van de gemiddelden.
Per test komen er dan andere variabelen bij, waarvoor gekorrigeerd werd. Dit hangt af van het belang van het verband tussen die andere variabelen en de betreffende testskores.
Aan de uiterste rechterzijde van de tabel staat het signifikantienivo dat behoort bij de gekorrigeerde gemiddelden.
Wij raden de lezer aan op dit moment eerst Bijlage V te lezen.

---

*Overigens was er ook nog een technische reden waarom wij de test-skores van de KS-groepen apart geanalyseerd hebben: voor twee tests waarvoor wij dat hebben nagegaan (PKW 1e en Stutsman 1e) bleek de regressie van skores op leeftijd voor beide milieu-groepen signifikant verschillend. Dat betekent, dat met het ouder worden eenzelfde tijdsspanne (bijvoorbeeld drie maanden voor het gemiddelde LS kind een grotere stijging in skorepunten te zien geeft dan voor het gemiddelde KS kind.

DE BAYLEY-TEST

De Bayley-test werd alleen aan de allerjongste kinderen afgenomen. 10 KS-krechekinderen kwamen op een zo jonge leeftijd de kreche binnen, dat de Stutsman nog niet kon worden afgenomen. Ter vergelijking met deze groep werden 25 Bayley-testskores verzameld van thuiskontrolekinderen.

TABEL 15: Bayley ruwe skores voor twee KS-kondities en skores gekorrigeerd voor leeftijd, geboorte volgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES (afgerond op hele getallen)	
KONDITIE	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	sign. nivo
KRECHE	10	124	28	20	3	124	n.s.
THUIS	25	129	9	20	3	129	

Uit deze tabel zien wij, dat de Bayley-test op een gemiddeld zelfde leeftijd, en met dezelfde leeftijds-spreiding, werd afgenomen aan beide kondities. In dit geval zou het daarom niet noodzakelijk zijn geweest om eerst voor leeftijd te korrigeren, en dan pas de gemiddelden te vergelijken. Maar omdat in de meeste andere tests de leeftijden tussen de groepen zodanig verschillen dat dit korrigeren wel nodig was, werd dit ook voor de Bayley-skores gedaan.
Uit het linkergedeelte van de tabel zien we, dat de thuiskontroles gemiddeld hoger skoren dan de krechekinderen en dat er een flink verschil in spreiding is tussen beide kondities. Rechts staan de gemiddelden gekorrigeerd voor de (onafhankelijke) variabelen leeftijd, sexe en geboortevolgorde. Deze gekorrigeerde gemiddelden zijn de resultaten van de kovariantie-analyse. Het n.s. in de kolom signifikantie-nivo betekent, dat dit verschil tussen beide gekorrigeerde groepsgemiddelden (rekening houdende met de spreidingen in beide groepen en met de aantallen individuen waarvoor dit gemiddelde berekend werd) niet signifikant is.

Uit een onderzoek dat door ons werd ingesteld naar eventuele testleidereffekten (zie 7.14) bleek bij deze test voor de KS-groep een zeer signifikant interaktie effekt tussen testleider en konditie. Dit betekent, dat sommige testleiders bij kinderen uit één bepaalde konditie (kreche of thuis) systematisch hoge of lage skores kregen. Dit gevoegd bij het feit van de uiteenlopende spreidingen en de kleine aantallen kinderen, maakt dat wij aan deze Bayley-resultaten niet veel aandacht moeten besteden.

DE EERSTE AFNAME VAN DE STUTSMAN (zie Bijlage VI, Tabel 2)

Alle krechekinderen en alle thuiskinderen hebben minstens één keer de Stutsman-test gehad. Deze test werd niet meteen aan het begin op de kreche afgenomen maar meestal na ca. 2 maanden (mogelijk verblijf), de z.g. gewenningsperiode.

TABEL 16: Stutsman ruwe skores (eerste afname) voor de twee KS kondities en skores gekorrigeerd voor leeftijd, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES
KONDITIE	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.
KRECHE	72	46	16	34	6	44
THUIS	122	39	17	32	5	40

sign. nivo p=0,02

Uit het linker gedeelte van Tabel 16 lijkt het alsof de kreche-groep gemiddeld hogere skores haalt dan de thuisgroep. We zien echter, dat de krechegroep gemiddeld ook iets ouder is, zodat de verschillen in skores ook daaraan geweten zouden kunnen worden. In de kovariantie-analyse kon voor deze leeftijdsverschillen gekorrigeerd worden. De gemiddelden die men in het rechter deel van de tabel ziet werden bovendien voor de variabelen geboortevolgorde en sexe gekorrigeerd.

We zien, dat de krechegroep gemiddeld 2 Stutsman-punten boven het algemeen gemiddelde skoort en de thuisgroep 2 punten eronder - dit verschil is signifikant op 2% nivo. Deze uitkomst is moeilijk te interpreteren. Zoals gezegd werd de test aan de krechekinderen afgenomen na ongeveer 2 maanden (mogelijk) krecheverblijf.
Natuurlijk is het mogelijk dat het gekonstateerde verschil veroorzaakt is door de invloeden die in die dagen op de krechekinderen hebben ingewerkt. Het is goed denkbaar, dat de nonverbale en verbale omgang met de leidsters en andere kinderen, de spelletjes, de puzzels en alle mogelijke probleempjes waarmee de kinderen die eerste twee maanden in de kreche in aanraking kwamen, voldoende ontwikkelingsimpulsen gaven voor zo'n klein verschil van 4 items op de Stutsman-test. Maar het is evengoed mogelijk dat dit verschil tussen beide groepen ook gevonden was als de krechekinderen niet naar de kreche gekomen waren maar gewoon thuis gebleven waren, net zoals de thuiskontroles. Het is immers zo dat de krechekinderen en de thuiskontroles niet gezien mogen worden als steekproeven uit eenzelfde populatie. De ouders van beide groepen verschillen daarin, dat de ene groep gekozen heeft voor het brengen van het kind naar de kreche, terwijl de andere groep (althans aanvankelijk) het kind thuis hield en zich bereid verklaarde mee te werken aan het onderzoek.
Er zijn natuurlijk wel verklaringen voor een mogelijke voorsprong van de groep krechekinderen te vinden zonder te denken aan een effekt van de Proefkreche. Maar omgekeerd zouden ook verklaringen te bedenken zijn voor een mogelijke voorsprong van de thuiskontroles.
Het is dus moeilijk om van dit resultaat te zeggen of wij er tevreden mee mogen zijn vanuit de doelstellingen van het projekt.
Bij gebrek aan een werkelijke 'test-vóóraf', afgenomen nog voordat het kind naar de kreche kwam, moeten wij de Stutsman 1e en de PKW 1e als onze beste indikatoren voor aanvangsnivo beschouwen. Daarom gebruiken wij in dit rapport de skores op Stutsman 1e en PKW 1e (gekorrigeerd voor leeftijd) als kovariaat bij de analyses van verschillen op latere tests. Eerst

halen we als het ware uit die latere verschillen de verschillen weg die reeds in de Stutsman 1e aanwezig waren. Pas dan kijken we wat er overblijft. Men kan dit ook zo zeggen, dat we kijken wat er voor verschillen zijn die niet volgen uit eerdere tests; dat zijn dus verschillen die na de voorafgaande test ontstaan zijn.

DE EERSTE AFNAME VAN DE PKW (zie Bijlage VI, Tabellen 3 t/m 6)

Een maand nadat de eerste Stutsman was afgenomen kregen alle thuis- en krechekinderen de PKW-test, een test voor de woordenschat.

TABEL 17: PKW ruwe skores (eerste afname) voor de twee KS-kondities en skores gekorrigeerd voor leeftijd, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	sign. nivo
KRECHE	72	95	42	35	6	89.5	n.s.
THUIS	122	84	38	34	5	87	

In het linker gedeelte van Tabel 17 zien we, dat de krechegroep gemiddeld hogere PKW-skores haalde maar gemiddeld ook een maand ouder is. Net als bij vorige tests nemen we leeftijd als kovariaat in de kovariantie-analyse om zo voor de verschillen in leeftijd, waarop de PKW is afgenomen, te korrigeren.

Bekijken we de gemiddelden die gekorrigeerd zijn voor leeftijd, geboortevolgorde en sexe, dan zien we, dat de twee konditiegroepen zeer weinig van elkaar verschillen. Hoe gering het verschil is, wordt duidelijk als men kijkt naar de grote spreiding in de skores (links). Het is bij deze test speciaal van belang de gemiddelden ook voor sexe te korrigeren omdat uit de kovariantie-analyse blijkt dat er een signifikant verschil voor sexe is, waarbij de meisjes gem. ongeveer 9 PKW-punten hoger skoren dan de jongens. Dit resultaat behoort tot

onze kategorie B. Uit de literatuur (zie 4.2.) is de iets snellere taalontwikkeling van meisjes bekend.
De PKW-test bestaat uit twee gedeelten: in het ene wordt de aktieve woordenschat bepaald, in het andere de passieve. Nagegaan werd of er misschien wèl konditie-verschillen zijn in een van beide gedeelten van de test. In tabel 19 zien we dat dit inderdaad het geval is.

TABEL 19: PKW-aktief en PKW-passief ruwe skores (eerste afname) voor de twee KS-kondities en skores gekorrigeerd voor leeftijd, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	AKTIEF			PASSIEF		AKTIEF	PASSIEF
	N	gem.	s.d.	gem.	s.d.	gem.	gem.
KRECHE	72	52	23	43	18	49	41
THUIS	122	44	21	40	17	47	41

sign. nivo
aktief: p=0,05
passief: n.s.

Uit het rechter gedeelte van de tabel kunnen we zien, dat er tussen de kondities een signifikant verschil is voor het aktieve gedeelte van de PKW, maar niet voor het passieve. Uit de voor de leeftijd, geboortevolgorde en sexe gekorrigeerde gemiddelden zien we, dat de krechegroep gemiddeld 2 PKW-punten hoger skoort dan de thuisgroep. Het lijkt er dus op dat de krechekinderen zich van de thuiskinderen onderscheiden door een iets betere aktieve woordenschat.
Dezelfde onzekerheid doet zich voor als bij de interpretatie van de gevonden Stutsmanskore-verschillen. Wij komen hierop zodadelijk terug.
Overigens zijn de twee aktieve PKW-punten waarin de kreche van de thuisgroep verschilt, minder dan de verschillen tussen jongens en meisjes en tussen groepen met verschillende geboortevolgorde: jongens blijken signifikant lagere skores te behalen in het aktieve gedeelte van de PKW dan de meisjes (een gemiddeld verschil van 5 punten, wanneer gekorrigeerd is voor leeftijd, konditie en geboortevolgorde.)

Verder blijken eerste kinderen uit de kinderrij signifikant hogere skores te behalen op het aktieve PKW-gedeelte dan tweede, derde en volgende kinderen (een gemiddeld verschil van 4 punten, nadat gekorrigeerd is voor leeftijd, konditie en sexe).
In het passieve gedeelte van de PKW vinden we alleen het verschil voor sexe terug: weer hebben jongens signifikant lagere skores en meisjes hogere (een verschil van 2 punten).

Konklusies naar aanleiding van de skores op de begintests.
De Bayley-skores geven geen aanleiding te veronderstellen dat de Bayley-vaardigheden van de kinderen uit beide kondities aan wie deze test kon worden afgenomen, tot verschillende populaties (van Bayley-vaardigheden van kinderen) behoren.
Wat de Stutsman-skores betreft, is die aanleiding er wel.
Het gevonden verschil is klein, maar statistisch signifikant.
De interpretatie van het gevonden verschil is moeilijk. Toch zijn wij geneigd de ervaringen van de krechekinderen in de eerste twee maanden van het krecheverblijf verantwoordelijk te houden voor het gevonden geringe verschil tussen de kondities. Daarvoor vertonen het soort ervaringen in de kreche en de gedragingen die op onderdelen van de Stutsman gevraagd worden, voldoende overeenkomst. Was het verschil groter en belangrijker geweest, dan hadden wij kunnen analyseren of bepaalde onderdelen van de Stutsman sterker bijdragen tot het gevonden verschil dan andere onderdelen. Nu lijkt een dergelijke tijdrovende deel-analyse niet verantwoord.
Voor de PKW-test geldt eenzelfde redenering, maar dan alleen voor het aktieve gedeelte.
Al met al plaatsen de resultaten op de begintests ons niet voor grote problemen. De resultaten zijn gedeeltelijk in de gewenste en gedeeltelijk in de verwachte richting. Ze zijn niet strijdig met het doel en opzet van het projekt en ook niet met wat wij van kinderen weten.

6.3. De resultaten op de Middentests: Stutsman 2e en PKW 2e. De tweede afname van de Stutsman (zie Bijlage VI, tabellen 8 en 9).*

TABEL 20: Stutsman 2e ruwe skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd Stutsman 2e, ruwe skore op Stutsman 1e en leeftijd Stutsman 1e, en voor sexe en geboortevolgorde.

	RUWE SKORES					GEKORR.SKORES	sign. nivo
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	
KRECHE	61	65	11	39	3	63	p=0,11
THUIS	112	59	14	39	2	60	

In het linker gedeelte van de tabel zien we dat de krechegroep gemiddeld hogere skores haalt. De gemiddelde leeftijden van de twee groepen zijn ongeveer gelijk, zodat het verschil op eerste gezicht daar niet aan te wijten kan zijn. Wel moeten we ons nu herinneren, dat op de eerste Stutsman-test de twee groepen al van elkaar verschilden, in die zin, dat daar de krechegroep eveneens gemiddeld hogere skores haalde. Vandaar dat het heel belangrijk is om bij de vergelijking op deze en latere tests te korrigeren voor de verschillen die er al op de begintests waren.
Omdat ook steeds de leeftijd van invloed is op de tests, wordt in tabel 20 ook daarvoor gekorrigeerd en wel twee maal: één keer voor de leeftijd op Stutsman 1e en één keer voor de leeftijd op Stutsman 2e.

*De meeste krechekinderen en thuiskinderen hebben de Stutsman en de PKW een tweede keer gedaan. Afhankelijk van hun leeftijd bij de eerste afname vond de tweede afname van een test tussen 3 en 12 maanden na de eerste afname plaats.

Bekijken we de gemiddelden nadat ze gekorrigeerd zijn voor de leeftijd op Stutsman 1e, de ruwe skores op Stutsman 1e, de leeftijd op Stutsman 2e èn geboortevolgorde en sexe, dan zien we een klein verschil tussen de twee groepen in het voordeel van de krechegroep. Hoewel dit verschil slechts op 11% nivo signifikant is, kunnen we toch het volgende over de gegevens zeggen: Ook nadat voor aanvangsnivo gekorrigeerd is, blijken de twee groepen van elkaar te verschillen en wel méér dan er voorspeld kon worden uit aanvangsnivo, leeftijden enz.
De twee groepen zijn als het ware weer een stukje verder uit elkaar gegroeid, hetgeen zich uit in gemiddeld drie punten hogere Stutsmanskores voor de krechegroep. We nemen aan dat hier een kreche-effekt heeft gespeeld.
In een tweede kovariantie-analyse korrigeerden we niet alleen voor aanvangsnivo op de eerste Stutsman, maar óók voor skores op de eerste PKW (naast de nodige leeftijdskorrekties en korrekties voor de andere onafhankelijke variabelen).
Weer heeft de krechegroep gemiddeld 3 punten hogere Stutsmanskores. Het verschil in analyse met en zonder PKW, als kovariaat is te klein om nader te interpreteren.
Verder vinden we een signifikant verschil in gekorrigeerde gemiddelde skores bij de variabele geboortevolgorde: eerstgeboren kinderen halen bij deze 2e afname gemiddeld drie punten hogere Stutsman-skores dan tweede of derde kinderen.

TABEL 21: PKW 2e ruwe skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd PKW 1e, ruwe skores PKW 1e, leeftijd PKW 2e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	sign. nivo
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	
KRECHE	59	133	19	41	2,5	130	.001
THUIS	112	119	25	40	2,4	121	

De ruwe skores in het linker gedeelte van de tabel suggereren een kreche-effekt. Om voor aanvangsnivo te korrigeren hebben we hier de eerste afname van de PKW genomen, omdat die uiteraard een goede voorspeller moet zijn voor de tweede afname. Ook nadat voor aanvangsnivo op de eerste PKW èn voor de leeftijden op PKW 1e en PKW 2e is gekorrigeerd, vinden we een signifikant konditie-effekt: we nemen dan ook aan, dat de krecheen de thuisgroep na de eerste afname van de PKW uit elkaar zijn gegroeid onder invloed van de kreche, en wel zo, dat de krechegroep gemiddeld 9 PKW-items hoger skoort dan de thuisgroep.

We deden de kovariantie-analyse op de tweede PKW ook nog eens met de Stutsman 1e (én leeftijd Stutsman 1e, leeftijd PKW 2e) als kovariaat, en met de Stutsman 1e samen met de PKW.
Bij alle analyses zien we hetzelfde patroon: de voorspelling uit de ovariaten kan niet de verschillen tussen de twee konditiegroepen verklaren; er moet dus een verschil zijn 'bijgekomen'. Omdat bij de eerste PKW-afname er een verschil tussen de kondities bleek in aktieve en passieve woordenschat, hebben we dit ook voor de tweede afname van de PKW onderzocht.

TABEL 22: PKW 2e, aktief en passief. Ruwe skores en skores gekorrigeerd voor respektievelijk leeftijd PKW 1e PKW 1e aktief en passief en voor leeftijd PKW 2e etc.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	AKTIEF			PASSIEF		AKTIEF	PASSIEF
	N	gem.	sd.	gem.	sd.	gem.	gem.
KRECHE	59	71	11	61	9	69	61
THUIS	112	63	14	56	12	64	56

sign.nivo
aktief: p.001
passief: p.001

Bij deze analyse korrigeerden we bij het aktieve gedeelte voor PKW 2e voor de aktieve skores van PKW 1e en dienovereenkomstig bij het passieve deel van de PKW 2e voor de passieve skores van PKW 1e.

We zien dan, dat de twee konditiegroepen zowel in het aktieve als in het passieve gedeelte van de PKW 2e signifikant (op 1/10% nivo) van elkaar verschillen. Steeds haalt de krechegroep hogere skores dan de thuiskontrolegroep. Kennelijk heeft er in de tijd tussen de twee afnames van de PKW een zodanige kreche-invloed plaatsgevonden, dat zowel de aktieve als de passieve woordenschat van de krechekinderen zich sneller ontwikkelde dan die van de thuiskinderen.

Konklusies ten aanzien van de middentests

Bij de tweede afnames van de Stutsman en de PKW zien we verschillen tussen de kreche- en de thuisgroep die niet al voorspeld konden worden uit hun skores op de begintests (met name de eerste Stutsman en eerste PKW). Duidelijk is er in de periode tussen de twee afnames een invloed van de kreche geweest. Op de Stutsman is deze invloed minder zichtbaar, het verschil tussen de twee groepen is ook net niet signifikant. Bij de PKW-test is het verschil tussen de twee konditie-groepen signifikant. Dit geldt zowel voor het aktieve- als het passieve gedeelte van de PKW. We kunnen stellen dat de twee groepen méér verschillen op de taaltest dan op de algemene intelligentietest. Overigens moet een verder interpreteren van dit onderscheid afhankelijk gemaakt worden van een analyse van de inhoud van de tests (ook in de Stutsman zitten taal-onderdelen) en van de psychometrische eigenschappen.

6.4. De resultaten op de eindtests (Stanford-Binet 1e en UTANT 1e)

De resultaten op de eindtests zijn voor ons van extra belang omdat ze als het ware de 'graadmeter' van het krecheeffekt zijn. Bij afname van deze twee tests hebben de kinderen het langst de krecheinvloed ondergaan.

De eerste afname van de Stanford (zie Bijlage VI, tabellen 14, 15, 16).

TABEL 23: Stanford 1e ruwe (M.A.) skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd Stutsman 1e, skores Stutsman 1e, leeftijd Stanford 1e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR.SKORES
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.
KRECHE	72	52	6	46	1 mnd	51
THUIS	122	48	5	46	1 mnd	49

sign.nivo .001

In het linker gedeelte van de tabel zien we een verschil van 4 MA-punten in het voordeel van de krechegroep. Nadat gekorrigeerd is voor aanvangsnivo (en wel op de Stutsman 1e) wordt het verschil tussen de groepjes gehalveerd, maar dit verschil is statistisch toch nog zeer signifikant.
De krechegroep skoort gemiddeld twee MA-punten hoger op de test dan de thuiskontrolegroep.
Bij een test als de Stanford is men gewend in IQ-punten te denken en niet in de MA-punten die wij voor onze analyses gebruikten. Wanneer men in de Amerikaanse norm-tabellen (Terman and Merrill, 1960) nakijkt welke IQ's op deze leeftijd (3;10) korresponderen met de MA-skores 49 en 51, dan blijken dat de IQ's 105 en 109 te zijn. Een verschil van 4 IQ-punten dus.
In hoofdstuk 8 zullen wij dit resultaat vergelijken met wat ons bekend is uit andere projekten. Op deze plaats beperken wij ons tot de konstatering dat het verschil, ofschoon statistisch signifikant, klein is en minder dan wij gehoopt hadden te zullen vinden.
Volgens de opzet van de Stanford-Binet test korresponderen 2 MA-punten met 2 maanden ontwikkeling. Wanneer het krecheverblijf een versnelling in ontwikkeling van gemiddeld twee maanden veroorzaakt (nadat gekorrigeerd is voor verschillen in 'aanvangsskores' op Stutsman 1e) bij kinderen uit KS-milieu die naar de kreche komen is dat zeker niet niks, maar vanuit het doel van het projekt gezien lijkt het toch te weinig.
Wij komen hierop in hoofdstuk 8 terug.

Om te kijken of er in de periode nà de tweede afnames van de Stutsman en de PKW ook nog een kreche-effekt bijgekomen is, hebben we een kovariantie-analyse gedaan met de Stutsman 2e, de PKW 2e, hun testleeftijden en de leeftijd bij afname van de Stanford als kovariaten. Ook bij deze analyse bleken de konditiegroepen van elkaar te verschillen (en wel op 2% nivo; 1½ MA-punt). Omdat Stutsman 1e en Stutsman 2e niet identiek zijn (de korrelatie tussen beide over alle door ons geteste kinderen was 0,65) mogen we het verschil in MA-punten niet zonder meer met elkaar vergelijken. Wat wel gezegd kan worden is, dat ook in de laatste krecheperiode een konditieverschil in MA-punten ontstaat dat niet voorspeld kan worden uit reeds bij Stutsman 2e en PKW 2e aanwezige verschillen.

De eerste afname van de UTANT (Zie Bijlage VI, tabellen 18 t/m 22)

TABEL 24: UTANT 1e ruwe skores en skores gekorrigeerd voor PKW 1e skores, leeftijd PKW 1e, leeftijd UTANT 1e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR.SKORES	sign. nivo
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	
KRECHE	71	24	5	48	1	24	.001
THUIS	121	21	6	47	1	21	

Uit de tabel zien we, dat er niet veel verandert bij de gemiddelde skores wanneer we korrigeren voor aanvangsnivo in woordenschat. De krechegroep behaalt ook op deze eindtest gemiddeld hogere skores dan de thuiskontrolegroep. Wanneer we de eerste Stutsman als kovariaat samen met de PKW 1e gebruiken (om in zoveel mogelijk opzichten een gelijk aanvangsnivo te garanderen) zien we hetzelfde signifikante verschil.
Net als bij de Stanford hebben we gekeken of er in de periode na de afname van de tweede PKW en de tweede Stutsman nog verschillen bij zouden komen die niet uit die twee andere tests te voorspellen waren. Dit bleek niet het geval.

Blijkbaar is wat betreft taalvaardigheid zoals met de UTANT gemeten in de laatste periode van de kreche, het verschil tussen de krechegroep en de thuisgroep niet groter geworden. Kunnen we net als we bij de Stanford gedaan hebben het gevonden konditieverschil van 3 UTANT-punten omzetten in een aantal maanden? We beschikken voor deze leeftijd niet over normtabellen voor de UTANT-totaalskore zoals wij die berekenden ($\frac{1}{2}$W+A+Gr). Maar als wij de KS-thuiskontrolegroep even als normgroep beschouwen en als wij dan een lijn trekken door de gemiddelde totaalskores zoals door deze groep bij de eerste en de tweede afname van de UTANT behaald zijn, dan blijkt dat 3 punten op deze leeftijd overeenkomen met 3 maanden ontwikkeling in de KS-thuiskontrolegroep. Deze redenering gaat natuurlijk alleen op als wij een rechtlijnige ontwikkeling tussen beide meetpunten veronderstellen.*

Konklusies eindtests

Wij hoopten aan het einde van de krecheperiode belangrijke verschillen tussen de beide groepen, kreche- en thuis-, te vinden. De gevonden verschillen zijn statistisch wel zeer signifikant en in de goede richting, maar, vergeleken met de op dezelfde tests gevonden grote milieu-verschillen (zie Hoofdstuk 7), vinden wij ze toch tamelijk klein.

*Wij hebben in bovenstaande tabellen steeds afgerond op hele getallen. Bij inspektie van de tabellen in Bijlage VI zal men zien, dat het feitelijke konditieverschil op de UTANT 1e niet 3 punten maar slechts 2,5 punten bedraagt, terwijl het voor de bovenbesproken Stanford-Binet niet om exact 2 punten, maar om 2,2 punten gaat.

6.5. De resultaten op de eerste serie vervolgtests op de kleuterschool (eerste AKIT en tweede UTANT).*

6.5.1. Vergelijking krechekinderen met thuiskontroles

Dezelfde thuiskontrolekinderen die tussen hun tweede en vierde jaar als kontroles voor de krechekinderen dienden, kregen ook nog tijdens de kleuterschoolperiode twee tests toen ze ongeveer 4 jaar en 11 maanden waren.
Hieronder eerst de resultaten voor de AKIT 1e afname, daarna die voor de UTANT 2e afname.

De eerste afname van de AKIT

TABEL 25: AKIT 1e ruwe skores en skores gekorrigeerd voor Stutsman 1e, leeftijd Stutsman 1e, skores op PKW 1e en de leeftijd op AKIT 1e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR.SKORES	
	N	gem	s.d.	gem lft	s.d. lft	gem.	sign. nivo
KRECHE	42	62	13	59	2	59	ns
THUIS	53	57	15	58	1	59	

Hoewel er uit de ruwe skores een verschil ten gunste van de (ex-)krechegroep lijkt te zijn, valt dit helemaal weg wanneer men voor aanvangsnivo en leeftijden korrigeert. Zoals bekend werden de vier subtests van de verkorte vorm van de AKIT gebruikt; wanneer we de vier subtest-ruwe skores via de gepubliceerde normtabellen omrekenen komen we voor de (ex-)krechekinderen (KS) op een totaal deviatie IQ van 104 en voor de thuiskontroles (KS) op 99.

---

*Tabellen van de kovariantieanalyse op resultaten van alleen de KS-groepen zijn voor de vervolgtests niet meer in de bijlagen opgenomen. Zij zijn op verzoek te verkrijgen bij de Stichting Kreche en Wetenschap, p/a Sarphatipark 120, Amsterdam.

Wat de afzonderlijke ruwe subtestskores van deze verkorte AKIT betreft, valt ons op dat onze drie KS-groepen (krechekinderen, thuiskontroles én schoolkontroles, zie 6.5.2.) op de subtest-exclusie iets onder het normgemiddelde (ijking AKIT) skoren, op de subtest visueel geheugen rond het gemiddelde en op de subtests figuurherkennen en woordbetekenis iets boven het gemiddelde. Vervolgens kijken wij naar de resultaten verkregen bij de tweede afname van de UTANT.

De tweede afname van de UTANT

TABEL 26: UTANT 2e, ruwe skores en skores gekorrigeerd voor Stutsman 1e, leeftijd Stutsman 1e, skores op PKW 1e en leeftijd op UTANT 2e.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem	s.d.	gem lft	s.d. lft	gem.	sign. nivo
KRECHE	42	33	6,5	59	2	31	n.s.
THUIS	53	30	7,4	58	1	31	

Ook uit deze tabel zien we dat er, na korrektie voor aanvangsnivo geen verschil is tussen de ex-kreche- en de thuiskontrolegroep.

Konklusies ten aanzien van vervolgtests I

Men kan nu verschillende soorten konklusies trekken uit deze resultaten:

Zodra de kinderen onder de invloed van de Proefkreche uit zijn is er geen verschil meer met een kontrolegroep die niet naar de kreche is gekomen. Anders gezegd, de krechekinderen behaalden alleen hogere skores zolang ze naar de stimulerende kreche gingen, maar de aldus gestimuleerde extra ontwikkeling is niet van blijvende duur.

Een heel andere mogelijkheid is dat de kleuterschool op de thuiskontrolekinderen een zo stimulerende invloed heeft dat ze opeens 'sprongen' vooruitgaan! Dit zou te vergelijken zijn met de eerste twee maanden op een kreche, waarin de krechekinderen vergeleken met de thuiskontroles, mogelijk ook een spurt doorgemaakt hebben.

Een derde mogelijkheid is, dat de krechekinderen in het begin van de kleuterschoolperiode minder goed funktioneren omdat ze aanpassingsproblemen hebben: de kinderen kregen in de kreche erg veel individuele aandacht dank zij het feit, dat de groepjes erg klein waren. In de kleuterschool moeten ze zich veel strakker aan allerlei regels houden dan in de Proefkreche het geval was. Tenslotte kunnen allerlei materialen en spelletjes al bekend voor hen zijn en daarom weinig stimuleringskracht hebben. In dezelfde tijd dat de thuiskinderen profiteren van de nieuwe mogelijkheden, zouden de krechekinderen zich beknot kunnen voelen in hun gedragingen.
Welke van deze drie mogelijke verklaringen de juiste is - (misschien werken ze wel alle drie; we bespreken hier de gekombineerde resultaten van allerlei individuele kinderen die over allerlei verschillende kleuterscholen verspreid werden) - een feit blijft, dat na een jaar kleuterschool de twee KS-groepen, (ex-)krechekinderen en thuiskontroles, exact gelijke skores halen op de twee tests die wij voor dat meettijdstip hadden uitgekozen: de AKIT (verkorte versie) en de UTANT (idem).

Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de bespreking van de resultaten van de KS-thuiskontrolegroep. Voor verdere vergelijkingen werd gebruik gemaakt van een nieuwe kontrolegroep die uit klasgenoten van de krechegroep werd samengesteld.

6.5.2. Vergelijking krechekinderen met schoolkontroles. Vervolgtests I, AKIT 1e en UTANT 2e.

De schoolkontroles kregen altijd eerst een voortest welke bestond uit enkele onderdelen van de AKIT, die niet tot de verkorte vorm horen. Dit werd gedaan om ze enigszins bekend te maken met een test-situatie, zodat ze in dat opzicht niet te veel zouden verschillen van de krechekinderen.

TABEL 27: AKIT 1e, ruwe skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd AKIT 1e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem	s.d.	gem lft	s.d. lft	gem.	sign. nivo
KRECHE	42	62	13	59	2	62	n.s.
SCHOOL	45	63	15	60	2	63	

Uit Tabel 27 kunnen we zien, dat ook na korrektie voor leeftijd op AKIT 1e, sexe en geboortevolgorde, er geen verschil is tussen de gemiddelden van de krechekinderen en de schoolkontroles.
Bij de tweede afname van de UTANT krijgen we vergelijkbare resultaten:

TABEL 28: UTANT 2e, ruwe skores voor krechekinderen en schoolkontroles èn skores gekorrigeerd voor leeftijd UTANT 2e, geboortevolgorde en sexe.

	RUWE SKORES					GEKORR.SKORES	
	N	gem	s.d.	gem lft	s.d. lft	gem.	sign. nivo
KRECHE	42	33	6,5	59	2	32	n.s.
SCHOOL	44	31	8,6	60,5	2	31	

Door de korrektie voor leeftijd UTANT 2e, sexe en geboortevolgorde wordt het kleine verschil tussen de gemiddelden van de krechegroep en de schoolkontrolegroep nóg kleiner.

Volledigheidshalve werd ook een kovariantieanalyse gedaan op de UTANT 2e met als kovariaten de skore op AKIT 1e, de leeftijd op AKIT 1e en de leeftijd op UTANT 2e. Ook bij deze analyse waren er geen verschillen te vinden tussen de krechekinderen en de schoolkontroles.

Konklusies ten aanzien van vervolgtests I voor de vergelijking van schoolkontroles met krechekinderen.

Wanneer de KS-krechekinderen na één jaar kleuterschool vergeleken worden met klasgenootjes uit een vergelijkbaar milieu die niet naar een kindercentrum zijn geweest, blijkt er geen verschil tussen de groepen. De drie verklaringen, genoemd in de vorige paragraaf, kunnen ook hier van toepassing zijn.
Bovendien zou het kunnen dat de schoolkontroles door de voortest eigenlijk een beetje te goed zijn voorbereid. Dit zou met name voor de AKIT 1e kunnen gelden, aangezien de subtestjes uit de voortest uit diezelfde test komen. Aangezien er echter ook bij UTANT 2e geen verschil te vinden is, is deze verklaring zeker niet afdoend. Wat ook de 'oorzaak' is van het gebrek aan verschil tussen de twee groepen, met een redelijke zekerheid kunnen we stellen, dat testskores van KS-krechekinderen na 1 jaar kleuterschool niet meer te onderscheiden zijn van een vergelijkbare groep klasgenootjes die voorafgaand aan de kleuterschool géén kindercentrum bezocht hebben.

6.6. De resultaten op de tweede serie vervolgtests.

Een deel van de krechekinderen werd na ongeveer twee jaar kleuterschool opnieuw vergeleken met klasgenootjes. De kinderen waren toen allemaal omstreeks 5 jaar en 11 maanden oud. Bij deze vergelijking werden de volgende tests gebruikt: AKIT, UTANT en Stanford. (De schoolkontroles hadden wel al eens eerder de AKIT en de UTANT gedaan, maar nog nooit de Stanford.
De krechekinderen hadden wel al eens een Stanford gehad, namelijk 2 jaar eerder).

TABEL 29: AKIT 2e ruwe skores èn skores gekorrigeerd voor leeftijd AKIT 2e, sexe en geboortevolgorde.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	sign. nivo
KRECHE	22	84.5	9	70.5	1	84	.09
SCHOOL	30	78	14	70	1	78	

Uit de tabel zien we een licht signifikant konditieeffekt opduiken ten gunste van de krechegroep. Na twee jaar kleuterschool blijken de krechekinderen dus hogere skores te behalen dan hun klasgenootjes, terwijl er een jaar tevoren tussen de twee groepen geen verschil te zien was.
Voor een interpretatie wachten we tot na de presentatie van alle gegevens op de vervolgtests II.
Er werd ook nog een ovariantieanalyse gedaan op AKIT 2e, maar nu met andere ovariaten, en wel: skore op AKIT 1e, leeftijd op AKIT 1e en leeftijd op AKIT 2e. Er was daarbij een konditieeffekt te zien ten gunste van de krechekinderen (signifikant op 4% nivo) (krechekinderen gem. 85; schoolkontroles gem. 78).

TABEL 30: UTANT 3e (2e) ruwe skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd UTANT 3e (2e), sexe en geboortevolgorde.

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	sign. nivo
KRECHE	22	42	7	70	1	42	n.s.
SCHOOL	30	39	9	70	1	39	

Uit Tabel 30 zien we dat er geen signifikante verschillen tussen de krechekinderen en schoolkontroles zijn wanneer hun taalvaardigheid (gemeten met de UTANT) na twee jaar kleuterschool gemeten wordt. Ook wanneer andere kovariaten, zoals skores op AKIT 1e, leeftijd op AKIT 1e en op UTANT 3e (2e) betrokken werden in de analyse, is er geen signifikant verschil tussen de groepen te zien.

TABEL 31: Stanford 2e (1e). Ruwe skores en skores gekorrigeerd voor leeftijd Stanford 2e (1e), geboortevolgorde en sexe

	RUWE SKORES					GEKORR. SKORES	
	N	gem.	s.d.	gem. lft.	s.d. lft.	gem.	sign. nivo
KRECHE	21	72	7	71	1	72	n.s.
SCHOOL	30	71	8	71	1	71	

Uit Tabel 31 zien we dat de krechekinderen niet signifikant verschillen van de schoolkontroles op de Stanford 2e (1e).

Konklusie ten aanzien van Vervolgtests II

Van de drie vervolgtests die aan de krechekinderen en de schoolkontroles uit het KS-milieu aan het eind van hun 5e jaar werden afgenomen, laat slechts één test (AKIT 2e) een licht signifikant verschil tussen de twee groepen zien. Omdat dit verschil ten gunste van de krechekinderen niet bij de andere tests terugkomt, kunnen we dit gegeven niet interpreteren. Ondanks de uitzondering bij AKIT 2e kunnen we stellen, dat krechekinderen ook na twee jaar kleuterschool op de afgenomen tests niet verschillen van hun klasgenootjes die nooit een kindercentrum hebben bezocht.

6.7. Samenvatting van de belangrijkste resultaten.

Is er een krecheeffekt bij kinderen uit het KS-milieu?

Bij de begintests, die na ca. 2 maanden werden afgenomen, is er een statistisch signifikant konditie-effekt ten gunste van de krechekinderen op de Stutsman en het aktieve gedeelte van de PKW (Proefkreche Woordentest). Wij menen dat dit - overigens geringe - verschil veroorzaakt is door de ervaringen die de krechekinderen in de eerste twee maanden van hun krecheverblijf hebben opgedaan. Bij de tweede afnames van de Stutsman en de PKW - de middentests - zijn er signifikante verschillen tussen de kreche- en de thuisgroep die niet al voorspeld konden worden uit hun skores op de begintests. Duidelijk is er in de periode tussen de twee afnames een invloed van de kreche geweest die tot uiting komt in de testresultaten. Het effekt is veel sterker bij de PKW dan bij de Stutsman. Het lijkt dus alsof vooral de woordenschat door het komen naar de kreche gestimuleerd is.

Bij de eindtests blijkt de krechegroep een kleine - maar statistisch signifikante - voorsprong op de thuisgroep te hebben die niet al voorspeld kon worden uit de skores op de begintests. Zowel op de Stanford-Binet als op de UTANT komt het skoreverschil neer op een voorsprong in ontwikkeling van 2 à 2,5 maanden.

Bij de vervolgtests I is er nog een laatste vergelijkingsmogelijkheid tussen de krechekinderen en de thuiskontroles. Daarnaast is er een nieuwe vergelijkingsmogelijkheid met de schoolkontroles. Eerst de vergelijking met de thuiskontroles. Hoewel er bij de AKIT en de UTANT op het eerste gezicht een verschil ten gunste van de (ex-)krechegroep lijkt te zijn, valt dit verschil geheel weg wanneer gekorrigeerd wordt voor skoreverschillen die al op de begintests, Stutsman en PKW, aanwezig waren. Het aan het einde van de krecheperiode gekonstateerde verschil is dus weer geheel verdwenen. Vervolgens de vergelijking met de schoolkontroles.
Bij de Vervolgtests I blijkt er geen verschil tussen de skores van de (ex-)krechegroep en de nieuwe kontrolegroep, samengesteld uit klasgenootjes.
Bij de Vervolgtests II (AKIT, UTANT en Stanford) lijkt er sprake van een lichte opleving van de verschillen ten gunste van de (ex-)krechegroep. Maar deze verschillen zijn te klein om er veel waarde aan te mogen hechten.

7. ANALYSE TESTSKORES KS EN LS KINDEREN

Toen met de kovariantieanalyse begonnen werd, werden daar steeds de gegevens van alle kinderen uit het hele bestand in betrokken. Pas in tweede instantie hebben we ook analyses gedaan op alleen de KS-groep; de resultaten daarvan werden in het vorige hoofdstuk besproken.

Hier willen we dieper ingaan op de kovariantieanalyses op alle verzamelde gegevens. Deze geven hier en daar signifikante uitkomsten die niet gevonden werden bij de analyses die alleen op de KS-groep zijn gedaan. Man kan deze verschillen niet eenduidig verklaren - er doen zich verschillende mogelijkheden voor:

a. Er bestaan signifikant verschillende regressies op leeftijd voor de KS- en de LS-groep. Dit is voor twee tests nagegaan en bleek inderdaad het geval te zijn. Wanneer nu de analyse op twee groepen tegelijk wordt gedaan, wordt de best passende (leeftijds-regressie-)lijn gebruikt, deze zal een soort 'middellijn' zijn tussen de twee best passende lijnen voor de KS- en LS-groep; de 'middellijn' is een slechtere korrektie voor leeftijd dan de aparte lijnen. In ieder geval beinvloedt deze anderssoortige leeftijdskorrektie de resultaten van de kovariantieanalyse.
b. Er kan een kleine mate van interaktie zijn tussen milieu en een variabele, die weliswaar niet signifikant is, maar toch de gegevens van de hoofdeffekten kan 'vertroebelen'.
c. De aantallen zijn in de gekombineerde KS-LS-analyses groter, zodat verschillen eerder signifikant zijn. De uitkomsten van beide analyses, de ene op de KS- èn de LS-groep, de andere op de KS-groep alleen, kunnen dan ook niet zonder meer met elkaar vergeleken worden. Men moet daarbij voorzichtig te werk gaan.
d. Tenslotte zijn er nog toevalsfluktuaties die niet onder kontrole te houden zijn.

Een groot verschil met de kovariantieanalyses op alléén de KS-groep is dat steeds eerst het effekt van milieu berekend wordt en daarna pas dat van konditie. Dat wil zeggen, dat van dat stuk variantie, dat nog over is nadat de milieu-effekten eruit zijn gehaald, berekend wordt hoeveel aan het konditie-effekt toegeschreven kan worden. Van het stuk variantie dat dan nog over is wordt bekeken hoeveel aan geboortevolgorde toe te schrijven is, en in de volgende stap van de hierarchie, hoeveel variantie nog aan sexe toe te schrijven is.

Wanneer men de gekorrigeerde gemiddelden bekijkt, dan is b.v. bij het konditieverschil gekorrigeerd voor milieu, geboortevolgorde en sexe. Bekijkt men de afwijkingen van de gemiddelden tussen de milieus, dan is gekorrigeerd voor konditie, geboortevolgorde en sexe enz. Steeds wordt gekorrigeerd voor de andere drie hoofdeffekten.

7.1. De begintests.

Bij de Bayley vinden we een signifikant milieuverschil, waarbij de LS-groep hogere skores behaalt dan de KS-groep (zie Tabel 32). Reeds bij 1½ à 2 jaar komen dus milieuverschillen tot uiting op een algemene ontwikkelingstest.
We vinden geen konditieverschil op de Bayley, zodat we mogen konkluderen dat de twee konditiegroepen een gelijke Bayley-start hadden. In de kolom gekorrigeerde gemiddelden ziet men dat de thuisgroep gemiddeld iets hoger skoorde. Opvallend is een licht signifikant sexeverschil dat we bij deze analyse vinden: de meisjes blijken hoger te skoren dan de jongens.
De grootte van het verschil is van dezelfde orde als het milieu-verschil.
Bij de eerste afname van Stutsman (Tabel 33) zien we een flink milieuverschil. Evenals bij de analyse voor alleen de KS-groep is er een klein maar wel signifikant konditieverschil ten gunste van de krechegroep. Ook bij de Stutsman vinden we, in tegenstelling tot de analyse bij alleen de KS-groep, een bijna signifikant sexeverschil: meisjes skoren ietsje hoger dan jongens.

TABEL 32: Bayley (Kovariaat: leeftijd Bayley)

	F	df	sign.nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg.gem.	N
Milieu	5,20	1	0.03	-2,48 (KS)	6,68 (LS)		
Konditie	0,63	1	> .30	-1,98 (KR)	0,99 (TH)	129,46	48
Geb.volg.	0,13	1	> .30	0,65 (1e k)	-1,18(2e k)		
Sexe	3,55	1	.06	-3,86 (j)	4,56(m)		
<u>Kovariaat</u>							
Leeft.Bayley	14,51	1	< .001				
<u>Interakties</u>							
Mil. en kond.	0,33	1	> .30				
Mil. en geb. volg.	0,38	1	"				
Mil. en sexe	0,19	1	"				
Kond. en geb. volg.	0,15	1	"				
Kond. en sexe	0,42	1	"				
Geb.volg. en sexe	0,40	1	"				

KS: korte scholing groep

LS: lange scholing groep

KR: krechegroep

TH: Thuiskontrolegroep

1e k: eerstgeboren kinderen

2e k: 2e en latere kinderen uit het gezin

j: jongen

m: meisje

TABEL 33: Stutsman 1e (Kovariaat: leeftijd Stutsman 1e)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden*		alg. gem.	N
Milieu	24,02	1	<.001	-1,56(KS)	7,75(LS)		
Konditie	4,58	1	.03	1,84(KR)	-1,14(th)	42,14	233
Geb.volg.	0,51	1	>.30	0,46(1e k)	-0,65(2e k)		
Sexe	2,91	1	.085	-1,22(j)	1,29(m)		
Kovariaat							
Leeft.Stutsman 1e	290,98	1	<.001				
Interakties							
Milieu en kond.	0,73	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	0,02	1	"				
Milieu en sexe	1,32	1	.25				
Konditie en geb. volg.	1,28	1	.26				
Kond. en sexe	0,19	1	>.30				
Geb.volgorde en sexe	1,07	1	"				

* Gemiddelden gekorrigeerd voor leeftijd Stutsman 1e en telkens de andere drie hoofdeffekten. Bijv. de gemiddelden voor konditie zijn dus gekorrigeerd voor milieu, geb. volgorde en sexe.

Bekijken we de eerste afname van de PKW (Tabel 34), dan zien we een zeer groot milieu-effekt. De twee groepen liggen gemiddeld 30 PKW-items uit elkaar. Dit verschil is groter dan bij de Stutsman (vergelijk de F-waarden). Evenals bij de KS-groep afzonderlijk is er geen signifikant konditie-effekt. Verder zien we bij deze test een signifikant effekt van geboortevolgorde optreden. Eerstgeborenen blijken hogere PKW-skores te behalen dan tweede en volgende kinderen. Dit vonden we bij de KS-groep afzonderlijk alleen bij het aktieve gedeelte van de PKW en niet bij de analyse op de totaalskore. Ook vinden we bij de PKW een signifikant sexeverschil: meisjes haalden hogere skores dan de jongens. Voor interpretatie van de gevonden konditieverschillen op de 1e Stutsman verwijzen we naar het vorige hoofdstuk, paragraaf 6.2.
De algemene konklusie ten aanzien van de milieu-verschillen op de begintests moet zijn, dat deze verschillen het kleinst zijn op de Bayley (afgenomen aan de jongste kinderen) en het grootst op de PKW. De Stutsman 1e, gemiddeld een maand eerder afgenomen dan de PKW 1e, staat hier tussenin. Een mogelijke verklaring: hoe meer een test gericht is op taalontwikkeling (bij de PKW nog uitsluitend woordenschat) hoe sterker het milieu-effekt.

TABEL 34: PKW 1e (Kovariaten: leeftijd PKW 1e)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden*		alg. gem.	N
Milieu	42,42	1	< .001	-4,91(KS)	24,42(LS)		
Konditie	1,55	1	.21	2,02(KR)	-1,25(th)	88,99	233
Geb.volg.	4,27	1	.04	3,09(1e k)	-4,33(2e k)		
Sexe	8,89	1	.004	-4,99(j)	5,30(m)		
<u>Kovariaat</u>							
Leeft.PKW 1e	244,42	1	< .001				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	0,31	1	> .30				
Milieu en geb. volg.	4,22	1	.04				
Milieu en sexe	1,44	1	.23				
Konditie en geb. volg.	0,19	1	> .30				
Kond. en sexe	0,06	1	"				
Geb.volgorde en sexe	1,65	1	.20				

* Gemiddelden gekorrigeerd voor leeftijd PKW en telkens drie hoofd-effekten.

7.2. De middentests.

Bekijken we de tweede afname van de Stutsman (zie tabel 35), waarbij bedacht moet worden dat hierbij gekorrigeerd is voor de skores verkregen bij de eerste afname, dan zien we allereerst weer dat LS kinderen signifikant hogere skores hebben dan KS kinderen (ca. 5 punten). Dit zijn dus extra verschillen die niet al uit verschillen bij eerste afname voorspeld konden worden.

Ook zien we een gering konditie-effekt: krechekinderen hebben ca. 3 punten hogere Stutsman-skores dan thuiskinderen (nadat voor milieu gekorrigeerd is).

In de periode tussen de eerste en de tweede Stutsman hebben de krechekinderen dus geprofiteerd van de kreche en wel iets meer dan voorspeld kon worden uit hun beginskores.

Ook bij de tweede Stutsman zien we dat eerstgeborenen signifikant hogere skores behalen dan tweede en volgende kinderen. Bovendien blijkt er een signifikante interaktie tussen konditie en geboortevolgorde: eerstgeboren kinderen krijgen in vergelijking tot 2e en volgende kinderen andere skores wanneer ze thuisblijven dan wanneer ze naar de kreche gaan.

TABEL 35: Stutsman 2e (Kovariaten leeftijd Stutsman 1e, skores Stutsman 1e, leeftijd Stutsman 2e)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden	alg. gem.	N
Milieu	8,67	1	.004	-0,93(KS) 4,21(LS)		
Konditie	4,40	1	.035	1,80(KR) -1,06(th)	62,65	211
Geb.volgorde	5,60	1	.02	1,27(1e k)-1,77(2e k)		
Sexe	0,01	1	> .30	-0,02(j) 0,02(m)		
Kovariaten						
Leeft.Stutsman 1e	15,73	1	< .001			
Stutsman 1e	168,83	1	< .001			
Leeft.Stutsman 2e	2,47	1	.11			
Interakties						
Milieu en kond.	0,01	1	> .30			
Milieu en geb. volg.	0,04	1	"			
Milieu en sexe	0,11	1	"			
Kond. en geb. volg.	4,39	1	.035			
Kond. en sexe	0,04	1	> .30			
Geb.volg. en sexe	0,15	1	"			

Bij de tweede afname van de PKW (Tabel 36) zien we iets interessants: weliswaar zijn er nog signifikante milieuverschillen, maar deze zijn kleiner dan de konditieverschillen op de test (6 tegen 8 punten). Dit komt natuurlijk doordat o.a. de PKW 1e als kovariaat is gebruikt. Op de PKW 1e bleken grote milieuverschillen en aangezien er voor PKW 1e gekorrigeerd wordt, kan daardoor al veel van het milieu-effekt in PKW 2e voorspeld worden.
Evenals bij de Stutsman 2e is het opmerkelijk dat tussen PKW 1e en PKW 2e nog weer een verschil ontstaat dat aan milieu te wijten is.
Men kan stellen (maar zie de waarschuwende opmerking aan het einde van deze paragraaf), dat de twee milieugroepen in de loop der tijd (tussen begin- en middentests) verder uit elkaar groeien: er zijn nieuwe verschillen ten gunste van de LS kinderen bijgekomen. Maar ook de konditiegroepen zijn verder uit elkaar gegroeid, ten gunste van de krechegroep. Bij een vergelijking met de uitkomsten van de kovariantieanalyse voor alleen de KS-groep blijkt dat de grootte van het konditie-effekt voor de totale groep vrijwel gelijk is aan dat van alleen de KS-groep. Overigens moeten wij bij dit soort vergelijkingen rekening houden met de waarschuwingen zoals aan het begin van dit hoofdstuk gegeven.

TABEL 36: PKW 2e (Kovariaten: leeftijd PKW 1e, skores PKW 1e, leeftijd PKW 2e)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	4,98	1	.025	-1,09(KS)	4,80(LS)		
Konditie	16,69	1	<.001	5,53(KR)	-3,14(th)	127,48	210
Geb.volg.	0,13	1	>.30	0,21(1e k)	0,30(2e k)		
Sexe	1,27	1	.26	1,11(j)	-1,18(m)		
<u>Kovariaten</u>							
Leeft.PKW 1e	36,54	1	<.001				
PKW 1e	306,46	1	<.001				
Leeft.PKW 2e	8,47	1	.004				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	1,34	1	.25				
Milieu en geb. volg.	2,51	1	.11				
Milieu en sexe	0.32	1	>.30				
Kond. en geb. volg.	0,005	1	"				
Kond. en sexe	0,35	1	"				
Geb.volg. en sexe	0,60	1	"				

De algemene konklusie ten aanzien van de milieuverschillen op de middentests moet zijn dat zowel op de Stutsman 2e als op de PKW 2e kleine maar statistisch signifikante milieu-effekten te zien zijn die niet al uit eerdere testskores van diezelfde kinderen te voorspellen zijn. Men moet evenwel voorzichtig zijn met de uitspraak dat die verschillen er dan in de tussentijd wel bijgekomen moeten zijn. Het kan immers ook zijn dat bepaalde, in eerste afname al aanwezige, milieu-verschillen in de eerdere test niet tot uiting komen, b.v. omdat bij die eerdere afname makkelijker en minder milieugevoelige items aan het kind werden voorgelegd. Deze veronderstelling is voor een test als de Stutsman aannemelijker dan voor de PKW. Voor de PKW geloven wij dat men veilig mag spreken van 'in de tussentijd erbij gekomen'. Voor de Stutsman zijn we daar niet zo zeker van. Deze waarschuwing lieten wij niet horen bij de bespreking van de KS-resultaten op de middentests in het vorige hoofdstuk. Maar daar ging het over twee konditiegroepen uit hetzelfde milieu, terwijl het hier om twee verschillende milieugroepen gaat, afgezien van de kondities kreche of thuis, waartoe zij behoren. Bij een homogene milieugroep zou een analoge redenering moeten zijn dat in Stutsman 2e bepaalde items worden afgenomen die **konditie**-gevoeliger zijn dan bepaalde items in Stutsman 1e, dus bijvoorbeeld in Stutsman 2e meer items die erg lijken op bepaalde kreche-aktiviteiten dan in Stutsman 1e, maar wij vinden een dergelijke veronderstelling erg vergezocht.

Tenslotte is het belangrijk te konstateren dat op beide middentests signifikante konditie-effekten gevonden worden en wel groter voor met de PKW gemeten vaardigheden dan voor met de Stutsman gemeten vaardigheden (vergelijk de F-waarden). Woordenschat blijkt meer beinvloed te worden door krecheverblijf dan het konglomeraat van gedrag en inzichten waarop bij de Stutsman een beroep gedaan wordt. Overigens is dit in verband te brengen met de resultaten uit de begintests.
Als PKW-woordenschat gevoeliger is voor milieuverschillen dan Stutsman-intelligentie (begintests) is het te begrijpen, dat PKW-woordenschat ook méér beinvloed kan worden door het komen naar de Proefkreche. Beide resultaten komen op hetzelfde neer:

woordenschat zoals in de PKW-skore tot uiting komt is gevoeliger voor omgevings-invloeden dan intelligentie of algemene ontwikkeling, zoals tot uiting komt in de Stutsman-skore.

7.3. De eindtests.

Bij de Stanford 1e (zie tabel 37) zien we allereerst weer een groot verschil tussen beide milieus: de LS-groep skoort gemiddeld 4½ MA-punten hoger dan de LS-groep. Naar de maatstaven van de Amerikaanse normering komt dat neer op zo'n 4 à 5 maanden ontwikkelingsverschil en op zo'n 9 à 10 IQ-punten. Men moet daarbij bedenken, dat hier dan al gekorrigeerd is voor de sterke milieuverschillen die in de begintests tot uiting kwamen (PKW 1e ongeveer 30 items verschil). Zonder die korrekties gerekend verschillen beide milieugroepen ca. 16 IQ-punten.
Maar er is ook een zeer signifikant konditieverschil te zien: de krechegroep haalt gemiddeld ruim 3 MA-punten hogere skores dan de thuiskontrolegroep. Het verschil is iets groter dan wij vonden bij de analyse voor alleen de KS-groep. Er is hier dan ook een signifikante interaktie tussen milieu en konditie; deze interaktie komt alléén voor bij de Stanford. In vergelijking tot de thuiskontroles blijken LS kinderen veel meer van de kreche te profiteren dan KS-kinderen: LS-krechekinderen skoren gemiddeld 9 MA-punten hoger dan LS-thuiskinderen, terwijl KS-krechekinderen maar 2 MA-punten hoger skoren dan de KS-thuiskinderen. Hierbij is dus gekorrigeerd voor aanvangsverschillen in Stutsman en PKW. De LS kinderen verlaten de kreche derhalve met een gemiddelde voorsprong van 9 maanden (ca. 18 IQ-punten) op hun kontroles en de KS kinderen met een voorsprong van iets meer dan 2 maanden (ca. 4 IQ-punten. We kunnen dus stellen dat de proefkreche vooral een stimulerende omgeving is geweest voor de kinderen uit het LS-milieu. Dit is natuurlijk niet overeenkomstig het doel van het projekt. Toch is het een belangrijk gegeven: de kreche bood kennelijk wel een stimulans waarvan beide milieugroepen profiteerden, maar de LS kinderen konden die stimulans veel meer omzetten in ontwikkeling dan de KS kinderen. De vraag is natuurlijk of dit komt door de aard van de stimulans of door de aard van de KS-kinderen of door de interaktie van die twee.

TABEL 37: Stanford 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skores Stutsman 1e, skores PKW 1e, leeftijd Stanford 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden	alg. gem.	N
Milieu	32,30		<.001	-0,75(KS) 3,71(LS)		
Konditie	34,40		<.001	2,03(KR) -1,25(th)	51,14	233
Geb.volg.	0,84		>.30	-0,21(1e k) 0,29(2e k)		
Sexe	0,05		"	-0,06(j) 0,06(m)		
Kovariaten						
Leeft.Stutsman 1e	167,19		<.001			
Stutsman 1e	23,12		<.001			
PKW 1e	101,68		<.001			
Leeft.Stanford	5,39		.02			
Interakties						
Milieu en kond.	9,08		.003			
Milieu en geb. volg.	0,94		>.30			
Kond.en geb. volg.	0,70		>.30			
Kond.en sexe	2,59		.12			
Geb.volg. en sexe	0,30		>.30			
Milieu en sexe	0,67		>.30			

TABEL 38: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd PKW 1e, skores PKW 1e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde demiddelden		alg. gem.	N
Milieu	28,13	1	<.001	-0,76 (KS)	3,74(LS)		
Konditie	18,93	1	<.001	1,77(KR)	-1,09(th)	23,73	231
Geb.volg.	2,88	1	.09	0,46(1e k)	0,64(2ek)		
Sexe	5,19	1	.02	0,67(j)	0,73(m)		
Kovariaten							
Leeft.PKW 1	189,09	1	<.001				
PKW 1	281,90	1	<.001				
Leeft.UTANT 1	6,16	1	.01				
Interakties							
Milieu en kond.	0,69	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	1,49	1	.22				
Milieu en sexe	0,28	1	>.30				
Kond. en geb. volg.	2,95	1	.08				
Kond. en sexe	2,32	1	.12				
Geb.volg. en sexe	1,16	1	.28				

Bij de Stanford zien we verder geen effekten van sexe of geboortevolgorde.
Wanneer we naar de kovariantie-analyse op de eerste afname van de UTANT kijken (Tabel 38), zien we een zeer signifikant milieu-effekt en ook een signifikant konditie-effekt, dat echter in punten kleiner is dan het milieuverschil. Bij deze test is er evenwel geen interaktie tussen milieu en konditie. Wèl vinden we weer een signifikant sexeverschil, nu echter omgekeerd dan bij alle eerdere tests: meisjes krijgen op de UTANT gemiddeld ietsje lagere skores dan jongens. De Kovariaat die het meeste voorspelt bij de UTANT is de PKW 1e. Dit komt natuurlijk omdat het beide taaltests zijn.

Algemene konklusie ten aanzien van de tests afgenomen tijdens de krecheleeftijd.

Bij de begin-, midden- en eindtests zien we steeds een zeer signifikant milieuverschil ten gunste van de LS-groep. Pas op de tweede plaats komen er konditieverschillen, ten gunste van de krechegroep, tevoorschijn. Hoewel we dus wel in dit projekt een snellere ontwikkeling van kinderen die naar een kreche kwamen hebben bewerkstelligd, hebben we niet de verschillen tussen KS en LS kinderen kunnen overbruggen. Nu was dit laatste ook niet de bedoeling van het onderzoek. Immers, de KS- en LS-groepen zijn nogal extreme groepen en de tussengroepen (MS - middellange scholing) deden in dit projekt niet mee. Maar, vrezend dat het milieuverschil op oudere leeftijd eerder groter dan kleiner wordt en zodanige gevolgen heeft dat de LS kinderen gemiddeld genomen tot een verdere scholing komen dan de KS kinderen, was het toch zeer wenselijk geweest als de KS kinderen evenzeer vooruit gegaan zouden zijn als de LS kinderen. Die wens is duidelijk niet vervuld.

Overigens moeten we bij één feit nog even stilstaan: de LS kinderen hebben over het geheel genomen langer èn regelmatiger de kreche bezocht. Vanuit het idee: 'hoe langer op de kreche, hoe hoger de testskores' zou alleen al daarom de LS-groep hogere skores moeten behalen, vooral op de eindtests.

7.4. De vervolgtests I.

7.4.1. Vergelijking van kreche- en thuiskontrolegroep.

Bekijken we de resultaten van de eerste AKIT-afname (Tabel 39), die tegen het vijfde jaar aan beide groepen is afgenomen, dan zien we allereerst weer een zeer groot milieuverschil: LS kinderen behalen bijna 13 AKIT-punten meer dan de KS kinderen. Er blijkt verder geen enkel verschil tussen de konditiegroepen. Kennelijk is het konditieverschil dat op de Stanford en de UTANT zichtbaar was, een jaar later geheel verdwenen.
Overigens zien we uit de F-waarde van de kovariaat Stutsman-skores dat deze zeer goed de skores op de AKIT voorspellen.
Bij de tweede afname van de UTANT (zie Tabel 40) die meteen na de AKIT werd afgenomen vinden we precies dezelfde resultaten als bij de AKIT: een flink milieuverschil en geen konditieverschillen. Verder vinden we hier een signifikante interaktie tussen milieu en geboortevolgorde en tussen geboortevolgorde en sexe.
Voor een interpretatie van het feit dat na een jaar kleuterschool niets meer van de konditieverschillen is terug te vinden, verwijzen we naar het vorige hoofdstuk, paragraaf 6.5. Op deze plaats moet daaraan toegevoegd worden dat ook de LS-krechegroep niet in staat bleek de voorsprong op de kontrolegroep vast te houden, althans voorzover deze voorsprong van ca. 9 maanden, zoals met de Stanford op 3;10 gemeten, wel in de AKIT en UTANT tot uiting kan komen. Op deze vraag zullen wij terugkomen bij de bespreking van de vervolgtests II, waartoe ook de Stanford behoorde.

Zoals men weet, hebben wij de 4 subtests van de verkorte vorm van de AKIT gebruikt. Wanneer we de vier subtestruwe skores via de gepubliceerde AKIT normtabellen omrekenen, komen we voor de LS krechekinderen op een deviatie-IQ van 119 en voor de LS-thuiskontroles op 117.

Voor de KS kinderen waren deze (ongekorrigeerde) gemiddelden respektievelijk 104 en 99.
Wat de vier afzonderlijke subtests betreft, wordt door beide groepen vooral hoog geskoord op de subtest woordbetekenis (meer dan een standaard-deviatie boven het gemiddelde van de ijkingsgroep) hetgeen bij een op scholingsmilieu geselekteerde steekproef ook wel verwacht mag worden.

Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de bespreking van de resultaten van de thuiskontrolegroep. Zoals men weet, maakten wij voor verdere vergelijkingen gebruik van een nieuwe kontrolegroep, samengesteld uit de kleuterklassen waarin ook de krechekinderen zaten.

TABEL 39: AKIT 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, Stutsman 1e, leeftijd AKIT)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	20,48	1	<.001	-2.80(KS)	10,22(LS)		
Konditie	0,00	1	>.30	-0,01(KR)	0,01(th)	63,21	121
Geb.volg.	0,01	1	"	0,10(1e k)	0,15(2e k)		
Sexe	0,00	1	"	0,02(j)	-0,02(m)		
Kovariaten							
Leeftijd Stutsman 1e	40,05		<.001				
Stutsman 1e	75,37		<.001				
Leeftijd AKIT 1e	2,63		.10				
Interakties							
Milieu en kond.	0,30		>.30				
Milieu en geb. volg.	2,27		.13				
Milieu en sexe	0,05		>.30				
Kond.en geb. volg.	1,09		.30				
Kond. en sexe	0,25		>.30				
Geb.volg en sexe	0,01		>.30				

TABEL 40: UTANT 2e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skores Stutsman 1e, leeftijd UTANT 2e)

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	25,11	1	<.001	-1,61(KS)	5,88(LS)		
Konditie	0,002	1	>.30	0,14(KR)	-0,12(th)	33,76	121
Geb.volg.	0,54	1	"	0,38(1e k)	-0,57(2ek)		
Sexe	2,46	1	.12	0,87(j)	0,86(m)		
<u>Kovariaten</u>							
Leeft.Stutsman 1e	57,08	1	<.001				
Stutsman 1e	90,05	1	<.001				
Leeft.UTANT 2e	0,64	1	>.30				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	2,83	1	.09				
Milieu en geb. volg.	4,60	1	.03				
Milieu en sexe	0,22	1	>.30				
Kond.en geb. volg.	0,10	1	>.30				
Kond. en sexe	2,23	1	.13				
Geb.volg.en sexe	4,29	1	.04				

7.4.2. Vergelijking van kreche- en schoolkontrolegroep.

Ook bij gebruik van een nieuwe kontrolegroep komen grote milieuverschillen naar voren.
Bij de AKIT 1e (Tabel 41) en de tweede afname van de UTANT (Tabel 42) zien we, dat de LS kinderen veel hogere skores behalen dan de KS kinderen. Bij beide tests zijn geen konditieverschillen: de ex-krechekinderen verschillen niet van de groep schoolkontroles. Bij de tweede UTANT vinden we slechts zeer gedeeltelijk dezelfde soort interakties als bij de kovariantie-analyse met de thuiskontrolegroep: er is nu alleen een interaktie tussen milieu en geboortevolgorde.
We kunnen naar aanleiding van de resultaten van deze tests niet zeggen dat de ex-krechekinderen zodanig geprofiteerd hebben van hun krecheperiode dat ze vergeleken bij een, kwa milieu vergelijkbare groep klasgenootjes, 'voor' zijn in intellektuele ontwikkeling. Als wij de skores op de AKIT-subtests via de normtabellen omzetten in deviatie-IQ's, vinden we voor de LS-schoolkontroles 119 (gelijk aan de LS-krechekinderen) en voor de KS-schoolkontroles 102.

Zoals men weet werd aan de schoolkontroles een vóórtest gegeven, bestaande uit de AKIT-subtests, die niet in de verkorte versie voorkomen. Gegeven de testprocedure die er vooral op gericht was de schoolkontroles aan een testsituatie te wennen, werden alleen voor de subtest Kwantiteit de skores betrouwbaar genoeg geacht om in een gemiddelde tot uiting te brengen. Bij een gemiddelde leeftijd van 59 maanden (sd 3 maanden) kregen wij een gemiddelde van 12,5 punt (sd 4,60) voor de beide milieugroepen samen. Deze skore ligt iets onder het gemiddelde voor de normpopulatie. Van dezelfde groep schoolkontroles ligt het gemiddelde van de KS + de LS kinderen op de vier subtests van de verkorte AKIT die een maand later zijn afgenomen, op of flink boven het normgemiddelde. Het lijkt er dus op of de voortest (inkl. Kwantiteit) inderdaad tot betere prestaties op de AKIT geleid heeft dan zonder deze voortest het geval geweest zou zijn.

Het lijkt dus ook dat wij in de opzet: enigszins te kompenseren voor de grote testervaring van de (ex)-krechekinderen, wel geslaagd zijn. Alleen weten wij niet of wij wel **voldoende** gekompenseerd hebben of misschien wel hebben geoverkompenseerd.

TABEL 41: AKIT 1e (Kovariaat: leeftijd AKIT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden *		alg. gem.	N
Milieu	40,73	1	<.001	-4,60(KS)	13,35(LS)		
Konditie	0,33	1	>.30	-083(KR)	0,79(SCH)**	67,11	117
Geb.volg.	0,11	1	"	-0,46(1e k)	0,48(2e k)		
Sexe	0,89	1	"	-1,23(j)	1,13(m)		
Kovariaat							
Leeft.AKIT 1e	1,05	1	>.30				
Interakties							
Milieu en kond.	0,04	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	1,15	1	.29				
Milieu en sexe	1,29	1	.26				
Konditie en geb. volg.	0,18	1	>.30				
Milieu en sexe	0,063	1	"				
Geb.volg.en sexe	1,27	1	.26				

* Gemiddelden gekorrigeerd voor leeftijd op AKIT 1e en telkens de drie andere hoofdeffekten.

** SCH: Schoolkontrolegroep.

TABEL 42: UTANT 2e (Kovariaat: leeftijd UTANT 2e).

	F	df	sign, nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	48,05	1	<.001	-3,01(KS)	8,62(LS)		
Konditie	0,61	1	>.30	0,58(KR)	-0,56(SCH)	34,74	116
Geb.volg.	0,08	1	"	0,2(1e k)	-0,21(2e k)		
Sexe	0,001	1	"	-0,03(j)	0,03(m)		
<u>Kovariaat</u>							
Leeft.UTANT	0,04	1	.04				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	0,37	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	4,44	1	.35				
Milieu en sexe	2,64	1	.10				
Kond.en geb. volg.	0,02	1	> .30				
Kond. en sexe	0,84	1	"				
Geb.volg. en sexe	0,29	1	"				

7.5. De vervolgtests II. Vergelijking kreche- en schoolkontrolegroepen.

Op de vervolgtests II hebben we twee soorten variantie-analyse gedaan: bij de ene groep hebben we telkens alleen de leeftijd op de betreffende test als kovariaat genomen, bij de andere groep hebben we ook gekorrigeerd voor 'aanvangsnivo' op AKIT 1e. Dit verschillende gebruik van kovariaten heeft een effekt op de milieuverschillen. Wanneer alleen de leeftijd als kovariaat wordt gebruikt, zijn er, zoals steeds, signifikante milieuverschillen op alle vervolgtests te zien (zie Tabel 43, 45, 47). Wordt echter gekorrigeerd voor aanvangsskores op AKIT 1e (en natuurlijk de leeftijd op AKIT 1e), dan vinden we bij de tweede AKIT- en de derde UTANT-afname geen signifikant milieuverschil meer (Tabel 44 en 46). De twee milieugroepen lijken dus na die eerste AKIT-afname niet verder uit elkaar gegroeid in AKIT- en UTANT-vaardigheden.
Bij de Stanford ligt dit anders. Mét de AKIT 1e als kovariaat is er een verschil van ruim 8 MA-punten tussen de twee milieugroepen (op deze leeftijd ca. 11 IQ-punten) en zonder de AKIT als kovariaat 15 MA-punten (ca. 23 IQ-punten).
Twee verklaringen zijn mogelijk:

1) Pas nà de 1e AKIT-afname zijn milieuverschillen zodanig gaan doorwerken dat dit een jaar later bij de Stanford tot uiting komt.
2) Reeds bij de eerste AKIT-afname bestonden de milieu-effekten die nu in de Stanford tot uiting komen, maar in de 1e AKIT kwamen die maar gedeeltelijk naar voren.

De Stanford-Binet is veel sterker taalafhankelijk dan de AKIT. Vermoedelijk zouden bij analyses met de AKIT subtest 'woordbetekenis' als kovariaat of de UTANT 2e als kovariaat meer van de milieuverschillen in Stanford 2e voorspeld worden.
Tenslotte is opvallend, dat bij de AKIT 2e en UTANT 3e licht signifikante konditieverschillen verschijnen. Ongeveer 3 gekorrigeerde punten op de UTANT en ongeveer 5 gekorrigeerde punten op de AKIT 1e).
Wanneer de AKIT ruwe subtestskores (zonder enige korrektie) via de gepubliceerde tabellen omgezet worden in standaardskores, krijgen we de volgende AKIT IQ's:

	KS	LS
ex-krechekinderen	101	117
schoolkontroles	94	115

Zoals men in de tabellen 43 en 44 kan zien, is het konditieverschil merkwaardigerwijs iets groter wanneer behalve voor leeftijd AKIT 2e tevens voor AKIT 1e gekorrigeerd wordt. Bij AKIT 1e waren de konditieverschillen niet signifikant, bij AKIT 2e zijn ze dat nèt.
De Stanford-Binet geeft daarentegen geen signifikante konditieverschillen te zien, terwijl er ook geen interaktie tussen milieu en konditie gevonden wordt, zoals aan het einde van de krechetijd wèl het geval was. Kennelijk hebben de LS-krechekinderen hun voorsprong van ca. 9 Stanford-Binet-maanden op de LS-thuiskinderen niet in die zin gehandhaafd, dat hij ook nog bij een vergelijking met een andere kontrolegroep, twee jaar later, te zien is. Ongetwijfeld komt dit door het voor beide groepen gelijke kleuterschoolmilieu en gezinsmilieu gedurende de twee jaar nadat de eerste Stanfordskores verkregen werden.

Algemene konklusie ten aanzien van de vervolgtests in de kleuterschoolperiode.

Wij vonden grote milieu-effekten, geen konditie-effekten, na één jaar en kleine konditie-effekten na twee jaar, althans op 2 van de 3 gebruikte tests. Dit laatste resultaat is dan misschien nog een gevolg(je) van de inspanningen die in de krecheperiode aan de kinderen en hun ouders besteed zijn. Het is op dit punt verleidelijk aan een door de kreche ingebouwd verschil te denken, dat pas weer na verloop van tijd tot uiting komt in testskores. Maar het feit dat dit effekt niet gevonden wordt op de Stanford helpt ons weerstand te bieden aan deze verleiding.

TABEL 43: AKIT 2e (Kovariaat: leeftijd AKIT 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	29,16	1	<.001	-5,12(KS)	11,09(LS)		
Konditie	2,93	1	.09	2,60(KR)	-1,99(SCH)	86,41	76
Geb.volg.	3,46	1	.06	2,32(1e k)	-3,03(2e k)		
Sexe	0,20	1	>.30	0,64(j)	-0.61(m)		
Kovariaat							
Leeft.AKIT 2e	12,63	1	<.001				
Interakties							
Milieu en kond.	1,05	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	0,00	1	>.30				
Milieu en sexe	0,001	1	"				
Kond.en geb. volg.	0,02	1	"				
Kond. en sexe	1,87	1	.17				
Geb.volg.ensexe	0,26	1	>.30				

TABEL 44: AKIT 2e (Kovariaten: leeftijd AKIT 1e, AKIT 1e, leeftijd AKIT 2e).

	F	df	sign.	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	2,47	1	.12	-1,64(KS)	3,57(LS)		
Konditie	2,84	1	.03	2,75(KR)	-2,27(SCH)	86,26	73
Geb.volg.	2,24	1	.14	1,61(1e k)	-1,95(2e k)		
Sexe	0,08	1	>.30	0,34(j)	-0,35(m)		
<u>Kovariaten</u>							
Leeft.AKIT 1e	5,20	1	.025				
AKIT 1e	65,36	1	<.001				
Leeft.AKIT 2e	2,35	1	.13				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	1,73	1	.19				
Milieu en geb. volg.	0,04	1	>.30				
Milieu en sexe	0,86	1	"				
Kond.en geb. volg.	0,44	1	"				
Kodn. en sexe	1,23	1	.27				
Geb.volg. en sexe	0,06	1	>.30				

TABEL 45: UTANT 3e (Kovariaat: leeftijd UTANT 3e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	24,72	1	<.001	-2.97(KS)	6,43(LS)		
Konditie	2,52	1	.11	1,60(KR)	-1,23(SCH)	43,20	76
Geb.volg.	0,01	1	>.30	0,11(1e k)	0,15(2e k)		
Sexe	0,94	1	>.30	0,89(j)	0,84(m)		
Kovariaat							
Leeft.UTANT 3e	5,85	1	.02				
Interakties							
Milieu en kond.	0,23	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	4,11	1	.04				
Milieu en sexe	1,37	1	.24				
Kond.en geb. volg.	0,16	1	>.30				
Kond. en sexe	4,59	1	.03				
Geb.volg. en sexe	1,20	1	.28				

TABEL 46: UTANT 3e (Kovariaten: leeftijd AKIT 1e, AKIT 1e, leeftijd UTANT 3e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	1,54	1	.22	-0,75(KS)	1,63(LS)		
Konditie	3,10	1	.08	-1,69(KR)	-1,40(SCH)	43,14	73
Geb.volg.	0,91	1	>.30	-0,51(1e k)	0,62(2e k)		
Sexe	0,75	1	"	0,66(j)	-0,68(m)		
Kovariaten							
Leeft.AKIT 1e	7,55	1	.008				
AKIT 1e	49,23	1	<.001				
Leeft.UTANT 3e	0,05	1	>.30				
Interakties							
Milieu en kond.	0,20	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	4,82	1	.03				
Milieu en sexe	0,32	1	>.30				
Kond. en geb. volg.	0,79	1	>.30				
Kond. en sexe	4,42	1	.04				
Geb.volg.en sexe	1,23	1	.27				

TABEL 47: STANFORD 2e (Kovariaat: leeftijd Stanford 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	51,40	1	<.001	-4.54(KS)	9,64(LS)		
Konditie	0,31	1	>.30	0,54(KR)	-0,40(SCH)	76,45	75
Geb.volg.	0,09	1	"	0,15(1e k)	-0,11(2e k)		
Sexe	0,20	1	"	0,44(j)	0,41(m)		
<u>Kovariaten</u>							
Leeft.Stanford 2e	15,36	1	<.001				
<u>Interakties</u>							
Milieu en kond.	0,001	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	0,07	1	"				
Milieu en sexe	0,41	1	"				
Kond.en geb.volg.	0,04	1	"				
Kond. en sexe	0,96	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,12	1	"				

TABEL 48: STANFORD 2e (Kovariaten: leeftijd AKIT 1e, AKIT 1e, leeftijd Stanford 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Milieu	13,91	1	<.001	-2.61(KS)	5,57(LS)		
Konditie	0,31	1	>.30	0,46(KR)	-0,37(SCH)	76,28	72
Geb.volg.	0,05	1	"	-0,28(1e k)	0,35(2e k)		
Sexe	0,53	1	"	-0,63(j)	0,63(m)		
Kovariaten							
Leeft.AKIT 1e	6,06	1	.02				
AKIT 1e	57,87	1	<.001				
Leeft.Stanford 2e	3,08	1	.08				
Interakties							
Milieu en kond.	0,04	1	>.30				
Milieu en geb. volg.	0,09	1	"				
Milieu en sexe	0,03	1	"				
Kond. en geb. volg.	0,15	1	"				
Kond. en sexe	0,32	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,38	1	"				

7.6. Samenhang met sexe.

Wij vonden op de begintests signifikante verschillen ten gunste van de meisjes. Op de Bayley en de Stutsman (algemene kognitieve ontwikkeling) was het verschil kleiner (signifikanties op 8% en 6% nivo) dan op de PKW. Bij deze test voor de woordenschat skoorden de meisjes maar liefst 10 items hoger dan de jongens (signifikant op .004). Er was hierbij geen signifikante interaktie tussen sexe en milieu, zodat mag worden aangenomen dat het effekt in beide milieugroepen in dezelfde richting werkte.
Bij de middentests skoorden beide sexen evenwel gelijk en bij de eindtests was er op de UTANT een licht signifikant voordeel ten gunste van de jongens. Bij de vervolgtests werden geen signifikante verschillen meer gevonden. De door ons gevonden resultaten zijn mooi in overeenstemming met de algemene trend zoals die uit de literatuur bekend is (Maccoby, 1974) en die door ons in 4.2. werd samengevat: tot 3 jaar meisjes een snellere ontwikkeling en daarna (in de meeste onderzoeken) een gelijke ontwikkeling van meisjes en jongens.

7.7. Samenhang met geboortevolgorde.

Bij diverse tests bleek de variabele eerste of enig kind versus tweede of volgend kind signifikante verschillen tussen de twee groepen op te leveren. Ook kwamen er nogal wat signifikante interakties voor.
We beginnen bij de eerste afname van de PKW. In het aktieve deel van deze test blijken eerste kinderen het signifikant beter te doen dan tweede en volgende kinderen. Het verschil tussen de groepen is zelfs groter dan dat tussen de twee konditiegroepen. Eerste of enige kinderen blijken dus een gemiddeld grotere aktieve woordenschat te hebben. Dit geldt niet voor de passieve woordenschat. De volgende tests waarbij geboortevolgorde een signifikant effekt geeft zijn: de tweede afname van de Stutsman, de derde afname van de UTANT en de tweede afname van de AKIT. Bij al deze tests halen eerstgeborenen gemiddeld hogere skores dan volgende kinderen

Verder vinden we de volgende soort interakties: er zijn interakties tussen geboortevolgorde en konditie en tussen geboortevolgorde en milieu. (Bovendien eenmaal tussen geboortevolgorde en sexe bij PKW 2e.)
Bij de tweede afname van de Stutsman en bij de eerste UTANT zien we een interaktie tussen geboortevolgorde en konditie, dat wil zeggen dat eerstgeborenen uit de thuisgroep ten opzichte van tweede en volgende kinderen andere skores halen dan eerste of enige kinderen die naar een kreche gaan.
Bij de eerste PKW, de Stanford, de tweede en de derde afname van de UTANT vinden we interakties tussen milieu en geboortevolgorde. Opvallend is hier, dat de interakties zich vooral bij de taaltests voordoen: eerste kinderen uit het LS-milieu krijgen ten opzichte van tweede en volgende kinderen andere (taal-)testskores dan eerste kinderen uit het KS-milieu.
Voor de Stanford 1e hebben we nagegaan hoe de verdelingen tussen de vier groepen liggen: LS eerstgeboren kinderen bleken hogere skores te halen dan LS tweede en volgende kinderen, terwijl KS eerstgeborenen op deze test juist lagere skores haalden dan KS tweede kinderen. Maar bij alle voorafgaande analyses voor alleen de KS-groepen (dus op begin- en middentests) blijken eerstgeborenen telkens iets hogere skores te halen dan tweede en volgende kinderen. De verschillen zijn overigens allemaal wel erg klein en geven geen reden tot nadere analyses. Voor zover verschillen gevonden worden stemmen ze overeen met wat uit de literatuur bekend is.

7.8. Samenhang met komen voor hele of halve dagen.

52 Kinderen (KS en LS tesamen) kwamen gedurende de hele dag naar de Proefkreche, 37 (KS en LS tesamen) kinderen kwamen halve dagen.
Hier noemen we alleen die tests waarbij signifikante verschillen of signifikante interakties gevonden werden voor de hele/

halve dags subkonditie.* Slechts bij één test, de tweede afname van de Stutsman, werd een licht sifnifikant verschil gevonden (op 6% nivo), in het voordeel van de halve-dags kinderen. Halve-dags kinderen haalden gemiddeld 2½ punt hogere Stutsman-skores. Omdat dit verschil op deze test erg klein is en verder in géén van de tests terugkomt, mogen we konkluderen, dat het in het algemeen voor de testskores niet heeft uitgemaakt of kinderen halve of hele dagen kwamen. Wèl vonden we enkele signifikante interakties tussen hele/halve dag en andere onafhankelijke variabelen; maar omdat ook deze interakties geisoleerd voorkomen en niet bij elke test van dezelfde soort zijn, kan men aan deze signifikante uitkomsten niet veel waarde hechten.
Samenvattend kunnen we stellen, dat de variabele hele of halve dagen op de kreche doorbrengen geen belangrijk effekt heeft gehad op de testskores.

7.9. Vroegtijdig vertrokken kinderen.

Er was een groep kinderen die vroegtijdig, dat wil zeggen geruime tijd vóór hun vierde verjaardag, de kreche verliet. De rest van de tests werd dan bij deze kinderen thuis afgenomen (indien het kind al minstens twee tests op de kreche had gehad).
De vraag was nu of deze groep voortijdig vertrokken (VV-) kinderen andere testskores zou verkrijgen (op de eind-tests) dan de rest van de krechegroep die tot het vierde jaar was gebleven. Een groot verschil tussen de twee groepen was het aantal dagen ('exposure') dat de twee groepen op de kreche hadden doorgebracht. Daarom werd in de kovariantie-analyse voor exposure gekorrigeerd (naast de gebruikelijke kovariaten).

*Volgens het hierarchisch model werd eerst het effekt van milieu uitgeschakeld, daarna werd het effekt van de subkonditie hele/halve dag geschat. De tabellen zijn niet in dit rapport opgenomen. Ze zijn opvraagbaar bij de Stichting Kreche en Wetenschap.

Op geen van de midden- of eindtests bleek enig signifikant verschil tussen de vroegtijdig vertrokken kinderen en de 'blijvers'.
Wanneer men er van uit gaat dat meer krecheverblijf hogere testskores oplevert, dan zou men verwachten, dat de blijvers hogere skores zouden behalen op de eindtests dan de VV-kinderen. Aangezien dit niet het geval was, en er toch, in vergelijking tot de thuisgroep, een verschil was ten gunste van de krechekinderen, zou men kunnen denken aan een invloed van de kreche die vooral in de beginperiode werkzaam was.
Enerzijds wordt dit gesteund door het resultaat dat er al op de begintests verschillen waren tussen kreche- en kontrolegroep.
Anderzijds is het zo, dat er ook nà de begintests en zelfs nà de middentests nog verschillen bijkomen tussen de kreche- en de kontrolegroep, ten gunste van de krechegroep.
Omdat de aantallen geteste VV-kinderen (8 op Stanford en UTANT; 11 op Stutsman 2e en PKW 2e) erg klein zijn, heeft het weinig zin om al telang bij dit 'geen verschil' stil te blijven staan.

7.10. Samenhang met 'exposure'.

Wanneer men ervan uitgaat dat een verblijf op de Proefkreche mogelijk een gunstige invloed heeft op de testskores, dan mag men ook verwachten dat hoe langer, of te wel hoe meer dagen een kind onder de invloed van de Proefkreche zal staan, hoe hoger zijn testskores zullen zijn.
Dit zou met name op de laatste tests, de Stanford 1e en de UTANT 1e tot uiting moeten komen, omdat de kinderen het langst op de kreche waren toen die tests werden afgenomen. Per kind is het aantal dagen uitgerekend dat het op de kreché had doorgebracht tot aan de afname van de Stanford 1e en UTANT 1e.*

*Overigens is het aantal dagen dat een kind op de kreche had doorgebracht voor iedere test berekend. Omdat er bij de begin- en middentests zeer lage korrelaties bestonden tussen exposure en testskore werd er voor die tests geen kovariantie-analyse gedaan.

Voor de Stanford 1e en de UTANT 1e werd een kovariantie-analyse gedaan, waarbij exposure op de betreffende test als kovariaat werd behandeld. (Hiertoe moest een niet-hierarchisch model gehanteerd worden, in tegenstelling tot het hierarchische model van alle andere kovariantie-analyses. Door dit niet-hierarchische model kon men, zonder dat eerst alle andere kovariaten uitgeschakeld zijn, het effekt van exposure schatten.) Wanneer deze kovariantie-analyse alleen voor de KS-groep wordt gedaan, vinden we op geen van beide tests een signifikant effekt van exposure.
Wanneer de kovariantie-analyse op de hele groep, LS en KS tesamen, wordt gedaan, vinden we een licht signifikant verschil: op 9% nivo bij de Stanford en op 14% nivo bij de UTANT.
Overigens werd ook op een andere manier gekeken naar het verband tussen werkelijk aantal dagen krecheverblijf en testskore. Voor alle tests werden de korrelaties berekend tussen het aantal dagen verblijf ten tijde van afname van de betreffende test en de testskore zelf.
Hieronder staan deze korrelaties. Zoals men ziet zijn de korrelaties allen zeer laag ofschoon er een trend is dat zij naar de eindtests toe iets hoger worden. Een uitzondering hierop vormt de korrelatie zoals gevonden bij de Bayley. Maar door het zeer kleine aantal kinderen dat de Bayley gedaan heeft, moeten we aan deze korrelatiekoefficient minder gewicht hechten.

	N	r	P
Bayley	16	.33	.10
Stutsman 1e	87	.16	.07
PKW 1e	88	.08	.22
Stutsman 2e	78	.21	.03
PKW 2e	76	.28	.007
Stanford	89	.32	$<$ .001
UTANT	88	.35	$<$ .001

*Deze testskore was eerst voor leeftijd gekorrigeerd.

7.11. Samenhang met aankomstleeftijd.

Bij de opzet van het projekt werd in principe gestreefd naar het vormen van drie ongeveer even grote groepen: kinderen die ongeveer op één-jarige leeftijd de krecheperiode startten; kinderen die met gemiddeld 2 jaar op de kreche kwamen en laatkomers, kinderen die ongeveer 3 jaar oud waren toen ze op de kreche kwamen (zie hoofdstuk 3.5).
Deze driedeling kon evenwel niet volgehouden worden; bij de analyse van de resultaten werd daarom voor een andere indeling gekozen, een vierdeling:

groep 1: kinderen die jonger dan 2 jaar (25 mnd) waren toen ze op de kreche kwamen;

groep 2: kinderen die bij aankomst tussen de 26 en 31 maanden oud waren;

groep 3: kinderen die bij aankomst tussen de 32 en 37 maanden oud waren;

groep 4: kinderen die bij aankomst ouder dan 37 maanden waren.

Zoals in Hoofdstuk 4 is beschreven, waren er verschillende ideeën over het effekt van aankomstleeftijd: het zou kunnen zijn dat de zeer vroege komers (groep 1) hogere testskores zouden behalen omdat zij het langst van de kreche profiteerden. Het zou echter ook kunnen dat deze groep teveel energie nodig zou hebben om de dagelijkse scheiding van moeder te verwerken en dat juist de iets oudere groep (groep 2 in dit geval), die meestal geen grote scheidingsproblemen meer heeft, het meest zou profiteren van het verblijf in de Proefkreche. De groepen 3 en 4 zouden het minst moeten profiteren, wanneer men uitgaat van de idee hoe langer onder de stimulerende invloed van de Proefkreche, hoe beter. De verschillen zouden vooral bij de eindtests het sterkst moeten zijn.
Slechts bij twee van de zes krechetests vinden we signifikante verschillen* en niet, zoals verwacht, op de eindtests, maar op een begintest en een middentest: de PKW 1e en de PKW 2e.

---

*Overigens vinden we op de Stanford een signifikante interaktie tussen milieu en aankomstleeftijd, hetgeen suggereert dat kinderen uit de 2 milieus andere skores krijgen wanneer ze vroeg of laat op de kreche komen.

Bij de PKW 1e behaalt groep 1, de kinderen die zeer jong op de kreche kwamen, gemiddeld de laagste PKW-skores (14 PKW-items onder het algemeen gemiddelde). De hoogste skores behaalt groep 3, de kinderen die tussen 2½ en 3 jaar op de kreche kwamen.
Bij de PKW 2e zijn de gemiddelden heel anders: hier skoort groep 1, de jongst-gekomenen, het hoogst (bijna 11 PKW-items boven het algemeen gemiddelde), terwijl alle andere groepen gemiddeld veel lagere skores behalen.
Nu moet men bij de interpretatie van deze gegevens van PKW 1e voorzichtig zijn: ten eerste waren de jongst gekomenen ook nog gemiddeld jonger dan de rest van de kinderen toen de eerste PKW werd afgenomen. Dit is binnen kovariantie-analyse in het algemeen geen probleem, omdat juist voor leeftijd gekorrigeerd wordt. Echter, de variantie van de PKW-skores is bij de lage leeftijden zeer groot, zodat de leeftijdskorrektie, die binnen de kovariantie-analyse lineair toegepast wordt, niet optimaal is voor deze leeftijden. En juist in groep 1 gaat het om de lage leeftijden.
Ten tweede waren er behoorlijk wat kinderen in groep 1 die nog niet konden praten. De gemiddeld lagere skore betekent dan niet dat deze groep minder woorden kende, maar dat er meer kinderen bij waren die nog vrijwel niets zeiden (en zo een zeer lage PKW-skore kregen). Bij de PKW 2e hoeft men deze voorzichtigheid niet meer te betrachten, omdat er nauwelijks kinderen waren die niet praatten en omdat de spreiding bij de lage leeftijden veel kleiner was.
Op grond van de uitkomst en van de analyse bij PKW 2e kan men stellen dat die kinderen die zeer jong op de kreche zijn gekomen (vóór hun tweede jaar) een betere woordenschat hebben, zoals die in deze test wordt gemeten, dan kinderen die op latere leeftijd op de kreche kwamen.
Indien de jongst-gekomen groep ook op de Stanford en UTANT signifikant hogere skores had behaald, zou men ten gunste van een vroeg-komen op de kreche hebben kunnen besluiten. Hoewel de verschillen bij lange na niet signifikant zijn, zien we toch bij de Stanford en de UTANT dat de jongst-gekomen groep gemiddeld iets hogere testskores behaalt dan de rest van de kinderen. Maar door de vier leeftijdsgroepen heen is er echter

geen oplopende trend te zien van hoe jonger naar de kreche hoe hoger de skores. Steeds hebben de middengroepen heel andere skores dan de twee extreme groepen. Dit gegeven maakt de interpretatie moeilijk.
Met de nodige voorzichtigheid zou men kunnen stellen dat die kinderen die zeer jong op de kreche kwamen, bij de begintests (op Stutsman 1e niet signifikant, bij PKW 1e wel) lagere skores halen, misschien omdat ze in hun ontwikkeling geremd zijn door faktoren die samenhangen met het krechebezoek op jonge leeftijd, zoals het probleem van de dagelijkse scheiding van de moeder. Zijn ze eenmaal over deze 'moeilijke periode' heen, dan blijken ze 'onderhuids' meer geprofiteerd te hebben van de kreche dan kinderen die later op de kreche kwamen, hetgeen zich uit in hogere taaltestskores en niet-signifikant hogere eind-testskores.
Het is opvallend dat de verschillen het grootst zijn op de taaltests, alsof taal toch het meest te beinvloeden is.

7.12. Samenhang met de verschillende fasen van het projekt.

Zoals beschreven in Hoofdstuk 4, waren de medewerkers van de Proefkreche van mening, dat er in de loop der jaren een gunstige ontwikkeling had plaatsgevonden in de kwaliteit van het werken met de kinderen en ouders. De vraag was nu of deze verbetering tot uiting zou komen in hogere testskores voor die kinderen die in een latere fase aan het projekt deelnamen dan voor die kinderen die in een vroegere fase in de Proefkreche kwamen. Op grond van de subjektieve beleving van de langst bij het projekt betrokken medewerkers, werd er een drie-deling gemaakt in de gehele projekt-duur:

fase 1: van april 1970 tot 1 januari 1972
fase 2: van januari 1972 tot september 1973
fase 3: van september 1973 tot april 1975.

Indien bij elke nieuwe fase een stukje verbetering zou zijn opgetreden, dan zouden kinderen van fase 3 hogere skores dan kinderen uit fase 2 moeten hebben en kinderen uit fase 1 (alles vooropgesteld dat de kwalitatieve verbetering in testskores tot uiting zou kunnen komen).

Zoals in hoofdstuk 4 is beschreven ging veelal vroege aankomstleeftijd samen met de eerste fase van het projekt en late aankomstleeftijd met de laatste fase van het projekt. In de kovariantie-analyse moest dus, bij de bepaling van het effekt van een fase van het projekt, eerst het effekt van aankomstleeftijd uitgeschakeld worden. Dit kan makkelijk binnen het hierarchische model, door namelijk aankomstleeftijd als eerste (of eigenlijk als tweede, na milieu, omdat milieu steeds het grootste deel van de variantie verklaart) en fase van het projekt als tweede (eigenlijk het derde dus) effekt te meten.
Uit de kovariantie-analyse bleek dat bij geen van de zes tests een signifikant verschil tussen de verschillende fasen van het projekt te zien was. We zullen het er dus op moeten houden dat de verbetering zoals subjektief beleefd, niet als zodanig in de testskores van de kinderen tot uiting kwam.

7.13. Het speelzaaleffekt binnen de thuiskontrolegroep.

In de loop van het projekt gingen steeds meer kinderen uit de thuiskontrolegroep naar een speelzaal. Wanneer ze al op een speelzaal waren bij de begintests dan werden ze uit het kontrolebestand gehaald. 40 Kinderen gingen echter op een later tijdstip naar een peuterspeelzaal. Wij gingen na of de groep kinderen die een speelzaal had bezocht signifikant andere skores behaalde op de tests dan de groep thuiskontroles die nooit een speelzaal had bezocht. Dit bleek bij geen van de begin-, midden- of eindtests het geval te zijn (naar de vervolgtests werd niet gekeken). Wel was er een lichte tendens te zien in de verwachte (=gevreesde) richting. Op de beide begintests skoren de kinderen die later naar een speelzaal zullen gaan ietsje lager dan de kinderen die daar niet naar toe zullen gaan. Maar op alle volgende tests, de twee middentests en de drie eindtests skoren ze ietsje hoger. Toegegeven op elke test afzonderlijk zijn deze verschillen niet signifikant maar de systematische omkering na de twee begintests suggereert toch een kleine invloed van speelzaalbezoek.

7.14. Testleider-effekten.

Alles bij elkaar waren er in de loop van de 5 jaar zeventien verschillende testleiders die de krechetests en de kleuterschooltests hebben afgenomen. Meestal waren er 5 testleiders tegelijk, waarbij degenen die al langer aan het projekt verbonden waren, de nieuwkomers trainden om een zo gelijk mogelijke afname te garanderen.
Op alle tests hebben we gekeken of er signifikante verschillen waren tussen de testleiders onderling. Bij 5 van de 12 tests (inklusief meerdere afnames van eenzelfde test) bleken er signifikante verschillen tussen de testleiders te zijn en wel op de volgende tests: Bayley, Stutsman 2e, Stanford 1e, UTANT 1e, AKIT 2e. (Overigens werd de kovariantie-analyse twee maal uitgevoerd, eenmaal op alleen de KS-groep en eenmaal op de KS- en LS-groep tesamen. Bij de laatstgenoemde analyse was er ook op PKW 2e een signifikant verschil tussen de testleiders.)
Sommige testleiders behoorden bij bepaalde tests tot de hoge skoorders, bij andere tests weer juist tot de lage skoorders. Andere testleiders kregen alleen op één test relatief hoge of lage skores.
Ofschoon de ontdekking van deze signifikante testleidereffekten natuurlijk niet prettig was, zijn wij er toch niet erg van onder de indruk gekomen. Wij bedachten dat er veel verschillende testleiders waren en dat niet alle tests A door testleider 1, alle tests B door testleider 2, etc. zijn afgenomen. Ook was het niet zo dat op een bepaalde test de krechekinderen door testleider 1 t/m 6 en de thuiskontroles door 7 t/m 12 etc. getest zijn. Wel bleek dat er op twee tests een signifikante interaktie tussen testleider en konditie was: op de Bayley en op de tweede afname van de UTANT. Bij de Bayley was dit effekt zelfs zeer signifikant. Dit betekent, dat de Bayley-skores met grote reserve bekeken moeten worden. Sommige testleiders kregen hun hoge (of lage) skores dus overwegend bij één soort kinderen: krechekinderen of thuiskinderen. Voor alle overige tests (behalve UTANT 2e) hoeft deze reserve niet in acht genomen te worden.

Bij verschillende tests waren er signifikante verschillen tussen testleider-test kombinaties maar het effekt hiervan was niet eenzijdig op één konditie of één milieugroep (etc.) gericht. Overigens geeft dit vinden van signifikante testleidereffekten toch te denken. De training was er immers speciaal op gericht om dit te voorkomen!

7.15 Samenvatting van de belangrijkste resultaten.

Verschillen tussen kinderen uit het KS- en het LS-milieu

Vanaf de allereerste test, de Bayley Mental Scale, zijn de milieuverschillen groot en statistisch signifikant. Bij de eerste afname van de PKW liggen de twee groepen 30 items uit elkaar. Op de middentests blijken de milieugroepen dan nog iets verder uiteen te liggen: bij de tweede afname van de PKW en de Stutsman is er een klein maar statistisch signifikant milieueffekt dat niet al uit de skoreverschillen op de begintests te voorspellen was.
Hetzelfde geldt voor de eindtests: de LS-groep heeft in de periode tussen begin- en eindtests op de Stanford-Binet nog eens 4 à 5 maanden voorsprong toegevoegd aan de voorsprong die al bij de begintests gekonstateerd werd. Voor de tests afgenomen op de kleuterschool is het niet veel anders. De milieuverschillen blijven op de drie tests AKIT, UTANT en Stanford aanzienlijk, zowel bij de vergelijkingen van de (ex-)krechegroep met de thuiskontroles als van de (ex-)krechegroep met de schoolkontroles. Op de Stanford-Binet, afgenomen aan het einde van de kleuterschoolperiode zijn er milieuverschillen die niet voorspeld konden worden uit de skores op de AKIT die een jaar tevoren was afgenomen.

Is er een kreche-effekt bij kinderen uit het LS-milieu?

Over het algemeen zijn deze effekten van dezelfde orde als bij de kinderen uit het KS-milieu (zie samenvatting aan het eind van Hoofdstuk 6). Alleen op de Stanford-Binet aan het einde van de krecheperiode is het verschil tussen LS-krechekinderen en LS-thuiskinderen veel groter dan het verschil tussen KS-krechekin-

deren en KS-thuiskinderen. Het lijkt dus alsof de kreche juist bij LS kinderen een groot effekt op Stanford-Binet prestaties gehad heeft, althans voorzover gemeten aan het einde van de krecheperiode. Twee jaar later blijkt namelijk bij de tweede afname van de Stanford-Binet, dat (ex-)krechekinderen uit LS-milieu evenmin hoger skoren dan hun schoolkontroles als de (ex-) krechekinderen uit het KS-milieu. Het grote kreche-effekt op LS-Stanford skores lijkt dus weer even gemakkelijk te kunnen verdwijnen als het kleine kreche-effekt op KS-Stanford skores. Voor de overige tests zijn de kreche-effekten zoals voor de KS kinderen reeds besproken werd aan het eind van het vorige hoofdstuk.

Het effekt van sexeverschillen

Alleen duidelijk signifikante effekten op testskores bij de begintests, ten gunste van de meisjes, het meest op de test voor woordenschat: PKW. Bij de middentests en daarna vonden we geen signifikante effekten meer met uitzondering van de UTANT 1e waar een licht signifikant effekt ten gunste van de jongens gekonstateerd werd.

Het effekt van verschillen in geboortevolgorde

Bij diverse tests signifikante effekten op testskores en ook een aantal signifikante interakties met andere onafhankelijke variabelen. Bij PKW 1e aktief, Stutsman 2e, AKIT 2e en UTANT 3e skoren eerstgeborenen telkens signifikant hoger dan later geborenen. De interaktie-effekten doen zich vooral bij de taaltests voor. Bij de Stanford-Binet aan het einde van de krecheperiode bleken LS-eerstgeborenen hogere skores te halen dan LS-latergeboren kinderen, terwijl dit bij de KS kinderen juist omgekeerd lag. Bij alle voorafgaande analyses voor de KS-groepen apart (dus op de begin- en middentest) skoren oudste kinderen nog iets hoger dan volgende kinderen.

Het effekt van de verschillen tussen het voor hele en halve dagen naar de kreche komen

Slechts op één test werd een licht signifikant effekt van deze variabelen gevonden. Het heeft in het algemeen gesproken dus voor de testskores niets uitgemaakt of kinderen voor hele of voor halve dagen naar de kreche kwamen.

Het effekt van al of niet vroegtijdig vertrek

Op geen van de midden- en eindtests vonden wij signifikante verschillen in testskores van vroegtijdig vertrokken kinderen en 'blijvers'.

Het effekt van verschillen in 'exposure': het aantal dagen feitelijk krecheverblijf tot aan de testdatum

Alleen bij de Stanford-Binet aan het einde van de krecheperiode bleek een licht signifikant effekt van 'exposure'. Bij een berekening van korrelaties tussen het aantal feitelijke krechedagen voorafgaand aan een test en de op die test behaalde skores (gekorrigeerd voor leeftijd) werden korrelatiecoëfficiënten verkregen tussen .08 en .35, waarbij er een tendens was tot hogere korrelaties op de eindtests.

Het effekt van aankomstleeftijd

Er werd een lichte aanwijzing gevonden dat kinderen die jong kwamen (jonger dan 2 jaar)-na een aanvankelijke vertraging - op latere tests hogere skores haalden dan kinderen die iets ouder waren toen ze op de kreche kwamen.

Het effekt van de verschillende fasen van het projekt

Er werden geen signifikante effekten gevonden.

Het effekt van het al of niet naar een speelzaal gaan van thuiskontroles.

Er werden geen signifikante effekten gevonden. Alleen was er een lichte tendens waarneembaar: op de beide begintests skoren de thuiskontroles die later naar een speelzaal zullen gaan iets lager dan zij die daar niet naartoe zullen gaan.

Maar op alle volgende tests, de midden- en eindtests, skoren ze juist iets hoger. (Voor de vervolgtests werd dit speelzaaleffekt niet nagegaan). Op elke test afzonderlijk zijn de verschillen dus niet signifikant, maar de systematische omkering na de twee begintests suggereert toch enige invloed.

Het effekt van de verschillen tussen testleiders

Bij 5 van de 12 testafnames bleken er signifikante testleidereffekten te zijn, namelijk bij de Bayley, de Stutsman 2e, Stanford 1e, UTANT 1e en AKIT 2e (en bij de analyse voor KS en LS samen ook nog bij de PKW 2e).
Het was niet zo dat bepaalde testleiders op elke door hen gebruikte test andere skores haalden dan anderen. Sommige testleiders kregen bij bepaalde tests relatief hoge, maar bij andere tests juist relatief lage skores. Behalve bij de Bayley en de tweede UTANT zijn er geen signifikante interakties gevonden tussen testleiders en konditie.
Ofschoon het vinden van signifikante testleidereffekten een methodologisch ongewenste zaak is, zijn er geen aanwijzingen dat de hieraan voorafgaand besproken resultaten in ernstige mate beinvloed zijn door de verschillen tussen de testleiders.

8. EVALUATIE VAN HET EFFEKTONDERZOEK GEBASEERD OP TESTSKORES.

In dit hoofdstuk onderscheiden we drie gedeelten.
Eerst (8.1.) gaat het over het effektonderzoek als onderzoek, dus over de methodologische kwaliteiten daarvan. Daarna bespreken we de betekenis van de verkregen resultaten; eerst (8.2.) in relatie tot het doel van het projekt, daarna (8.3.) in relatie tot de uitkomsten van enkele andere projekten.

8.1. Het onderzoek methodologisch bezien.

Afgezien van het feit dat in dit onderzoek geen gebruik gemaakt kon worden van een aselekte verdeling van individuen over kondities menen wij, dat aan een groot aantal andere eisen van de in de empirische wetenschappen algemeen aanvaarde methodologie voldaan is. Eén streven lag steeds aan alle onderzoeksaktiviteiten ten grondslag: pas op voor schijnresultaten; zorg dat zowel van de krechekinderen als van de kinderen waarmee zij vergeleken worden een 'waar beeld' verkregen wordt. Onderzoekers die, zoals wij, bij het doel van hun onderzoek emotioneel betrokken zijn, in die zin dat zij graag bepaalde resultaten zouden verkrijgen en die desondanks binnen een gematigd positivistische wetenschapstraditie willen werken, moeten allerlei maatregelen nemen om schijnresultaten te voorkomen.
Naast een aantal minder belangrijke punten brengen wij in herinnering:

- de keuze van de meetinstrumenten was onafhankelijk van de inhoud van het programma van krecheaktiviteiten; de meetinstrumenten waren de beste die wij konden vinden en in het programma van aktiviteiten is nooit rechtstreeks geoefend op de specifieke inhoud van deze instrumenten; de leidsters zijn vijf jaar lang onkundig geblevan van de specifieke inhoud van de instrumenten.
- bij het inrichten van de situaties waarin kontrolekinderen getest of geobserveerd werden is steeds gestreefd naar optimale situaties waarin de kontrolekinderen goed tot hun recht konden komen.

-bij de keuze van kontrolekinderen zijn zeer zorgvuldig bepaalde selektiekriteria gehanteerd - waarvan de belangrijkste die voor opleiding en beroep van de ouders - zodat goede kontrolegroepen zijn ontstaan.

-alle verkregen testprotokollen zijn door andere personen dan de testleider 2 tot 3 keer gekontroleerd op skoringsfouten; dat dit geen overbodige luxe was bleek uit het feit, dat dikwijls ook bij een laatste kontrole nog fouten ontdekt werden.

-er is zorgvuldig naar gestreefd de kontrolekinderen evenveel testervaring te geven als de krechekinderen; bij de (nieuwe) schoolkontrolegroep is dat nagestreefd door middel van een oefentest die wèl aan de schoolkontroles maar niet aan de ex-krechekinderen werd afgenomen.

-in de analyse van de testskores is voortdurend zoveel mogelijk rekening gehouden met verschillen tussen krechekinderen en kontrolekinderen die niet door het verschil in konditie veroorzaakt werden: verschillen in aanvangsnivo, in leeftijd bij testafname, in milieu, sexe en geboortevolgorde.

-er werd gekontroleerd voor testleidereffekten.

Er zijn niet veel punten waarop het onderzoekplan methodologisch gezien en rekening houdend met de praktische mogelijkheden, belangrijk verbeterd had kunnen worden. Eén zwakheid in de opzet is geweest dat de testleiders steeds wisten of zij met een 'experimenteel' dan met een kontrolekind zaten te werken. In 5.2.1. hebben de testleiders uitvoerig beschreven hoe zij de testsituaties voor kreche- en kontrolekinderen ervaren hebben. Het is aan de lezer om te taxeren hoe groot de kans is dat de testleiders ondanks hun zorgvuldigheid en hun 'methodologisch geweten' toch nog van de krechekinderen geflatteerd hoge resultaten verkregen hebben. Wij zijn er zelf van overtuigd dat dit niet gebeurd is.

Een ander methodologisch tekort van de opzet van het onderzoek was dat wij geen echte vóórmeting van het nivo van verstandelijke ontwikkeling van de kinderen hadden. Nu korrigeren wij wel steeds voor 'aanvangsnivo' maar dat nivo is, voor wat de krechekinderen betreft, vermoedelijk al beinvloed door hun ca. 2 maanden krecheverblijf. Een test, thuis afgenomen vóórdat de kinderen naar de kreche kwamen, was beter geweest.
Een derde door ons gevoeld tekort is dat wij geloven dat er een aantal belangrijke ontwikkelingsn in de kinderen en in de ouders hebben plaatsgevonden die wij niet 'hard hebben kunnen maken' omdat wij geen goede instrumenten hadden om die ontwikkelingen te meten. Wij denken daarbij in de eerste plaats aan ontwikkelingen op sociaal-emotioneel gebied. Wat de kinderen betreft is dat vooral het leren leven in een grote groep met alles wat daarbij komt kijken, zoals ook het uiten van affektie en agressie. Wat de ouders betreft: de oefening in het praten over jezelf, je opvoedingsmethoden, je gezinsproblemen en het leren waarderen van andere gezichtspunten en handelwijzen, zoals door andere ouders en door leidsters getoond.

8.2. De betekenis van de verkregen resultaten.

De tests die gebruikt zijn meten de verstandelijke ontwikkeling en de taalontwikkeling. Ofschoon er over de validiteit van deze tests weinig bekend is, hebben wij geen redenen om aan de validiteit van deze meetinstrumenten te twijfelen.
De testresultaten vertonen een over het algemeen heel regelmatig beeld. Op zichzelf versterkt dat het vertrouwen in de validiteit en betrouwbaarheid van deze resultaten. Het beeld ziet er als volgt uit:

> Na korte tijd in de kreche doorgebracht te hebben, skoren krechekinderen iets hoger dan vergelijkbare kinderen die niet naar de kreche kwamen (thuiskontroles) op één van de twee tests. Het is goed mogelijk dat dit verschil aan de krecheinvloed geweten moet worden. Wij noemen de hierbij verkregen testskores het aanvangsnivo van beide groepen. Op tests die na gemiddeld één jaar of twee jaar krecheverblijf worden afgenomen is steeds een effekt van het komen naar de kreche te zien - in de gewenste en door

het projekt nagestreefde richting - <u>óók nadat voor de verschillen in aanvangsnivo en voor een aantal andere mogelijk storende variabelen gekorrigeerd is</u>.
Maar dit effekt is klein, althans op de meeste teste en voor de meeste kinderen. Op één test, de Stanford-Binet, vertonen de kinderen uit het LS-milieu (ouders met relatief lange schoolopleiding) een grote sprong vooruit in vergelijking met de thuiskontroles. Voor de KS-krechekinderen bedraagt de (vermoedelijk) door het projekt veroorzaakte versnelling in ontwikkeling 2 à 2½ maand. Het verblijf in de Proefkreche heeft ook een gunstig (maar klein) effekt op de taalontwikkeling.
Bij het vervolgonderzoek in de kleuterschool zijn de kreche-effekten die aan het einde van de krecheperiode gekonstateerd werden, op één schijnbare uitzondering na, geheel verdwenen: ex-krechekinderen halen gelijke testresultaten als ex-thuiskontroles en nieuwe school-kontroles. De ene uitzondering, aan het einde van de kleuterschool, is een zo zwak en zo geisoleerd effekt, dat wij er niet veel waarde aan mogen hechten.
Tot het zeer regelmatige beeld hoort ook het konstante milieuverschil. LS kinderen skoren steeds beduidend hoger dan KS kinderen, zowel in de krechegroepen als in de kontrolegroepen.
Het feit dat wij zulke geringe kreche-effekten vinden is geheel in overeenstemming met het feit, dat wij geen verschil kunnen konstateren tussen kinderen die voor hele en die voor halve dagen naar de kreche kwamen, en ook, dat wij geen aanwijzingen kunnen vinden dat hoe jonger naar de kreche en hoe meer dagen op de kreche, hoe beter de testresultaten.
Uit de met tests verkregen resultaten kan dus geen steun verkregen worden voor een beleid dat er op gericht zou zijn om achterstanden in kognitieve ontwikkeling bij kinderen uit het KS-milieu op jonge leeftijd te kompenseren door hen naar een op de Proefkreche gelijkende instelling te laten gaan.

8.2.1. Wat geeft ons het recht om over achterstanden te spreken?

Het feit dat de KS kinderen als groep (wij bespreken in dit rapport geen resultaten van individuele kinderen) een ontwikkeling doormaken die LS kinderen als groep kennelijk op iets jongere leeftijd doormaken. Immers, KS kinderen die met de gebruikte tests op een gemiddeld iets latere leeftijd getest worden halen dezelfde testresultaten als LS kinderen op een jongere leeftijd. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat KS kinderen een kwalitatief andere ontwikkeling doormaken die zich met deze instrumenten niet goed laat meten. Het is meer voor de hand liggend te veronderstellen dat zij eenzelfde ontwikkeling doormaken die op een iets oudere leeftijd tot overeenkomstige testprestaties leidt.
Het begrip 'achterstand' heeft een negatieve betekenis in die zin, dat men achterstanden altijd wil wegwerken. Vanuit die gedachte is het projekt gestart. Wij schamen ons daar nog steeds niet voor: het zou fijn geweest zijn als . . . .

8.2.2. Met de tests hebben we voornamelijk de kognitieve ontwikkeling (inkl. taalontwikkeling) gemeten. Het is natuurlijk mogelijk dat op andere terreinen (bijvoorbeeld motorische ontwikkeling, sociale ontwikkeling) geen verschillen tussen LS kinderen en KS kinderen gevonden zouden zijn. Met alle bezwaren die tegen een eenzijdige kognitieve ontwikkeling kunnen worden ingebracht blijven wij dit aspekt van de menselijke ontwikkeling toch van zeer grote waarde vinden.

8.2.3. Op een gegeven moment tijdens het projekt heeft de begeleidingskommissie - met name de CRM medewerkers in die kommissie - zich bezorgd getoond over het feit, dat in het projekt niet de kinderen en ouders betrokken werden uit de sociaal-economisch gezien meest gedepriveerde milieus. En inderdaad, uit de uitvoerige beschrijvingen van de KS-groep in dit rapport blijkt, dat de KS-groep sociaal-ekonomisch en ook kultureel gezien, geen 'krepeer-groep' was die in armoede, onwetend-

heid en machteloosheid geheel buiten de welvaart stond. Anderen dan wijzelf zullen op grond van onze beschrijvingen de groep sociologisch kunnen 'plaatsen'. De reserve die wij in acht moeten nemen is, dat wij bij kinderen uit onze KS-groep geen sterke en blijvende effekten van het krecheverblijf konden aantonen. Het is altijd mogelijk dat bij kinderen uit een sociaal-ekonomisch en kultureel veel zwakkere groep wèl belangrijke resultaten gevonden zouden zijn. Overigens wordt dat niet gesteund door de resultaten uit ons eigen projekt (wie er nog het meest van leken te profiteren waren de LS kinderen en dus niet zij die met minder begonnen, de KS kinderen) maar wel door de resultaten uit sommige andere projekten.

8.2.4. Dit onderzoek was beperkt tot een beinvloeding van kinderen (en hun ouders) in de leeftijd van 1½ - 4 jaar. Het is altijd mogelijk dat een projekt voor nóg jongere kinderen sterkere effekten gehad zou hebben. Overigens wordt voor die veronderstelling geen steun verkregen uit de resultaten van ons eigen onderzoek (wij vonden niet dat naarmate kinderen jonger kwamen de 'winst' groter werd) maar wel uit enkele andere projekten. Het is ook mogelijk - en zelfs zeer waarschijnlijk- dat een voortgaande extra zorg voor de krechekinderen nadat zij de kreche verlaten hadden, had kunnen leiden tot een vasthouden van de winst die tijdens de krecheperiode geboekt werd. Maar enerzijds vinden wij die winst niet groot genoeg (althans niet bij de KS kinderen), anderzijds zijn er in andere projekten nog onvoldoende bewijzen geleverd dat zo een extra zorg wèl tot het blijvend wegwerken van achterstanden van KS kinderen kan leiden.

8.2.5. Dat geen sterke effekten van het in de Proefkreche uitgevoerde programma gevonden konden worden wil niet zeggen dat andere programma's geen sterkere effekten zouden kunnen hebben. In 8.3. komen wij op deze mogelijkheid uitvoeriger terug. Op deze plaats willen wij slechts wijzen op het feit dat de medewerkers van het projekt naar beste vermogen met de kinderen en hun ouders gewerkt hebben.

Zoals men weet was de verhouding leidsters op kinderen in ons projekt uitermate gunstig, vergeleken met in de gewone praktijk geldende normen. Ook was de opleiding, ervaring en motivatie van de leidsters in de Proefkreche goed en waren de maatschappelijk en kultureel werkers en de begeleidende psychologen voor hun taak berekend. Het programma van aktiviteiten is gegroeid 'van onder op', vanuit de leidsters, die in dagelijks rechtstreeks kontakt stonden met de kinderen en hun ouders. Het is niet 'van boven af' opgelegd door een of andere intellektueel vanuit een of ander theoretisch kader. Het is natuurlijk mogelijk dat, wanneer dit laatste wèl gebeurd was, de met tests gemeten resultaten groter geweest zouden zijn. Maar een dergelijke aanpak was niet alleen in het projekt Proefkreche in Amsterdam anno 1970-1975 onmogelijk. Hij was dat ook geweest bij een eventuele overbrenging op andere kindercentra; een van ons herinnert zich nog maar al te goed hoeveel verzet de nogal strakke en van bovenaf opgelegde aanpak in het Utrechtse Taal Denk Programma indertijd heeft opgeroepen. Dit neemt niet weg dat geheel andere werkwijzen met kleine kinderen denkbaar zijn. Of zij ook uitvoerbaar en op grote schaal betaalbaar zijn is een tweede; een aanpak als van het projekt Proefkreche zou al een landelijke investering in kindercentra vragen die de huidige middelen verre te boven gaat.

Tot slot van deze, aan de testresultaten gewijde, paragraaf een enkel woord over de gebruikte analysetechniek en over de mogelijkheid van een analyse van resultaten op **onderdelen** van de gebruikte tests, de z.g. subtestskores.
Andere analysetechnieken dan de toegepaste (hierarchische of 'step down') kovariantie-analysetechniek hadden wel toegepast kunnen worden (en de meest voor de hand liggende alternatieve techniek was wel de multipele regressie-rekening geweest) maar volgens de deskundigen die tot dusverre van onze resultaten hebben kennis genomen, had dat hoogstwaarschijnlijk niet tot andere resultaten geleid.
Wat de subtestskores betreft geloven wij niet dat een voortgezette analyse veel nieuws zou opleveren. Voor zover wij naar

deelskores gekeken hebben, hebben wij geen bijzondere dingen kunnen ontdekken. Het is natuurlijk altijd wat willekeurig wat men als 'testeenheid' beschouwt. Zo kan men ook de andere kant uit denken, n.l. aan de mogelijkheid om alle op een bepaalde leeftijd afgenomen testitems uit verschillende tests bijeen te nemen om vervolgens alleen met één totaalskore te werken. Wij menen daarentegen dat de gevolgde konventionele werkwijze beter was en zien geen aanleiding verder te gaan zoeken.

8.3. De resultaten van het projekt Proefkreche in het licht van resultaten en konklusies uit andere, min of meer overeenkomstige projekten.

Er is zo langzamerhand een omvangrijke literatuur op het gebied van stimuleringsprogramma's (of hoe men ze ook noemen wil) voor jonge kinderen en hun ouders. Het grootste deel van die literatuur is Amerikaans en betreft in de Verenigde Staten uitgevoerde onderzoeken. De literatuur laat zich in twee groepen verdelen. Enerzijds zijn er de rapporten over de afzonderlijke onderzoeken. Zij bevatten de details van opzet en resultaten. Anderzijds zijn er de overzichtsstudies, waarin door een onafhankelijke 'reviewer' de doelen, methoden en uitkomsten van allerlei verschillende projekten worden samengevat. Uit beide groepen maakten wij een selektie die o.a. bepaald werd door de mate waarin de in de literatuur behandelde projekten overeenkomsten vertonen met ons eigen projekt.
Bij de behandeling van afzonderlijke projekten is niet gestreefd naar volledigheid: het is hier niet onze taak een up-to-date overzicht van de bestaande literatuur te geven. De beschrijving van afzonderlijke projekten is niet alleen gericht op een vergelijking van uitkomsten, maar ook op een vergelijking van opzet, methode en konklusies. Bij de keuze van de overzichtsliteratuur hebben wij niet te diep willen graven en niet te veel overhoop willen halen. Wederom: dat is niet de taak die wij ons in dit rapport over het projekt Proefkreche gesteld hebben.
In de eerste groep behandelen wij vier (Amerikaanse) projekten. In de tweede groep bespreken we de voor ons doel belangrijkste

punten uit drie overzichtsstudies, een Deense (Sjølund), een Engelse (Tizard) en een Amerikaanse (Bronfenbrenner). Tenslotte vatten wij samen welke algemene konklusies getrokken kunnen worden uit een vergelijking met de bestaande literatuur.

8.3.1. Het Syracuse - Children's Center

Een projekt, waarmee wij ons wel vergelijken kunnen is het in Hoofdstuk 1 genoemde projekt van Richmond en Caldwell, later voortgezet door Lally en Honig in Syracuse, Verenigde Staten. De gegevens over dit projekt ontlenen wij aan een overzichtsartikel van Starr (1971), waarin alleen de resultaten met betrekking tot de kognitieve ontwikkeling van de kinderen besproken worden. Starr vermeldt, dat van alle kinderen die vóór hun derde verjaardag in het projekt kwamen (n = 86) en daar tenminste zes maanden verbleven, het IQ (waarbij zowel de Cattell als - voor de ouders - de Stanford-Binet gebruikt werd) steeg van een gemiddelde van 103 tot een gemiddelde van 117. De IQ's van de kontrolegroep (n = 34), die aanvankelijk op 114 (!) lagen, gingen omlaag tot 107. De gemiddelde leeftijd, waarop kinderen het projekt binnenkwamen was 17 maanden en de gemiddelde leeftijd van weggaan 42 maanden, terwijl de kontrolegroep-kinderen voor het laatst getest werden op 30 maanden.
Bij een analyse, waarbij vier (dwarsdoorsnede) leeftijdsgroepen van 15 experimentele- en 10 kontrolekinderen gevormd werden, kreeg men voor de experimentele kinderen een opklimmende reeks DQ's of IQ's van 109 voor kinderen van een jaar oud tot 112 voor 4-jarigen. De kontroles lieten een aflopende reeks zien van 117 tot 95.
"The day care program prevented the deterioration of intellectual ability" schrijft Starr. In bovenstaande resultaten waren gegevens van zowel kinderen uit 'lower class' als uit 'middle class' gezinnen samen genomen. Bij afzonderlijke milieuanalyse bleken de 'middle class'-kinderen twee keer zoveel vooruit te gaan als de 'lower class'-kinderen. De 'middle class'-kinderen (n = 20) stegen over een periode van twintig maanden van 106 naar

124 en de 'lower class'-kinderen (n = 26) van 102 naar 112.
Uit vragenlijsten, waarmee het nivo van pedagogische stimulering van het gezin bepaald werd (Caldwell's Inventory of Home Stimulation), bleek dat kinderen uit stimulerende gezinnen méér profiteerden van het komen naar het kindercentrum dan kinderen uit minder stimulerende gezinnen.
De vergelijking met resultaten uit ons eigen projekt wordt bemoeilijkt door de zwakke methodologische opzet van de data-analyse van het projekt in Syracuse, door de onvergelijkbaarheid van de Catell met de door ons gebruikte instrumenten en door een tekort aan gegevens over de Syracuse-uitkomsten.
Dat de middle-class kinderen méér lijken te profiteren van het programma dan de lower-class kinderen, komt overeen met onze resultaten. Het relatief achteruitgaan van de kontrolekinderen hebben wij bij de Amsterdamse kontrolegroep niet kunnen konstateren, maar wij hebben ook niet de IQ's of DQ's, zoals verkregen op verschillende tests, met elkaar willen vergelijken.* De psychometrische eigenschappen van de Cattell zijn ons niet uit ervaring bekend. Wèl weten wij dat de Bayley, die in de Verenigde Staten toch een even goede zo niet betere reputatie heeft als de Cattell, in ons projekt voor die jonge leeftijd een beetje vreemde uitkomsten liet zien, waaraan wij niet veel waarde hebben willen hechten.
Ten aanzien van de Syracuse-resultaten konkludeert Starr, dat zelfs als men rekening houdt met het verschil in testprogramma voor de experimentele- en de kontrolegroepen, de grote variatie in leeftijden en de menging van de data van beide milieugroepen, de resultaten indrukwekkend zijn.

---

*In het Amerikaanse projekt was men daartoe meer gerechtigd, omdat men van beide tests tenminste over Noord-Amerikaanse norm-gegevens beschikte.

Wijzelf willen aan de lijst van bedenkingen nog toevoegen, dat de aantallen kinderen wel erg klein zijn en dat geen vervolg-onderzoek is gedaan. Eigenlijk weten we ook te weinig van dit projekt, b.v. hoe de kontrolekinderen werden geselekteerd en waar en door wie zij getest werden, om veel over deze resultaten te kunnen zeggen. De enige zekerheid die we hebben is, dat de Syracuse-resultaten indrukwekkend genoemd werden in de Merrill Palmer Quarterly, terwijl dat met onze resultaten beslist niet het geval zou zijn.
De resultaten met de vragenlijst voor pedagogische stimulering bracht Lally en anderen ertoe om aan het kindercentrum een gezinsstimuleringsprogramma te verbinden, en om de groepen in het kindercentrum leeftijdsheterogeen te maken in plaats van leeftijdshomogeen, zoals daarvoor. Hierover is later gepubliceerd door Lally en Honig (o.a. 1975).

8.3.2. Het Frank Porter Graham programma in North Carolina

Over dit projekt werd in 1971 in Child Development gepubliceerd door Robinson en Robinson. Dit kinderdagverblijf opende in 1966 met 11 kinderen; in 1967 en 1968 kwamen er in totaal 20 kinderen bij. Alle kinderen hadden werkende moeders. De 31 kinderen kwamen uit 24 gezinnen, waarvan de helft zwart. Eén blank kind en vier negerkinderen kwamen uit vaderloze gezinnen. Van de blanken (Caucasian) was de mediane duur van de schoolopleiding bij moeders 14½ jaar en bij vaders 16½; bij de negers resp. 11 en 12 jaar. De leeftijden van de toegelaten kinderen waren als volgt:

1966: vier tussen 0;2 en 0;6 - zeven tussen 2;2 en 3;0
1967: zeven tussen 0;1 en 0;6 - vijf tussen 1;11 en 2;4
1968: acht tussen 0;1 en 0;4 - geen anderen

Bij de oudste groep van 16 experimentele kinderen werd een individueel gematched kontrolegroep gezocht, die alleen daarin afweek, dat van de kontrolemoeders er zes niet (buitenshuis) werkten.

Het testprogramma omvatte tot aan 1;6 om de drie maanden de Bayley (mental scale, motor scale en gedragsprofiel). Vervolgens was het testschema als volgt:

2;6	Stanford-Binet	Peabody	ITPA	--	---
3;0	"	"	"	--	---
3;6	"	"	"	Leiter	Draw-a-man
4;0	----------	"	---	--	---
4;6	"	"	"	---	Leiter Draw-a-man

Bovendien werden aan de 14 oudste kinderen verschillende taaltoetsen en op leeftijd 4;0 de WPSSI, de Frostig en de Caldwell preschool-inventory afgenomen.
De eenmalige kontrolegroep van oudere kinderen had, vergeleken met de experimentele kinderen geen testervaring. Een aantal van hen bezocht een ander kindercentrum. De plaats waar experimentele- en kontrolekinderen werden getest was dezelfde als in ons eigen projekt. De testleider had wel vóór de testafname aan de kontrolekinderen enkele malen met de kinderen gespeeld.

Resultaten

A. Skoreverloop voor de experimentele- en kontrolekinderen gekomen als babies (gelijke testervaring tussen beide groepen).

Bayley Mental Scale

Leeftijd		0;6	0;9	0;12	1;3	1;6
Experimentele groep	n	(17)	(18)	(19)	(10)	(11)
	m	108	116	112	117	115
	s	8,9	14,7	9,9	9,1	8,9
Kontrolegroep	n	(11)	(11)	(11)	(10)	(8)
	m	106	113	111	111	100
	s	10,1	12,2	9,9	8,8	11,6

Bayley Motor Scale

Leeftijd		6;0	9;0	0;12	1;3	1;6
Experi-	n	(17)	(18)	(18)	(8)	(7)
mentele	m	111	109	100	108	107
groep	s	14	12	14,5	9,2	16,7
Kontrole-	n	(11)	(11)	(11)	(10)	(8)
groep	m	104	105	101	104	94
	s	13	11,5	15	11	7,2

Een t-toets bij 18 maanden was signifikant voor de mental scale scores (.01) maar niet voor de motor scale van de Bayley. Er werd ook een variantie-analyse uitgevoerd, waaruit bleek, dat het verschil tussen experimentele- en kontrolegroep signifikant was.

B. Skoreverloop voor de experimentele kinderen gekomen na hun tweede verjaardag.

Leeftijd		2;6 (11)	3;0 (11)	3;6 (6)	4;0 (6)	4;6 (6)
Stanford-Binet	m	115	124	132		127
	s	23	21	17,5		13,4
Peabody	m	102	104	114	111	108
	s	16	14	7	7	7
ITPA	m	104	120	122		
	s	14	16	13		

C. Eenmalige vergelijking met gematched kontrolegroepen zonder testervaring.

Stanford - Binet

	Negerkinderen		Blanke kinderen	
	exp.	kon.	exp.	kon.
n	7	7	9	9
m	120	86	130	117
s	8,5	6,6	17	12

Peabody Picture Vocabulary Test

m	107	77	108	110
s	10	14	12	13

Van de overige gebruikte tests konden in 1971 alleen resultaten gepubliceerd worden van 6 of minder kinderen per groep. Wij zullen die resultaten hier niet bespreken. Helaas is ons niet bekend of na 1971 nieuwe resultaten uit dit projekt gepubliceerd zijn. De onderzoekers konkludeerden uit deze resultaten dat de kreche gunstig was voor heel jong komende kinderen, mits de kreche 'carefully designed' was en 'fully staffed', en voorzover valt af te leiden uit de Bayley afgenomen op 1½-jarige leeftijd (zie onder A). Verder, dat bij kinderen van 2-4 de kreche vooral effekt had bij 'culturally disadvantaged' kinderen. "The crucial variables of the daycare-, educational- and health programs cannot be identified in this pilot study, but that the 'package' made a difference in the lifes of the children is unmistakable". Tenslotte dat de grootste verschillen gevonden werden bij de verbale en niet bij de motorische ontwikkeling.
De auteurs geven ook nog een indruk van een groot aantal 'zachtere gegevens', die verzameld werden, maar die zich niet voor publikatie leenden: "The lack of well-standardized instruments to assess social emotional functioning of young children is a major handicap to a

study of this nature".
Wederom valt een vergelijking met onze eigen opzet en resultaten moeilijk te maken. De opzet van het onderzoek naar de effekten vertoont sterke overeenkomsten. In het onderzoek van de Robinsons zijn evenwel veel minder kinderen betrokken. Voor de vergelijking van de Bayley Mental Scale-resultaten moeten wij eerst onze ruwe skores omrekenen tot de leeftijdsonafhankelijke MDI's, zoals ook door de Robinsons gebruikt werden. Doen wij dat, dan resulteren voor onze groepen de volgende gemiddelde MDI-skores:

	KS	LS	KS + LS
exp.	83 (n=10)	120 (n=6)	97 (n=16)
kon.	95 (n=25)	113 (n=7)	99 (n=32)

In ons geval zijn dit beginskores op een gemiddelde leeftijd van 1;7 of 19 maanden. In het onderzoek van de Robinsons zijn de skores op leeftijd 1;6 'middenskores', waarin een flink stuk test-wiseness (5x dezelfde tekst) moet zitten. Omdat in het door de Robinsons gerapporteerde onderzoek niet gesplitst werd naar milieu, kunnen we alleen onze KS + LS-resultaten ter vergelijking gebruiken. Aan deze vergelijking lijken we evenwel niet veel te hebben.
Voor de Stanford-Binet moeten wij eveneens onze IQ's gebruiken wil een vergelijking mogelijk zijn. Daarbij nemen we dit keer ongekorrigeerde IQ's (ongekorrigeerd voor verschillen in aanvangsnivo op de Stutsman, etc.) bij een gemiddelde testleeftijd van 3 jaar 10 maanden, omdat in het onderzoek van de Robinsons óók niet gekorrigeerd werd voor aanvangsnivo, sexe, geboortevolgorde etc.

Gemiddeld Stanford - Binet I.Q.

	Negerkinderen		Blanke kinderen	
Robinson	exp.	kon.	exp.	kon.
	120	86	130	117
	KS		LS	
Proefkreche	exp.	kon.	exp.	kon.
	111	102	133	117

We zien, dat de gemiddelde skores voor de groepen uit het milieu met langere schoolopleiding merkwaardig overeenstemmen, maar dat de skores voor de kinderen uit het minder geschoolde milieu sterk uiteenlopen. Met alle reserves die we in acht moeten nemen bij deze vergelijking mogen we misschien één ding opmerken. Dat de lower-class kinderen in Amerikaanse projekten onvergelijkbaar zijn met kinderen uit KS-milieu in Nederlandse 'kompensatieprogramma's' in het algemeen en het projekt Proefkreche in het bijzonder, is bekend. Daarmee worden de zeer lage gemiddelde IQ's van Amerikaanse kontrolegroepen in sommige projekten begrijpelijk. De hoge gemiddelde skore van het experimentele groepje negerkinderen uit het onderzoek van de Robinsons is des te indrukwekkender en wij kunnen slechts gissen naar de oorzaken daarvan.
De Robinsons schrijven onder meer: "High quality group care combined with educational efforts during ages 2-4 years may have its major impact upon culturally disadvantaged children. Although the center Caucasian (more advantaged) children in the study obtained higher scores on the Stanford-Binet than the control Caucasian children, the really dramatic differences occurred between the center Negro (less advantaged) children and their controls".
Deze konklusie is geheel tegengesteld aan die uit het hiervoor besproken onderzoek van Caldwell en Richmond, waarin juist de kinderen uit het meer geschoolde milieu het meest profiteerden van het kindercentrum.

8.3.3. Het Toronto-projekt

In 1972 verscheen eveneens in de Merrill Palmer Quarterly Fowler's verslag van zijn experimenteel kinderdagverblijf in Toronto. De verhoudingen van de milieugroepen lagen in zijn projekt precies omgekeerd als in het onze: 30 advantaged tegenover 9 disadvantaged kinderen. Thuiskontroles werden paarsgewijs gematched met de experimentele kinderen voor sexe, schoolopleiding ouders en Bayley skores (Mental scale en Motor scale). Grove matching vond plaats voor beroep ouders, aantal broers en zusjes,

leeftijd ouders en volledig of onvolledig gezin. De kinderen kwamen in het projekt als zij tussen de 2 en 30 maanden oud waren; de 'advantaged' op een gemiddelde leeftijd van 12 maanden, de 'disadvantaged' op een gemiddelde leeftijd van 5 maanden. Als begintest werd de Bayley gebruikt (Mental en Motor), welke 1 à 2 maanden na binnenkomst werd afgenomen (to allow for adaptation effects). Daarna werden ze halfjaarlijks getest met de Bayley of met de Stanford-Binet, al naar gelang de leeftijd.
De eindtestskores bestaan uit een mengsel van Bayley Mental DI's, Motor DI's en Stanford-Binet IQ's. In de analyses zijn de Bayley MDI's en Stanford IQ's dus gewoon bij elkaar opgeteld en gemiddeld alsof het skores op eenzelfde test waren.
Het krecheprogramma was non-specifiek, algemeen stimulerend en vertoonde overeenkomsten met ons eigen programma van aktiviteiten. De overall-resultaten voor verstandelijke ontwikkeling laten voor de experimentele 'disadvantaged' groep een stijging zien van 100 naar 116, voor de 'advantaged' van 110 naar 130. Meisjes gingen veel meer vooruit dan jongens.
Als wij onze eigen resultaten op dezelfde wijze bijeenmengen krijgen wij voor een klein aantal experimentele KS kinderen (n = 10) een aanvangsskore van 81 (Bayley MDI) en voor een veel grotere groep experimentele KS kinderen een eindskore van 111 (Stanford). Voor onze experimentele LS kinderen zijn dezelfde skores 113 en 133).*

---

*Toegegeven, wij zouden hierbij eigenlijk alleen de eindskores mogen gebruiken van de kinderen van wie we ook de Bayley-skores hebben. Die hebben we niet apart berekend. Wèl hebben we m.b.v. kovariantie-analyse nagegaan of de kinderen aan wie een Bayley was afgenomen, àndere skores kregen op de Stanford-Binet dan kinderen aan wie geen Bayley was afgenomen. Dat bleek niet het geval.

Zo beschouwd dus wel weer een mooie vergelijking, waarbij de advantaged in beide projekten precies evenveel stijgen, maar de disadvantaged uit ons eigen projekt werkelijk omhoog vliegen. Wanneer wij de hogere MDI's van onze 25 KS-kontroles (95) als 'ware' beginskores nemen, komen we zelfs met precies dezelfde vooruitgang voor beide groepen (16 punten voor de disadvantaged en 20 punten voor de advantaged) uit de bus! Wij bedoelen deze vergelijking natuurlijk niet serieus; hij is om allerlei redenen totaal onverantwoord. Maar wij willen er slechts op wijzen, dat, als wij onze resultaten gepresenteerd zouden hebben zoals Fowler de zijne deed, en zoals in veel andere projekten ook wel gedaan is, dat we dan met overeenkomstige konklusies hadden kunnen komen (waarover hieronder meer). Bij de vergelijking met zijn kontrolegroepen vond Fowler voor zijn advantaged experimentele groep een sterkere stijging dan voor zijn advantaged kontrolegroep. Voor zijn disadvantaged groepen kon hij geen vergelijking maken, omdat de groepjes te klein geworden waren. Ondanks dat hij een busje liet rijden raakte hij van het oorspronkelijke groepje van 11 kinderen er 6 kwijt voordat eindskores bepaald konden worden.

Uit de zeven bladzijden lange paragraaf 'Discussions and Implications' lichten wij enkele citaten:

"Over 45% of the day care infants from each of the advantaged and disadvantaged samples gained from 20 to 50 mental score points and 60% gained more than 10"

"On the one hand, it is evident that a program following general principles of cognitive stimulation combined with stress on emotional care and social relations produces general changes in intellectual development, much as Starr (1971) reports for several recent projects in infants education. On the other hand, gains were neither as great nor as consistent in motor development, particularly for gross motor skills."

"Earliness of entry and length of participation both exercised important influences upon the extent of cognitive development realized. It would appear that quality stimulation programs with infants should begin at or before one year of age and the longer (more than 8 months) participation is likely to produce greater effects than shorter periods."

Wie de opzet en de uitkomsten van dit onderzoek grondig bestudeert raakt verbijsterd over het gemak waarmee dergelijke verstrekkende interpretaties en konklusies gepubliceerd konden worden.

8.3.4. Het Milwaukee Projekt.

Een projekt waarvan op een goed moment iedereen sprak, maar waarvan niemand de rapporten kon krijgen (voor een kwaad verslag daarvan zie Page, 1972) is het projekt van Rick Heber van de Universiteit van Wisconsin. In het projekt werden alleen kinderen opgenomen van negermoeders met een WAIS IQ van minder dan 75. Wanneer in een bepaalde wijk van Milwaukee een kind geboren werd, ging een goed getrainde psycholoog binnen een paar weken naar het gezin en nam de test af. De kinderen van moeders (met IQ lager dan 75) die in één bepaalde maand geselekteerd werden, werden aan de experimentele groep toegewezen, die van de volgende maand aan de kontrolegroep, etc. Een redelijk aselekte procedure dus. In totaal werden zo twintig kinderen voor de experimentele konditie aangewezen en twintig voor de kontrole-konditie. De experimentele kinderen kwamen naar het kindercentrum als zij tussen de 3 en 6 maanden oud waren. Zij kwamen er 5 dagen per week gedurende hele dagen. Voor de experimentele moeders werd een intensief bijscholingsprogramma opgezet. Eerst kregen zij een soort schoolprogramma van een maand lang, vier dagen per week, in lezen, rekenen, kinderverzorging, huishoudkunde en 'community-oriented social studies'. Daarna kregen zij beroepsonderwijs gedurende 26 weken, 3 dagen per week. Hiervoor werden zij als stagiaires in een

kindertehuis geplaatst. Gedurende die stage-tijd werden zij intensief begeleid. Na die stageperiode werd voor de meesten van de experimentele moeders een baan gevonden (tevoren was het grootste deel werkeloos). Daarna werd in het bijscholingsprogramma het accent verlegd naar zorg voor het huishouden, goede samenstelling van maaltijden, financiering van het huishouden, hygiëne en kinderverzorging en opvoeding. Geleidelijk aan ging ook een aantal van de vaders aan het programma meedoen.
Voor elk der kinderen was er één kinderverzorgster totdat de kinderen 12 à 15 maanden oud waren. Tussen 15 en 18 maanden was er één leidster voor twee kinderen. Vanaf 18 maanden waren het groepjes van 2 tot 4 kinderen per leidster. De kinderen bleven in het programma tot zij 6 jaar waren. Voor de uitvoering van het 'curriculum' waren er behalve de leidsters een 'director', een 'curriculum coordinator' en een 'teacher supervisor'. Voor de ouders was er een 'parent supervisor'. Vanaf 20-24 maanden begon er een echt 'preschool program', waarbij de kinderen grote delen van de dag doorbrachten in 'learning centers'. Een voorbeeld van een dagrooster voor de vier-jarigen:

9:00 - 9:30	Breakfast
9:30 - 10:00	1st small group learning period
10:00 - 10:30	2nd small group learning period
10:30 - 11:00	Child-directed activity period
11:00 - 11:30	3rd small group learning period
11:30 - 12:00	Child-directed activity period
12:00 - 12:30	Lunch
12:30 - 1:45	Nap
1:45 - 2:00	Snack
2:00 - 2:30	4th small group learning period
2:30 - 3:00	5th small group learning period
3:00 - 3:30	6th small group learning period
3:30 - 4:00	Child-directed activity period

Een citaat:

"In the morning the children rotated in groups of two, three or four so that every child visited every teacher in her area (language, reading or math/problem solving). The experiences presented in the learning centre were teacher-directed or teacher-supervised-child-directed. The three learning periods in the afternoon did not necessarily take place in the learning centre. During that time, the children and teachers interacted in small and large groups. Each afternoon the children participated in a language session during which activivities from the Peabody Language Development Kit were presented."

Er was een grote ruimte voor vrij spel-aktiviteiten, waarin verschillende leidsters een eigen hoek hadden waar kinderen zich met rustige dingen konden bezighouden, zoals tekenen en verven, voorlezen etc.

"The general educational program therefore can best be characterized as having a cognitive-language orientation implemented through a structured environment by prescriptive teaching techniques on a dayly basis, seven hours per day, five days per week (.....). We recognized certain identifiable developmentally important cognitive skills, e.g. classification, association, generalization, integration and interpretation. We have focused on these and have attempted to facilitate their development by incorporating into the educational program specific tasks that were begun as soon as the children entered the program."

Gemeten effekten

In de loop van het projekt raakte men slechts twee kinderen uit beide groepen (exp. en kontrole) kwijt. Op een aantal maten voor gezondheid (waaronder lengte en gewicht) bleken er geen signifikante verschillen tussen beide groepen te ontstaan, hetgeen op zijn minst opmerkelijk is, omdat de moeders van de experimentele groep veel les kregen in gezondheidsleer en de experimentele kinderen in het kindercentrum waarschijnlijk beter en regelmatiger gevoed

werden dan de kontroles. Uit het reeds genoemde kritische artikel van Page kan opgemaakt worden, dat de kontrolegroep bij de aanvang van het projekt een gemiddeld langere lichaamslengte had dan de experimentele groep.
Tussen 6 en 22 maanden werd de ontwikkeling bepaald met de Gesell. Bij 6 en 10 maanden verschilden de groepen niet en skoorden op of iets boven het normgemiddelde voor de Gesell*. Bij veertien maanden begon de experimentele groep uit te lopen en de kontrolegroep terug te zakken. Bij 22 maanden was er een flink verschil ontstaan.
Na de Gesell werd de algemene ontwikkeling bepaald door de Cattell (vanaf 24 maanden), vervolgens door Stanford-Binet en de WPPSI. Cattell, en daarna Stanford, werden tussen 2;0 en 4;0 om de drie maanden afgenomen, daarna om de 6 maanden tot aan 5;6.
Het skoreverloop in IQ's (zoals bepaald met deze verschillende tests) staat hieronder weergegeven.

The Milwaukee Project

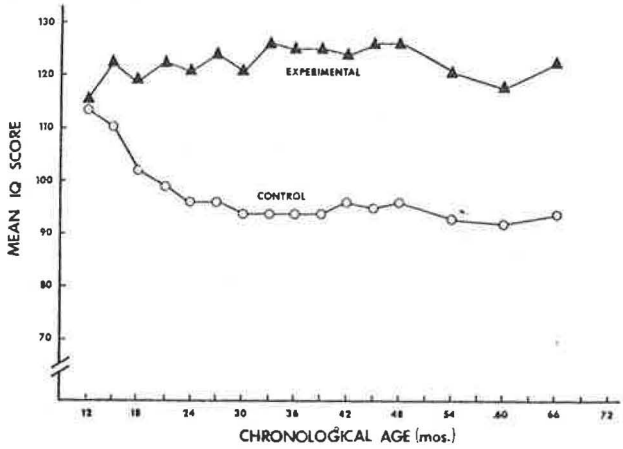

*Tests werden afgenomen door testleiders van buiten het projekt - een bepaalde test door één testleider voor alle exp.- en kontr.-kinderen - die wèl wisten of ze met een exp.- of kontr.-kind te doen hadden. Wáár de tests werden afgenomen wordt niet vermeld. Vermoedelijk in een afdeling van de Universiteit.

Behalve de algemene verstandelijke ontwikkeling, werd op verschillende manieren taal- en denkontwikkeling gemeten. Eén van de instrumenten was de ITPA. Zoals men weet, zijn drie van de vier onderdelen van de UTANT aan deze ITPA ontleend. Daarvan werden er in ons projekt twee gebruikt: Grammatika en Analogieën en Tegenstellingen. Bij 4 jaar zes maanden lag de experimentele groep 1½ jaar in ontwikkeling vóór op de kontrolegroep. De kontrolegroep skoorde op ontwikkelingsnivo 3;9 en de experimentele groep op nivo 5;3.
Het gemiddeld IQ op 5½-jarige leeftijd was voor 17 experimentele kinderen 122 (sd 9,2) en voor kontrole-kinderen 91 (sd 11,1), een verschil van 31 punten. Het zijn deze ruim 30 punten IQ-verschil geweest bij kinderen van moeders met een IQ lager dan 75*, die het projekt zijn faam gegeven hebben.
Voor een vergelijking met ons eigen projekt zijn de volgende verschillen belangrijk:

1. De kinderen kwamen allemaal erg jong (tussen 3 en 6 maanden) en bleven erg lang.
2. De numerieke verhouding leidster:kinderen was 1:1 tot 12 à 15 maanden, 1:2 van 15-18 maanden en 1:2 à 1:4 daarna tot in het zesde jaar.
3. De experimentele groep bestond maar uit in totaal 17-20 kinderen en kreeg van iedereen de volle aandacht gedurende de zes projekt-jaren.
4. Het programma was sterk gestruktureerd en op taal- en denkontwikkeling gericht.
5. Er was een intensief bijscholingsprogramma voor de ouders.

---

*Het is op zichzelf niet verwonderlijk, dat de kontrolekinderen op 5;6 zoveel hogere IQ's kregen dan hun moeders. Dit is uit regressie-effekten, uit de erfelijkheidsleer en uit testervaring te verklaren.

8.3.5. Konklusies uit een literatuuroverzicht van A. Sjølund

In 1970 verscheen een Nederlandse vertaling van de Engelse samenvatting van de bekende overzichtsstudie van de Deen Sjølund. In de vertaling worden met het begrip 'crèches' alle dagverblijven voor kinderen tot 2 à 3 jaar aangeduid. Projekten, waarin dagverblijven voor oudere kinderen van 3-6 betrokken waren, worden (kinder)bewaarplaatsen genoemd*. Omdat dit boekje overal in Nederland verkrijgbaar is bespreken wij hier alleen de voor een vergelijking met onze eigen resultaten belangrijkste gegevens. Sjølund's studie berust op studies vanaf 1920. Hij sloot zijn overzicht af in 1968.

8.3.5.1. Onderzoeken bij kinderkreches

Sjølund schrijft dat er "maar weinig empirische onderzoeken naar crèches zijn verricht, vooral als we dit aantal vergelijken met het aantal onderzoeken naar de bewaarplaatsen." Hij schrijft ook dat de meeste krecheonderzoeken van recente datum zijn (in de laatste 10 jaar, dus ca. 1958-1968) en vooral in Europa verricht werden. Maar ondanks deze nabijheid in tijd en tuimte geeft hij in de ons ter beschikking staande vertaling toch erg weinig informatie over de uitkomsten van deze onderzoeken.

"Over het geheel tonen de bestaande onderzoeken aan, dat de kindercrèches, vergeleken met de situatie dat het kind thuis blijft, zowel een positieve als negatieve invloed hebben op de ontwikkeling van het kind".

"De lichamelijke gezondheid van kinderen zou door de crèche positief beinvloed worden en de meest benadrukte nadelen zijn psychologisch van aard. Zij zijn te wijten aan de onvoldoende stimulerende omgeving die de kindercrèche verschaft."

---

* Een o.i. ongelukkige vertaling, vooral omdat de vertaler opmerkt, dat deze kategorie "dus met onze kleuterscholen te vergelijken is."

"Veel onderzoeken laten zien, dat de kinderen uit crèches minder verbaal ontwikkeld zijn dan andere kinderen (.....). Het blijkt, dat de ontwikkeling van de spraak van de oudste kinderen in de crèche (2 à 3 jaar) vertraagd kan worden door het gebrek aan kontakt met oudere kinderen (.....). De onderzoeken laten zien, dat de crèches de kinderen te weinig stimuleren bij hun lichamelijke ontwikkeling en hun spelaktiviteit. Diverse onderzoeken stellen dat dit gebrek te wijten is aan de kwaliteit van de instelling. Uit veel onderzoeken bleek bij onderverdeling van de instellingen in kwaliteitsklassen, dat er geen remming van de ontwikkeling ontstond bij de instellingen van een kwaliteit, die uit opvoedkundig oogpunt bevredigend is.
Voorts tillen instellingen van zeer hoge kwaliteit de ontwikkeling van het kind boven het gemiddelde uit. Een reeks experimenten met betrekking tot de invloed van een ideaal uitgeruste crèche heeft aangetoond, dat de plaatsing van een kind in een kindercrèche de ontwikkeling op geen enkele wijze hoeft te remmen. Het kan daarentegen de ontwikkeling door een toenemende stimulatie zelfs verder brengen. Veel onderzoeken vonden verder, dat de kinderen uit arme gezinnen zich beter dan op elke andere wijze ontwikkelen. Al met al suggereren de onderzoeken, dat crèches van een voldoende kwaliteit een volledig normale ontwikkeling van de gezondheid, motorische activiteit en verstandelijke en sociale mogelijkheden kunnen verzekeren. Bovendien kan de kindercrèche de kinderen uit arme milieus een ontwikkeling verschaffen, die beter is dan die ze anders hadden gekregen. De vraag naar de emotionele ontwikkeling blijft onbeantwoord."

Voorzover wij ons projekt vergelijken mogen met een niet nader gespecificeerde groep onderzoeken, kunnen wij stellen, dat de Proefkreche een 'ideaal uitgeruste creche' was, waarin de kinderen

geen achterstanden opliepen. Integendeel, juist op het gebied van taalontwikkeling vonden wij een vooruitgang ten opzichte van thuiskontrole-kinderen. Maar wij kunnen de uitgesproken konklusies van Sjølund t.a.v. kinderen uit arme gezinnen niet bevestigen met onze resultaten. Enerzijds weten wij niet of onze KS-gezinnen wel vergeleken mogen worden met de arme gezinnen waar Sjølund op doelt; anderzijds vonden wij bij onze KS kinderen die naar de kreche kwamen, te weinig vooruitgang ten opzichte van de KS-thuiskinderen om de uitspraken van Sjølund te kunnen ondersteunen.

8.3.5.2. Onderzoeken bij 'kinderbewaarplaatsen'

Wij beperken ons hier tot een samenvatting van de resultaten uit de paragrafen over sociale en emotionele ontwikkeling, over de verstandelijke ontwikkeling en over de taalontwikkeling.

Sociale en emotionele ontwikkeling

"Van het totaal van 53 onderzoeken vonden er slechts drie geen invloed. Bijna alle onderzoeken vonden enige invloed van een verblijf in een bewaarplaats. Deze invloed kan opvoedkundig als positief worden beschouwd. Methodologisch waren de onderzoeken verre van bevredigend, zodat alleen door het feit, dat er veel onderzoeken beschikbaar zijn, verantwoorde uitspraken over de sociale invloed kunnen worden gedaan. Zelfs als je er rekening mee houdt, dat de rijpheid van een kind in ieder geval met zijn leeftijd toeneemt, blijkt nog, dat de bewaarplaatskinderen op de volgende gebieden zich beter ontwikkelen: ze zijn minder geremd en spontaner dan de thuisblijvers. Ze zijn minder verlegen en minder angstig, ze tonen een grotere zelfverzekerdheid. Ze tonen meer initiatief en zijn

nieuwsgieriger naar de dingen om hen heen, ze schijnen een beter beeld van de werkelijkheid te hebben. Ze zijn onafhankelijker van volwassenen dan de kinderen die thuisblijven, maar afhankelijker van andere kinderen. Tegelijk neigen ze naar een groter zelfbewustzijn, ze proberen zich meer sociaal te laten gelden. Bij het begin van de lagere school zijn het de kinderen van de bewaarplaatsen, die zich op de sociale voorgrond plaatsen. Ze hebben een groter sociaal prestige en ze nemen gemakkelijker het leiderschap op zich. Ze gedragen zich socialer en kunnen zich makkelijker aanpassen. Ze vertonen grotere behulpzaamheid tegenover anderen en ze zijn meer tot samenwerking in staat.
Aan de andere kant overtroeven de kinderen die thuis gebleven zijn de bewaarplaatskinderen op de volgende punten: ze tonen een uitgesproken beleefdheid en spreken met twee woorden, geven een hand, etc. Ze tonen meer eerbied voor de rechten van anderen. Op de lagere school hebben ze meer ontzag voor hun onderwijzer, ze willen hem vaker helpen, ze schikken zich gemakkelijker naar zijn eisen.
Al deze verschillen komen het duidelijkst aan het licht als het onderzoek wordt verricht bij kinderen, die nog op een bewaarplaats zitten of die nog thuis zijn. Hoe lang de effekten doorwerken is nog niet systematisch onderzocht. Maar het is gebleken, dat een lange tijd tussen de beëindiging van het verblijf in de bewaarplaats en het moment van onderzoek het moeilijker maakt verschillen tussen bewaarplaatskinderen en andere kinderen te vinden."

Wij willen er nogmaals op wijzen, dat onder 'bewaarplaatsen' instellingen zoals kleuterscholen verstaan moeten worden, voor kinderen

vanaf 3 jaar, in al hun verschillende verschijningsvormen, verspreid over de decennia en landen waarover Sjølund's onderzoek zich uitstrekte.

De bovenstaande algemene konklusies zullen, mede door de term 'bewaarplaatsen' in plaats van 'kleuterscholen', en door de leeftijdsaanduiding (vanaf 3 jaar), zeker invloed gehad hebben op Nederlandse lezers, ten gunste van kindercentra en 3-jarigen klasjes. Kleuterscholen voor 4- tot 6-jarige kinderen waren er bij ons in 1970 immers al voldoende. Deze konklusies zijn gebaseerd op een te heterogene verzameling studies om voor ons als vergelijkingsmogelijkheid te kunnen dienen. Wij zijn over de resultaten, zoals verkregen met onze vragenlijsten bij ouders, te onzeker om dergelijke konklusies te kunnen beamen. Zoals Sjølund zelf iets eerder schrijft:

"Studies gebaseerd op de mening van de moeders over de invloed van de bewaarplaatsen op de ontwikkeling van hun kinderen, zullen waarschijnlijk vooral de houding van de moeders ten opzichte van de verblijven weergeven, maar over de invloed van de verblijven zullen ze niet veel zeggen."

Het slot van het citaat uit Sjølund is in verband te brengen met ons vervolgonderzoek op de kleuterscholen. Uit de interviews met de kleuterleidsters bleken in ons eigen onderzoek maar drie gedragsaspekten signifikant vaker voor ex-krechekinderen dan voor kontrolekinderen genoemd te worden. Twee van die kenmerken passen wel in bovenstaande samenvattende konklusie van Sjølund.

Verstandelijke ontwikkeling

Sjølund schrijft:

"In totaal waren er 36 onderzoeken die het effekt van de bewaarplaats op de verstandelijke ontwikkeling van de kinderen onderzochten. Van deze onderzoeken kwamen 22 tot de konklusie, dat de bewaarplaats de verstandelijke ontwikkeling van de kinderen bevordert. Geen enkel onderzoek rapporteerde negatieve effekten, zoals lagere intelligentie (in tegenstelling tot het onderzoek naar de effekten van tehuizen). Van de vijftien onderzoeken die weinig of geen effekt vonden, konstateerden de meeste enige lichte verschillen ten gunste van de bewaarplaatskinderen. Ze vonden geen verschillen in hun nadeel. Maar de verschillen waren niet groot genoeg om statïstisch signifikant te zijn. Een verdergaande analyse van de wetenschappelijke waarde van de onderzoeken doet enige twijfel rijzen omtrent de intelligentiebevorderende invloed van de bewaarplaats voor kinderen uit normale goede gezinnen. De resultaten met betrekking tot de arme milieus zijn daarentegen duidelijk veel positiever. Alle onderzoeken verklaren met nadruk dat de kinderen uit arme gezinnen een positief effekt vertoonden op de ontwikkeling van hun intelligentie. Hetzelfde gunstige effekt geldt voor de in de bewaarplaatsen geplaatste kinderen uit kindertehuizen. Van de resterende onderzoeken, naar kinderen uit gewone goede gezinnen en bijzonder goede gezinnen, rapporteert de ene helft een positief, de andere helft geen effekt. (....) Het wordt dus uit de onderzoeken niet duidelijk dat de bewaarplaats een positieve invloed heeft op de intelligentie van kinderen uit goede milieus. Maar er is niets in de onderzoeken dat duidt op een vertraging van de verstandelijke ontwikkeling.

In het algemeen blijkt dat bij een beter onderwijsprogramma van de kinderbewaarplaats de intellektuele ontwikkeling van het kind beter kan worden gestimuleerd. Het enige onzoek dat beweerde dat het bijzonder begaafde kinderen had onderzocht, stelde, dat zelfs op dit intelligentienivo, bijzonder goede bewaarplaatsen de intelligentie konden verhogen."

Wederom zijn onze resultaten moeilijk in dit totaalbeeld te passen. Zijn onze LS-kinderen vergelijkbaar met de kinderen uit 'goede gezinnen' in het overzicht van Sjølund? En zijn onze KS-gezinnen 'arme gezinnen'? Gegeven het feit, dat Sjølund een hele potpourrie van studies tezamen heeft genomen, zou hij waarschijnlijk - als hij over ons onderzoek beschikt had - onze KS-gezinnen tot de kategorie 'arm' en de LS-gezinnen tot de kategorie 'normaal en goed' gerekend hebben. In dat geval zouden onze uitkomsten niet kloppen met zijn totaalbeeld, want onze KS kinderen profiteerden niet méér van de kreche dan onze LS kinderen, althans niet voorzover wij hebben kunnen vaststellen m.b.v. onze meetinstrumenten.

Taalontwikkeling

Sjølund schrijft:
"Er vonden twaalf onderzoeken plaats naar de ontwikkeling van de spreekvaardigheid. De meeste daarvan stellen, dat deze in de bewaarplaats slechter dan thuis ontwikkeld wordt. Een gering positief effekt werd alleen door twee Zweedse onderzoeken in de z.g. 'lekskola' gekonstateerd. De trend was hier echter niet statistisch signifikant. Twee kenmerken van de lakskola moeten genoemd wor-

den. Allereerst worden de kinderen in de lekskola min of meer thuis opgevoed. Ze komen slechts één keer per dag of eens in de twee dagen naar de lekskola. Ten tweede legt de lekskola meer dan de normale bewaarplaats nadruk op kennisoverdracht. De kindercrèche schijnt de spraakontwikkeling het meest bij twee- en driejarigen te vertragen. De bewaarplaats vertraagt deze het meest in de laatste jaren van het verblijf (....).
Hoewel de bewaarplaatsen over het algemeen de ontwikkeling van de spreekvaardigheid vertragen, zijn er twee kategorieën kinderen waarbij de verbale ontwikkeling door de kinderbewaarplaatsen schijnt te worden versneld. Een van deze kategorieën wordt gevormd door de kinderen uit kultureel onderontwikkelde streken. De andere kategorie bestaat uit kinderen uit kindertehuizen. Zoals de bewaarplaats een positiever effekt heeft naarmate de spraakontwikkeling slechter was, zo heeft ze ook een positiever effekt naarmate haar milieu stimulerender is."

Onze eigen resultaten wijzen beslist niet op een algemene vertraging in de ontwikkeling van de spreekvaardigheid door het verblijf in de Proefkreche. Eerder is het tegendeel het geval. Anderzijds kunnen de resultaten van onze KS kinderen de door Sjølund genoemde resultaten bij kinderen uit kultureel onderontwikkelde streken niet ondersteunen. Maar Amsterdam is dan ook zo'n streek niet en over ons soort KS kinderen doet Sjølund verder geen uitspraken waaraan wij enig houvast hebben.

8.3.6. Konklusies uit een overzichtsrapport over recente projekten van Barbara Tizard

In 1974 publiceerde Social Science Research Council te Londen een uitvoerig rapport van Barbara Tizard, getiteld: 'Pre-school education in Great-Britain, a research review'. In dit rapport worden uitsluitend nieuwere projekten behandeld die nog niet in het door Sjølund samengestelde overzicht konden worden opgenomen.
Het hoofdstuk gewijd aan 'Research concerned with the pre-school' opent met een paragraaf 'Effects on children's achievement of attendance at nursery or play-group, with or without a special language programme'. Na een korte beschrijving van slechts drie in Engeland en Schotland lopende projekten, waarvan nog geen resultaten bekend zijn, volgt onderstaande passage, die wij van groot belang achten en daarom in zijn geheel hebben overgenomen:

"The paucity of projects in this section probably reflects the fact that most research workers by now consider that the simpler questions about the influence of nursery school attendance on children's achievements have been answered. Numerous American studies, the EPA*-project and the very thorough NFER**-study, appear to have established:

1) that the ordinary play-group or nursery school regimen, unsupplemented by special staff ratios or support systems for the staff, has no significant effect on children's test scores or primary school achievements;
2) that by the end of the first term of primary school the general adjustment and classroom behaviour of children who have attended playgroup or nursery school does not differ from that of children who have not had this experience;

---

* EPA - The pre-school sector of the Educational Priority Area programma was the largest action-research project mounted with this age-group, the British equivalent of 'Headstart'.

** NFER - National Foundation for Educational Research. The aim of the study was to evaluate a programma designed to reduce failure in the primary school.

3) that if special measures designed to improve children's cognitive skills are introduced into play-groups or nursery schools, then provided that the staff are enthusiastic in carrying them out there are significant increases in the test scores of the children who take part;
4) that children from all social classes make gains of about the same magnitude, so that unless the special help is restricted to children who are considered in special need the social class gap in achievement is not narrowed;
5) that the increases in test scores occur very quickly; we do not know whether they are due to a generalised increase in cognitive skills and knowledge or to an admittedly valuable greater ease and familiarity with the question and answer situation gained in the course of the programme;
6) unless special measures are taken to continue individualised help with the child once he has entered primary school the gains made in pre-school 'wash out', and his school achievements are unaffected by his pre-school experiences.

In so far, then, as the expansion of early schooling is seen as a way of avoiding later school failure, or of closing the social class gap in achievement, we already know it to be doomed to failure. It would perhaps be sensible for research workers to point this out very clearly to public authorities at an early stage. This is not, of course, so say that such an expansion has no value - no one would agree that a young child should not be fed well, because his present diet may not affect his adult weight and height. Nursery schooling, or particular forms of it, may help to develop the child's social and cognitive skills as well as add to the happiness of both child and mothers. What seems certain, however, is that without continuous reinforcement in the primary school or home, pre-school education has no long-term effect on later school achievement. Acknowledgement of this fact by many research workers had resulted in a re-direction of enquiry in several directions, which will now be reviewed. Even if,

without continuing re-inforcement, long-term improvement in children's cognitive skills can't be affected, the question of what and how to teach young children remains. What can a child of three or four learn? How can we best develop his cognitive skills?"

De resultaten uit ons eigen projekt laten zich zonder moeite passen in de konklusies 3 t/m 6 van Tizard, gebaseerd op gegevens uit recente Engelse en Amerikaanse studies. Alleen moeten wij voor konklusie 6 in plaats van 'primary school' 'kleuterschool' lezen. Konklusie 5 is voor ons extra interessant. Wij verwijzen naar de diskussie n.a.v. de door ons gevonden konditieverschillen bij de eerste afname van de Stutsman en de PKW (bij KS kinderen, het aktieve deel van de test). Ook de gevonden flinke konditieverschillen bij de PKW als middentest laten zich in dit licht nader bezien. Deze konklusie is geheel in strijd met wat wij bij de opzet hadden verwacht (gehoopt) te vinden: maximale verschillen op de eindtests, na maximale duur van de beïnvloeding. Nu vonden wij nog wel konditieverschillen op de eindtests, maar van deze verschillen bleef weinig over toen wij korrigeerden voor verschillen die al eerder waren opgetreden. Onze resultaten kunnen dan ook beter verklaard worden vanuit deze door Tizard op veel andere projekten gebaseerde konklusie dat eventuele effekten van een programma snel optreden, meer in het begin van een programma dan aan het eind.
Ten aanzien van de door haar aan dit feit vastgeknoopte vragen moeten wij evenwel stellen, dat door de grote zorgvuldigheid waarmee in ons projekt aan thuiskontrolekinderen dezelfde hoeveelheid (en soort) testervaring is gegeven, wij erop vertrouwen, dat de door ons gevonden verschillen ten gunste van krechekinderen reeël zijn, d.w.z. wijzen op een versnelde groei van algemene verstandelijke- en taalontwikkeling en niet op een gewenning aan tests en testsituatie.
Wat haar konklusie 4 betreft, spreken onze resultaten deze konklusie op één punt tegen: op de Stanford-Binet als eind-test vonden wij een grotere stijging voor de kinderen

uit het LS-milieu. Voor wat het tweede deel van deze konklusie 4 betreft, kunnen wij het weergeheel met haar eens zijn.
Het is opmerkelijk dat Tizard uit de recentere onderzoeken een konklusie trekt die tegengesteld is aan die van Sjølund, welke gebaseerd was op oudere onderzoeken: het is niet zo, dat kansarme kinderen (om deze tegenwoordige benaming maar eens te gebruiken) méér profiteren van stimulerings-programma's dan kinderen uit andere milieus. Merk tevens op dat Sjølund's rapport geschreven werd in 1969 en dat van Tizard in 1974. Ogenschijnlijk een klein tijdsinterval. Het valt wel zo ongeveer samen met begin en einde van ons projekt Proefkreche.

8.3.7. Konklusies uit een overzichtsrapport over Amerikaanse projekten van Urie Bronfenbrenner.*

Bronfenbrenner (1974) beperkte zich tot een vergelijking van de projekten die gekenmerkt werden door:
1) follow-up gegevens gedurende tenminste twee jaar na beeindiging van het programma;
2) een matched kontrolegroep;
3) gegevens die vergelijkbaar waren met gegevens uit andere projekten.

Het doet ons genoegen te konstateren, dat, als onze resultaten in het Engels gepubliceerd geweest waren toen Bronfenbrenner zijn overzicht samenstelde, ons projekt op grond van deze drie kriteria in de vergelijking betrokken had kunnen worden. Hij schrijft:

"With respect to the third criterion, it is regrettable that the only comparable measure available from most studies are IQ scores (usually the Stanford-Binet) and, for older children, school achievement tests. This circumstance seriously qualifies the conclusions that can be drawn."

---

* Wij beschikken alleen over een verkorte versie van dit rapport zoals gepubliceerd in Friedlander, 1975.

In zijn overzicht betrok hij onder meer:

a) Het Howard University Preschool Program in Washington (Elizabeth Herzog).
b) Het Perry Preschool Project in Ypsilanti (David Weikart
c) Het Early Training Project in Nashville (Susan Gray).
d) Het Philadelphia Project (Kuno Beller).
e) Het Indiana Project te Bloomington (Walter Hodges).
f) Het Infant Education Research Project te Washington (Earl Schaefer).
g) Het Verbal Interaction Project, Mineola, New York. (Phyllis Levenstein).
h) De Home Learning Center Approach to early stimulation, Gainesville, Florida (Ira Gordon).

Wij beperken ons wederom tot de belangrijkste konklusies waartoe de schrijver kwam:

"Two striking patterns become apparent. First, pre-school intervention produces substantial gains in IQ so long as the program lasts. But the experimental groups do not continue to make gains when intervention continues beyond one year, and, what is more critical, the effects tend to 'wash out' after intervention is terminated. The longer the follow-up, the more obvious the latter trend becomes (Weikart, Gray). There appear to be some exceptions to the general regressive trend, but these are faulted by methodological artifacts - regression to the mean in the Hodges and Weikart programs; inadequate control for parents' motivation in the nonrandom comparison groups of the Beller and Gray projects."

"The data presented suggest that most significant differences between experimental and control groups were found in highly structured, cognitively oriented programs. Furthermore, these programs produced the most pronounced long-term effects. Karnes (1969) reports similar findings (....) the greatest and most enduring gains are made in structured programs that include an emphasis on verbal and cognitive training.
The intervention programs reported above were carried

out over one or two year's time. Deutsch et al. (1971) report results of more extended intervention conducted with severely disadvantaged inner city children over a five-year period. After five years of the program, the difference between the experimental and control groups in the third grade was a non significant four points."

"The hope that groups programs begun in the earliest years of life produce greater and more enduring gains is also disappointed. In a project directed by Caldwell (Braun and Caldwell, 1973) children entering intervention programs before the age of three did no better than later enfants, with duration and participation held constant."

In de projekten waarop Bronfenbrenner bovenstaande konklusies baseert (Herzog, Weikart, Gray, Beller, Hodges) varieert de winst van de experimentele groepen ten opzichte van de kontrolegroepen op de 'eindtests' van 0 tot 13 IQ-punten. Veel positiever is hij over de projekten waarin met de moeders en kinderen thuis gewerkt werd (Schaefer, Levenstein, Gordon).

"The experimental groups in most home-based programs not only made substantial initial gains but these gains increased and continued to hold up rather well three to four years after intervention had been discontinued."

"Viewed as a whole, the results from Levenstein's five differentially treated experimental groups suggest that the earlier and more intensely mother and child were stimulated to engage in communication around a common activity, the greater and more enduring the gain in IQ achieved by the child."

"Taken as a whole, Gordon's results lend support to the following conclusions:

1) The generalization that parent intervention has more lasting effects the earlier it is begun can now be extended into the first year of life.

2) When parent intervention precedes group intervention, there are enduring effects after completion of the program, at least throughout the pre-school years.
3) The addition of a group program after parent intervention has been carried out for a one- or two-year period clearly does not result in additional gains, and may even produce a loss, at least when the group intervention is introduced as early as the third year of life."

En na ook nog het werk van Norma Radin (1972) besproken te hebben, besluit hij:
"In summary, intervention programs that place major emphasis on involving the parent **directly** in activities fastening the child's development are likely to have constructive impact at any age, but the earlier such activities are begun, and the longer they are continued, the greater the benefit to the child."

8.3.8. Na dit alles nogmaals: Konklusies ten aanzien van het projekt Proefkreche

Het projekt Proefkreche werd opgezet in 1969 op een moment dat de resultaten van de meeste van de hiervoor besproken projekten nog niet bekend waren. Ook waren algemene konklusies, zoals van Tizard en van Bronfenbrenner nog niet getrokken en gepubliceerd. Het is heel waarschijnlijk, dat, als dat wèl het geval geweest was, het projekt niet was opgezet in de vorm die het in 1969-1970 gekregen heeft. De konklusies van Sjølund, in 1970 gepubliceerd, zouden ons niet tot een andere opzet gebracht hebben, maar de literatuur van 1971 - 1972 en daarna zou ons gewaarschuwd hebben dat de kans op resultaten in de zin van een belangrijke vooruitgang in verstandelijke- en taalontwikkeling bij de experimentele kinderen heel gering was.
Hadden wij dan een andere opzet kunnen volgen met méér kans op sukses? Een strak gestruktureerd programma, vooral gericht op taal- en denkontwikkeling, was in Nederland

anno 1970-1975 hoe dan ook onpopulair geweest en zou zeer veel weerstand hebben opgeroepen, met alle nare gevolgen van dien.
Voor het op nóg jongere leeftijd beginnen was een andere opzet nodig geweest en het is de vraag of er voldoende KS-moeders met hun babies aan een kreche-projekt hadden willen meedoen. Nee, dan was het waarschijnlijk helemaal een gezinsgericht programma geworden, eventueel met ondersteuning door een groepsprogramma als de kinderen 2 of 3 jaar oud waren. Het is in dit verband belangrijk te wijzen op het stimuleringsprogramma voor babies en moeders, dat door Marianne Riksen in 1974 in Nijmegen begonnen werd. Dat is het enige Nederlandse projekt waarin op systematische en goed geevalueerde wijze met babies en moeders in het gezin gewerkt wordt en dat als zodanig een realisering is van de konklusies waartoe men in de Verenigde Staten gekomen is. Als men maar heel vroeg begint en in de eerste plaats de moeders rechtstreeks leert hoe een meer stimulerende omgeving voor het kind te kreëren, ja dan.... Dat is precies wat Marianne Riksen probeert te doen en daarom is dat op dit gebied op het ogenblik het belangrijkste experiment in Nederland.
Maar ook als zij sukses zal hebben - en de eerste gegevens wijzen in die richting - dán nog is de vraag: hoever zal men daarmee doorgaan? Hoeveel geld mag dat kosten? Wat heeft de gemeenschap daarvoor over? Hoe belangrijk vindt men de uitkomsten? Want als uit het projekt Proefkreche en uit alle andere projekten één ding duidelijk geworden is, dan is dat wel dat men alleen iets substantieels bereiken kan als men er erg veel energie (tijd, geld) aan besteedt.
Men bedenke zich wat het Milwaukee-projekt gekost moet hebben. De vraag is, of men soortgelijke resultaten met minder inspanningen en kosten per kind (=gezin) zal kunnen verkrijgen. Bronfenbrenner stelt in zijn hiervoor besproken overzicht het Milwaukee-projekt van Heber op één lijn met de enorme verandering die Skeels in het leven van 13 weeskinderen aanbracht (Skeels, 1966).

Men kent het onderzoek. Vanuit nogal erbarmelijke omstandigheden werden in ca. 1935 weeskinderen van 2 - 4 jaar (grotendeels te vondeling gelegde kinderen) eerst per ongeluk en daarna opzettelijk geplaatst in tehuizen voor debiele meisjes en jonge vrouwen. De toewijding van deze jonge vrouwen voor het eveneens debiel geachte kindje, dat op hun afdeling kwam, maakte dat na een jaar dat kindje op ontwikkelingstests op normaal nivo skoorde en voor plaatsing in een adoptiegezin in aanmerking kwam. Eenmaal in de adoptiegezinnen nam het verschil met de in het weeshuis achtergebleven kinderen nog ernorm toe. Bij een follow-up onderzoek in het begin van de zestiger jaren werden de toen volwassen groepen opnieuw met elkaar vergeleken. Het dramatische relaas van deze vergelijking heeft talloze lezers een absolute overtuiging gegeven van de enorme invloed die van een totale verandering van omgeving kan uitgaan.
Bronfenbrenner stelt de onderzoeken van Skeels en Heber op één lijn en noemt deze lijn de 'ecological intervention'. Wij menen, dat Bronfenbrenner hier een beetje onkritisch te werk gaat, omdat er tussen beide 'ingrepen' toch nog wel een groot verschil bestaat. Maar dit neemt niet weg, dat wij ook vinden dat, als men wil weten wat er door 'early intervention' maximaal mogelijk is, men dan naar de onderzoeken van Skeels en Heber moet kijken.
Als men van heel jongs af aan ontzaggelijk veel verandert aan de dagelijkse omgeving van het kind, kan men grote effekten teweeg brengen. Maximaal zijn die effekten bij totale adoptie in een stimulerend gezin. Groot kunnen die effekten ook zijn bij een zeer kostbaar hulpprogramma, waarbij zowel de moeder (zo mogelijk ook de vader) als het kind van jongs af aan en jarenlang betrokken zijn en waarbij alle aandacht van een toegewijde researchgroep aan een kleine groep experimentele gezinnen gegeven wordt.

Terug tot de realiteit van het projekt Proefkreche. Bij een vergelijking met alle andere projekten uit de literatuur komt onze opzet er methodologisch gezien helemaal niet zo slecht af als sommigen van ons wel eens gedacht hebben. Het is waar, in sommige andere projekten heeft

men wél een aselekte toewijzing van individuen over kondities kunnen realiseren. Daar staat tegenover, dat de wijze van data-verwerking van het projekt Proefkreche geavanceerder is dan van vrijwel alle andere projekten. In sommige van de wijd en zijd bekende onderzoeken zijn bij de statistische analyse van de resultaten methodes toegepast, waarvan wij nu hoofdschuddend moeten zeggen: hoe is het mogelijk! Met een paar voorbeelden (zie 8.3.2. en 8.3.3.) hebben wij laten zien, dat er ándere manieren waren geweest om onze gegevens te presenteren, zó dat de resultaten veel belangrijker geleken hadden. In het algemeen zijn in de kinderpsychologie en pedagogiek de methoden van data-analyse vrij primitief geweest. Dat had allerlei oorzaken. Voor een deel lagen die in de gegevens zelf, voor een ander deel lagen die in de kinderpsychologische en pedagogische onderzoekers. Pas de laatste tijd dringen de moderne en geavanceerde vormen van multivariate - analyse door op het terrein van de kinderpsychologie. Ons projekt was daarvan een van de eerste 'slachtoffers'.
Behalve op het punt van de data-analyse technieken, steekt het projekt Proefkreche bij de vergelijking met Amerikaanse projekten ook gunstig af op het punt van de **aantallen kinderen** die in het projekt betrokken waren.
Wij kennen uit de niet-Amerikaanse literatuur nog steeds geen andere projekten waarmee wij onze opzet, evaluatiemethoden en dus ook resultaten, vergelijken kunnen. Misschien is die situatie al gewijzigd op het moment van verschijnen van dit rapport. Het is te hopen. De zo belangrijke vragen waarmee wij ons in dit projekt bezig hielden verdienen veel meer wetenschappelijke aandacht dan er in de landen buiten de Verenigde Staten tot nog toe aan gegeven is.

DEEL III

OVERIG ONDERZOEK

9.1. Opinie-instrumenten

9.1.1. Interviews met krecheouders

In het prille begin van het projekt hield de maatschappelijk werkster intake-gesprekken met kreche-ouders. Hierin kwam zoveel interessante informatie naar voren, dat de gedachte opkwam om deze informatie systematisch vast te leggen. Aan de hand van de tot dan toe gevoerde gesprekken werd een semi-gestruktureerde **intake-vragenlijst** opgesteld die in het vervolg aan alle nieuwe ouders afgenomen zou worden, vlak voordat hun kind in de kreche kwam. Tevens werd een analoge **vervolg-vragenlijst** opgesteld die om de 6 maanden aan de ouders afgenomen zou worden met het doel bepaalde veranderingen vast te leggen.

TABEL 49: Overzicht van aantallen afgenomen vragenlijsten.

	intake lijst	vervolg lijst 1e x	vervolg lijst 2x x	vervolg lijst 3e x	vervolg lijst 4e x
KS	72	69	39	19	7
LS	17	21	15	9	5
vv	30	6	1	-	-
tussen	10	-	-	-	-

De vragenlijsten werden in de loop van het projekt een paar maal gewijzigd. Omdat bovendien verschillende interviewsters ze afnamen, is het uiteindelijke materiaal vrij heterogeen van samenstelling geworden. Dit maakte een

bewerking ervan nogal moeilijk. (Zie Bijlage VII).
Waar kon dit moeilijk te bewerken materiaal nu voor gebruikt worden? Zoals gezegd waren de vragenlijsten ontworpen om de informatie die de maatschappelijk werkster verzamelde op een systematische manier vast te leggen; zij waren dus niet speciaal gekonstrueerd met het oog op toetsing van bepaalde hypothesen of met het oog op objektieve registratie van gedrag(sveranderingen) van kinderen (en hun ouders). Wat we wèl hebben verzameld met behulp van deze vragenlijsten is een serie meningen, attitudes en percepties van de ouders. Daarmee kon onder andere een uitgebreide beschrijving van de drie krechegroepen gemaakt worden welke als Bijlage VIII aan dit rapport werd toegevoegd.

9.1.2. Meningen van ouders met behulp van een Q-sort methode

De in 9.1.1. genoemde vragenlijsten waren niet bedoeld (en ook niet geschikt) om ook afgenomen te worden aan ouders van thuiskontroles. Er bestond echter wel behoefte aan een instrument om na te gaan of krecheouders en thuiskontrole-ouders een verschillend beeld van hun kind hebben. Er werd besloten een Q-sort te ontwerpen die zou bestaan uit eenvoudige beschrijvingen van uiterlijke, voornamelijk sociale en emotionele gedragsaspekten.
Ouders moesten deze beschrijvingen rangorden naar de mate waarin ze van toepassing waren op hun kind. Voordelen van zo'n instrument leken ons de korte afnameduur (waardoor een Q-sort afname gekoppeld zou kunnen worden aan een testafname) en de kwantitatieve interpreteerbaarheid.
De eerste versie van de Q-sort bestond uit 49 items die uit allerlei bronnen verzameld waren (in de Proefkreche verzamelde uitspraken over 4-jarigen door ouders, leidsters, maatschappelijk werksters, een Q-sort onderzoek van Medinnus, naar ouderbeschrijving van Amerikaanse 5-jarigen).
Ouders moesten de 49 kaartjes waarop deze items vermeld stonden eerst verdelen in 'wel van toepassing op mijn kind' en 'niet van toepassing op mijn kind' en vervolgens

verder ordenen. Een moeilijkheid bleken de items te vormen waarin het woordje 'niet' voorkwam (is het nu 'niet van toepassing op mijn kind' dat hij 'niet verlegen' is?) door het probleem van de dubbele ontkenning: niet-niet.
Met deze eerste versie werden gegevens over bruikbaarheid en test-hertest-betrouwbaarheid verkregen en ook werden over een paar kinderen Q-sorts zowel door moeder als door leidsters, direktrice en maatschappelijk werkster gelegd. Deze gegevens waren bevredigend genoeg om het eerste ontwerp uit te werken.
De definitieve versie van de Q-sort bestond wederom uit 49 kaartjes (voor jongens en meisjes waren er aparte sets), maar nu stonden er op elk kaartje twee tegengegestelde beschrijvingen. Bij de ene helft van de kaartjes was de bovenste beschrijving een 'positieve', bij de andere helft was de bovenste beschrijving een 'negatieve'.

is voor rede vatbaar
is niet voor rede vatbaar

Bij het sorteren moest eerst van alle kaartjes worden bepaald of de bovenste dan wel de onderste beschrijving het meest op het kind van toepassing was. Hiermee werd het 'niet van toepassing' en daarmee het probleem van de dubbele ontkenning omzeild.
Dit leverde twee stapeltjes op, die beide weer opgedeeld konden worden in de kategorieën 'meest van toepassing' (7 kaartjes), 'minder van toepassing' (7), 'minst van toepassing' (7), 'helemaal niet van toepassing' (3 of 4). Bij het sorteren werd gebruik gemaakt van insteekborden, die het bovenste dan wel het onderste deel van een kaartje aan het oog onttrokken, zodat men niet in verwarring gebracht kon worden door de tegengestelde beschrijvingen. Elk item kreeg op deze wijze een schaalwaarde en tevens was een direkte telling van het aantal 'positieve uitspraken per beoordelaar mogelijk, wat een overall-skore opleverde.

Oorspronkelijk lag het in de bedoeling de Q-sort meerdere malen af te nemen om een eventuele verandering gedurende de periode van het verblijf op de kreche waar te kunnen nemen. Door de lange duur van het vooronderzoek en de beperkte mankracht werd echter besloten de Q-sort slechts éénmaal af te nemen en wel tegelijk met de afname van de UTANT, dus op het moment dat de kinderen praktisch vier jaar waren en op het punt stonden naar de kleuterschool te gaan.
Door de korte afnameduur van de UTANT was het namelijk mogelijk voldoende tijd voor deze taak uit te trekken, terwijl de moeders er in het algemeen wel plezier aan beleefden omdat het voor hun (dit gold vooral voor de kontrolemoeders) de eerste keer was dat zij niet passief de testafname bijwoonden, maar nu zelf eens aan bod kwamen
Van de totaal 190 beschrijvingen die verzameld werden, worden er in eerste instantie 123 bewerkt en geanalyseerd. Het zijn de beschrijvingen van 41 experimentele kinderen door moeders uit de KS-groep en 82 kontrolekinderen, eveneens uit de KS-groep.
Over dit deel van het onderzoek zal t.z.t. een apart rapport verschijnen in de vorm van een doktoraal-skriptie van Frans Evers (Universiteit van Amsterdam).

9.1.3. Interviews met kleuterleidsters

De vraag of krechekinderen zich in sociaal opzicht anders ontwikkelen dan thuiskinderen is moeilijk te beantwoorden.

- Een vergelijkend observatie-onderzoek waarbij men de te vergelijken kinderen in een 'sociale situatie' observeert, is methodologisch gezien betekenisloos. Immers, krechekinderen hebben een veel grotere bekendheid met een dergelijke situatie dan thuiskinderen. En, als men thuiskinderen eerst flink zou laten wennen aan het zijn in een groepje kinderen, dan zouden zij geen 'echte' thuiskinderen meer zijn.
- Een beoordeling door deskundige buitenstaanders zou aan eenzelfde euvel lijden: men kan de manier waarop

een kind met anderen omgaat pas beoordelen als dat kind ook inderdaad met andere kinderen in aanraking komt.

-Voor individuele testjes waarin aan een kind gevraagd wordt 'Wat zou je doen als...' zijn peuters in het algemeen te jong en zou het kognitief ontwikkelingsnivo een te grote rol spelen.

Wat men kan doen is de ouders van krechekinderen en thuiskinderen vragen naar hun opinie over hun kinderen (dit is met behulp van de Q-sort geprobeerd), maar men krijgt dan eerder informatie over attitudes van ouders dan over gedrag van kinderen.

Het eerste moment waarop krechekinderen in een vergelijkbare situatie verkeren als hun niet-kreche-leeftijdsgenoten is het moment waarop zij als ex-krechekind de kleuterschool betreden. In het vervolgonderzoek op de kleuterscholen is dan ook een aanzienlijk deel van de beschikbare tijd besteed aan het verzamelen van gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling: Twee maal werd aan de kleuterleidster van een ex-krechekind een gestruktureerd interview afgenomen waarbij de kleuterleidster verzocht werd het ex-krechekind in haar beoordeling steeds te vergelijken met andere kinderen uit dezelfde klas en van dezelfde leeftijd.

Het eerste interview (na 4 maanden) had vooral betrekking op de wijze waarop het ex-krechekind zich in de kleuterklas aangepast had.

Bij het tweede interview (na 11 maanden) kwamen sociaal en emotioneel gedrag en speel- en werkhouding aan de orde in 45 gedragsaspekten.

Deze beide interviews werden ook aan de kleuterleidsters van een aantal ex-thuiskontroles afgenomen.

Met deze interviews (die voor de kleuterleidsters en de onderzoekers nogal frustrerend en tijdrovend waren) is tot de zomer van 1974 gewerkt.

9.2. Observatie instrumenten

9.2.1. Observaties in de Proefkreche (algemeen)

In het begin van het projekt was het voor de medewerkers vanzelfsprekend dat allerlei vraagstellingen met betrekking tot het gedrag van de kinderen in de Proefkreche en faktoren die daarop van invloed zijn op een wetenschappelijk verantwoorde wijze aangepakt zouden (en ook konden) worden. We beschikten immers over een uitstekende outillage*: er waren observatieruimten van waaruit men via one-way screens de grootste gedeelten van de speelruimten kon overzien. Stagiaires van een HTS hadden voor ons een geluidsinstallatie gebouwd met koptelefoons in de observatieruimten en microfoons in de speelruimten. In verband met eventueel te gebruiken time-sampling technieken kon men d.m.v. een toongenerator in de koptelefoons een pieptoon laten klinken met ieder gewenst tijdsinterval.
Zeer optimistisch gingen we in juli 1970 van start met het uitproberen van een time-sampling systeem met 65 kategorieën waarin bijna alle vormen van interaktie tussen kinderen onderling en tussen kind en leidster onder te brengen zouden zijn en waarbij tevens duidelijk zou worden wat oorzaak en gevolg van bepaalde akties waren, wie er initiatief nam etc. We dachten, dat we zo allerlei vraagstellingen zouden kunnen onderzoeken, maar al spoedig bleek dat een zo omvangrijk schema nauwelijks te hanteren was. Het schema werd derhalve beperkt in omvang (15 kategorieën) en in relevantie (of een gedrag een initiatief was of een reaktie op andermans iniatief, werd

---

* Deze outillage heeft zijn diensten ruimschoots bewezen; afgezien van de onderzoeksaktiviteiten die daardoor mogelijk waren, was het zeer waardevol dat ouders, medewerkers en bezoekers naar de kinderen konden kijken zonder een storende invloed te hebben op het doen en laten van de groepjes kinderen en hun leidsters.

niet meer geregistreerd) en vanaf maart 1971 werd er door 5 observatoren gedurende 6 weken 3 maal per week gedurende 1 uur geoefend, waarbij de gemiddelde interbeoordelaar betrouwbaarheid over de 10 mogelijke kombinaties van observatoren 60% was. Van april 1971 tot augustus 1971 zijn alle destijds aanwezige krechekinderen 2 x geobserveerd, steeds door 2 observatoren tegelijk. De kategorieën waren:

1. kijken
2. alleen bezig zonder materiaal
3. alleen bezig met klein materiaal
4. alleen bezig met groot materiaal
5. parallelspel
6. samen bezig zonder materiaal
7. samen bezig met klein materiaal
8. samen bezig met groot materiaal
9. kind zoekt kontakt met leidster
10. leidster zoekt kontakt met kind
11. er is kontakt tussen kind en leidster
12. vriendschappelijk lichamelijk kontakt met ander kind
13. vecht met ander kind om speelgoed
14. vecht met ander kind (zonder dat het om speelgoed gaat)
15. incasseert klappen van een ander
16. (rest)

Er werd om de 5 sekonden een streepje gezet of, als het kind sprak, een V-tekentje.
Bij de bewerking van het verzamelde materiaal bleek, dat de kategorieën 12, 13, 14, 15 zeer zelden voorkwamen en dat verder de kategorieën ingedeeld moesten worden naar:

mate van interaktie
aard van de aktiviteit
verbale uitingen

Aan de hand van deze indeling is het observatieschema iets overzichtelijker gemaakt:

Ao kijken
Bo geen interaktie
1 parallelspel
2 interaktie met leidster
3 interaktie met kind
Co zonder materiaal

1 met ander materiaal (dan in 2)
2 met 'gestruktureerd' materiaal

Hierbij werd òf A ingevuld òf B èn C, weer met een streepje of, bij verbaal gedrag, met een V-tekentje. Met dit schema is vanaf november 1971 tot april 1972 gewerkt (incl. een nieuwe trainingsperiode). Om redenen die wij hieronder nog bespreken zullen (zie 9.4.1.), werd er na april 1972 niet verder gewerkt aan het ontwikkelen van een (time-sampling) observatie-instrument. Wel werd er in 1973 een protocolleersysteem ontworpen ter beantwoording van de vraag 'Wat gebeurt er vanaf het moment dat een kind 's-ochtends (meestal samen met moeder) de speelruimte betreedt?' Door middel van dit systeem waarbij het gedrag van een kind en een leidster elk door een observator genoteerd werd, konden de 'brengsituaties' 39 maal op enigszins systematische wijze vastgelegd worden.

9.2.2. Observatie van ex-krechekinderen en schoolkontroles op de kleuterscholen

Tot medio 1972 werden aan kleuterleidsters van ex-krechekinderen en hun schoolkontroles interviews afgenomen over het funktioneren van deze kinderen in de klas (9.3.2.). De op deze wijze verzamelde gegevens gaven slechts weinig verschillen te zien tussen de beide groepen. Er waren echter drie uitzonderingen:
Uit wat de kleuterleidsters zeiden kon gekonkludeerd worden dat:

- ouders van ex-krechekinderen veel vaker op ouderavonden komen (dan de ouders van de schoolkontroles)
- ex-krechekinderen behulpzamer zouden zijn (dan de schoolkontroles)
- ex-krechekinderen langer zouden spelen (dan de schoolkontroles)

Deze laatste uitkomst werd gekozen als hypothese voor een observatie-onderzoek in de kleuterscholen.
Om de 'duur van spelen' te kunnen registreren moesten beperkingen gemaakt worden, besloten werd 'spelen' te definieren als 'spelen met materiaal'. Om 'spelen met mate-

riaal' te kunnen registreren werd een inventarisatie gemaakt van handelingen en materialen. Op grond daarvan is een observatieschema opgesteld bestaande uit vijf kategorieën door middel waarvan geregistreerd werd of de kleuter zittend bezig was of zich door de klas bewoog, of hij met z'n handjes iets met het materiaal deed en of hij ernaar keek en tenslotte met wat voor soort materiaal (ingedeeld in 10 soorten) hij bezig was; de vijfde kategorie was bestemd voor opmerkingen.
Met dit schema werd door drie psychologie-studenten uitgebreid geoefend. Het onderzoek werd uitgevoerd in vijf verschillende Amsterdamse kleuterscholen. Er werden 6 exkrechekinderen en 18 leeftijdgenootjes geobserveerd. De kinderen waren gemiddeld 52 maanden oud (dus ongeveer 4 maanden op school).

9.2.3. Observaties van ongewenst gedrag

Door verschillende mensen is, t.b.v. doktoraal werkstukonderzoek of ander onderzoek gebruik gemaakt van de gelegenheid die de Proefkreche bood om kleine kinderen te observeren. Bij al deze onderzoeken hebben Proefkrechemedewerkers in meer of mindere mate meegewerkt aan formuleren van vraagstelling, opzet, uitvoering of diskussie van resultaten.

Observaties van ongewenst gedrag van krechekinderen I

In de Proefkreche kregen sommige kinderen 'individuele aandacht', een op speltherapie geinspireerde methode. Een evaluatie van deze methode heeft altijd op de wensenlijst van het projekt gestaan. Willem Maarschalkerweerd, student van de afdeling gedragsleer van de Universiteit van Amsterdam nam als eerste dit onderwerp als uitgangspunt voor een doktoraalwerkstuk. Zijn opzet was om een observatieinstrument te ontwerpen waarmee 'ongewenst gedrag' gemeten zou kunnen worden om later met behulp van dit instrument het effekt van de behandeling te kunnen meten. Op grond van 87 5-minuten observaties (specimenrecords) van allerlei kinderen in allerlei situaties, stelde hij een 1e time-sampling schema op, waarmee soor-

ten aktiviteiten geskoord konden worden. Elke aktiviteit zou op drie dimensies bezien worden;

-wordt de aktiviteit alleen of samen gedaan
-is de aktiviteit gericht op kinderen of volwassenen
-is de aktiviteit initiërend of reagerend.

Dit schema bleek echter nauwelijks te hanteren.
Vervolgens werd een time-sampling schema ontworpen dat bestond uit 11 'negative acts' (zoals slaan, bijten, afpakken e.d.), maar bij gebruik van dit schema bleek dat de frekwenties van dergelijke acts veel te laag waren om zinnige konklusies aan te verbinden.
In een volgend time-sampling schema werden weer 'positieve acts' toegevoegd en na enige wijzigingen zag het schema er als volgt uit:

1. negatief fysiek kontakt (slaan, bijten etc.)
2. negatief verbaal kontakt (schelden, dreigen, etc.)
3. ruw omgaan met materiaal (speelgoed door de ruimte gooien etc.)
4. vokaal-negatief (krijsen, woedend huilen e.d.)
5. afpakken
6. afwijzen bij spel (ander kind mag niet meedoen)
7. opstaan en weglopen (geldt alleen als er een 'gerichte aktiviteit' gaande is)
8. positief fysiek kontakt
9. samen spelen
10. positief verbaal kontakt
11. alleen spelen
12. alleen (d.i. in z'n eentje niets doen)
13. kontakt met leidster

De betrouwbaarheid van dit schema liet zeer te wensen over (Geysel e.a., 1973).

Observeren en ongewenst gedrag van krechekinderen II

Margot Taal besloot het probleem opnieuw aan te pakken. In eerste instantie stelde zij een zeer eenvoudig duidelijk schema op met de kategorieën:

huilen
fysiek geweld toedienen
fysiek geweld ondergaan
geweldloos fysiek kontakt maken

Ook hier deed zich het probleem voor dat deze gedragingen te weinig voorkomen om een 'norm' en een 'afwijking van de norm' voor te stellen.

Een volgend schema omvatte:

gewelddadig kontakt met kind, leidster, materiaal
niet-gewelddadig kontakt met kind, leidster, materiaal
bewegelijkheid van het kind

Uit het vooronderzoek aan de hand van deze twee schema's trok Margot Taal de volgende konklusies:

- om een baseline te kunnen vaststellen moet het gedrag vrij frekwent te zien zijn;
- in één kategorie moet slechts een klein aantal gedragingen geoperationaliseerd worden;
- het verdient aanbeveling het aantal situaties waarin men observeert te beperken;
- bij gedrag met betrekking tot verschillende voorwerpen moeten die voorwerpen vooraf gespecificeerd worden;
- bij het operationaliseren van gedrag moet er rekening mee gehouden worden dat de fysieke komponenten niet alleen representatief zijn voor het bedoelde gedrag.

Aan de hand van deze konklusies werd gezocht naar een ander soort gedrag waarvoor een baseline, een norm en later eventuele afwijkingen van die norm bepaald zouden worden. Gekozen werd voor 'spelgedrag in de vrije spelsituatie'. De belangrijkste reden voor deze keuze was, dat een eventuele afwijking van normaal spelen, in het bizonder het minder lang spelen dan de gevonden norm, een goede indikatie zou zijn voor het begrip 'gebrekkige konsentratie'.

Eerst werd een grove inventarisatie gemaakt van gedragingen die kinderen vertoonden en materialen die zij gebruikten. Aan de hand van deze inventarisatie werd er een observatieschema met 9 kategorieën opgesteld, waardoor het mogelijk werd 'het uitvoeren van beweging in fysiek en/of taktiel kontakt met materiaal en kijken naar

het materiaal waarmee kontakt bestaat' te registreren, kortweg 'spelen met materiaal'. Validering en bepaling van betrouwbaarheid van dit schema werden niet uitgevoerd. Wel werd met een analoog schema door Margot Taal gewerkt in het observatie-onderzoek van ex-krechekinderen in de kleuterscholen (zie 9.4.2.).

9.2.4. Vergelijking van het gedrag van kinderen in de 'individuele aandacht-situatie' met hun gedrag in de groepssituatie

In oktober 1972 begon Han van Bekkum, destijds doktoraal student aan de Researchafdeling van de vakgroep Ontwikkelingspsychologie, pedologie en speciale pedagogiek van de Vrije Universiteit te Amsterdam, met een onderzoek, waarbij kinderen die 'individuele aandacht' kregen werden geobserveerd in die situatie èn in hun gewone groepssituatie. Het doel van dit onderzoek was om na te gaan of het gedrag van de kinderen in beide situaties verschilde, als eerste stap op weg naar een evaluatie van de 'individuele aandacht'-behandelingsmethode.
Het instrument waar van Bekkum mee werkte, was een door hem vertaalde en bewerkte versie van een koderingssysteem van Bettye M. Caldwell (Minnesota Symposium on Child Psychology, vol.II, Ed. John Hill, 1969). De kodering volgens dit systeem geschiedt achteraf door middel van een specimen review over de op een band ingesproken protokollen en een synchroom lopende tape-weergave van de aktuele situatie. In totaal werden van 4 kinderen elk 10 protokollen gekodeerd. De methode bleek geschikt voor toepassing bij dit type onderzoek. Het instrument kan echter alleen voor bizondere (voor)studies dienen. Het is gebleken, dat het trainen van de kodeurs en het verkrijgen van inter-observer en inter-kodeur betrouwbaarheid een zeer tijdrovende aangelegenheid is. Het koderen van twee-sporen tapes op zich vraagt ook veel tijd, omdat eerst alle tapes moeten worden uitgeschreven.

9.2.5. Het observeren van 'sociale kompetentie'

Als onderwerp voor hun doktoraal werkstuk hadden Vivian Colland en Liesbeth Schreuder (beiden destijds als kandidaatassistent aan de Proefkreche verbonden)

a) een begripsvalidering van het begrip sociale kompetentie;
b) een beoordeling van een sociale kompetentie vragenlijst (van Kohn en Rosman, 1972) op zijn merites voor gebruik in het veld.

De begripsvalidering werd gerealiseerd door middel van konvergente validering: deze geschiedde met behulp van twee methoden:

-beoordelingsmethoden (sociale kompetentie vragenlijst en globaaloordeel leidster en onderzoekers over het sociaal-emotioneel funktioneren van het kind;
-observatiemethode (bewerking van White's Social Competence Checklist, 1973).

Alle instrumenten zeggen sociale kompetentie te meten. Derhalve divergente validering afgrenzing van 'sociale' kompetentie van 'intelligentie' en 'aantrekkelijkheid'.

Het observatieinstrument

Het observatieinstrument, een bewerking van White's Social Competence Checklist, bestond uit de volgende hoofd-kategorieën:

-sociaal gedrag ten aanzien van volwassenen
-sociaal gedrag ten aanzien van leeftijdgenoten
-alleen gedrag

Er waren alles bij elkaar 34 kategorieën waarin geskoord kon worden. Het sociale gedrag kon worden ingedeeld in items als aandacht vragen op positieve- of negatieve manier, hulp vragen (voor emotionele of zakelijke dingen), affektie-, vijandigheidsuitingen, samen spelen, hulp bieden, e.d. Het alleen gedrag kon worden ingedeeld in alleen bezig zijn met of zonder materiaal, rondkijken, niets doen, e.d.

Over het geheel genomen was het observatieinstrument vooral geschikt om de mate van en de manier van initiatiefname in sociale kontakten te meten. Een betrouwbaarheidsmaat werd voor het observatieinstrument berekend en in

ieder geval voor de totaalskores redelijk bevonden.
Het observeren zelf gebeurde achter de screens. Al het gedrag dat binnen het observatiesysteem zou passen werd ingesproken op een bandje dat later werd uitgewerkt.
Er werd in eenheden van 10 minuten geobserveerd. Sommige kategorieën (ongeveer 6) werden door middel van time-sampling gekodeerd. De manier van observeren was dus een kombinatie van event- en time-sampling. Achteraf bleek deze kombinatie toch grote moeilijkheden te geven bij het komen tot totaalskores van sociaal gedrag.

9.2.6. Aandacht voor audiovisuele verhaaltjes

Met financiële steun die door de van Leer Foundation aan Stichting Kreche en Wetenschap werd verleend, zijn er door speciaal daartoe aangezochte auteurs en illustratoren enkele tientallen zogenaamde audiovisuele verhaaltjes gemaakt: dia's met bijbehorend geluid dat op cassetteband is opgenomen; de cassetterecorder stuurt tevens het verspringen van de dia's. De verhaaltjes duren 5 à 10 minuten. Doel van een onderzoek waarvoor subsidie werd verkregen van de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs was de faktoren op te sporen die van invloed zijn op de aandacht van 2- en 3-jarige kinderen voor dit soort verhaaltjes. Het onderzoek viel in twee delen uiteen:

a) Het ontwikkelen van maten van aandacht en het uitproberen van observatiemethoden om deze maten vast te stellen. Vooraf moet gekonstateerd worden dat het ontwikkelen van meetmethoden voor een belangrijk deel bepaald werd door de eis: aandacht meten in een natuurlijke situatie. De normale krechesituatie is voortdurend gehandhaafd. Verder was gewenst een methode te ontwikkelen waarbij met gebruikmaking van enkele observatoren de aandacht van een hele groep kinderen vastgesteld zou kunnen worden en tevens van alle kinderen afzonderlijk.
Mislukt zijn pogingen om aandacht voor het geluid alléén vast te stellen. Het praten van kinderen en het antwoorden op aan hun in het verhaal gestelde vragen, was niet goed vast te stellen. Gelukt zijn pogingen

om aandacht vast te stellen voor het verhaal op zich en voor het beeld in het bizonder. Het resultaat was drie maten voor aandacht:

1. aan-, afwezigheid in de hoek van het vertrek waar de verhaaltjes vertoond werden;
2. al of niet kijken naar de vertoonde dia, als men aanwezig is;
3. beweging: stilzitten of -staan, iets bewegen tot verplaatsing als men aanwezig is.

Deze maten bleken betrouwbaar vast te stellen en we hebben indikaties dat ze inderdaad iets zeggen over aandacht.

De uiteindelijke observatiemethode zag er als volgt uit: Iedere observator observeerde 4 kinderen. Elke vijf sekonden noteerde hij van één kind of het al of niet aanwezig was, of het al of niet keek, in welke mate het bewoog. Ieder kind kwam zo elke 20 sekonden aan de beurt.

b) Onderzoek naar de variabelen die de aandacht beinvloeden. Twee groepen van 12 kinderen (2 en 3 jaar oud) keken 3 maanden, 2x per week, een half uur naar de verhaaltjes. Er waren 16 verschillende verhaaltjes die elk 4 tot 6 keer voorkwamen. De ene groep werd door de aanwezige kinderverzorgster niet geaktiveerd. De andere groep wel. Daar had de kinderverzorgster tevens de mogelijkheid het verhaal stil te zetten, zonder dat het beeld verdween.

9.3. Resultaten verkregen met behulp van opinie-instrumenten

9.3.1. Vragenlijsten voor krecheouders

Inleiding

Nadat de nodige voorbewerkingen op het nogal heterogene materiaal waren gedaan kon met de verwerking van de gekodeerde gegegevens begonnen worden. De lezer moet steeds bedenken, dat deze resultaten gebaseerd zijn op zeer 'zwakke' gegevens die op een gebrekkige manier verzameld werden.

Dit hoofdstuk bestaat uit vier gedeelten:
In 3.1.1. wordt, aan de hand van de gegevens van de intake-vragenlijsten een beschrijving gegeven van de krecheouders en wel apart voor de drie subgroepen: de KS-groep, de KS-vv-groep en de LS-groep.
In 3.1.2. wordt de samenhang tussen verschillende onderwerpen binnen deze intake-vragenlijsten besproken.
In 3.1.3. en 3.1.4. wordt ingegaan op de (nog niet gerealiseerde) mogelijkheden om respektievelijk gegevens uit de intake-vragenlijsten te vergelijken met gegevens uit de vervolglijsten (om de samenhang tussen vragenlijstgegevens en test-data te onderzoeken).

9.3.1.1. Beschrijving van de kreche-ouders; KS-groep, KS-vv-groep en LS-groep aan de hand van gegevens uit de intake-vragenlijst

Om tot een beschrijving te kunnen komen lieten we de computer over elke vraag uit de vragenlijst rechte tellingen verrichten. De hierbij verkregen relatieve percentages (dit zijn percentages van aantallen waartoe géén ontbrekende data meer behoren) gebruikten we voor de hiernavolgende beschrijvingen.
We hadden percentages nodig om de qua aantal zeer verschillende subgroepen enigszins te kunnen vergelijken:

de KS-groep heeft	72 kinderen
de KS-vv-groep heeft	30 kinderen
de LS-groep heeft	17 kinderen

Hieronder geven we in het kort een typering van deze drie groepen*.

*Op vele vragen waren drie of vier antwoorden mogelijk en zijn er dus drie of vier percentages nodig om aan te geven hoe de verdeling van antwoorden over een groep ouders lag. Niet alle percentages worden steeds vermeld.

De KS-groep

Ten tijde van het intake-interview waren (op één na) alle KS kinderen ouder dan 16 maanden; het oudste kind was 44 maanden. Er waren net zoveel jongens als meisjes en de helft van de kinderen was enig kind. 25% van de gezinnen had 2 kinderen, slechts enkele gezinnen hadden meer kinderen.
De ene helft van de vaders had alleen de lagere school doorlopen (eventueel een paar jaar VGLO gevolgd, maar geen diploma daarvan gehaald), de andere helft had een diploma van een lagere vakopleiding. De meeste vaders kregen een hoger codecijfer voor hun beroep dan voor hun opleiding.
De moeders daarentegen, die ongeveer dezelfde opleidingen genoten hadden als hun mannen, werkten (voor hun huwelijk) meer in de laagste beroepsnivo's. Ten tijde van het intake-interview werkte 15% van de moeders.
Meer dan de helft van de ouders woonde redelijk dichtbij de Proefkreche. Als aanmeldingsredenen noemde 42% dat het voor het kind goed zou zijn de kreche te bezoeken, ook werd vaak als reden genoemd dat het zowel voor het kind als voor de moeder goed zou zijn. Bijna tweederde van de moeders zei ontevreden te zijn met de tijd die ze voor zichzelf hadden, ze wilden graag een paar uur per dag gaan werken of vriendinnen bezoeken, de stad ingaan, e.d.
Tweederde van de gezinnen bewoonde 3 of 4 kamers*, een kwart had er minder. Slechts de helft van de ouders vond de speelgelegenheid voor hun kind in huis wel voldoende; de interviewsters vonden deze echter vaker onvoldoende.

*Dit lijkt tamelijk veel, maar men moet bedenken dat de kamers meestal zeer klein waren.

Speelgelegenheid buitenshuis, zoals op straat, op het balkon, in de tuin of in een dichtbijgelegen park, werd door tweederde van de ouders als onvoldoende ervaren. Over de aktiviteiten die de KS-ouders met de kinderen ondernamen het volgende: eenderde van de ouders zei hun kind meer den een half uur per dag in het huishouden te betrekken, 43% zei er per dag meer dan een half uur speciaal voor te gaan zitten om met het kind iets te gaan doen*. Ruim eenderde las elke dag voor (of bekeek samen plaatjes, vertelde een verhaaltje e.d.), 41% las 1 tot 3 maal per week voor en 9% deed dat nooit. De meeste kinderen stelden voorlezen erg op prijs. Bijna alle KS-moeders namen hun kind elke dag mee boodschappen doen; driekwart van de moeders ging één keer per week met hun kind wandelen en tweederde ging meerdere keren per week naar een park of zandbak.
In het weekend ging een kwart van de ouders geregeld familie opzoeken, de helft van de ouders nam hun kind mee op tochtjes naar buiten. Eenderde van de ouders ging geregeld in de weekends naar het strand of zwembad. Het circus, de kermis, artis, e.d. werden nauwelijks bezocht.
20% van de ouders bezocht veelvuldig een camping. Bijna alle gezinnen hadden een televisie in huis, door tweederde van de kinderen werd hier elke dag naar gekeken, meestal alleen naar de kinderprogramma's vóór 7 uur en woensdag- en zaterdagmiddagprogramma's. Praktisch alle kinderen hadden speelgoed van 'kognitieve' aard, zoals blokken, puzzels, boekjes e.d. Aantallen varieerden van 2-6 soorten

*Hierna zullen we niet steeds door gebruik van woordjes als 'zeiden', 'waren van mening', 'vonden' etc. aangeven dat deze resultaten gebaseerd zijn op wat de ouders ons zeiden en dus niet altijd hoeven overeen te stemmen met de werkelijkheid. We schrijven dus vaak: het was zo, als we bedoelen te zeggen: de ouders zeiden dat het zo was.

hiervan. Ook hadden ze veel ander speelgoed, zoals autoped, ballen, poppen, e.d. Bijna de helft van de kinderen had hiervan wel 4-6 soorten. Volgens de ouders kon slechts de helft van de kinderen zich alleen bezighouden; met het aanwezige speelgoed zou maar weinig op nieuwe manieren gespeeld worden.
De meeste kinderen speelden graag met andere kinderen, liefst met ouderen, maar slechts een derde zag ook regelmatig andere kinderen; 44% zag andere kinderen minder dan eenmaal per week. Vaak waren de andere kinderen familieleden. 79% van de ouders vond de speelgelegenheid voor hun kinderen met anderen niet of nauwelijks voldoende.
De meeste ouders vonden dat hun kind op een ongunstige manier met anderen speelde.
De helft van de kinderen praatte volgens de ouders erg veel. 27% van de kinderen sprak onverstaanbaar voor de ouders.
Tweederde van de kinderen ging 's-avonds op een vaste tijd naar bed; de helft van de kinderen protesteerde nooit bij het naar bed moeten en sliep gewoonlijk meteen in. De meeste kinderen sliepen rustig. Eenmaal wakker geworden 's-morgens vroeg tweederde van de kinderen aandacht van de ouders, bijvoorbeeld door ze wakker te maken.
39% van de kinderen was helemaal niet eenkennig, 14% was het heel erg (de rest er tussenin). 42% van de kinderen had volgens de ouders iets speciaals waar ze echt bang voor waren; eenderde van de kinderen zouden volgens de ouders niet iets speciaals hebben waar ze bang voor waren.
46% van de kinderen zou meestal gehoorzamen. 13% bleek nooit te gehoorzamen, de helft van de kinderen werd woedend als ze toch iets tegen hun zin in moesten doen. 40% van de kinderen werd door de ouders als lastig ervaren; eenzelfde aantal moeders leek zich nogal zorgen te maken (beide onderwerpen waren kombinaties van vele vragen tesamen).

40% van de ouders vond dat hun kind in het algemeen teveel aandacht vroeg. Desgevraagd gaf de helft van de ouders een overwegend gunstig oordeel over hun kind, een kwart gaf een zeer gunstig oordeel, de rest van de oordelen was ongunstig.

Waarin verschilt de KS-vv-groep van de rest van de KS-groep?

Het gaat bij de vv-groep om een heterogene groep van 30 kinderen die de kreche vroegtijdig, d.w.z. voor hun vierde jaar, verliet. De groep is heterogeen, omdat de redenen van vertrek niet gelijk waren: een kwart van de ouders verhuisde naar buiten de stad (vaak ook om betere woon- en speelgelegenheid voor hun kinderen te vinden), 37% kwam in omstandigheden terecht waardoor het extra veel moeite zou kosten om het kind naar de Proefkreche te brengen, b.v. één van de ouders werd ziek of er werd een volgend kind geboren). Bij andere KS-ouders vormde de geboorte van een volgend kind echter geen beletsel om het oudste kind nog naar de kreche te blijven brengen. 17% was niet meer genoeg geinteresseerd in het bezoek van hun kind aan de kreche.
Medewerkers van de Proefkreche hadden het idee dat de vv-groep 'anders' was dan de rest van de KS-groep: diegenen die verhuisden en waarbij het belang van het kind een belangrijke beweegreden voor de verhuizing was, zouden juist zeer kindgericht leven en denken, terwijl de rest van de vv-groep nogal 'oppervlakkig' en 'weinig geinvolveerd' zou zijn ten aanzien van de kinderen. Ze zouden nogal impulsief en oppervlakkig handelen, b.v. hun kind bij de kreche aanmelden zonder er bij stil te staan wat dat voor konsekwenties voor het kind en hunzelf zou hebben. Bovendien zouden ze hun kind vaker lastig vinden.

We probeerden te onderzoeken of we met behulp van vragen uit de interviews iets over deze ideeën/verwachtingen te weten zouden kunnen komen. Dit was echter erg moeilijk omdat de vragen voor de hele vv-groep zijn bekeken; het was misschien duidelijker geweest als de 'verhuizers' als groepje apart waren behandeld, hoewel de groep dan wel erg klein zou worden.
Hieronder geven we een (bijna steeds) vergelijkende wijze van beschrijving: d.w.z. de vv-groep had of deed iets vaker of minder vaak* in vergelijking tot de rest van de KS-groep (die hier soms voor het gemak de 'blijvers' wordt genoemd). Wanneer ze overeenkomen met de blijvers beschrijven we dat hier niet.

De leeftijdsverdeling bij aankomst in de kreche was gelijk aan die van de blijvers. Er waren wat meer meisjes onder de vv-kinderen, en ook hier was de helft enig kind.
Er waren in de vv-groep meer vaders die alléén de lagere school hadden doorlopen en die, vergeleken met de KS-vaders, op lagere beroepsnivo's werkten.** We zullen in deel B zien, dat dit wellicht van belang was. Verder waren er meer moeders die werkten toen ze hun kind aanmeldden. Toch gaven ze als aanmeldingsredenen minder vaak dan de blijvers op, dat de plaatsing noodzaak voor zichzelf was, maar vaker kombineerden ze redenen,

*We beschrijven percentages die op het eerste gezicht verschillen, dus zonder statistische toetsen. Deze werden niet uitgevoerd, omdat hiervoor de gegevens 'te zwak' waren. (Zie Bijlage XV).

**Hierbij moet men goed bedenken, dat het zeker niet aan een ander selektiebeleid gelegen kan hebben - dit was voor de hele groep gelijk; men wist natuurlijk bij aanname niet of het kind de kreche vroegtijdig zou verlaten.

zoals dat het goed zou zijn voor het kind èn voor zichzelf. Opvallend is, dat meer vv-kinderen erg ver (meer dan 3 km.) van de Proefkreche af woonden. Dit blijkt dan ook vaak een reden te zijn geworden, meestal in kombinatie met andere moeilijke omstandigheden, om het kind thuis te houden.
Er waren minder vv-moeders, in vergelijking met de blijvers, die ontevreden waren met de tijd die ze voor zichzelf hadden; dit zal voor hun dus minder vaak reden zijn geweest het kind naar een kreche te sturen. Vv-gezinnen woonden in hetzelfde soort huizen als de blijvers. Ze vonden echter vaker dat de speelgelegenheid voor hun kinderen onvoldoende was. (Dit was ook het oordeel van de interviewsters.) Minder vv-gezinnen hadden een tuin, balkon e.d. Evenals de blijvers waren ook de vv-ouders ontevreden over de speelgelegenheid buitenshuis. Ook de speelgelegenheid met andere kinderen werd door de vv-ouders vaker als onvoldoende ervaren. Vanuit de behoeften van het kind bezien had de vv-ouder dus genoeg reden om het kind naar een kindercentrum te sturen en daar te laten (tenzij er verhuisd kon worden).
Bezien we de aktiviteiten van de vv-ouders met hun kind, dan werd er aan aktiviteiten binnenshuis net zoveel gedaan als bij de blijvers; alleen werd er minder vaak voorgelezen. Tegelijkertijd werd er vaker gezegd dat de kinderen niet van voorlezen hielden. Door de week bleken de vv-ouders minder aktief (namen hun kinderen minder vaak mee naar buiten) maar in de weekends waren ze juist aktiever, maakten meer tochtjes, e.d.
De over vv-ouders geopperde veronderstellingen dat ze meer overbezorgd zouden zijn, vinden we niet terug in de antwoorden op de vragenlijsten. Ook vinden we niet, dat vv-ouders hun kinderen vaker als lastig ervaren, ook al zeggen de vv-ouders dat hun kinderen minder vaak gehoorzamen.

De vv-ouders hadden dus zowel vanuit het kind bezien reden het kind naar een centrum te sturen, als vanuit de moeder bezien (die vaker een baan heeft). We kunnen dan ook géén duidelijk aanwijsbare reden zien waarom deze ouders hun kind voortijdig van de kreche afnamen. Dit laatste gaat misschien niet op voor die vv-ouders die erg ver van de Proefkrecht af woonden. We weten inderdaad dat dit voor een paar vv-ouders in het begin geen bezwaar leek, maar het op den duur toch wel werd, zeker in kombinatie met andere omstandigheden. Zoals al eerder gezegd, was, volgens de medewerkers van de kreche, dit een bepaald groepje ouders dat zich zeer impulsief aanmeldde zonder goed te overwegen wàt de konsekwenties waren van krecheplaatsing. Zodra het te moeilijk werd, of bijvoorbeeld de baan niet beviel, kwamen ze terug op hun besluit om hun kind naar een kindercentrum te sturen. Het leek alles nogal moeder-gericht. Al met al vinden we uit de vragenlijsten geen duidelijke aanwijzingen dat deze groep geheel 'anders' zou zijn dan de gewone KS-groep. Hierdoor is het ook moeilijk om aan te geven wáár men bij aanmelding van een kind op moet letten als men graag wil dat de kinderen (regelmatig) blijven komen. Het enige is, dat ouders niet te ver weg moeten wonen (ook al lijken ouders bij navraag hun kind bizonder graag in dat speciale kindercentrum te willen plaatsen, het blijkt toch een enorme belasting om twee keer per dag een heel eind met een kind onderweg te zijn).

Waarin verschilt de LS-groep van de KS-groep?*
We vinden bij de LS-groep heel wat meer verschillen in vergelijking tot de KS-groep dan bij de

*Het is goed mogelijk dat de LS-ouders in vergelijking met KS-ouders meer antwoorden gaven die 'sociaal wenselijk' zijn.

vv-groep*. Door de kleine aantallen van de LS-groep (N=17) moeten we echter voorzichtig zijn met al te sterke konklusies. Wat al meteen opvalt is het feit, dat er relatief veel meer LS-vaders bij het interview aanwezig waren**. Het lijkt alsof onze LS-vaders meer betrokken waren bij opvoedingszaken dan onze KS-vaders.
De LS kinderen waren over het geheel veel jonger ten tijde van het intake-interview; een kwart van de kinderen was tussen de 9 en 15 maanden oud; het oudste was 34 maanden***. Er waren iets meer meisjes dan jongens en de helft van de kinderen was enig kind.
De helft van de LS-vaders had een universitaire studie voltooid. Een kwart had een of andere HBO-opleiding gevolgd of het kandidaatsexamen van een universitaire studie behaald. 81% van de vaders had een beroep van het hoogste beroepsnivo (nivo VI, Beroepenklapper Nijmegen).
De moeders hadden wat minder opleiding: slechts één had een universitaire opleiding voltooid; 41% had een HBO diploma of een kandidaatsexamen. De rest had minder opleiding, maar steeds meer dan de KS-moeders. Van een derde van de moeders viel het beroep in het hoogste beroepsnivo.

---

*Ook hier bekijken we de percentages op 'face value' en zonder statistische toetsen.

**Interviews werden bij alle drie de groepen zoveel mogelijk 's-avonds afgenomen.

***Het kan zijn dat bepaalde verschillen tussen de KS- en LS-groep te wijten zijn aan de jongere leeftijd van de LS kinderen. Wanneer dat ergens zeer voor de hand lag (b.v. verstaanbaarheid) werd dat onderwerp hier niet vermeld.

In het algemeen zien we dat veel meer LS-moeders werkten ten tijde van het intake-interview. Nu is echter studeren ook als onder werken opgevat: sommige LS-moeders volgden een universitaire studie, gingen naar college en studeerden thuis. Zeker is, dat ze hierdoor minder tijd voor hun kind hadden. Zelf vatten ze vaak hun studie als werk op, vandaar dat dit door ons ook als werk werd gekodeerd. Men moet echter niet uit het oog verliezen dat studie toch iets essentieel anders is dan een hele-dags baan; steeds is studie zelf gekozen (ook al kost het veel energie om dit naast een gezin te volbrengen) en zijn de 'werktijden' niet aan bepaalde uren gebonden, zodat in principe allerlei aanpassingen aan het kind getroffen kunnen worden. In ieder geval waren dus, in vergelijking met de KS-groep veel meer LS-moeders bezig met iets ànders (dat ze meestal zelf ook leuk vonden) dan alleen met het opvoeden van hun kind. Opvallend is verder, dat meer LS-ouders erg dichtbij de Proefkreche woonden. Overigens werden LS kinderen ook zeer regelmatig gebracht en verlieten er relatief minder kinderen vroegtijdig de kreche dan bij de KS-groep. Dit komt misschien omdat meer moeders er persoonlijk belang bij hadden om de kinderen regelmatig te brengen.
In vergelijking met de KS-groep had de LS-groep vaker meer woonruimte en zeker grotere, want de speelruimte binnenshuis werd door de interviewsters bijna steeds als ruim voldoende ervaren (in tegenstelling tot meestal onvoldoende bij de KS-groep). Wel kwamen LS kinderen minder vaak in aanraking met andere kinderen; misschien dat daarom ook vaker door de LS-ouders bij de aanmeldingsredenen kind-redenen werden genoemd.
In het algemeen kunnen we zeggen dat de LS-ouders, in vergelijking met KS-ouders, meer aktief met hun kinderen waren: ze gingen door de week vaker naar het park, lazen veel vaker elke dag voor (kinderen hielden ook erg van voorlezen), in het weekend

maakten ze veel tochtjes, gingen vaak naar het strand, cirkus, kermis, museum e.d. Aan familiebezoek in de weekends deden ze veel minder dan de KS-groep.
Hoewel LS-ouders hun kind dus thuis meer bezighielden (behalve voorlezen wordt het kind ook vaker betrokken bij het huishouden), was er volgens hun zeggen minder speelgoed aanwezig: LS kinderen hadden minder soorten kognitief speelgoed (b.v. puzzels, blokken e.d.) en minder soorten spelspeelgoed (b.v. autoped, bal e.d.) dan de KS kinderen. Er zijn een paar mogelijkheden voor dit verrassende resultaat: het kan liggen aan het feit, dat LS kinderen iets jonger waren of aan het feit dat de ouders zelf aktiever met hun kinderen speelden (en er dus minder speelgoed 'nodig' was). Een derde mogelijkheid is dat er meer kognitief materiaal van één soort (b.v. veel boekjes, veel puzzels) aanwezig was; dit komt dan niet tot uiting in de resultaten.
Bijna alle LS kinderen (in tegenstelling tot de helft van de KS kinderen) konden zich volgens hun ouders zeer goed alleen bezighouden. Bovendien speelden ze langer dan de KS kinderen in hun eentje, hadden minder stimulatie nodig en speelden veel vaker op een nieuwe manier met hun speelgoed.
Dus, nog voordat de kinderen op de kreche kwamen waren ze, althans in de ogen van de ouders, in dit belangrijke opzicht 'anders' (en wel zelfstandiger, kreatiever, in globale termen uitgedrukt) dan de KS kinderen. Dit gegeven zou in verband gebracht kunnen worden met de testgegevens. Aan de hogere testskores die de LS kinderen vanaf het begin van het testprogramma behalen zouden dezelfde verschillen tussen KS en LS kinderen ten grondslag kunnen liggen.

Terwijl de vv-kinderen, volgens hun ouders, minder graag met leeftijdgenootjes speelden dan de KS kinderen, deden de LS kinderen dit volgens hun ouders juist veel liever.
Ouders van de LS kinderen vonden vaker dan de KS-ouders dat hun kind op een gunstige manier met anderen speelde. De LS-ouders gaven een gunstig totaalbeeld van hun kinderen: in vergelijking met de KS-ouders gaven zij vaker een zeer gunstige beschrijving van hun kind; ze vonden hun kind minder lastig dan de KS-ouders; hun kind gehoorzaamde vaker, er waren zelfs geen kinderen die niet gehoorzaamden. Het kan natuurlijk zijn dat LS-ouders meer de leeftijd van hun kinderen verdiskonteren in hun normen voor 'gehoorzamen'!
In de ogen van de ouders ging het de kinderen ook zeer goed (beter dan de KS kinderen): kinderen waren minder eenkennig, hadden minder angsten (juister gezegd: meer kinderen hadden geen speciaal genoemde angst) en ze aten veel beter.
Verder valt nog te vermelden, dat LS kinderen 's-avonds bij het naar bed gaan vaker protesteerden maar daarentegen 's-ochtends bij het wakker worden minder vaak de aandacht vroegen van de ouders dan de KS kinderen. Overigens stonden LS-ouders gemiddeld een uur later op dan KS-ouders, zowel door de week als in het weekend (waarschijnlijk omdat ze in 'hogere' beroepen werkten waar men tegen 9 uur begint en niet om 7 à 8 uur). LS-ouders waren verder minder bezorgd en lieten hun kind vaker alleen uit logeren gaan (vandaar misschien dat LS kinderen minder eenkennig waren).
Het feit, dat er veel minder vaak een televisie aanwezig was in de huizen van de LS kinderen wijst op een andere levensstijl. Er waren dan ook veel minder LS kinderen die elke dag naar de TV keken, zoals de KS kinderen dat doen, terwijl eenderde van de LS kinderen zelfs nooit naar de TV keek (tegen 3% bij de KS kinderen). Dit kan mede tot

gevolg hebben dat LS kinderen meer door de ouders worden beziggehouden en zichzelf ook aktiever moeten vermaken. Men moet hierbij evenwel het leeftijdverschil tussen beide groepen in acht nemen.
Al met al geeft de LS-groep een duidelijk ander beeld van de kinderen dan de KS-groep. Het lijkt alsof de verschillen onder de noemer aktiviteit gebracht kunnen worden: de moeders zijn aktief: ze werken (niet om financiële redenen mag men aannemen) of studeren; de kinderen houden zichzelf aktief bezig en de ouders doen veel aktiviteiten met de kinderen, zowel in de weekends als door de week. Verder lijkt het alsof de kinderen de ouders minder problemen geven, ze zijn niet angstig, niet lastig, niet eenkennig enz. Dat LS-ouders hun kinderen als 'minder problematisch' ervaren kan komen door hun betere woonomstandigheden,maar ook doordat ze misschien andere ideeën hebben over wat wel of niet hoort bij kinderen van deze leeftijd.

9.3.1.2. Samenhang tussen antwoorden op verschillen vragen (alleen voor de KS-groep)

Met behulp van eenvoudige chi-kwadraat toetsen probeerden we na te gaan of er verband was tussen de skores (meestal antwoorden) op telkens twee variabelen. Mede vanwege de onbetrouwbaarheid van het ruwe materiaal wilden we niet alle gegevens 'zomaar' in de computer stoppen om door, bijvoorbeeld faktor-analyse uit te laten zoeken of er clusters van variabelen tevoorschijn zouden komen. Omdat er bovendien zo veel variabelen (ca.100) waren, was het ook ondoenlijk om alle eventueel te vinden verbanden te gaan verklaren. We verkozen daarom om vooraf bepaalde vraagstellingen te formuleren t.a.v. verbanden tussen bepaalde variabelen die ons zinvol leken. Deze vraagstellingen waren:

-Verschilt de groep ouders (zowel vaders als moeders) die alleen de lagere school doorlopen heeft met die groep ouders die ook een diploma lagere beroepsopleiding heeft in bepaalde opvoedingsaspekten, houding e.d.?
-Verschillen ouders die hun kinderen voor een hele dag op de kreche plaatsen van ouders die hun kinderen voor halve dagen plaatsen in gezinssituatie-aspekten, opvoedingsstijl, aktiviteiten enz.?
-Is er een verband tussen sexe en manier van spelen, spreken, gehoorzamen, enz.?
-Is er een verband tussen gezinsvolgorde een aanmeldingsredenen, gevoelens van moeder, enz.?
-Is er een verband tussen leeftijd en aanmeldingsredenen, verstaanbaarheid, enz.?
-Is er een verband tussen de genoemde aanmeldingsredenen en woonruimte, speelgelegenheid voor het kind, lastigheid van het kind, enz.?
-Wat is het verband tussen een al dan niet gunstige beschrijving van de ouders over hun kind en de manier van spelen, aandacht vragen, beleefde lastigheid, enz.?
-Wat is het verband tussen een 'goede' dan wel 'slechte' bevalling en gezondheid, huilgedrag, inslapen, enz.?
-Is er verband tussen huilen, inslapen, angstig zijn, enz.?

Omdat er op zoveel verschillende vragen antwoorden verkregen waren, gaat het er steeds om of een hoofdvariabele (b.v. hele/halve-dags kinderen) verband houdt met een hele serie andere variabelen. Als serie hebben deze variabelen betekenis, omdat ze tesamen b.v. een bepaalde opvoedingsstijl weergeven. Helaas bleek bij het toetsen dat van elke serie telkens maar enkele variabelen een signifikantie-nivo van $p = .10$ behaalden. Hierdoor krijgen de samenhangen veel minder betekenis dan wanneer ze 'in kombinatie' waren voorgekomen.

Wij vermelden hier alleen de uitkomsten die ons van enig belang lijken. We richten ons daarbij uitsluitend op de KS-groep (omdat de aantallen van de andere groepen zo klein zijn). In Bijlage IX zijn voor een aantal variabelen de bij chi-kwadraat toetsing verkregen p-waarden vermeld. Op lang niet alle, maar op toch enkele belangrijke punten lijken de twee groepen, met laagst en iets hoger opleidingsnivo van elkaar te verschillen. Ouders met wat meer opleiding noemden vaker als reden voor aanmelding op de Proefkreche dat het goed voor het kind zou zijn, moeders waren vaker ontevreden met de tijd die ze voor zichzelf hebben; de kinderen werden vaker en langer door hun ouders in het huishouden betrokken; er was meer 'kognitief' speelgoed (zoals puzzels, boekjes e.d.) in huis en ook meer spel-speelgoed (ballen, poppen e.d.) dan bij de andere groep. Ook al tonen lang niet alle onderwerpen die iets over 'pedagogisch nivo' zeggen dit verschil in verdeling, toch krijgen we de indruk dat binnen de KS-groep er een verschil is tussen de ouders die wat meer opleiding hadden en diegenen die alleen de lagere school doorlopen hadden.
Ouders die hun kind voor een hele of een halve dag wilden plaatsten verschilden op de volgende onderwerpen van elkaar: kinderen die voor hele dagen geplaatst werden kwamen vaker uit een onvolledig gezin, dat wil zeggen, er was geen vader in het gezin; zo waren er ook meer werkende moeders bij en werden er vaker moeder-redenen bij de aanmelding genoemd. Halve-dag ouders noemden veel vaker als aanmeldingsreden dat het goed zou zijn voor het kind.
Ruwweg kunnen we zeggen, dat hele-dags kinderen vaker ouders hebben die, door omstandigheden gedwongen, hun kinderen naar een kindercentrum stuurden. Verder verschillen de twee groepen niet op andere onderwerpen als aktiviteiten, 'pedagogisch nivo'.

Bij sexe zien we een paar verschillen in het voordeel van de meisjes: de gezondheid van de meisjes werd veel vaker als positief ervaren; veel meer meisjes waren goed of redelijk verstaanbaar voor de ouders. Dat meisjes beter praten op deze leeftijd is uit de literatuur bekend en wordt ook in de taaltestresultaten teruggevonden.
Ook het feit, dat de gezondheid vaker als positief wordt ervaren is terug te vinden in de literatuur: meer jongens hebben een zwakkere gezondheid op jonge leeftijd.
De **plaats in de gezinsrij** vertoont niet veel verschillen in houding van de ouders ten opzichte van hun (eerste of volgende) kind.
De **leeftijd** van de kinderen is op veel minder onderwerpen van invloed dan men logischerwijs zou verwachten. Bij verstaanbaarheid is echter een groot verschil te zien (dit geldt ook voor de vv- en LS-groep): de jonge kinderen tot 24 maanden zijn volgens hun ouders bijna allen onverstaanbaar of tamelijk verstaanbaar, terwijl bij de oudste kinderen (37 - 48 maanden) bijna alle kinderen goed of erg goed verstaanbaar zijn.
Verder zien we dat met het ouder worden (van 24 maanden naar 48 maanden) de kinderen steeds minder protesteren bij het naar bed gaan.
Wat ouders als **aanmeldingsreden** noemden, moeder-, kind-, of moeder-kind redenen, hangt niet samen met de verdeling van de antwoorden op de andere vragen.
Het meer of minder **gunstig denken** over het kind lijkt met de volgende meningen samen te hangen: Moeders die een zeer gunstig oordeel over hun kind gaven, waren tevreden met de tijd die ze voor zichzelf hadden. Alle andere oordelen (overwegend gunstig, overwegend en zeer ongunstig) gingen samen met ontevredenheid van de moeder met haar eigen tijd.

Ouders die een zeer ongunstig oordeel gaven over hun kind, vonden vaker dat hun kind op een ongunstige manier met andere kinderen speelde, vonden dat hun kind zelden of nooit iets thuis vertelde en vonden hun kind vaker lastig. (Overigens zien we dan nog bij de vv-groep dat deze ouders vonden dat hun kinderen erg weinig spraken en dat er meer kinderen in deze groep zijn die nooit gehoorzaamden.)
Moeders die een zeer gunstig oordeel gaven lijken meer tevreden met hun situatie. Het is niet moeilijk om hier een verband te zien. Ouders die zeiden dat hun kind thuis veel vertelde gaven ook een totaalbeeld dat gunstiger was.
Of de **bevalling** met of zonder komplikaties verliep lijkt samen te hangen met de wijze waarop de gezondheid van de kinderen wordt beleefd: moeders die een bevalling met komplikaties (b.v. geel of blauw zien) hadden, ervoeren de gezondheid van hun kind vaker als slechter. Er was geen speciaal verband tussen veel of weinig huilen, (on-)rustig slapen, vroeg of laat inslapen en angstig zijn.
Al met al blijft er steeds van de hele serie vragen waarvan we de samenhang met één ander onderwerp bestudeerden, weinig over. Bovendien zijn vaak de gevonden verbanden niet ook terug te vinden bij de vv- en LS-groep (vermoedelijk mede omdat de aantallen daar erg klein zijn). Toch lijken de gevonden verbanden binnen de KS-groep de moeite van een nadere studie waard.

9.3.1.3. Vergelijking van de halfjaarlijkse interviews met de gegevens van de intake-vragenlijsten.

Ongeveer om het half jaar werden soortgelijke interviews als het eerste intake-interview afgenomen. Enkele vragen werden toegevoegd zoals de invloed van de kreche op de kinderen, zoals beleefd door de ouders, de reaktie van de ouders hierop, enz.

In totaal werden 191 vervolg-vragenlijsten afgenomen. Van de kinderen die het langst op de kreche verbleven zijn de ouders het meeste geinterviewd. Helaas kon voor eind 1975 niet aan de bewerking van deze vervolg-vragenlijsten begonnen worden, gezien het vele werk dat aan de intake-vragenlijsten al gespandeerd was en gezien het feit, dat we relatief zeer weinig tijd in de verwerking van de vragenlijsten konden stoppen, omdat de analyse van de testgegevens steeds voorrang had. Wèl werden alle vragenlijsten gekodeerd zodat anderen met de verwerking vlot kunnen beginnen. In een in de toekomst te verwachten rapport zullen ook de uitkomsten van de bewerking van deze eerste vervolg-vragenlijst gepubliceerd worden.

9.3.1.4. Samenhang tussen vragenlijstgegevens en testdata, Q-sort.

Het was de bedoeling om bepaalde onderwerpen uit de vragenlijsten te lichten en deze in verband te brengen met de skores op verschillende tests. Helaas bleek het voor de computer kombineren van de apart opgeslagen vragenlijst- en testponskaarten een zo tijdrovende zaak, dat dit vóór december 1975 niet meer gerealiseerd kon worden.
Gedacht werd aan de volgende soort analyses:

-hebben twee groepen van meer en minder opleiding binnen de KS-groep (zie onder B) gemiddeld verschillende testskores op de kreche-tests?
-is er een verband tussen de aktiviteitenskore en dergelijke en testgegevens?
-is er een verband tussen de hoeveelheid voorlezen en skores op de taaltests?

9.3.2. Vragenlijsten voor kleuterleidsters.

Oktober 1973 stelde de voor het vervolgonderzoek op de kleuterschool verantwoordelijke testleider (Els Buerman) een rapport samen, waarin werd ingegaan op de analysemogelijkheden van de aan kleuterleidsters afgenomen interviews. In dit rapport kwamen ook de inhoud en de vorm van de vragen aan de orde en de problemen die zich bij de afname van de interviews voordeden. Zo bleek de gehanteerde formulering van de vraag waarbij de kleuterleidster een kind op een omschreven gedragsaspekt moest beoordelen en moest aangeven of hij het gevraagde gedrag meer, evenveel of minder vertoonde dan zijn leeftijdgenoten, het probleem op te leveren dat de leidster voor dat gedrag geen norm kon aangeven.
Verder kwam het voor, dat een beschreven gedragsaspekt door verschillende leidsters volkomen verschillend geinterpreteerd werd, zodat het niet zeker was welke betekenis aan de antwoorden moest worden toegekend. De twijfels over de gebrekkige validiteit en onbetrouwbaarheid van dit interview was in augustus 1974 aanleiding deze aktiviteiten te staken.
Op het overgrote deel van de items uit de vragenlijsten bleek de verdeling van de antwoorden over de drie mogelijke kategorieën geen aanleiding te geven tot hypothesevorming over observeerbare gedragsverschillen tussen krechekinderen en schoolkontroles.
Hieronder enkele items waarbij wel verschillen te zien waren tussen de beide groepen:

Vraag I 7

Hoe zelfstandig werkt het kind?	krechekinderen n = 27	schoolkontroles n = 31
Mogelijke antwoorden waartussen gekozen moest worden:	in procenten	
meer dan andere kinderen	41	26
net zo zelfstandig	44	61
minder dan andere kinderen	15	13

Vraag II 3

Kan het kind lang achter elkaar spelen?	kreche-kinderen n = 27	school-kontroles n = 31
Antwoorden:	in procenten	
langer dan . . .	55	42
net zo lang . .	33	48
korter dan . . .	11	10

Vraag IV 6

Hoe behulpzaam is het kind ten opzichte van andere kinderen?		
Antwoorden:		
meer dan	48	29
net zo behulpzaam	30	55
minder dan . . .	22	16

Op grond van de interviewuitkomsten op deze items werden de volgende hypothesen geformuleerd:

1) ex-Proefkrechekinderen werken zelfstandiger dan qua achtergrond vergelijkbare kinderen die niet op een kreche geweest zijn;
2) ex-Proefkrechekinderen kunnen langer achter elkaar spelen dan etc.....
3) ex-Proefkrechekinderen zijn behulpzamer ten opzichte van andere kinderen dan etc....

In 9.4.2. wordt een onderzoek besproken dat erop gericht was één van deze drie hypothesen te toetsen.

9.4. Het projekt.

9.4.1. Observaties in de Proefkreche

Algemeen

Terwijl met tests en vragenlijsten in het krecheprojekt heel wat informatie verzameld is, zijn er van de observatie-aktiviteiten weinig tastbare resultaten te vermelden.

Hierboven, in 9.2.1., hebben wij verslag gedaan van pogingen die tussen 1970 en 1973 ondernomen werden om time-sampling methodes te ontwikkelen. Het 1e systeem (met 65 kategorieën) bleek onhanteerbaar. Met het 2e systeem (15 kategorieën) en het 3e systeem (met 8 kategorieën waarin veelal dubbel geskoord moest worden) was wèl te werken, dat wil zeggen, met een redelijk inter-observator betrouwbaarheid. Toch werd in april 1972 het werk met dit laatste schema gestaakt en er werden geen pogingen tot de konstruktie van andere (time sampling) instrumenten meer ondernomen. Wij zullen hieronder in het kort een paar redenen hiervoor opnoemen.

Wat was de vraagstelling?

Wij konden geen onderzoek doen waarin bijvoorbeeld sociaal gedrag van krechekinderen met dat van thuiskinderen vergeleken werd. Een observatieonderzoek zou dus beperkt blijven tot de krechekinderen, waarbij men via observatie gegevens zou kunnen verzamelen over

1) het verband tussen gedrag en 'kindfaktoren' (zoals sexe, leeftijd, intelligentie etc.)
2) het verband tussen gedrag en 'krechefaktoren' (zoals groepsgrootte, aanwezigheid van specifiek speelgoed, gedrag van de leidster, etc.)

De observatoren ondervonden spoedig dat 'gedrag', wil men tot betrouwbare observaties komen, gereduceerd moest worden tot hoogstens 15 kategorieën, waarbij de relevantie van de te verzamelen gegevens minimaal leek in vergelijking tot wat men in werkelijkheid (zij het dan subjektief) zag gebeuren.
Met het 2e en 3e observatieschema zijn gegevens verzameld en die zijn in verband gebracht met 'kindfaktoren'. Dit leverde echter weinig op; hoogstens wat 'vanzelfsprekendheden' zoals:

- oudere kinderen praten meer dan jongere kinderen
- oudere kinderen spelen meer samen dan jongere kinderen.

Dit soort resultaten stond niet in verhouding met de tijd die we aan de dataverzameling spendeerden en met de dingen die men tijdens het observeren in groepjes zag gebeuren.
Het in verband brengen van de verzamelde gegevens met 'krechefaktoren' was een hachelijke zaak; er waren téveel variabelen in het spel, het 'ceteris paribus' ging totaal

niet op als men de gegevens vanuit een bepaald gezichtspunt ging indelen en vergelijken (als de kinderen bij leidster A minder spraken dan bij leidster B, konden we behalve het verschil in leidster nog zoveel andere mogelijke verklaringen aangeven).
Het kreëren van kondities die slechts op één of een paar aspekten van elkaar zouden verschillen (b.v. leidster krijgt instruktie om zich afwisselend 'lief' en 'boos' te gedragen) pasten niet in de sfeer waarin er in de Proefkreche gewerkt werd met de kinderen noch in de manier waarop leidsters en onderzoekers met elkaar omgingen.
Na deze mislukte pogingen om tot de ontwikkeling van een time-sampling methode te komen, besloten we ons te richten op het beschrijven van veel voorkomende situaties in de dagelijkse gang van zaken in de Proefkreche. Begonnen werd met een systeem waarin twee observatoren in eigen woorden, maar wel volgens bepaalde richtlijnen, beschreven hoe de 'brengsituatie' 's-ochtends verliep. Op grond van 39 protocollen werd het volgende verslagje geschreven (eind 1973):

"De tijd welke ouders bij het brengen in de speelzalen doorbrengen varieert van 1 minuut tot meer dan 30 minuten en in die tijd zijn er kontakten met de kinderverzorgsters, het eigen kind, andere kinderen en andere brengers. Uit de protokollen blijkt dat de brengsituatie dikwijls als volgt verloopt:
Moeder of vader loopt met het kind dat de jas nog aan heeft naar binnen en begroet de kinderverzorgster. Moeder of vader helpt het kind zijn jas (en eventueel laarzen) uit te trekken. Tijdens deze bezigheden duurt het kontakt tussen brenger en kinderverzorgster of andere brengers voort, terwijl het kind vaak wat rondkijkt. Wanneer vader of moeder het jasje dan naar de gang brengt, neemt het kind meestal een afwachtende houding aan. Daarna komt de brenger weer binnen en gaat ergens zitten, meestal in de buurt van de kinderverzorgster of een andere brenger. Na kortere of langere tijd, afhankelijk van de lengte van de (voorgenomen) verblijfsduur van de brenger, pakt de vader of moeder een puzzel of lotto uit de kast en geeft die aan het kind

als het kind inmiddels niet zelf al een bezigheid heeft gezocht. Vader of moeder helpt indien nodig het kind op gang te komen, tussendoor pratend met de kinderverzorgster of andere brenger.
Als 'ideale' gang van zaken lijkt gestreefd te worden naar een situatie waarin reeds na enkele minuten het kind zó gekoncentreerd bezig is aan een tafel waar ook andere kinderen zitten te puzzelen of tekenen, dat het nauwelijks reageert als vader of moeder dag zegt, een kus geeft en weggaat. Meestal ziet men de brengers zelf het initiatief nemen om het kind met het een of ander te laten beginnen en het spreekt vanzelf dat dit het gevolg is van een opzettelijk afwachtende en niet-dirigerende houding van de kinderverzorgster. Zij houdt zich bezig met de kinderen waarvan de ouders al weg zijn en die al wat langere tijd binnen zijn, ondertussen pratend met verschillende van de brengers.
Natuurlijk kan dit voor de Proefkreche typerende patroon tijdens het brengen van de kinderen op bepaalde dagen door bizondere omstandigheden totaal verlaten worden.
Een belangrijke invloed op de brengsituatie is ongetwijfeld uitgegaan van de in het voorjaar - juist tijdens deze observatieperiode - steeds populairder wordende uitlenerij. Ofschoon de uitlenerij zeker de gemiddelde verblijfsduur in de speelruimte tijdens het brengen verkort heeft, geloven wij niet dat daardoor het typerende karakter van de hierboven geschetste brengsituatie is aangetast."

In dit stukje wordt dus op grond van een groot aantal protokollen een 'gemiddelde' situatie beschreven. Hoewel dit soort beschrijvingen op zich interessant is, is de manier waarop ze tot stand komen erg omslachtig; eenzelfde resultaat (misschien iets casuistischer) kan men verkrijgen door bijvoorbeeld aan de leidsters te vragen hoe bepaalde situaties meestal verlopen (-en dit desnoods, door een paar maal te kijken, checken-) zoals gebeurd is bij de samenstelling van de meer op de praktijk gerichte publikaties over de Proefkreche.

Een andere manier om krechesituaties vast te leggen is door middel van video- of filmopnames. Films zijn er gemaakt in de laatste jaren van het projekt en ons inziens gaven zij een betere indruk van de Proefkreche dan er ooit met systematische protokollering bereikt zou kunnen worden.

9.4.2. Resultaten van observatie van ex-krechekinderen op de kleuterscholen.*

Om te kunnen onderzoeken of ex-krechekinderen langer spelen dan hun schoolkontroles, werden 6 ex-krechekinderen en 18 leeftijdsgenootjes (op een leeftijd van gemiddeld 52 maanden) geobserveerd, steeds in de periode waarin de kinderen 'vrij spelen' en er door de leidster geen speciale aktiviteit georganiseerd wordt. Aan de leidsters werd verzocht om zich tijdens de observatieperiode zo min mogelijk met de te observeren kinderen te bemoeien.
Om 'spelen' in een hanteerbaar observatieschema te kunnen registreren, werd het onderwerp beperkt tot 'spelen met materiaal' al of niet samen met andere kleuters. Per kind werd berekend de duur van

spelen met elk soort speelgoed apart
(er waren 10 soorten speelgoed onderscheiden)
totale duur van spelen
duur van niet-spelen
duur van periode waarin kind niet zichtbaar was.

De 6 ex-krechekinderen werden 3x zo vaak geobserveerd als de 18 kontroles, zodat groepstotalen vergeleken konden worden. Er bleken geen signifikante verschillen tussen de beide groepen te bestaan. Ook de duur van het soort speelgoed waar de beide groepen kinderen mee speelden leverde geen verschillen op. De observatoren voelden de door het schema opgelegde beperkingen wel als een bezwaar: een kleuter die op handen en voeten brullend leeuwtje liep te spelen werd als niet-spelend geskoord, omdat men zich nu

---

*Over dit gedeelte van het onderzoek is een aparte publikatie verschenen (M.H. Taal, 1975).

eenmaal beperkt had tot 'spelen met materiaal'. Een kind dat lusteloos een autootje heen en weer liet rijden werd als spelend geskoord.
Naast het resultaat 'geen verschil' tussen ex-krechekinderen en schoolkontroles geven de verzamelde data, als men de twee groepen samen neemt en beschouwt als een willekeurige groep kleuters, interessante informatie over een aantal aspekten van het kleuter(school)leven.

9.4.3. Vergelijking van het gedrag en interakties van kinderen in de 'individuele aandacht-situatie' met hun gedrag en interakties in de groepssituatie.

De resultaten van dit onderzoek zullen nog afzonderlijk gepubliceerd worden. Het uitwerken der ingesproken bandjes nam veel tijd en de kategorieën uit het koderingssysteem van Caldwell (1969) konden niet zonder meer vertaald worden; aanpassing aan het Nederlandse begrippensysteem was noodzakelijk.
De verzamelde gegevens zijn nu gereedgemaakt voor computerverwerking. Bij deze verwerking zal het materiaal onder meer bekeken worden op

- interaktieverschillen in de verschillende situaties (intra-individueel)
- 'meegaandheid' van de proefpersoon naar aanleiding van beinvloedingsuitspraken in de verschillende situaties c.q. bij verschillende volwassenen
- interaktieduur
- initiator van interaktie
- duur van aktiviteiten waar het kind mee bezig is

9.4.4. Het observeren van sociale kompetentie

Twee doelstellingen werden met dit onderzoek beoogd:

1) begripsvalidering van het begrip sociale kompetentie
2) de beoordeling op zijn merites van een uitgebreide vragenlijst die sociale kompetentie meet.

ad 1)

De eerste doelstelling werd uitgewerkt door het gebruik van konvergente- en divergente valideringsmethoden en door een betekenisanalyse. Uit het konvergente valideringsonderzoek bleek dat, wanneer men sociale kompetentie mat door middel van een vragenlijst, dit redelijk samenging (hoge korrelaties) met sociale kompetentie wanneer dat in kontreto gemeten werd met behulp van een observatie-instrument. Eén faktor uit de vragenlijst korreleerde bovendien hoog met enkele globale vragen over het sociaal emotioneel funktioneren van de kinderen (zoals door de leidsters weergegeven). Uit het divergente valideringsonderzoek bleek, dat sociale kompetentie niet voldoende af te grenzen viel van het begrip intelligentie. De beide faktoren van de sociale kompetentie vragenlijst gekombineerd, voorspelden 38% van de intelligentie-skores. Wanneer sociale kompetentie door het observatieschema werd gemeten, dan korreleerde dit niet met intelligentie. Sociale kompetentie bleek onafhankelijk gemeten te kunnen worden van het begrip aantrekkelijkheid.

Uit de betekenisanalyse bleek, dat de vragenlijst en het observatiesysteem het volgende gemeenschappelijke maten: een begrip dat beter niet sociale kompetentie genoemd kan worden (omdat dit te breed is), maar eerder 'assertiviteit' en aktiviteit. De beide faktoren van de vragenlijst zouden dan positieve en negatieve assertiviteit vertegenwoordigen, terwijl de invloed van het observatiesysteem vooral neerkomt op aktiviteit of initiatiefname; om de skore sociaal kompetent te krijgen moest een kind veel èn veelzijdig sociaal gedrag vertonen.

Dit aktieve gedrag zag men als een nodig onderdeel van assertiviteit. Men konkludeerde dat op deze leeftijd (3 à 4 jaar) het kind sociaal kompetent is om veel en op velerlei manieren kontakten te maken met leeftijdgenoten. Goed of slecht funktioneren zou bovendien op deze leeftijd gekenmerkt worden door de mate van assertiviteit in kontakten met volwassenen en leeftijdgenoten. Dit werd bevestigd door het resultaat dat kinderen die veel tijd alleen doorbrachten, hetzij door te spelen

hetzij door niets te doen, lage sociale kompetentie-skores kregen op de vragenlijst, op het observatie-schema èn bij de globale beoordelingsvragen. Een bij-komend interessant resultaat was, dat de mate van so-ciale kompetentie, zoals gemeten op de verschillende instrumenten, samenhing met de lengte van het kreche-verblijf. Hoe langer het kind op de kreche was geweest, hoe hoger zijn skore van sociale kompetentie op de diverse instrumenten. Sociale kompetentie hield geen verband met variabelen als geboortevolgorde, sexe en het zijn van een halve of een hele dag op de kreche. Het observatie-instrument gaf veel inhoudelijk interes-sante informatie.
Gekonkludeerd werd, dat sociale kompetentie niet moest worden opgevat als een stabiele persoonlijkheidstrek, maar als iets dat verandert met de leeftijd en de omstan-digheden (en daardoor voor verschillende leeftijden een andere inhoud en betekenis krijgt).

ad 2)

Wanneer het gebruik van de vragenlijst beoordeeld werd door diegenen die ze hadden ingevuld, de leidsters van de Proefkreche, dan was men wel te spreken over de vra-genlijst. Er werd gesuggereerd, dat de vragenlijst re-gelmatig, met tussenpozen van 2 à 3 weken, gebruikt zou worden om dan op eventuele veranderingen te letten. Maar toen een item-analyse werd gedaan, waarbij onder-scheiden werd naar items die voor hoogskorende kinderen (sociaal goed funktionerende) en voor laagskorende kin-deren (sociaal slecht funktionerende) anders zijn, dan was het resultaat minder rooskleurig. Bijna de helft van de items van de vragenlijst droegen niet bij tot het onderscheid tussen sociaal kompetente- en sociaal in-kompetente kinderen.

9.4.5. Resultaten uit het onderzoek naar aandacht voor audio-visuele verhaaltjes.
(G.A. Kohnstamm, P. Levelt, L. Hamstra-Bletz, L. Teixera de Mattos, 1973).

Met 3 maten voor aandacht (aan/afwezigheid in de hoek van het vertrek waar de verhaaltjes vertoond werden, al of niet kijken naar de dia's als men aanwezig is, en stilzitten/staan of bewegen tot verplaatsen als men aanwezig is) werd onderzoek gedaan naar variabelen die de aandacht beinvloeden. Twee groepen kinderen (2 en 3 jaar oud) keken 3 maanden lang twee maal per week een half uur naar de verhaaltjes. Er waren 16 verschillende verhaaltjes, die elk 4 tot 6 keer voorkwamen. De ene groep werd door de aanwezige kinderverzorgsters niet geaktiveerd. De andere groep wel*. Daar had de kinderverzorgster tevens de mogelijkheid om het verhaal stil te zetten, zonder dat het beeld verdween.
De volgende variabelen bleken invloed te hebben op de aandacht:

1) Aktivering verhoogde de aanwezigheid voor het scherm en verkleinde de hoeveelheid beweging.
2) Verschillende verhaaltjes verschilden sterk in de mate waarin naar deze verhaaltjes gekeken werd en enigszins in de mate van beweging van aanwezige kinderen. Er was geen konsistente invloed op de aanwezigheid. Langere verhaaltjes trokken iets minder aandacht. Snellere opeenvolging van dia's verhoogde de aandacht. Niet-fiktieve verhaaltjes kregen iets meer aandacht dan de fiktieve.
3) Oudere kinderen vertoonden meer aanwezigheid en meer 'kijken' als ze voor het scherm zitten en minder beweging. Een hoger taalnivo (gemeten met de Proefkreche Woordentest) hing ook samen met meer aandacht.

---

*Het uiteindelijke onderzoek werd niet in de Proefkreche verricht; de Proefkrechekinderen waren al 'gebruikt' bij de ontwikkeling van het instrument voor aandachtmeting en kenden de verhaaltjes dus al (te goed).

4) Herhaalde vertoningen deden de aanwezigheid iets dalen. Gedurende de half uur show was er een afname in aanwezigheid, een geringe daling in kijken en een toename in beweging.

Een vragenlijst m.b.t. twee van de verhaaltjes werd na afloop van het experiment van de kinderen afgenomen. Deze vragenlijst deed vooral beroep op wat de kinderen wisten van de informatie in de gesproken tekst. Alleen bij de groep die geaktiveerd was tijdens de voorstellingen, was een verband vast te stellen tussen hun skore op deze kennistoets en de mate waarin ze aanwezig zijn geweest en gekeken hebben.

Gebleken is, dat de aandachtswaarde van verhaaltjes, uitgedrukt in 'kijken', al na één vertoning in de niet-geaktiveerde konditie vast te stellen is. De ordening die na één vertoning ontstond verschilde maar weinig van de ordening na 6 vertoningen. De samenhang tussen de drie aandachtsmaten aanwezigheid, kijken en beweging, is onderzocht. Deze 3 maten ondervonden soms dezelfde invloed van dezelfde variabelen, soms ging elk zijn eigen weg. Vermoedelijk voegt de maat 'beweging' niet veel informatie toe als 'aanwezigheid' en 'kijken' reeds is vastgesteld. Tot slot zijn twee extra vertoningen toegevoegd, 1 met nieuwe verhaaltjes en 1 met bewegend beeld. Nieuwe verhaaltjes verhoogden de aandacht, gemeten met elk van de 3 maten. Filmpjes deden dit in nog sterkere mate.

Door het onderzoek hebben wij inzicht gekregen in de problemen verbonden aan de toepassing in een kindercentrum van apparaten voor de stimulering van kognitieve ontwikkeling. Het is ons duidelijk geworden dat bij sommige leidsters grote weerstand tegen een dergelijk gebruik van apparaten bestaat.

Ook is duidelijk geworden, dat de leidster haar aandacht en handen niet tijdelijk vrij krijgt door het apparaat aan te zetten. Willen de geboden 'verhaaltjes' rendement hebben, dan zal zij er zelf bij moeten blijven; de kinderen zijn te jong om daarbij aan zichzelf te worden overgelaten. De keren dat wij de apparatuur bij kleuters gebruikt hebben bleek ons, dat deze leeftijd veel geschikter is voor

het zelfstandig bedienen van de techniek en het inspelen op de mogelijkheden voor aktieve verwerking. Nieuwe onderzoeken met dezelfde materialen zijn dan ook te verwachten bij kleuters.
Ook is onlangs een nieuw type apparaat beschikbaar gekomen dat veel makkelijker te bedienen is dan de apparaten die wij in de Proefkreche en in dit onderzoek gebruikten. Hierdoor wordt de toepassing in het kleuteronderwijs eenvoudiger. Of het daarmee ook zinvol wordt valt nu nog niet te zeggen. De onderzoekers Levelt, Petri-Teixeira de Mattos en Kohnstamm zijn als team nog steeds aktief in het verrichten van onderzoek naar edukatieve televisie voor kinderen. In het onderzoek naar de nieuwe kinder-televisieserie 'Sesamstraat' wordt voortgebouwd op de ervaringen in het onderzoek naar de aandacht voor audiovisuele verhaaltjes in een krechesituatie.

9.5. EVALUATIE: De betekenis van de verkregen resultaten.

9.5.1. De betekenis van de verkregen resultaten zoals met de interviews verkregen.

In interviews kan van alles gevraagd worden. Men is daarbij niet beperkt door de beschikbaarheid van tests voor bepaalde vaardigheden. Derhalve is men ook niet beperkt tot de kognitieve ontwikkeling of een ander aspekt waarvoor gestandaardiseerde meetinstrumenten ontwikkeld zijn. Men vraagt maar en men krijgt antwoord. Alleen is het wel steeds de vraag welke waarde aan de gegeven antwoorden gehecht moeten worden. Geven zij een weergave van een ook buiten de geinterviewde bestaande werkelijkheid of blijven zij beperkt tot de werkelijkheid zoals de geinterviewde die ziet?
De over de kinderen verzamelde opinies, van ouders en kleuterleidsters, hebben allen gemeen, dat het 'slechts' opinies zijn, waarnemingen van de geinterviewden, waarbij de waarneming gekleurd kan zijn door wensen en vooroordelen. Van een deel van de aan krecheouders afgenomen interviews zijn de resultaten nog niet bewerkt; over wat daar eventueel nog uitkomt kan hier dus niets gezegd

worden. Bij het tot nog toe bewerkte deel ontbreken vergelijkingsmogelijkheden met opinies van hen die hun kinderen niet naar een kreche lieten gaan.
Alleen bij de interviews met de kleuterleidsters werden meningen over (ex-)krechekinderen èn over thuis-, resp. schoolkontroles verkregen. Daarbij kwamen maar zeer weinig (door de kleuterleidsters waargenomen) verschillen naar voren. Wat betreft drie, op zichzelf belangrijke, gedragsaspekten resulteerde voor de groep (ex-)krechekinderen als totaal een iets gunstiger beeld.
Ex-krechekinderen zouden iets zelfstandiger werken, iets langer achter elkaar kunnen spelen en iets behulpzamer zijn ten opzichte van andere kinderen. Naar het tweede (door de kleuterleidsters waargenomen) gedragsverschil werd een klein systematisch observatie-onderzoek ingesteld Daarbij werden geen verschillen gevonden tussen ex-krechekinderen en schoolkontroles. Dit betekent natuurlijk niet dat de kleuterleidsters het verkeerd gezien hebben. Alleen, er is zo weinig zekerheid dat zij het juist zagen.
Wat de vraaggesprekken met de ouders betreft, heeft het afnemen en bewerken een schat aan informatie opgeleverd. De vergelijking tussen antwoorden van KS-ouders en die van LS-ouders heeft allerlei aanwijzingen opgeleverd die wijzen op een verschillend pedagogisch milieu, waarmee de grote verschillen in testresultaten tussen KS en LS kinderen voor een deel verklaard zouden kunnen worden. Nader onderzoek lijkt ons hier zeker gewenst.

Ook hebben deze interviews een duidelijker zicht geboden op de groepen ouders en kinderen die in het projekt betrokken waren, zodat wij iets sterker staan in de vraag naar welke populaties de resultaten generaliseerbaar zijn. Wat zijn subjektieve meningen waard?
Hieronder geven wij een lijst van uitspraken die ontleend zijn aan de interviews. Het zijn de antwoorden op de vraag: Heeft de kreche volgens u invloed op het kind en in welk opzicht? Deze lijst van uitspraken werd reeds begin 1972 opgesteld en heeft ons in die tijd het idee gegeven dat we op de goede weg zaten. Het is in het algemeen in het projekt de ervaring dat de ouders overwegend gunstige ge-

volgen zagen bij hun kinderen. Op zichzelf versterkt het feit dat er in onderstaande lijst ook negatieve gevolgen voorkomen de validiteit van de uitspraken. Voor zover gesproken wordt van een vooruitgang in taalontwikkeling en algemene ontwikkeling, hebben de testresultaten de ouders volkomen gelijk gegeven. Alle kinderen gingen vóóruit!

Maar gingen zij méér vooruit dan de thuiskontroles? Want dáár ging het ons om en dát kunnen ouders nu eenmaal niet waarnemen. Uit ons onderzoek blijkt, dat de krechekinderen als groep zich iets sneller ontwikkelden. Is een beetje op een test misschien een heleboel in het dagelijks leven en dus ook in de ogen (en oren) van de ouders?

Toch is onderstaande lijst voor ons nog steeds prettig om te lezen. Hij 'bewijst' op zijn manier dat de kreche iets deed, namelijk in de waarneming van de ouders. Want wij geloven niet dat de ouders zo maar wat hebben zitten zeggen omdat zij de interviewster wilden plezieren of omdat zij in een boekje of op de televisie gehoord hadden wat zij moesten antwoorden. Het is alleen jammer dat wij dit niet 'hard hebben kunnen maken'.

Zoals gezegd is een deel van het onderzoek dat nog moet worden uitgevoerd het relateren van wat de ouders in de verschillende interviews over hun kinderen en over hun eigen opvoedersaktiviteiten gezegd hebben met de testskores van die kinderen.

Zo ook kunnen de testskores van de thuiskontroles nog in verband gebracht worden met vragen over het 'pedagogisch nivo' die in verband met de matching gesteld zijn bij het eerste kontakt met de ouders van de thuiskontroles.

UITSPRAKEN VAN OUDERS UIT DE KS-GROEP

leeftijd kind bij komst in kreche	interview .....mnd na komst	uitspraken
1;0	5 -	is niet meer zo verlegen; speelt veel meer
1;5	6 -	praten is vooruitgegaan; is driftiger geworden
1;5	9 -	speelt beter
1;6	8 -	is beter gaan spelen met andere kinderen; beter gaan spreken
1;7	6 -	luistert beter en ernstiger; heeft meer geduld; kan gekonsentreerder spelen; is zelfstandiger geworden
1;8	5 -	wordt wijzer, gaat meer praten, begrijpt meer; kind is nogal dwingerig geworden - wil steeds zijn zin hebben
2;0	10 -	speelt leuker en beter met andere kinderen; praat beter; hangt niet meer zo aan moeder
2;2	4 -	kind is veel liever geworden; speelt iets beter; is ondernemender; is beter en meer gaan praten
2;2	4 -	meer bij de hand; vlotter; meer gaan spelen; beter gaan praten; onderneemt meer, is zelfstandiger
2;2	6 -	meer voor rede vatbaar geworden; rustiger; meer handelbaar; kan nu alleen spelen; moeder kan het kind meer uitleggen en beter met haar praten
2;3	6 -	praat veel meer; kontakt met andere kinderen
2;4	13 -	reuze invloed, gaat beter met andere kinderen om; ruimt alles op; gaat beter praten
2;7	10 -	is beter gaan spelen, ook met andere kinderen; is beter gaan slapen; nu erg dwars
2;8	7 -	is gevoeliger, liever, rustiger geworden; begrijpt meer, is een ander kind geworden, in zijn voordeel veranderd
2;9	12 -	ontwikkelt zich beter, met name in het spel: speelt beter met andere kinderen - meer begrip voor hen - het samen delen
2;9	6 -	eigenwijzer, bijdehandter; gaat beter praten
2;10	4 -	speelt leuker; gebruikt de krechekinderen in haar fantasie bij het spel thuis; wat brutaler
2;11	14 -	kwam tot rust in de kreche, heeft meer vaardigheden geleerd

leeftijd kind bij komst in kreche	interview .....mnd na komst	uitspraken
3;3	7 -	wel gunstig, geen nadere bizonderheden
3;6	6 -	is beter gaan spreken, zelfstandiger geworden; meer en beter gaan spelen met andere kinderen
3;7	6 -	spontaner, gemakkelijker in de omgang, brutaler

UITSPRAKEN VAN OUDERS UIT DE LS-GROEP

leeftijd kind bij komst in kreche	interview .....mnd na komst	uitspraken
1;4	7 -	staat vrijer t.o.v. mensen; is thuis wel agressiever geworden
1;4	9 -	moeilijk te zeggen
1;5	12 -	kan makkelijk omgaan met kinderen en volwassenen; bij het spel een grote konsentratie verkregen
1;5	10 -	speel minder goed dan niet-krechekinderen; thuis vervelend gedrag
1;9	9 -	is veel meer gaan spelen; praat veel meer; is liever geworden; slaat en timmert niet meer zoveel
2;0	10 -	neemt agressiviteit over; het zich verdedigen en in de aanval gaan; kan gemakkelijker met mensen omgaan
2;0	19 -	is meer open geworden; heeft zich meer aangepast aan de andere kinderen; beweegt zich vrijer
2;1	7 -	is beter gaan praten; socialer geworden; speelt makkelijker en gekonsentreerder alleen; minder eigenzinnig
2;2	15 -	is meer vastberaden dan niet-krechekinderen; zelfstandiger; praat meer en duidelijk; speelt beter
2;8	10 -	is agressiever geworden; grist speelgoed af
2;10	12 -	kan zich langer alleen bezighouden; is zelfstandiger geworden
2;11	14 -	heeft geleerd met andere kinderen te spelen

9.5.2. De betekenis van de resultaten zoals met gedragsobservaties verkregen

Het uit wetenschappelijke motieven observeren van het gedrag van kinderen in hun 'natuurlijk leefmilieu' en dus niet in gestandaardiseerde proefsituaties, is de laatste tien jaar vooral in de Engelse en Amerikaanse kinderpsychologie sterk toegenomen. De suksessen van enkele ethologen en dierpsychologen, zoals Lorenz, Tinbergen, Van Lawick-Goodall, inspireerde die kinderpsychologen die teleurgesteld waren over de geringe opbrengst van de experimenten waarin kinderen gevraagd werden bepaald gedrag op nivo zus of zo te vertonen. De eindeloze hoeveelheid 'piecemeal research' heeft immers heel weinig toegevoegd aan kennis en inzicht omtrent het totale kind in zijn dagelijks leven. Die psychologen die vooral in dat dagelijks leven geïnteresseerd waren, wendden zich meestal al na een eerste vluchtige kennismaking af van het experimenteel onderzoek en stortten zich in de praktijk. Anderen, die graag aan hun wetenschap wilden blijven bijdragen, zetten aarzelend de eerste schreden op het glibberig pad van de systematische observatie in de natuurlijke situatie.
Het projekt Proefkreche heeft een aantal jonge psychologen die mogelijkheid geboden. Aangezien wij op dit voor ons nieuwe terrein geheel onbekend waren (de meeste literatuur kwam pas in de loop van de laatste projekt-jaren beschikbaar) hebben wij - achteraf bezien - voor de hand liggende fouten gemaakt. Zo hebben wij aanvankelijk de methode aangezien voor de wetenschap zelf, of tenminste, de methode gezien als iets dat uit zichzelf tot wetenschappelijke kennis en inzicht zou leiden. Die fout is niet nieuw. Vroeger, en ook nu nog wel, hebben psychologen talloze tests geconstrueerd en afgenomen, en talloze andere gedragingen opgewekt in gestandaardiseerde situaties in de (meestal impliciete) veronderstalling dat 'met de resultaten wel iets te doen zou zijn'.
Het overhaast empirisch onderzoek zonder gedachten en essentiële vraagstellingen vóóraf is in de hand gewerkt door een onderzoeksethos (iedereen moet onderzoek doen) en een systeem van beloningen waarin publikaties over

kleine kortlopende onderzoeken het hoogste rendement gaven (publish or perish).
De fout van het je onvoorbereid en zonder duidelijke vraagstelling in een onderzoek storten is dus niet nieuw en wij hebben hem gemaakt in ons eerste enthousiasme over de observatiemogelijkheden die de Proefkreche ons bood. Dat onderzoek heeft dan ook 'niet meer' opgeleverd dan een rijke methodische ervaring, waarvan in 9.3. verslag gedaan werd, en een besef dat de vraagstellingen óók in ethologisch onderzoek (net zoals in het experimenteel onderzoek) helaas sterk zullen moeten worden gereduceerd tot tevoren gekozen gedragskategorieën, wil men data krijgen waarmee men iets kan doen.
Als onderzoekers zich nauw bij hun objekten (kinderen en leidsters) betrokken voelen, hebben zij teveel weerstand tegen het reduceren van gedrag tot enkele globale kategorieën. Zij weten immers maar al te goed hoezeer 'eenzelfde gedrag' bij twee verschillende individuen in feite iets anders betekent. Zo kwam degene van ons die het meest persoonlijk bij iedereen betrokken was, altijd als er mogelijke observatie-kategorieën besproken werden, met een voorbeeld van een ware gebeurtenis die in de voorgestelde gedragskategorieën niet tot uiting had kunnen komen.
Naast het chronische tijdgebrek leidde deze nauwe betrokkenheid ertoe dat door de projektmedewerkers zelf niet veel ontwikkeld of onderzocht kon worden. 'Buitenstaanders' of althans mensen die 'gewoon' een bepaalde vraagstelling wilden onderzoeken, konden wèl een observatieinstrument ontwikkelen waarmee bepaalde vraagstellingen onderzocht konden worden, waarvan de resultaten in hoofdstuk 4.3. besproken werden.
Het is nog te vroeg om de balans op te maken van deze 'vingeroefeningen' in systematische observatie van gedrag van kinderen - al of niet in interaktie met volwassenen - die door de Proefkreche mogelijk zijn geworden of die vanuit het projekt gestimuleerd werden.
Het onderzoek van Vivian Colland en Liesbeth Schreuder wordt aan de Vrije Universiteit gebruikt als voorbeeld voor studenten die in eigen onderzoeken sociaal gedrag van kinderen willen observeren.

Verder zijn (begin 1976) vier psychologen, die hun eerste schreden op dit pad in de Proefkreche gezet hebben, bezig met onderzoeken waarin de systematische observatie van gedrag in natuurlijke situaties de belangrijkste methode van dataverzameling is. Zo laten Peter Levelt en Dolf Kohnstamm een groot aantal studenten het gedrag van kinderen observeren die thuis naar een kindertelevisie-programma zitten te kijken (projekt Sesamstraat).
Margot Taal observeert babies en moeders thuis om meer te weten te komen van frekwentie, duur, verloop en betekenis (de zin) van het huilen in het eerste levensjaar.
Han van Bekkum gaat een in onze 'individuele aandacht situatie' toegepast kategorieënsysteem in samenwerking met Bettye Caldwell verder geschikt maken voor de evaluatie van effekten van individuele speltherapieën bij kinderen.

DEEL IV

SAMENVATTING EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

10. SAMENVATTING*

10.1. Het projekt Proefkreche

Het plan voor het projekt Proefkreche 1970 is in 1969 ontstaan. Het projekt startte in 1970 en werd volgens de opzet in 1975 beeindigd. Het huis aan de Amsterdamse Weteringschans, dat 5 jaar lang het levendige en gezellige trefpunt was van kinderen, ouders, leidsters en andere medewerkers, is weer kantoor geworden. De vele versieringen, de verlaagde leuningen langs de trappen, de kinder-w.c.'tjes, de blauw geschilderde houten bedjes, de observatieruimten met de one-way screens, alles is verdwenen onder de kundige handen van de witmakers. De herinnering blijft bestaan bij diegenen die er gewerkt hebben of die er op bezoek kwamen. Bij de kinderen die er kwamen zullen de beelden snel vervagen. Gelukkig zijn er de 7 films van Joris Crebolder, gemaakt voor opleidings- en bijscholingscursussen, waarmee de manier van werken in de Proefkreche op ieder gewenst moment tot leven kan worden gebracht. Daarnaast is er een flink aantal publikaties waarin de 'opbrengst' van het projekt is neergelegd**.
Wat was het doel van het projekt? Dat was tweeledig. In de eerste plaats wilden wij onderzoeken in hoeverre een goed kinderdagverblijf kon bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen uit ongeschoold en geschoold arbeidersmilieu. Hierin volgde het projekt de gedachten van de kompensatie-, verrijkings- of stimuleringsprogramma's die in die jaren vooral in de Verenigde Staten op grote schaal bestonden.
In de tweede plaats wilden wij bijdragen aan een algemene kwaliteitsverbetering van het werk in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, door het beschikbaar maken van in het projekt ontwikkelde ideeën en methoden. Het onderstaande gaat voornamelijk over de uitwerking en resultaten van de eerste doelstelling.

---

*De tekst van dit hoofdstuk verscheen in iets gewijzigde vorm in de syllabi van de Teleac-kursus 'Wetenschap in Beweging' en van de Bond van Nederlandse Volksuniversiteiten (beiden Mei 1976). Hij zal eveneens verschijnen in het door Joke Wagenaar geredigeerde boek 'Kindercentra' (Van Loghum Slaterus, 1976).

**Zie Bijlage XI.

In 1969 was al duidelijk dat de kompensatieprogramma's voor kleuters te weinig resultaten hadden. Dat wil zeggen, dat de ontwikkelingsverschillen tussen kinderen uit verschillende milieus grotendeels bleven bestaan, ook al deed men allerlei moeite om deze verschillen te verkleinen. Het duidelijkst bleken de ontwikkelingsverschillen op vroege leeftijd in de lees- en rekenresultaten aan het begin van de lagere school, maar ook op tests voor taalvaardigheid bleken bij kleuters al flinke milieuverschillen te bestaan. Toen een van ons in 1968 een groep van 800 Utrechtse kleuters onderzocht, bleek er tussen het gemiddelde kind uit gezinnen met minimale schoolopleiding en het gemiddelde kind uit gezinnen waarin tenminste één van beide ouders een diploma had gehaald van een middelbare school, op de Utrechtse Taal Nivo Test (UTANT) maar liefst een verschil van 1½ jaar te bestaan. Dat wil zeggen: kinderen uit het milieu der minstgeschoolden presteerden op die test op 6-jarige leeftijd wat kinderen uit lang-geschoolde milieus (LS) al met 4½ presteerden.
Natuurlijk lag daarom de gedachte voor de hand, dat men bij 4-6 jaar eigenlijk al wat te laat was en dat men op een nog jongere leeftijd aan kinderen uit het milieu der kort-geschoolden (KS) extra hulp zou moeten bieden. Tot die gedachte waren al eerder een paar Amerikaanse kollega's gekomen (zie b.v. Pines, 1969) en wij lieten ons door hen inspireren.
Toch was het beslist niet onze bedoeling om alléén de taalontwikkeling te stimuleren. Integendeel, van het begin an aan stond de totale ontwikkeling van het kind centraal en werd in de allereerste plaats gewerkt aan het algemeen welbevinden van het kind en zijn ouders. Wij wilden dat kind en ouders zich in de Proefkreche thuis zouden voelen, dat men het er prettig zou hebben, en dat men in goede harmonie met elkaar om zou gaan. Echte 'lesjes' werden eigenlijk nooit gegeven. Wel ontstonden er veel 'ontwikkelingsspelletjes', waarvan in de films ook voorbeelden te zien zijn, maar voor het zogenaamde 'gerichte spel' werd per ochtend of middag toch niet meer dan (gemiddeld) 20 à 30 minuten uitgetrokken. Er was veel gelegenheid tot 'vrij spel' en ravotten, er werd veel gezongen en 'muziek' gemaakt, er werd 'gekliederd', voorgelezen, gewandeld, gegeten en geslapen. Een schoolsere opzet dan wat wij deden was in het Amsterdam van de jaren '70, met zulke jonge kinderen, niet mogelijk.

Niemand van ons, en zeker de leidsters niet, had daar zin in. In enkele Amerikaanse projekten is men nog wel zover gegaan - en naar het schijnt met sukses - maar voor ons in Nederland was dit geen reële keuze. Desondanks kregen wij de naam van de hele dag aan de taal- en denkontwikkeling van de kinderen bezig te zijn! Niets was minder waar, al is het juist, dat wij daaraan méér deden dan in veel andere kinderdagverblijven en speelzalen het geval was.
In het projekt kwamen niet alleen kinderen uit gezinnen met korte scholing. Tot ongeveer 20% van het totaal werden ook kinderen van ouders met lange scholing (één van beide ouders tenminste middelbare school) toegelaten. Kinderen en ouders uit beide milieugroepen vermengden zich zonder al te grote problemen.
In de 'speelgoeduitlenerij' die de laatste 2 jaar van het projekt als druk bezette groepsruimte voor de moeders diende, fungeerde een van de 2 half-time maatschappelijk werkers als gastvrouw en gespreksleider. Veel moeders konden daar een deel van de ochtend doorbrengen; een groot deel had geen baan en bracht hun kind omdat hun dat goed leek voor het kind, omdat zij behoefte hadden aan wat meer tijd voor zichzelf, of om beide redenen. Behalve met de maatschappelijk werkers hadden de ouders veel kontakt met de leidsters, met de psychologe-direktrice en met elkaar, vooral bij het brengen en halen van de kinderen.
De kinderen konden komen vanaf hun eerste verjaardag, maar de meesten kwamen pas na hun tweede verjaardag. De jongsten (van 1-2½ jaar) zaten in groepjes van 4 à 5 kinderen met één leidster, de oudsten (2½ - 4 jaar) in groepjes van 7kinderen met één leidster. Deze groepjes mengden zich in de loop van de dag bij verschillende gelegenheden.
De leidsters hadden geen andere vooropleidingen dan gebruikelijk is in kindercentra. Wel werden zij door de projektstaf en de al aanwezige leidsters erg zorgvuldig gekozen.
De kinderen werden voornamelijk geselekteerd op het opleidingsnivo van de ouders, en beslist niet op hun kapaciteiten. Wij waren blij met ieder kind dat door KS-ouders werd aangemeld, en vonden het vervelend veel aangemelde kinderen uit gezinnen met meer schoolopleiding te moeten afwijzen. De ouders konden kiezen of hun kind voor halve of voor hele dagen zou komen. Wel was het de bedoeling dat zij hun kind iedere dag zouden brengen

(o.a. vanwege het streven naar maximale effekten). De ouders betaalden een minimale bijdrage: al naar gelang het gezinsinkomen was er een glijdende schaal van *f* 1,-- tot *f* 10,-- per dag.

10.2. Het onderzoek naar de effekten.

Hieronder zullen wij alleen de hoofdzaken van het onderzoek naar de effekten van het verblijf in de proefkreche op de ontwikkeling van de kinderen uit KS- en uit LS-milieu vermelden.

Instrumenten

Om een effekt te kunnen bepalen heeft men meet-instrumenten en een vergelijkingsmaatstaf nodig. Als men op objektieve wijze de algemene verstandelijke ontwikkeling wil bepalen zijn tests de beste meetinstrumenten. Wij gebruikten de Bayley, de Stutsman, de Stanford-Binet en de AKIT, in opeenvolging (de laatste twee ook naast elkaar). Naast deze tests voor algemene ontwikkeling gebruikten wij tests voor de taalontwikkeling, n.l. de Proefkreche Woorden Test (PKW) en de UTANT. In deze tests wordt vooral een beroep gedaan op de aktieve en passieve woordenschat, op het begrip voor de betekenissen van woorden en op bepaalde regelmatige en onregelmatige veranderingen, zoals bij werkwoordvormen, meervouden en bij de vergrotende en overtreffende trap. Naast deze tests, waarmee de kinderen in hun ontwikkeling gevolgd werden van kort na hun entrée in het projekt tot één en twee jaar na het verlaten van de kreche, werden er ook nog andere instrumenten gebruikt, zoals vragenlijsten voor de ouders en bepaalde gedragsobservatiemethoden.

De kontrolegroepen

Als vergelijkingsmaatstaf zochten wij een groep kinderen die uit overeenkomstige milieus kwamen, maar die niet naar een speelzaal of kinderdagverblijf gingen. Uit een via de kon-

sultatiebureaus voor zuigelingenzorg verkregen totaalgroep van 500 kinderen werden de ca. 140 best passende kontrolekinderen geselekteerd. Bij deze kinderen werden op dezelfde leeftijden dezelfde tests afgenomen als bij de ca. 90 krechekinderen. In dit geval gebeurde dat bij de kinderen thuis, in aanwezigheid van een van beide ouders. De kreche-kinderen werden steeds in een aparte kamer in de kreche getest, eveneens in aanwezigheid van een ouder.
Nadat de kreche-kinderen het projekt verlaten hadden en over allerlei verschillende kleuterscholen uitgewaaierd waren, werd naast de bovengenoemde (thuis)-kontrolegroep nog een nieuwe kontrolegroep gevormd van kinderen uit de kleuterklassen waarin de ex-krechekinderen terecht gekomen waren. Wij spreken dan ook van 'thuiskontroles' en van 'schoolkontroles'.

Verwachtingen en wensen t.a.v. resultaten.

Gelet op de hierboven beschreven, achtergrond van het projekt spreekt het vanzelf dat wij hoopten te vinden dat vooral de KS-kinderen die naar de kreche kwamen zich sneller zouden gaan ontwikkelen dan de KS-kontrolekinderen, en dat deze snellere ontwikkeling tot uiting zou komen in hogere gemiddelde testskores. Maar hoe groot zou dit verschil moeten zijn om te kunnen zeggen dat aan de opzet voldaan was? Een resultaat dat in technische zin 'statistisch signifikant' is hoeft immers nog helemaal geen resultaat te zijn dat in psychologische, pedagogische of algemeen maatschappelijke zin belangrijk is. Wij hebben ons hierover tevoren niet uitgesproken. Maar als men terugdenkt aan dat verschil van 1½ jaar in taaltestresultaten bij die twee extreme milieu-groepen in het Utrechtse onderzoek van 1968, dan zou je toch kunnen zeggen, dat wij met een winst van een half jaar of meer bij de KS-kinderen, in de richting van de zich sneller ontwikkelende LS-kinderen, tevreden hadden mogen zijn.
Men kan deze kwestie van de verwachtingen die men van de resultaten van een verblijf in een proefkreche heeft ook heel anders benaderen. Men kan wijzen op de vele negatieve opvattingen ten aanzien van kinderdagverblijven en op

enkele eerdere onderzoeken waaruit bleek dat kinderen in kinderdagverblijven een achterstand kregen ten opzichte van kinderen die thuis opgevoed werden. Dergelijke onderzoeken zijn niet in Nederland uitgevoerd maar wel in enkele andere landen. Vooral ten aanzien van de taalontwikkeling is vaak gebleken, dat kinderen in kinderdagverblijven een achterstand opliepen ten opzichte van uitsluitend in het gezin opgevoede kinderen (zie ook Sjølund, 1970).
Uitgaande van deze negatieve ervaringen en meningen zou men kunnen zeggen, dat het al mooi zou zijn als onze Proefkrechekinderen geen achterstand zouden oplopen ten opzichte van thuiskontrolekinderen uit hetzelfde milieu, hetgeen dan zou moeten blijken uit overeenkomstige testresultaten.

Iets over de methode van analyse van de resultaten.

De kinderen uit de krechegroepen (KS en LS) en de kontrolegroepen (KS en LS) hadden natuurlijk niet allemaal dezelfde begin-testskores. Integendeel, zij verschilden sterk in hun aanvangsontwikkelingspeil en het was ons niet mogelijk om de 2 groepen, kreche- en kontrole-, in dit opzicht precies gelijk te maken. Gelukkig bestaat er tegenwoordig een analysetechniek waarbij de computer bij de berekening van verschillen in eind-kapaciteiten **korrigeert** voor de verschillen die er bij het begin waren en die dus niet aan de werking van het experimentele programma mogen worden toegeschreven.
Met deze techniek, de kovariantie-analyse-techniek, kunnen de eindtestskores ook op andere punten gezuiverd worden. Bijvoorbeeld: het is bekend (en ook in dit onderzoek bevestigd), dat meisjes tot zo'n jaar of 3 een snellere taalontwikkeling doormaken dan jongens. Als nu in de krechegroepen toevallig meer meisjes zouden zitten dan in de kontrolegroepen, dan zou er een verschil ten gunste van de krechegroepen wel eens door dit sexe-verschil veroorzaakt kunnen zijn, en niet door het verschil kreche - thuis. De analysetechniek zuivert dan ook voor verschillen die samenhangen met sexe. Zo werd bij de analyse nog met een heel stel andere faktoren rekening gehouden, opdat wij toch vooral zuivere resultaten zouden krijgen. In vroegere onderzoeken van anderen kon dit niet gedaan worden omdat men toen nog niet de computers en computerprogramma's van tegenwoordig had.

De belangrijkste resultaten*.

Laten we uitgaan van de testresultaten die de kinderen behaalden toen zij bijna 4 jaar oud waren, dus kort voor het moment dat zij naar de kleuterschool gingen.
Op de Stanford-Binet test (ook wel Terman genoemd) verschilden de twee (thuis-)kontrolegroepen uit de beide milieus (KS en LS) 15 IQ-punten, hetgeen neerkomt op een ontwikkelingsverschil van 7 à 8 maanden. Dat is dus wel een minder groot verschil dan de 1½ jaar die wij in 1968 verkregen met de UTANT-taaltest bij Utrechtse kleuters uit 2 extreme milieugroepen. Op de UTANT-taaltest kwam dit maal het verschil tussen beide kontrolegroepen neer op 10 maanden ontwikkelingstempo, hetgeen dus ook wijst op een minder groot verschil tussen de milieus als in het Utrechtse onderzoek het geval was.
Als we nu deze met het milieu samenhangende ontwikkelingsverschillen bij de kontrolegroepen tot uitgangspunt nemen, hoeveel van dat verschil is dan ingelopen door de krechekinderen uit het KS-milieu?
Wanneer de testresultaten van deze groep gezuiverd zijn van al die mogelijk storende faktoren die hierboven genoemd zijn, dan blijkt de KS-krechegroep aan het einde van de krecheperiode gemiddeld 2 maanden winst geboekt te hebben op de Stanford-Binet-Test voor algemene ontwikkeling en gemiddeld 2,5 maanden op de UTANT-taaltest. Men kan dus zeggen, dat op beide tests ongeveer een kwart van het ontwikkelingsverschil dat tussen de kontrolegroepen (KS en LS) bleek te bestaan werd ingelopen door de KS-kinderen die naar de kreche kwamen.

Twee konklusies.

Vanuit de eerste doelstelling van het projekt lijkt dit te weinig. Wij kunnen op grond van dit resultaat niet besluiten dat instellingen zoals de Proefkreche belangrijk kunnen bijdragen tot het verkleinen van de ontwikkelingsverschillen

---

*Een samenvatting van de analyse van de met tests verkregen resultaten is ook te vinden in Hoofdstuk 8.2.

die men vindt bij kinderen uit verschillende milieus. Dit temeer waar in de testresultaten van tests afgenomen na 1 en na 2 jaar kleuterschoolverblijf van dit toch al niet zo grote verschil niets meer was terug te vinden.
Maar aan de andere kant geven de resultaten geen steun aan de bij sommigen levende overtuiging dat het verblijf in ieder willekeurig kinderdagverblijf slecht is voor de ontwikkeling van de kinderen. De kinderen in de Proefkreche bleven niet achter ten opzichte van de kinderen thuis, ook niet in hun taalontwikkeling.
In Hoofdstuk 8.3. vindt men onder andere een vergelijking van deze resultaten met wat uit enkele overeenkomstige buitenlandse projekten bekend geworden is. Over het algemeen gesproken wijken onze resultaten niet belangrijk af van wat de laatste jaren elders gevonden werd.

Tot zover deze korte samenvatting van het onderzoek naar de effekten van het verblijf in de Proefkreche. Zoals bekend had de Proefkreche nog een ander doel, n.l. bijdragen aan een verhoging van de pedagogische kwaliteit van Nederlandse kindercentra. Of het projekt daarin geslaagd is zal pas na enkele jaren kunnen blijken.

11. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK.

In dit korte hoofdstuk beperken wij ons tot enkele aanbevelingen op het terrein van het wetenschappelijk onderzoek.
In andere publikaties over het projekt Proefkreche deden wij aanbevelingen die betrekking hebben op de praktijk van kindercentra, de rol en positie van de leidsters daarin, de mogelijke manieren van werken met de kinderen, de ouders, etc.

11.1 Analyse van in het projekt Proefkreche verzamelde gegevens die niet tijdig in dit rapport verwerkt konden worden.

De vragenlijsten die met regelmatige tussenpozen aan de ouders van krechekinderen zijn voorgelegd, zijn pas gedeeltelijk in dit rapport verwerkt. Over een groot aantal kinderen is nog meer informatie beschikbaar, al blijft het een feit, dat deze informatie bestaat uit subjektieve meningen van ouders over hun eigen kinderen.
Het lijkt ons belangrijk als nagegaan zou kunnen worden hoe, binnen de krechegroep uit het milieu der minstgeschoolden (KS), de ontwikkeling van testskores samenhangt met wat de ouders (meest moeders) over het gezin, over zichzelf en over hun kinderen opmerken, in een herhaalde serie vraaggesprekken. Gezien het feit van de overheersende invloed van het gezinsmilieu op de ontwikkeling van het kind is het mogelijk dat er samenhang gevonden wordt tussen de ontwikkeling van testskores en bepaalde aspekten van dat gezinsmilieu. Wanneer die verbanden gekonstateerd zouden worden met in principe beïnvloedbare aspekten van het gezinsfunktioneren, zou de weg openliggen naar een onderzoek dat gericht is op het effekt van hulp aan gezinnen om speciaal die aspekten te veranderen.
Ook al kan men skeptisch staan tegenover de mogelijke uitkomsten van zo'n onderzoek, het feit dat het materiaal er ligt en eigenlijk alleen bewerkt hoeft te worden, rechtvaardigt o.i. de betrekkelijk geringe investering aan onderzoeksmiddelen. Dit te meer waar wij in ons evaluerend

Hoofdstuk 8 gezien hebben, dat vrijwel alle 'reviewers' thans van mening zijn dat het geheel van de invloed van het gezinsmilieu zal afhangen of stimulering van jonge kinderen in groepsverband buiten dat gezin blijvend effekt zal hebben.
Het zou dus gaan om het opsporen van clusters van ontwikkeling bevorderende en ontwikkeling vertragende gezinskenmerken die zich voor beïnvloeding lenen. De 'ontwikkeling' wordt geoperationaliseerd in de testskores en het verloop van de testskores van de ca. 70 KS-krechekinderen. De gezinskenmerken worden gehaald uit de met regelmatige tussenpozen gehouden vraaggesprekken tussen maatschappelijk werkster en ouders.

11.2 Onderzoek gericht op instrumentverbetering.

In de voorafgaande hoofdstukken hebben wij herhaaldelijk beklemtoond, dat wij in ons onderzoek gehandicapt waren door een tekort aan goede meetinstrumenten voor alle niet-kognitieve aspekten van de ontwikkeling. Met name op het terrein van de emotionele en sociale ontwikkeling wordt het ontbreken van een meetinstrumentarium schrijnend gevoeld, vooral in een tijd dat aan deze aspekten van de ontwikkeling steeds meer aandacht geschonken gaat worden. Nieuwe onderzoeken à la het projekt Proefkreche zullen alleen maar zin hebben als eerst een dergelijk instrumentarium is ontwikkeld. Alle aandacht en energie van de sociaal-wetenschappelijk onderzoekers op het terrein van het jonge kind zou dan ook daarop gericht moeten worden. Wij weten wel dat instrumentontwikkeling niet het meest aantrekkelijk soort onderzoek is en dit vooral niet in een tijd waarin het aktie-onderzoek steeds meer onderzoekers trekt. Hoe goed dat ook te begrijpen en te waarderen is, toch zal er moeten worden voortgewerkt aan de basis van het klassieke wetenschappelijke onderzoek, waarbij men ernaar streeft om onderzoeksresultaten en onderzoeksinterpretaties te verkrijgen die onafhankelijk zijn van de persoon die de resultaten verzameld of geïnterpreteerd heeft.

Wie deze objektieve richting in de sociale wetenschappen lief is zal mee moeten werken aan de verbetering en uitbreiding van het meetinstrumentarium.
Voor effekt-onderzoeken op het terrein der kindercentra zijn dat o.i. vooral instrumenten ter bepaling van emoionele en sociale ontwikkeling. Het in de Nijmeegse vakgroep Ontwikkelingspsychologie begonnen onderzoek is al een eerste stap in deze richting.
De nieuwe en belangrijke aandacht voor de meting van sociale en emotionele ontwikkeling moet evenwel niet ten koste gaan van de vernieuwing en verbetering van het op ontwikkeling van taal en denken gerichte instrumentarium.
In dit verband willen wij de handelsuitgave van de Proefkreche Woorden Test bevorderen, waarbij in de te publiceren handleiding een deel van de in het projekt Proefkreche verkregen PKW-resultaten verwerkt is.
Evenzo willen wij meewerken aan een heruitgave van de UTANT-handleiding, waarin eveneens de met de UTANT verkregen gegevens uit het projekt Proefkreche verwerkt zijn.

11.3. Verder onderzoek naar de invloed van kindercentra op kind en gezin.

Uit de resultaten van het projekt Proefkreche blijkt, dat er geen aanwijzingen zijn dat het gaan van kinderen naar een instelling als de Proefkreche schadelijk is voor hun ontwikkeling. Integendeel, kinderen blijken in hun ontwikkeling juist **gestimuleerd** te worden, al is dit voor kinderen uit de KS-groep minder dan wij gehoopt hadden te zullen vinden.
Een zeer belangrijke vraag blijft nu of ándere kindercentra, en met name de kinderdagverblijven*, een milieu bieden waarin kinderen even goed tot ontwikkeling kunnen

---

*de kinderdagverblijven in de eerste plaats vanwege hun bizondere positie binnen het geheel van kindercentra; de kinderen komen er meestal voor hele dagen, 5 dagen per week, en van jongsafaan; de invloed die daarvan uitgaat is natuurlijk groter dan die van een peuterspeelzaal waar het kind alleen twee ochtenden in de week naar toe gaat.

komen.
Het lijkt ons, dat een steekproefsgewijs onderzoek op dit punt gewenst is. Een dergelijk onderzoek zal evenwel niet gemakkelijk zijn als men de te onderzoeken kindercentra niets anders bieden kan dan een evaluatie in termen van testskores van kinderen. Gezocht moet dus worden naar een kombinatie van begeleidingshulp en evaluatie, waarbij de hulp in het vooruitzicht gesteld kan worden nadat de gegevens over de kinderen verkregen zijn.

11.4 Onderzoek naar de doorwerking van de ideën en resultaten van het projekt Proefkreche.

Het projekt had twee verschillende doelstellingen:

1) Onderzoeken welke invloed een kindercentrum als de Proefkreche heeft op de ontwikkeling van kinderen, èn
2) bijdragen aan de verhoging van de kwaliteit van het werken in kindercentra in het algemeen.

De eerste doelstelling is met dit rapport afgesloten: wat de realisering van de tweede doelstelling betreft beschikken wij alleen over wat voorlopige en subjektieve indrukken. Dat kan ook niet anders. De bedoelde invloed van het projekt op het werk in andere kindercentra kon eigenlijk pas beginnen met het beschikbaar komen van publikaties die óf pas verschenen zijn óf nog verschijnen moeten.
Wij denken daarbij voornamelijk aan het rapport over het werk van de leidsters, aan de vier boekjes die bij uitgeverij KOSMOS verschenen zijn (de laatste komt in het najaar 1976) en, in kombinatie met deze rapporten en boekjes, aan de serie films van Joris Crebolder.
Het lijkt ons eigenlijk vanzelfsprekend dat over enige tijd - niet eerder dan 1978 - zal worden nagegaan wat er terecht gekomen is van de tweede en zeer belangrijke doelstelling van het projekt. Zo'n onderzoek zal zich moeten beperken tot steeksproefsgewijze interviews (landelijk), tot bronnenonderzoek en tot bepaalde tellingen; het zal geen groot onderzoek hoeven te zijn. Het onderzoek zal

moeten worden verricht door mensen die niet zelf bij het projekt betrokken waren, en aan wie ook in andere opzichten geen vooringenomenheid pro of contra bepaalde onderzoeksuitkomsten kan worden toegeschreven.
Het lijkt ons op de weg liggen van het ministerie, dat in het projekt zoveel geïnvesteerd heeft, om in 1977 een opdracht te verstrekken aan een onafhankelijk instituut om een onderzoek voor te bereiden dat in 1978 zou kunnen plaatsvinden. Misschien dat dit onderzoek zou kunnen worden opgenomen in een groter onderzoek met een ruimere vraagstelling, maar de realisering zou hiervan niet afhankelijk gesteld moeten worden.

11.5. Voortgezet onderzoek gericht op de optimalisering van het dagelijks werk in kindercentra.

Ten aanzien van talloze aspekten van het dagelijks werk in kindercentra heeft men oorspronkelijk verwacht vanuit het projekt Proefkreche een wetenschappelijk verantwoord advies te zullen krijgen. In de door ons voor de praktijk geschreven boekjes worden ook wel veel adviezen gegeven, maar de wetenschappelijke verantwoording ontbreekt.
De afdeling Studie en Voorlichting van de WKN heeft een lijst met vraagstellingen die rechtstreeks uit de praktijk voortkomen. Een groot deel van deze vraagstellingen leent zich voor empirisch onderzoek. Enkele voorbeelden:
In welke situaties, met welke kinderen, leidsters en ouders voldoen goed (d.w.z. geven voldoening en leiden ook tot meetbare indikatoren voor sukses):

- de verschillende vormen van begeleiding van leidsters
- de verschillende vormen van samenwerking tussen leidsters
- de verschillende vormen van ouder-kontakten
- de verschillende dag-programma's

11.6. Onderzoek naar de verschillende opvoedingsstijlen die voorkomen in kindercentra, zowel bij leidsters als bij ouders.

Het is verbazend hoe weinig de pedagogische kaders zijn uitgewerkt van waaruit het opvoedend handelen in kindercentra (en daar niet alleen) zijn konsistentie en zijn kontinuiteit krijgt.
Wij zijn met zijn allen in onze verschillende funkties van ouders, leidsters, begeleiders, beleidsmensen, zeer onwetend op het gebied van opvoedingsstijlen. Wij kennen hun historische, kulturele, sociale en ekonomische oorsprong niet. Wij weten niet waarin zij overeenkomen met, of verschillen van, de opvoedingsstijlen zoals in andere, ons omringende (en ons beïnvloedende) landen. Ja, zelfs over hun klassifikatie-mogelijkheden weten wij niet veel meer dan een ordening op enkele losstaande dimensies, zoals de mate waarin kinderen vrij gelaten worden in hun doen en laten, de mate waarin het gezinsklimaat warmte en affektiviteit uitstraalt, de mate waarin ouders en leidsters onzeker zijn over hun opvoedend handelen. Vruchtbaarder dan onderzoek naar de verbale explicitering van ad hoc te konstrueren pedagogische doelstellingen - dikwijls lijkt door de respondent op het moment van de vraag iets bedacht te worden dat in de sociale situatie van dat ogenblik, inklusief de door de respondent veronderstelde of door de onderzoeker gewekte rol-verwachtingen, het meest passend lijkt te zijn - is een zorgvuldige beschrijving en analyse van het handelen zelf. Deze beschrijving en analyse zou moeten vertrekken vanuit een theoretisch kader. Het is duidelijk dat ook dit theoretisch kader eerst nog ontwikkeld moet worden.

Dergelijke vraagstellingen zijn evenmin als die in de vorige aanbeveling (11.5.) met één onderzoek te verhelderen en te beantwoorden. Hiervoor zijn reeksen van met elkaar samenhangende studies nodig.

Vooral voor hen die moeten adviseren bij opvoedingsproblemen in kindercentra (en gezinnen) lijkt het beginnen met dergelijke studies een absolute voorwaarde voor (toekomstig) verantwoord werken.

DEEL V

B I J L A G E N

I	Nadere gegevens over opleiding en beroep van de ouders als kriterium voor toelating tot het projekt.	294
II	De werving van thuiskontroles.	302
III	Kinderen die de kreche voortijdig verlieten.	307
IV	Thuiskontroles die tóch een speelzaal gingen bezoeken.	311
V	Het evalueren van het kreche-effekt: de stappen in de kovariantie-analyse.	314
VI	Tabellen kovariantie-analyse voor de testskores van KS-kinderen.	320
VII	Wijzigingen in de vragenlijsten en in de manieren van afnemen en skoren.	332
VIII	Een uitgebreide beschrijving van drie kreche-groepen, de KS-groep, de vv-KS-groep en de LS-groep.	341
IX	Samenhang tussen een aantal variabelen uit de vragenlijsten.	378
X	Namen van personen die aan het projekt hebben meegewerkt.	381
XI	Titels van andere publikaties over het projekt Proefkreche.	385

BIJLAGE I

NADERE GEGEVENS OVER OPLEIDING EN BEROEP VAN DE OUDERS ALS KRITERIUM VOOR TOELATING TOT HET PROJEKT

Zoals bekend was het projekt in de eerste plaats bedoeld voor kinderen van ouders met minimale schoolopleiding. Naast deze groep wilden wij een aantal kinderen van ouders met lange schoolopleiding in het projekt opnemen. Gekozen was voor drie kwart kinderen uit de eerste, tegen een kwart kinderen uit de laatste groep. Hierdoor raakten in het projekt de termen '75%-kinderen' en '25%-kinderen' in zwang. In de voortgangsrapporten zijn ook steeds deze aanduidingen gebruikt.
Voor dit eindrapport hebben wij evenwel gekozen voor een andere aanduiding, n.l. KS-groep voor kinderen van ouders met een Korte Scholing en LS-groep voor kinderen van ouders met een Lange Scholing.
Dit geldt zowel voor de krechekinderen als voor de kontrolekinderen.
Hoe werden deze groepen nader gedefinieerd?

Scholingskriteria.

Aanvankelijk zijn wij uitgegaan van onderstaande indeling in scholingsnivo's die door Rupp werd opgesteld en die o.a. gebruikt werd bij de normering van de UTANT en het Utrechtse Compensatieprogramma (Rupp, 1969, p.13).

Niveau I: Personen met alleen lager onderwijs of vglo-opleiding. Deze groep bevat ook degenen die een voortgezette opleiding niet voltooiden.

Niveau II: Personen met een diploma LTS of een ander lager vakdiploma op basis van l.o.

Niveau III: Personen met een diploma van een lagere of middelbare vakopleiding op basis van een (M)ULO of 3 jaar vhmo. Tot deze groep worden ook personen gerekend met alleen een diploma (M)ULO of 3 jaar vhmo.

Niveau IV: Personen met een volledig vhmo, al dan niet met een middelbaar vakdiploma.

Niveau V: Personen met een semi hoger vakdiploma, op basis van welke vooropleiding dan ook, en met een kandidaatsexamen.

Niveau VI: Personen die een universitaire studie hebben voltooid.

Er waren twee totaal verschillende redenen waarom wij tot een nadere definiëring van de selektiekriteria voor de KS-groep moesten komen. Ten eerste was de toevoeging in Groep I van de indeling van Rupp: 'Niet voltooide voortgezette opleidingen' te weinig specifiek. Maakte b.v. een niet afgemaakte studie voor een middenstandsdiploma dat iemand nog tot de minstgeschoolden gerekend kon worden? Ten tweede bleek, dat er zich te weinig ouders aanmeldden die alleen het absolute minimum aan scholing hadden.
Beide redenen leidde tot een herformering van de opleidingskriteria.

A - schoolopleiding van KS-ouders mocht toen bestaan uit:
BLO
LO
LO + huishoud/nijverheidsonderwijs, al dan niet met diploma
LO + VGLO
LO + niet afgemaakte LTS-opleiding
LO + afgemaakte LTS-opleiding in de richtingen metaal, metselen, timmeren, schilder, loodgieter, stukadoor en banketbakker.
LO + maximaal 2 jaar ULO, mits van deze opleiding in het beroep geen gebruik wordt gemaakt (b.v. een fabrieksarbeider met 1 jaar ULO valt wél binnen de kriteria)

B - schoolopleiding van KS-ouders mocht niet bestaan uit:
LO + afgemaakte LTS-opleiding in de richtingen autotechniek, elektrotechniek, fijnmetaal en edelsmid; deze opleidingen duren een jaar langer dan de onder A genoemde opleidingen en hebben meer algemeen vormende en theoretische komponenten.
LO + avondopleidingen hoger dan onder A genoemd
LO + bedrijfsopleidingen, hoger dan onder A genoemd
LO + enkele jaren ULO, indien in het beroep wél gebruik gemaakt wordt van deze opleiding.
LO + andere opleidingen, hoger dan onder A genoemd, ook als die niet werden afgemaakt; 'hoger' betekent in dit verband: meer theoretische kennis en algemene vorming.

Wanneer men deze nadere specifikatie vergelijkt met de indeling van Rupp, blijkt dat er kinderen van ouders uit nivo I en van ouders uit nivo II werden toegelaten, maar dat van nivo II ook een aantal ouders moest worden afgewezen, omdat naar ons inzicht aan de opleiding teveel algemene ontwikkeling en theoretische aspekten zaten.

Soms werd een kind van ouders die formeel goed leken te passen in de opleidingskriteria uiteindelijk toch niet geaksepteerd als kreche- of kontrolekind, omdat bij navraag bleek, dat er kursussen gedaan waren die naar ons inzicht 'te hoog' lagen. Hieronder rekenden wij ook sommige avondschoolkursussen, sommige bedrijfskursussen, kursussen middenstandsdiploma, etc. Over de problemen bij dit niet aksepteren hieronder iets meer.
Voor de LS-ouders was het kriterium betrekkelijk eenvoudig: één van beide ouders minimaal een diploma van een middelbare school. In sommige gevallen werd een uitzondering gemaakt voor kunstenaars, n.l. als uit de achtergrondinformatie bleek, dat de ouders op een vergelijkbaar nivo funktioneerden. Mensen met diploma van een Kweekschool (Pedagogische Akademie) werden ook tot de LS-groep gerekend.

Beroepskriteria

Naast het opleidingskriterium werd kort na de aanvang van het projekt een beroepskriterium ingevoerd. Uit bovenstaande indeling blijkt al dat naar een kombinatie van informatie gezocht werd.
De beroepskriteria werden niet in de eerste plaats ingevoerd om te kunnen selekteren wie wel en wie niet tot de krechegroep kon worden toegelaten, maar om een nauwkeuriger matching toe te kunnen passen tussen krechekinderen en thuiskontroles.
Aanvankelijk (tot najaar 1971) werden de beroepen gekodeerd volgens de beroepenklassifikatie van het Rijksarbeidsbureau van 1952, welke 7 klassen omvatte. De beroepen zijn daarin ingedeeld naar ingewikkeldheid van de arbeid, benodigde inwerktijd, benodigde praktische ervaring en theoretische achtergrond. Wij ondervonden de volgende bezwaren in het werken met deze klapper:

a) Hoewel het aantal opgenomen beroepen zeer groot is, stonden lang niet alle bij ons voorkomende beroepen er in; m.n. niet de 'moderne' beroepen. Het was een oude lijst, veel wél genoemde breoepen waren inmiddels verdwenen.
b) Bij het toekennen van 'cijfers' werd niet of nauwelijks rekening gehouden met het al of niet leiding geven, het al of niet in loondienst zijn, het hebben van een groot of klein eigen bedrijf: een schilder bleef een schilder.
c) De klassifikatie differentieerde aan de 'benedenkant' van de schaal meer dan aan de 'bovenkant'. Misschien hing dit samen met het verschuiven van het beroepenskala; vroeger waren er meer lagere

beroepen dan nu. Zo kregen veel van onze KS-ouders een 5 (schilder, monteur) en de LS-ouders een 6 (leraar Pedagogische Akademie) of 7 (jurist). De laagste drie klassen kwamen zeer zelden voor.

Inmiddels waren wij door een lid van de begeleidingskommissie gewezen op de Beroepenklapper van het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen, die in juni 1971 voor intern gebruik gereed gekomen was. In deze klapper zijn zes, inhoudelijk verschillende klassifikaties opgenomen.

1. arbeiderssektor;
2. nivo van voor het beroep vereiste opleiding;
3. voor het beroep vereist nivo van verstandelijke aanleg;
4. bij de uitoefening van het beroep vereiste lichamelijke inspanning;
5. voor de uitoefening van het beroep vereiste 'geestelijke' eigenschappen (anders bedoeld dan onder 3), aangeduid als 'struktuuraspekten';
6. beroepsnivo: 'sociale laag' waartoe de beoefenaar van het beroep kan worden gerekend.

Van al deze klassifikaties was de laatste, beroepsnivo, het meest relevant voor ons doel. De zes nivo's worden gevormd door kombinaties van onderstaande kriteria.

a. de aard van het werk; overwegend 'hoofdarbeid' of 'handarbeid';
b. het nivo van de voor het beroep vereiste opleiding;
c. wordt het beroep uitgeoefend in loondienst of als zelfstandige;
d. indien in loondienst: al dan niet bedrijfshoofd;
e. indien in loondienst: al dan niet leidinggevend;
f. indien zelfstandig: de 'grootte' van het bedrijf.

De 6 beroepsnivo's kunnen worden omschreven als:

1. ongeschoolde arbeid
2. geschoolde arbeid
3. lagere employees
4. kleine zelfstandigen
5. middelbare employees
6. hogere beroepen

Als nadelen tegen het gebruik van deze klapper werden door ons gezien:

- minder beroepen dan in de lijst van het Rijksarbeidsbureau;
- we moesten meer details over de werksituatie te weten zien te komen en veel van de ondervraagde moeders zouden problemen hebben met het gedetailleerd beschrijven van de werksituatie van de vaders.

Als voordelen werden daarentegen gezien:

- de gehanteerde kriteria waren zeer inzichtelijk; er kon beter 'gegokt' worden;
- het was een zeer recente lijst; ook de modernere beroepen stonden erin;
- het hanteren van kriteria met betrekking tot loondienst, zelfstandigheid, leidinggevendheid etc. leek ons belangrijk;
- de verdeling over de 6 'sociale lagen' leek voor ons doel zinniger dan de verdeling over de 7 klassen van het Rijksarbeidsbureau;
- de resulterende kode was nauwkeuriger.

Derhalve werd herfst 1971 besloten over te stappen op een kodering volgens de Nijmeegse beroepenklapper. Alle tot dan toe in het projekt opgenomen ouders werden volgens de nieuwe beroepsnormen 'geherkodeerd'. De beroepen van de ouders moesten nu vallen in de categorieën 1, 2 of 3 van de Nijmeegse Beroepenklapper. Een uitzondering werd gemaakt voor die beroepen, die een kode 4 kregen (kleine zelfstandige), doch waarvoor de uitoefenaar geen middenstands- of vakdiploma heeft. De mogelijkheid bestaat namelijk om zonder diploma ingeschreven te worden bij de Kamer van Koophandel en een eigen bedrijf te hebben (b.v. een glazenwasser, een marktkoopman). Voor de toelating van LS-ouders werden geen beroepskriteria gehanteerd, doch uitsluitend opleidingskriteria.

Opleidings- en beroepsgegevens van KS-ouders van de eerste 56 KS-krechekinderen.

Om enig inzicht te geven in het soort ouders dat op deze wijze geselekteerd werd, geven wij hier een overzicht dat begin 1972 (op verzoek van de begeleidingskommissie) werd samengesteld van de ouders van alle tot dan toe opgenomen KS-krechekinderen.

TABEL I-1: Opleidings- en beroepsgegevens van 36 KS-ouders van de eerste 56 krechekinderen (Opleiding volgens Rupp, 1969; Beroep volgens Beroepenklapper ITS, 1971).

Kreche kind nr	kode opl. vader	omschrijving beroep	kode beroep vader	kode opl. moeder	omschrijving beroep	kode beroep moeder
1	2	3	4	5	6	7
3	1	metaalbewerker in zagerij	2	1	-	-
6	1	broodbezorger	1	11	-	-
7	1	elektricien	2	1	-	-
8	1	marktkoopman (en fietsenstalling-houder)	3	1	-	-
11	1	huisschilder	2	1	-	-
15	1	radiomonteur	2	1	-	-
16	-	-	-	1	kamermeisje	1
17	1	fabrieksarbeider suikerfabriek	1	1	-	-
18	1	huisschilder	2	1	-	-
20	2	compressor-monteur	2	1	-	-
21	1	perser	1	1	-	-
25	1	lasser	2	1	huish. hulp in ziekenhuis	1
27	2	verwarmingsmonteur	2	1	thuiswerk typen	2
28	2	loodgieter	2	1	ouvreuse	2
29	1	loodgieter bij kl. bedrijf	2	1	-	-
30	1	loodgieter bij kl. bedrijf	2	1	-	-
31	1	eigen bedrijfje glazenwasser/schoonmaker	4	1	-	-
33	2	drukker	2	1	-	-
34	2	drukker	2	1	-	-
36	-	-	-	1	-	-
37	1	aank. magazijnchef over 5 man	2	2	-	-
38	-	-	-	1	kamermeisje/ serveerster	1
39	1	fabrieksarbeider (nu werkeloos)	1	1	kettingformulier-vouwster i.drukkerij	1
40	2	schilder (in invalidit.-uitkering)	2	2	-	-
41	1	concierge	3	1	-	-
42	1	carosseriebouwer	2	1	-	-
43	1	huisschilder	2	1	-	-
45	2	chauffeur (eigen bedrijf)	4	1	-	-
46	1	ongeschoold arbeider	2	2	-	-
47	2	barkeeper	3	2	-	-
49	1	metselaar	2	2	hulp 1/d huish.	1
50	1	spuiter	2	1	-	-
52	-	-	-	1	sorteerster PTT	1
54	1	siersmid van kachels	2	1	-	-
55	1	verwarmingsmonteur	2	1	-	-
56	1	koperslager	2	2	-	-

TABEL I-2: Samenvatting van de gegevens uit Tabel 1.

	opleiding vader	beroep vader	opleiding moeder	beroep moeder
nivo 1	23	4	30	7
2	9	23	2	3
3		3		
4		2		

De twee personen waaraan in Tabel I-1 een 4 is toegekend zijn een glazenwasser en een chauffeur die bij de Kamer van Koophandel ingeschreven staan en derhalve als kleine zelfstandigen gekodeerd worden. Hun opleidingsnivo's zijn resp. 1 en 2, wat o.i. niet genoeg afwijkt van de rest van de populatie om ze niet als experimentele ouders te aksepteren.
De drie personen aan wie een kode 3 is toegekend, zijn een concierge, een barkeeper en een marktkoopman, met opleidingsnivo's van resp. 1, 2 en 1.

Problemen bij de toepassing van deze selektiekriteria.

Voor de KS-groepen (zowel kreche- als kontrole-) zochten we dus naar ouders die in de opleidings- én de beroepenklassifikatie niet hoger dan 2 skoorden. Bij een tussentijdse analyse (in 1972) zijn uit het kontrolebstand alle thuiskontrolekinderen met een vader met beroepskode 3 en hoger verwijderd.
Met beroep van de moeder waren we wat minder streng, vaak wisten we het vorige beroep van de moeder ook niet, omdat daar in de eerste jaren nooit naar werd gevraagd. Bovendien leken beroepen van de moeders ons vaak een geforceerd hoge skore te krijgen.
Vaak was het uiterst moeilijk om uit te maken hoe een bepaald beroep precies heette, wat het inhield en dus hoe het gekodeerd moest worden. Vaak wisten de echtgenotes niet precies wat hun man deed, en soms moest meerdere keren nagevraagd worden.

Als er een beroep werd uitgeoefend met veel personeel onder de betreffende persoon of veel beslissingsbevoegdheden, veel verantwoordelijkheid of moeilijk administratief werk, werd het kind van die ouder niet toegelaten als kreche- of kontrolekind. Te hoog waren b.v. steno-typiste, advertentie-acquisiteur, assistent-boekhouder, magazijnchef. In twijfelgevallen werd toch meer gekeken naar opleiding dan naar beroep. We hebben altijd een zekere schroom gekend t.o.v. het vragen naar opleiding en beroep. Het heeft dan ook lang geduurd voor we dat schriftelijk dorsten te doen - eerst in het vervolgonderzoek op de kleuterschool, later ook bij het zoeken van thuiskontroles. Ook heeft het lang geduurd voor we het telefonies durfden vragen. De meeste mensen bleken echter - na de uitleg dat we op zoveel mogelijk kenmerken vergelijkbare kinderen bij elkaar wilden zoeken - best bereid over opleiding en beroep te praten. Een enkeling vond het vervelend: "wat doet dat er nou toe, dat is toch niet belangrijk, wat doen jullie er dan mee".

Het was natuurlijk nooit prettig als een kind niet tot de kreche kon worden toegelaten omdat óf vader óf moeder nét iets te veel opleiding had genoten of een te hoog beroep uitoefende. Dit was vooral pijnlijk als er open plaatsen waren in de kreche en als de ouders kennelijk zeer dringende redenen hadden om een plaats voor hun kind te zoeken. Het is een aantal malen voorgekomen, dat ouders een bepaald diploma of een bepaalde opleiding probeerden te verzwijgen om toch maar vooral toegelaten te worden. Hiervoor werd veel takt gevraagd van diegeen, die het eerste telefoontje kreeg of de mensen het eerst te woord stond - meestal was dit Trees Avis - en dikwijls probeerden wij de mensen die wij niet mochten aannemen te verwijzen naar andere kindercentra.

BIJLAGE II

DE WERVING VAN THUISKONTROLES

Toen de eerste krechekinderen op de Proefkreche kwamen, gingen we onmiddellijk van start met het zoeken naar geschikte thuiskontroles. Hiervóór (Bijlage I) is beschreven wat we in de verschillende fasen van het projekt onder 'geschikt' verstonden. Op verschillende manieren hebben we in de loop van het projekt getracht om aan deze thuiskontroles te komen:

1) via ouders van krechekinderen en via krechemedewerkers;
2) met behulp van zuigelingenburo's en huisartsen.

II.1. Werving via de krecheouders en krechemedewerkers.

In het begin van het projekt waren het vooral de ouders van de krechekinderen die aan de werving van een groot aantal TK's een aktieve bijdrage hebben geleverd (vooral een aantal LS-krecheouders). Aan deze krecheouders werd n.l. gevraagd of ze vrienden of kennissen hadden met kinderen tussen 1-4 jaar die niet naar een kreche of peuterzaal gingen. Aan deze medeouders werden dan door ons aanmeldingsformulieren meegegeven, die zij op hun beurt stuurden aan bevriende ouders met kinderen. Op deze aanmeldingsformulieren werd gevraagd of men wilde meewerken aan ons onderzoek en zo ja, of men dan de ingevulde aanmeldingsbrief aan ons terug wilde sturen. Op dit formulier moesten enkele gegevens worden ingevuld, zoals naam en adres van de ouders, naam en geboortedatum van het kind en eventuele broertjes en zusjes in de leeftijd van 1-4 jaar, en van wie ze deze brief gekregen hadden.
Ook de krechemedewerkers zelf hebben zich (vooral in de beginjaren) ingezet voor de werving van kontrolekinderen.

Op deze manier, dus via krecheouders en -medewerkers, kwam bijna een vijfde (n = 95) van alle aanmeldingsformulieren (n = 549) binnen. Ongeveer de helft hiervan betrof aangemelde kinderen uit het LS-milieu, ongeveer een kwart betrof kinderen uit het tussenmilieu en slechts één kwart betrof kinderen uit het KS-milieu.

Dit zou ons een aanzienlijke hoeveelheid tijd en werk schelen, omdat we nu al veel sneller op basis van gegevens op het aanmeldingsformulier konden beslissen of een kind al dan niet in principe geschikt was als thuiskontrole. De reden waarom we toen pas deze gegevens over opleiding en beroep op de aanmeldingsformulieren gingen vragen, is hierboven uiteengezet.
Naast deze inhoudsuitbreiding van het aanmeldingsformulier probeerden we ook andere bronnen (dan alleen krecheouders) te vinden via welke we aan thuiskontroles konden komen

II.2. Huisartsen en CB's.

D.m.v. een brief, waarin we wat vertelden over het onderzoek, vroegen we om medewerking aan enkele huisartsen in wijken waarin veel KS-ouders woonden. Ook kregen we van G.G. en G.D. alle medewerking om via de consultatieburo's voor zuigelingen- en kleuterzorg (in het vervolg kortweg CB's genoemd) aan thuiskontroles te komen. Daartoe bezochten we in eerste instantie 7 CB's en we vroegen de artsen en verpleegsters om hun medewerking, die zij in alle gevallen onmiddellijk toezegden.
Aan deze CB's, te weten:

CB in de 1e Helmerstraat	(=CB1)
CB in de H. de Keyserstraat	(=CB2)
CB op de Groenburgwal	(=CB3)
CB in de v. Oldenbarneveldstraat	(=CB4)
CB aan de Polderweg	(=CB5)
CB in de Willemstraat	(=CB6)
CB in de Balistraat	(=CB7)

werd nu gevraagd om aan 'vermoedelijke' LS- en KS-ouders van kinderen tussen de 1 en 4 jaar (later werden deze leeftijdsgrenzen scherper getrokken) aanmeldingsformulieren uit te delen. Meestal vertelde de arts of zuster van het CB iets over het onderzoek, later werden de ouders ook op het onderzoek attent gemaakt door affiches in de wachtkaners.

Later, in 1973, toen de CB's die ons aan de meeste TK's hadden geholpen, min of meer uitgeput waren (wat betreft geschikte kinderen) werd nog met andere CB's kontakt opgenomen om ons aan nog meer geschikte TK's te helpen. Het grootste gedeelte van de aanmeldingsformulieren (78%) kregen we in de loop der jaren binnen via de CB's. In Tabel II.3. geven we een overzichtje

van de aantallen ontvangen formulieren en het aantal kinderen dat uiteindelijk geschikt bleek, tesamen met de verschillende 'bronnen' (welke ouders, CB's, kennissen) waar ze vandaan kwamen.

TABEL II-3: Aantallen brieven en de 'bronnen' waar ze vandaan kwamen.

Bronnen	Totaal aantal aangemelde kinderen	Aantal kinderen dat voor TC geschikt was (= TC bestand).
CB 1	85	17
CB 2	68	28
CB 3	7	1
CB 4	17	3
CB 5	47	17
CB 6	97	37
CB 7	18	8
TC ouders	49	8
Krecheouders + krechemedew.	95	15
CB 11	39	5
CB 12	2	-
Soc. Inst.	6	-
Onbekend	19	2
Totaal	549	141

Bron 11 en 12 zijn CB's die later nog werden bezocht, n.l. CB II op de Amstelveenseweg en CB 12 op de Burg. v.d. Vlughtlaan. Soc. Inst. betekent de peuterspeelzaal van het Sociologisch Instituut, waar we enkele LS kinderen van kregen.

Zoals we uit Tabel II-3 zien, kwamen de meeste (n = 97) aanmeldingsformulieren binnen via bron no.6 (CB in de Willemstraat). Ook bleken bij deze aanmeldingen het grootste aantal geschikte TK's te zitten (n = 37). Naast het CB in de Willemstraat kregen

we ook veel aanmeldingen via bron 10 (krecheouders en krechemedewerkers). Echter, hiervan bleek maar 16% geschikt te zijn. Verder hebben we nog veel aanmeldingen binnen gekregen via CB 1e Helmerstraat en Hendrik de Keyserstraat, welke ons ook veel uiteindelijk geschikte TK's leverden (n = 17 en n = 28).

II.3. De behandeling van de aanmeldingen.

Na ontvangst op de kreche, werden de aanmeldingsformulieren genummerd naar volgorde van binnenkomst. Op grond van de ingevulde gegevens werd gekeken of het kind eventueel geschikt zou zijn als TK. Als een kind niet geschikt was als TK werd een bedankbriefje aan de ouders gestuurd. Leek een kind in eerste instantie geschikt, dan werd een bezoek gebracht aan het gezin waarbij een aantal vragen werden gesteld. Deze vragen betroffen aanvankelijk zowel beroeps- en opleidingsgegevens als enkele andere gezinsaspekten, die verderop behandeld zullen worden. Later, toen beroep en opleiding door de ouders zelf reeds op het aanmeldingsformulier ingevuld werden, werden alleen die ouders bezocht, uit wier formulier bleek, dat hun kind mogelijkerwijs geschikt was als TK. In totaal werden er 356 gesprekken gehouden met 549 ouders die een aanmeldingsformulier stuurden. De vragen die bij dat gesprek gesteld werden zijn in de loop van het projekt nauwelijks veranderd. Vooral met betrekking tot opleiding en beroep moest vaak worden doorgevraagd om de noodzakelijke informatie te krijgen. Verder waren vragen toegevoegd over de z.g. 'pedagogische stimulatie' die het kind leek te krijgen, aangezien dit in het begin nog een kriterium was waarop de thuiskinderen gematcht werden met de krechekinderen.
Over de manier waarop deze vragen geskoord werden en hoe een z.g. stimulatiekode (H = hoge ped. stim., N = normale ped. stim. en L = lage ped. stim.) werd berekend, zie 4.3.1.
Ook nadat nivo van pedagogische stimulering als matchingskriterium was vervallen, werden deze vragen nog gesteld, zodat we daaromtrent toch enige gegevens kunnen vermelden.
Andere vragen gingen over de speelruimte, die het kind binnenshuis had, en over de mate waarin het kind buitenshuis kwam. Ook werd gevraagd of de ouders van plan waren het kind naar een kindercentrum te brengen, of dat het kind al ooit eens een kindercentrum had bezocht. Dit was belangrijk om te weten, omdat

we immers een zo zuiver mogelijke kontrolegroep wilden hebben, waarvan de kinderen in principe niet naar een kindercentrum gingen.

Over de verschillende antwoorden die ouders op deze vraag gaven en de hoeveelheid kinderen, die later toch naar een speelzaal gingen, zijn de gegevens en aantallen bekend. In het begin van de projektperiode gebruikten we de telefoon (die toen trouwens veel minder wijd verbreid was dan later) alleen voor het maken van afspraken voor het bezoek. Later vroegen we meteen via de telefoon een deel van de benodigde gegevens - de meeste mensen bleken geen bezwaar te hebben om hun opleiding en beroep te vertellen als hen gezegd werd waarom dat nodig was. Deze methode bespaarde ons veel fietstochten.
In enkele gevallen was het mogelijk om aan de hand van de invulling van de aanmeldingsbrief en/of een telefoongesprek vast te stellen dat het betreffende kind een 'goed' kontrolekind was. Dan werden de tests voor het betreffende kind gepland en werden de vragen gesteld tijdens het bezoek waarop de eerste test werd afgenomen (dit in tegenstelling tot de vroegere periode, toen de vragen vóór de eerste test werden gesteld). En ook dan kon het nog een enkele keer gebeuren, dat uit gegevens die we tijdens het eerste testbezoek verkregen, bleek dat een kind niet als thuiskontrole geschikt was. Bijvoorbeeld: de opleiding en/of beroepsnivo's bleken te zeer af te wijken van wat er ingevuld was op het formulier, of het kind ging tòch naar een speelzaal.

Tenslotte hieronder een overzichtje van het tijdstip waarop de gesprekken werden gehouden:

60% vóór de 1e test;
22% tijdens het 1e testbezoek;
18% in 2 gedeelten: de 'stimulatievragen' werden n.l. pas ingevuld als een kind ouder was dan 2 jaar

BIJLAGE III

KINDEREN DIE DE KRECHE VÓÓRTIJDIG VERLIETEN

In deze Bijlage worden nog twee subgroepjes krechekinderen besproken. Deze twee subgroepjes kunnen we samen met het subgroepje 'Tussenkinderen' beschouwen als 'bijzondere groepen'. Deze groepen zijn n.l. bij de verwerking van testgegevens niet bij de krechegroep gevoegd, aangezien zij om verschillende redenen niet (meer) aan de kriteria die we stelden voor krechekinderen, voldeden.
Eerst de groep kinderen die vóór hun vierde verjaardag de Proefkreche hebben verlaten, maar wel minstens eenmaal getest zijn. (De z.g. VV-kinderen: voortijdig vertrokken kinderen). We bespreken achtereenvolgens de redenen waarom ze van de kreche gingen en waarom wij hebben besloten ze toch te blijven testen. Daarna bespreken we de groep krechekinderen van wie we geen testgegevens hebben verzameld*.

1. De VV-kinderen (geheel of gedeeltelijk getest).

Het betreft hier 24 kinderen die voortijdig (dat is vóór hun 4e verjaardag) zijn vertrokken van de Proefkreche (en geheel of gedeeltelijk getest zijn).
- 21 kinderen uit het KS-milieu
- 3 kinderen uit het LS-milieu.

*We verwijzen in dit verband ook naar Hoofdstuk waarin eveneens de 'redenen van vertrek' van 4 VV's worden besproken. Het betreft daar echter 30 VV-kinderen uit het KS-milieu, waarbij geen onderscheid is gemaakt tussen VV-kinderen die al of niet (gedeeltelijk) zijn getest. Dit onderscheid is in deze Bijlage wèl gemaakt.

Wat waren de verschillende redenen van hun voortijdig vertrek?

'ongenoegen over het krechebezoek van het kind':

dit hield b.v. in: het kind vond het volgens moeder helemaal niet leuk op de kreche (kind is bang voor ander kind, kind heeft 's-nachts nachtmerries) of vader was ertegen dat het kind op een kreche zat, of moeder vond dat ze geen kontakt meer had met het kind sinds het op de kreche zat.
Om deze reden vertrokken 7 kinderen voortijdig.

'verhuizing':

het gezin ging verhuizen buiten de stad, of te ver weg in Amsterdam om het kind nog naar de kreche te brengen.
Dit kwam 6x voor.

'haal- en brengproblemen':

het gezin woonde te ver weg, zodat het na verloop van tijd moeilijkheden bleek te geven om het kind regelmatig te brengen en te halen.
Om deze reden vertrokken 3 kinderen van de kreche.

'desinteresse in het krechebezoek van het kind':

b.v. kind verzuimde veel, moeder kwam testafspreken niet na.
Dit kwam 3x voor.

'huiselijke omstandigheden':

het gezin kreeg er een baby bij, waardoor het te moeilijk werd om het kind nog te brengen.
Dit kwam 1x voor.

'verzuim':

1 kind vertrok voortijdig omdat het gezin een buitenhuis had waar het een groot deel van het jaar doorbracht.

'onbekend':

1 kind vertrok voortijdig om redenen die niet meer zijn na te gaan.

Het beleid ten aanzien van voortijdig vertrokken krechekinderen.

In 1972 werd besloten om in principe alle voortijdig vertrokken krechekinderen te blijven volgen met tests. Dit was niet altijd mogelijk, b.v. wanneer het gezin buiten de stad was verhuisd, of wanneer moeder niet mee wilde werken. Ook werden de krechekinderen die maar zo kort op de kreche hebben doorgebracht dat ze al vóór hun 1e test van de kreche vertrokken, meestal niet meer getest.

Op grond van de volgende argumenten werd besloten de VV-kinderen in principe te blijven volgen:

a) De VV-groep kan men beschouwen als een goede extra thuis-kontrolegroep. In tegenstelling tot de ouders van de thuiskontroles die hun kind nooit naar een kreche of een speelzaal brengen, hebben de ouders van VV-kinderen die stap ooit wel gedaan en zullen dus, qua attitude weinig verschillen van de kreche-ouders.
b) Het is interessant om na te gaan hoe kinderen zich ontwikkelen die uit de kreche vertrokken zijn omdat b.v. volgens de ouders de kreche voor hen niet voldeed, of omdat er tijdens hun verblijf in de kreche veel individuele aandacht aan hen is besteed.

2. De krechekinderen over wie geen testgegevens bekend zijn.

Het gaat hier om totaal 16 kinderen, 13 uit het KS-milieu en 3 uit het LS-milieu. Van deze 16 kinderen kunnen 14 kinderen beschouwd worden als VV-kinderen, dat wil zeggen zij zijn voortijdig (voor hun 4e verjaardag) van de kreche vertrokken. 2 Kinderen zijn geen 'echte' VV-kinderen, omdat ze wel tot hun 4e jaar op de kreche zijn gebleven, maar waren al ouder dan 3½ bij aankomst op de kreche en zijn daarom nooit getest.

Waarom zijn deze kinderen vertrokken van de kreche?

'verhuizing'

dit kwam 5x voor.

'desinteresse in het krechebezoek van het kind':

moeder kwam testafspraken niet na; kind verzuimde veel. Dit kwam 3x voor.

'kleuterschool':

2 kinderen waren ouder dan 3½ jaar bij aankomst op de kreche, en hebben deze dus binnen een ½ jaar weer verlaten omdat ze naar de kleuterschool gingen. Er zijn in dat halve jaar geen tests afgenomen van deze kinderen.

'ziekte':

1 kind heeft de kreche, na een kort verblijf, wegens veelvuldig ziek-zijn verlaten.

'onbekend':

van 5 kinderen uit deze groep is niet meer te achterhalen waarom zij na een korte tijd de kreche hebben verlaten.

De verblijfsduur van deze kinderen op de kreche is erg kort geweest, variërend van 1 dag tot 6 maanden.
De voornaamste reden waarom deze kinderen nooit zijn getest, is dat ze zo kort op de kreche zijn geweest. De eerste test werd namelijk pas afgenomen wanneer het kind 2 maanden op de kreche was. De eerste 2 maanden werden beschouwd als 'gewenningsperiode' voor het kind.

Van bovengenoemde groep kinderen die wel langer dan 2 maanden op de kreche zijn geweest, is er een gedeelte nooit getest omdat ze zo infrekwent aanwezig waren dat een testafspraak niet gemaakt kon worden. Een ander gedeelte is nooit getest omdat ze binnen een half jaar na aankomst al naar de kleuterschool zouden gaan.

BIJLAGE IV

THUISKONTROLES DIE TÓCH EEN SPEELZAAL GINGEN BEZOEKEN

Eén van de kriteria die we stelden om een zo zuiver mogelijke kontrolegroep te krijgen was, dat het aangemelde kind geen speelzaal bezocht. In de aanmeldingsgesprekken werd hiernaar ook altijd gevraagd. Op de vraag die hierop betrekking had, waren twee antwoorden mogelijk:

a) in totaal niet langer dan 2 maanden geweest en niet van plan in toekomst naar speelzaal te gaan;

b) in totaal 3 tot 5 maanden op speelzaal geweest.

In sommige gevallen gaven de moeders een antwoord in de trant van 'misschien wel, later als het kind wat ouder is.....', of 'zeker wel van plan om.....'. Gaf moeder zo'n toelichting, dan werd in de meeste gevallen dit antwoord erbij geschreven door de interviewer. Zo konden we vooraf voorkomen, dat kinderen die tóch zeker binnen korte tijd naar een speelzaal zouden gaan als TK in het onderzoek mee zouden doen. Maar geheél voorkomen dat er toch TK's in de loop der tijd naar een speelzaal gingen ondanks dat moeder had geantwoord 'zeker niet van plan om kind naar speelzaal te brengen', was natuurlijk onmogelijk. Zeker in de laatste jaren van het projekt was het niet reëel nog te blijven hopen dat alle moeders hun kind tot het 4e jaar thuis zouden houden.

Deze trend is ook in overeenstemming met de gegevens van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam. Dit Bureau publiceerde in 1972 de uitslag van een schriftelijke enquête onder alle tot op dat moment bekende Amsterdamse kinderdagverblijven. Deze enquête werd gehouden naar aanleiding van een konstatering dat de belangstelling voor kinderdagverblijven nà 1967 sterk was toegenomen. Eén van de gegevens van deze enquête was, dat van alle in spril 1972 bekende kinderdagverblijven 60% was opgericht nà 1967. Deze toename in belangstelling voor kinderdagverblijven manifesteerde zich voor ons in 1971. In 1971 reeds bleek het vooral w.b. de LS-groep erg moeilijk te zijn nog TK's te vinden die niet naar een speelzaal gingen.

We besloten dan ook in 1971 een thuiskontrole niet zonder meer te laten afvallen als deze in de loop van de testperiode toch naar een speelzaal ging (wat we in het begin van het projekt wèl deden). Een TK bleef in het bestand, wanneer het pas nà de 2e test naar een speelzaal ging. We noemden dit kind dan in het vervolg STK (=Speelzaal ThuisKontrole). Een TK werd echter pas tot STK omgedoopt, als hij voor zijn 4e jaar langer dan 3 maanden een speelzaal had bezocht; kortere perioden achtten wij verwaarloosbaar.
In het STK-bestand maakten we geen onderscheid tussen kinderen die naar een 'halve-dags' of naar een 'hele-dags' kindercentrum gingen. Wèl werden kinderen, die naar een 'hele-dags'-kindercentrum gingen, minder vaak als kontrolekind gehandhaafd, ook al omdat ze dan gewoon niet thuis waren om getest te worden.
De voorwaarden, die we stelden om als STK in het bestand te blijven, golden alleen voor de KS kinderen die een speelzaal gingen bezoeken. De LS kinderen hielden we zoveel mogelijk in het bestand, ook als ze al vóór de 2e test naar een speelzaal gingen. Hiertoe besloten we omdat we erg moeilijk aan TK's uit het LS-milieu konden komen (vooral later in het projekt) als we als eis stelden, dat ze geen speelzaal mochten bezoeken.
Van de 141 'echte' TK's zijn er uiteindelijk 42 STK geworden:
11 uit het LS-milieu (= 50% van alle LS TK's) en
31 uit het KS-milieu (= 26% van alle KS TK's).

Als we nu nagaan hoe de moeders bij de aanmelding antwoordden op de vraag over het wel of niet van plan zijn om het kind naar een speelzaal te brengen, krijgen we het volgende beeld:

TABEL IV-1: Aantallen thuiskontroles dat toch een speelzaal ging bezoeken.

	alle 'echte TK's (n = 141)	STK geworden (n = 42)
niet van plan om kind naar speelzaal te brengen	96	21
misschien van plan om....	20	10
zeker van plan om.....	8	6
zeker niet van plan om....	12	2
onbekend	5	3

Ongeveer 20% van de moeders, die van te voren zeiden dat ze niet (of zeker niet) van plan waren om hun kind naar een peuterzaal te brengen, hebben dit in de loop der tijd toch gedaan.
Wat betreft de acht moeders, die eerst als antwoord gaven zeker van plan te zijn om....., kunnen we het volgende zeggen. Hun kinderen zijn toch als TK in het bestand opgenomen, omdat de moeders eraan toevoegden het kind in ieder geval niet vóór zijn 3e verjaardag naar een speelzaal te zullen brengen. Tot die tijd wilden wij deze kinderen als geschikte TK's laten meedoen (en eventueel daarna als STK).
Over de leeftijd waarop de STK's een speelzaal gingen bezoeken, hebben we de volgende gegevens:

TABEL IV-2: Leeftijden waarop een aantal thuiskontroles toch een speelzaal ging bezoeken.

leeftijd:	2 - 2½	2½ - 3	3 - 3½	3½ - 4
aantal STK's :	1	4	27	10

We zien hieruit, dat de meeste STK's na hun 3e verjaardag naar een speelzaal gingen.

BIJLAGE V

HET EVALUEREN VAN HET KRECHE-EFFEKT: DE STAPPEN IN DE KOVARIANTIE-ANALYSE

Zowel aan de krechekinderen als aan de thuiskontroles zijn ongeveer tezelfdertijd zes tests afgenomen. Op elke test wil men zien of er verschillen tussen de groepen zijn, c.q. bijgekomen zijn. Om nu te laten zien hoe en waarom men kovariantie-analyse gebruikt, laten we hier een simpel voorbeeld volgen aan de hand van de UTANT-test, de laatste krechetest, die de taalontwikkeling meet (som van drie subtests: $\frac{1}{2}$W+A+Gr). Steeds is de eerste vraag of de gemiddelden van de twee groepen van elkaar verschillen. Men hoopt dat de kreche zo'n effekt heeft, dat dat in de testskores tot uiting komt. In onderstaand geval verschillen de kreche- en kontrolegroep van elkaar in hun gemiddelde UTANT-skores.

TABEL V-1: Gemiddelden van ruwe skores op de UTANT; beide milieugroepen samen.

	gemiddelde skore UTANT	aantal kinderen (N)	afwijkingen v.h. alg. gemiddelde
Kreche	26,2	88	2,5 (26,2-23,7)
Kontrole	22,1	143	-1,6 (22,1-23,7)
Alg. gemiddelde	23,7		

We zien uit Tabel V-1 dat de krechegroep het gemiddeld beter doet. Wil dat zeggen dat ze meer hebben geleerd in de kreche? Dit is één van de mogelijkheden. Er zijn echter meer oorzaken te bedenken voor zo'n verschil, b.v. de leeftijden van de kinderen. Een paar maanden ouder doet al weer heel wat bij kinderen van deze jonge leeftijd, dus als er verschillen in leeftijden zijn tussen de kreche- en de kontrolegroep, dan kunnen die de resultaten beinvloeden. Welnu, de gemiddelde leeftijd voor de krechegroep blijkt 47,7 maanden te zijn en voor de kontrolegroep 47,2 maanden. Een gemiddeld verschil van ca. een halve maand ten voordele van de krechegroep. Te weinig om je druk over te maken, maar bij praktisch alle andere tests waren

er grotere verschillen in gemiddelde leeftijd. Vandaar dat de vraag van belang blijft: hoe zijn de testskores wanneer men de invloed van leeftijd uitschakelt, zodat je kunt zeggen deze groep kinderen is goed of slecht 'voor zijn leeftijd'? Het streven is er dus op gericht geen rekening meer te hoeven houden met het feit, dat er verschillen in leeftijd waren. De kovariantie-analyse kan de leeftijd 'uitschakelen' door hem als kovariaat mee te nemen. Men zegt dan: er is voor leeftijd gekorrigeerd. De afwijkingen van het gemiddelde worden dan voor leeftijd gekorrigeerd.

TABEL V-2: Afwijkingen van het algemeen UTANT-gemiddelde gekorrigeerd voor leeftijd.

	Afwijkingen van het algemeen gemiddelde	
	niet gekorrigeerd	voor leeftijd gekorrigeerd
Kreche	2,5	2,4
Kontrole	-1,6	-1,5

Uit Tabel V-2 zien we dat in dit geval, omdat de leeftijden van de twee groepen zo weinig uit elkaar liggen, de leeftijdskorrektie niet zo veel verandering heeft gebracht in de afwijkingsskores van het algemeen gemiddelde.

We zagen dat de krechegroep gemiddeld hogere UTANT-skores behaalde. We bekeken of het verschil tussen de groepen zou veranderen wanneer voor leeftijd gekorrigeerd was. Nu is er een tweede mogelijkheid voor het verschil tussen de groepen: misschien was de krechegroep van het begin af aan beter dan de kontrolegroep. Dit zouden we bijvoorbeeld kunnen zien aan de Stutsman-skores (1e afname).
In onderstaande tabel zien we de gemiddelde ruwe Stutsmanskores en de gemiddelde leeftijden (die verschilden nogal bij die test).

TABEL V-3: gemiddelde leeftijden en ruwe skores op Stutsman 1e (beide milieugroepen samen).

	gemiddelde leeftijd	gemiddelde ruwe skores op de eerste Stutsman	N
Kreche	31,3	44,5	89
Kontrole	28,5	41.5	144

De krechegroep blijkt al beter geweest te zijn bij de eerste test, echter ook ouder! Het zou kunnen zijn, dat het verschil bij de UTANT voor een groot deel komt omdat de kreche, om welke reden dan ook, 'betere kinderen' heeft gerekruteerd (of dat het testen in de kreche hogere skores opleverde dan het testen thuis, of dat er al een kreche-effekt werkzaam was in de eerste ca. 2 maanden waarna de 1e Stutsman werd afgenomen). Wat de reden ook is, wanneer men de latere tests bekijkt, zal men dus moeten korrigeren voor aanvangsnivo en in dit geval gebruiken we daarvoor de skores op de eerste Stutsman. We moeten dus Tabel V-2, waar voor leeftijd is gekorrigeerd, aanvullen met korrekties voor skores èn leeftijd (want die verschillen nogal) van de eerste Stutsman.

TABEL V-4: afwijkingen van het algemeen gemiddelde, op verschillende manieren gekorrigeerd.

Afwijkingen van het algemeen gemiddelde

	niet gekorrigeerd	gekorrigeerd voor leeftijd	gekorrigeerd voor leeftijd èn skore 1e Stut.
Kreche	2,5	2,4	1,8
Kontrole	-1,6	-1,5	-1,1

Inderdaad is het uiteindelijke verschil tussen de kreche- en de kontrolegroep kleiner geworden na deze korrekties. Toch blijft de krechegroep iets hogere skores behalen.
Omdat in dit voorbeeld de skores van kinderen uit beide milieugroepen in één analyse zijn opgenomen, kan er nóg een verstorende faktor meespelen: zijn beide groepen wel vergelijkbaar wat betreft milieu?

TABEL V-5: Milieuverdeling over de beide kondities.

	KS	LS
Kreche	72	17
Kontrole	122	22

Relatief zitten er iets minder LS kinderen in de kontrolegroep. Deze LS kinderen hebben op de eerste Stutsman-test al hogere skores gehaald dan de KS kinderen. Wanneer gekorrigeerd wordt voor Stutsman-skores, is dit milieuverschil er al uit. Echter, ook nà de eerste test kunnen de twee milieugroepen zich anders ontwikkelen. Dit eventuele verschil willen we ook uitgeschakeld hebben om 'pure' kreche-kontroleverschillen te kunnen zien. Dus de afwijkingen van het algemeen gemiddelde moeten ook hiervoor gekorrigeerd worden.

TABEL V-6: Verschillende korrekties van de afwijkingen van het algemeen gemiddelde.

	Afwijkingen van het algemeen gemiddelde			
	ongekorr.	gekorr. voor leeft. op UTANT	gekorr. voor leeft. + skore Stutsman 1e	bovendien gekorr. voor milieu
Kreche	2.5	2,4	1,8	1,7
Kontrole	-1,6	-1,5	-1,1	-1,1

De laatste kolom, waarbij gekorrigeerd is voor: leeftijd op UTANT, leeftijd op Stutsman 1e, skores op Stutsman 1e èn milieu, geeft ons het voorlopig* pure kreche-effekt.
In de tabellen** staan in de laatste kolom de gekorrigeerde gemiddelden. De afwijkingen zijn daar weer opgeteld bij of afgetrokken van het algemeen gemiddelde. Bij alle analyses waaraan beide milieus meededen werden de afwijkingen van het algemeen gemiddelde voor milieu gekorrigeerd; milieu werd er steeds als eerste effekt uitgehaald.

---

*D.w.z. tot het moment dat men nog weer andere verklaringen voor dit verschil ontdekt heeft.

**In Hoofdstuk 7 en Bijlage VI.

Wanneer men in de tabellen de uitkomsten van de analyses bekijkt, dan ziet men, dat bij de analyses van de skores op eenzelfde test achtereenvolgens verschillende kovariaten zijn opgenomen. Men moet dit zien als een soort spelen met de verkregen resultaten, waarbij verschillende mogelijkheden werden geprobeerd en waarbij geleidelijk aan gekozen ging worden voor een bepaalde aanpak die het meest bevredigde. In het begin dachten wij dat naast de leeftijd waarop de betreffende test was afgenomen, de eerste Stutsman (met de bijbehorende testleeftijden) de enige belangrijke kovariaat was waarvoor wij verder wilden korrigeren. Dit dus om te korrigeren voor aanvangsnivo. In een volgend stadium kregen wij het idee om ook de eerste PKW voor dit doel te gaan gebruiken. Zo kregen wij (weer naast de leeftijd op de test als eerste kovariaat) de kombinatie eerste Stutsman-skores en eerste PKW-skores als kovariaten. Tenslotte bedachten wij, dat het misschien het meest zinvol zou zijn om voor de algemene intelligentietests, zoals de tweede Stutsman, de Stanford en de AKIT, voor aanvangsverschillen in algemene intelligentieskores te korrigeren, zoals die door de eerste Stutsman gegeven werden. Dienovereenkomstig leek het toen ook het beste om bij de taaltests, zoals de (tweede) PKW en de UTANT (1e, 2e en 3e) voor begin-taalvaardigheidsnivo te korrigeren, zoals dat met de eerste PKW gemeten werd.

Ook bij de vervolgtests, waarbij de ex-krechegroep vergeleken wordt met de schoolkontrolegroep, hebben we verschillende tests als kovariaten uitgeprobeerd. Daarbij werd ook voor de skores op AKIT 1e (en de leeftijd op AKIT 1e) gekorrigeerd. AKIT 1e werd als het ware als aanvangstest beschouwd voor de groep ex-kreche- en schoolkontrolekinderen. Zoals bekend, was er geen andere, eerdere test, die aan beide groepen was afgenomen. In feite was de AKIT 1e voor de ex-krechekinderen natuurlijk helemaal geen aanvangstest.

Bij het doorkijken van de tabellen zal men zien, dat niet voor iedere test exakt overeenkomstige series tabellen zijn afgedrukt, met systematische variaties in soort en aantallen van

de kovariaten. Niet alles werd uitgeprobeerd en van sommige analyses die slechts in enkele gevallen gedaan werden, vonden we het jammer de resultaten weg te laten, alleen omdat diezelfde analyses niet ook voor andere tests gedaan waren.

BIJLAGE VI

TABELLEN KOVARIANTIE-ANALYSE VOOR DE TESTSKORES VAN KS KINDEREN

TABEL VI-1: Bayley (Kovariaat: leeftijd waarop Bayley werd afgenomen).

	F /1	df /2	sign. nivo /3	gekorrigeerde gemiddelden /4		alg. gem. /5	N /6
Konditie	1,08	1	>.30	-3,73(KR)	1,49(TH)		
Geb.volg.	0,08	1	"	0,34(1e k)	-0,58(2e k)	127,86	35
Sexe	1,62	1	.21	-2,48(j)	4,46(m)		
Kovariaat							
Leeft.Bayley	7,86	1	.009				
Interakties							
Kond.en geb. volg.	0,05	1	>.30				
Kond.en sexe	0,40	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,27	1	"				

1) F : F waarde waartegen getoetst wordt; het quotiënt van mean squares.

2) df : Vrijheidsgraden, waar bij berekening van het significantienivo van de F waarde rekening mee wordt gehouden.

3) sign. nivo : Significantienivo.

4) gekorrigeerde gemiddelden : Gemiddelden gekorrigeerd voor de kovariaten èn alle andere hoofdeffekten; eigenlijk gemiddelde afwijkingen van het algemeen gemiddelde.

5) alg. gem. : Algemeen gemiddelde van de ruwe skores.

6) N : Aantal kk, waarop de kovariantie-analyse is gedaan.

KR : krechegroep
TH : thuiskontrolegroep
1e k: eerstgeboren kinderen
2e k: 2e en later geboren kinderen
j : jongen
m : meisje

TABEL VI-2: Stutsman 1e (Kovariaat: leeftijd Stutsman 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	5,27	1	.02	2,35(KR)	-1,39(TH)		
Geb.volg.	0,41	1	>.30	0,45(1e k)	-0,61(2e k)	41,87	194
Sexe	1,07	1	"	-0,81(j)	0,92(m)		
Kovariaat							
Leeft. Stut. 1e	240,58	1	<.001				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,92	1	>.30				
Kond. en sexe	0,04	1	"				
Geb.volg. en sexe	0,83	1	"				

TABEL VI-3: PKW 1e (Kovariaat: leeftijd PKW 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	
Konditie	0,93	1	>.30	1,64(KR)	-0,97(TH)		
Geb.volg.	1,34	1	.25	1,81(1e k)	-2,48(2e k)	87,85	194
Sexe	5,66	1	.02	-4,17(j)	4,72(m)		
Kovariaat							
Leeft. PKW 1e	258,90	1	<.001				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,11	1	>.30				
Kond. en sexe	0,009	1	"				
Geb.volg.en sexe	1,53	1	.21				

TABEL VI-4: PKW 1e Aktief (Kovariaat: leeftijd PKW 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	3,57	1	.06	2,22(KR)	-1,29(TH)		
Geb.volg.	4,26	1	.04	1,88(1e k)	-2,54(2e k)	47,00	193
Sexe	5,42	1	.02	-2,36(j)	2,65(m)		
Kovariaat							
Leeftijd PKW 1e	247,07	1	<.001				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,005	1	>.30				
Kond. en sexe	0,02	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,28	1	"				

TABEL VI-5: PKW 1e Aktief Begintest (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd PKW 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	0,39	1	>.30	0,50(KR)	-0,29(TH)		
Geb.volg.	3,20	1	.07	1,45(1e k)	-1,96(2e k)	47,00	193
Sexe	4,71	1	.03	-1,92(j)	2,15(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	1,42	1	.23				
Skore Stut. 1e	73,08	1	<.001				
Leeft. PKW 1e	8,06	1	.005				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,59	1	>.30				
Kond. en sexe	0,03	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,04	1	"				

TABEL VI-6: PKW 1e Passief (Kovariaat: leeftijd PKW 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	0,04	1	>.30	-0,01(KR)	0,01(TH)		
Geb.volg.	0,22	1	"	0,32(1e k)	-0,43(2e k)	41,15	194
Sexe	3,14	1	.07	-1,37(j)	1,55(m)		
<u>Kovariaat</u>							
Leeft. PKW 1e	273,55	1	<.001				
<u>Interacties</u>							
Kond.en geb.volg.	0.04	1	>.30				
Kond. en sexe	0,06	1	"				
Geb.volg.en sexe	2,51	1	.11				

TABEL VI-7: Stutsman 2e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd Stutsman 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	2,56	1	.10	1,63(KR)	-0,89(TH)		
Geb.volg.	4,77	1	.03	1,35(1e k)	-1,80(2e k)	61,01	173
Sexe	0,02	1	>.30	0,09(j)	-0,11(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	7,45	1	.007				
Skore Stut. 1e	119,09	1	<.001				
Leeft. Stut. 2e	1,46	1	.23				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	2,42	1	.12				
Kond. en sexe	0,02	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	1,58	1	.21				

TABEL VI-8: Stutsman 2e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, PKW 1e, leeftijd Stutsman 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	
Konditie	2,80	1	.09	1,69(KR)	-0,92(TH)		
Geb.volg.	3,84	1	.05	1,16(1e k)	-1,55(2e k)		
Sexe	0,45	1	>.30	0,43(j)	-0,50(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	12,39	1	<.001				
Skore Stut. 1e	58,35	1	"				
Skore PKW 1e	12,83	1	"				
Leeft. Stut. 2e	1,10	1	>.30				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	3,05	1	.08				
Kond. en sexe	0,09	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	0,91	1	"				

TABEL VI-9: PKW 2e (Kovariaten: leeftijd PKW 1e, skore PKW 1e, leeftijd PKW 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	14,06	1	<.001	6,27(KR)	-3,30(TH)		
Geb.volg.	0,51	1	>.30	0,66(1e k)	-0,89(2e k)	123,86	171
Sexe	1,09	1	"	1,17(j)	-1,33(m)		
Kovariaten							
Leeft. PKW 1e	18,79	1	<.001				
Skore PKW 1e	181,18	1	"				
Leeft. PKW 2e	3,39	1	.06				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,03	1	>.30				
Kond. en sexe	0,31	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,91	1	"				

TABEL VI-10: PKW 2e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd PKW 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	6,95	1	.009	5,37(KR)	-2,83(TH)		
Geb.volg.	2,26	1	.13	1,99(1e k)	-2,67(2e k)	123,86	171
Sexe	0,36	1	>.30	[illegible]	[illegible]		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	[illegible]	1	.37				
Skore Stut. 1e	[illegible]	1	<.001				
Leeft. PKW 2e	0,14	1	>.30				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,21	1	>.30				
Kond. en sexe	0,06	1	."				
Geb.volg.en sexe	2,97	1	.08				

TABEL VI-11: PKW 2e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd PKW 1e, skore PKW 1e, leeftijd PKW 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	12,05	1	<.001	5,86(KR)	-3,09(TH)		
Geb.volg.	0,64	1	>.30	0,76(1e k)	-1,02(2e k)	123,86	171
Sexe	0,82	1	"	1,01(j)	-1,15(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	1,71	1	.19				
Skore Stut. 1e	4,31	1	.04				
Leeft. PKW 1e	2,72	1	.10				
Skore PKW 1e	105,72	1	<.001				
Leeft. PKW 2e	2,47	1	.11				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,002	1	>.30				
Kond. en sexe	0,35	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,92	1	"				

TABEL VI-12: PKW 2e Aktief (Kovariaten: skore PKW 1e Aktief, leeftijd PKW 1e, leeftijd PKW 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	12,28	1	<.001	3,37(KR)	-1,78(TH)		
Geb.volg.	0,26	1	>.30	0,31(1e k)	-0,41(2e k)	66,26	171
Sexe	0,04	1	"	0,13(j)	-0,15(m)		
Kovariaten							
Leeft. PKW 2e	3,42	1	.06				
Skore PKW 1e Aktief	179,65	1	"				
Leeft. PKW 1e	17,76	1	"				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,00	1	>.30				
Kond. en sexe	1,19	1	.28				
Geb.volg.en sexe	2,13	1	.14				

TABEL VI-13: PKW 2e Passief (Kovariaten: leeftijd PKW 1e, skore PKW 1e Passief, leeftijd PKW 2e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	12,78	1	<.001	3,09(KR)	-1,63(TH)		
Geb.volg.	0,40	1	>.30	0,28(1e k)	-0,37(2e k)	57,62	171
Sexe	2,97	1	.08	0,97(j)	-1,10(m)		
Kovariaten							
Leeft. PKW 2e	1,72	1	.19				
Skore PKW 1e Passief	122,60	1	<.001				
Leeft. PKW 1e	9,87	1	.002				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,15	1	>.30				
Kond. en sexe	0,01	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,07	1	"				

TABEL VI-14: Stanford 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd Stanford 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	11,00	1	<.001	1,40(KR)	-0,82(TH)		
Geb.volg.	0,58	1	>.30	-0,21(1e k)	0,29(2e k)	49,71	194
Sexe	0,69	1	"	-0,25(j)	0,28(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	35,24	1	<.001				
Skore Stut. 1e	77,23	1	<.001				
Leeft. Stanf. 1e	5,91	1	.015				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,04	1	>.30				
Kond. en sexe	0,92	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,00	1	"				

TABEL VI-15: Stanford 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, skore PKW 1e, leeftijd Stanford 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	14,47	1	<.001	1,49(KR)	-0,88(TH)		
Geb.volg.	1,06	1	.301	-0,26(1e k)	0,35(2e k)	49,71	194
Sexe	0,01	1	>.30	-0,03(j)	0,04(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	69,26	1	<.001				
Skore Stut. 1e	20,70	1	< "				
Skore PKW 1e	37,72	1	< "				
Leeft. Stanf. 1e	8,07	1	.005				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,11	1	>.30				
Kond. [illegible]	1,67	1	.195				
Geb.volg.en sexe	0,12	1	>.30				

TABEL VI-16: Stanford 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 2e, skore Stutsman 2e, skore PKW 2e, leeftijd Stanford 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	5,35		.02	0,95(KR)	-0,50(TH)		
Geb.volg.	2,60		.10	-0,42(1e k)	0,57(2e k)	49,80	171
Sexe	0,24		>.30	-0,14(j)	0,16(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 2e	5,68	1	.02				
Skore Stut. 2e	3,49	1	.06				
Skore PKW 2e	63,60	1	<.001				
Leeft. Stanf. 1e	7,63	1	.007				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	0,06	1	>.30				
Kond. en sexe	0,72	1	"				
Geb.volg.en sexe	0,50	1	"				

TABEL VI-17: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd PKW 1e, skore PKW 1e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	11,99	1	<.001	1,65(KR)	-0,97(TH)		
Geb.volg.	1,35	1	.24	-0,33(1e k)	0,45(2e k)	22,14	192
Sexe	3,89	1	.10	0,62(j)	-0,71(m)		
Kovariaten							
Leeft. PKW 1e	87,77	1	<.001				
Skore PKW 1e	150,31	1	"				
Leeft. UTANT 1e	4,68	1	.03				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	2,85	1	.09				
Kond. en sexe	0,16	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	1,44	1	.23				

TABEL VI-18: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd PKW 2e, skore PKW 2e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	1,71	1	.19	0,68(KR)	-0,36(TH)		
Geb.volg.	1,47	1	.23	-0,37(1e k)	0,50(2e k)	22,41	169
Sexe	0,95	1	>.30	0,30(j)	-0,36(m)		
Kovariaten							
Skore PKW 2e	160,97	1	<.001				
Leeft. PKW 2e	8,72	1	.004				
Leeft. UTANT 1e	0,95	1	>.30				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	2,35	1	.12				
Kond. en sexe	0,009	1	.93				
Geb.volg.en sexe	2,12	1	.14				

TABEL VI-19: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	7,66	1	.006	1,55(KR)	-0,91(TH)		
Geb.volg.	0,22	1	>.30	-0,15(1e k)	0,22(2e k)	22,14	192
Sexe	0,06	1	"	0,09(j)	-0,11(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	23,38	1	<.001				
Skore Stut. 1e	42,37	1	"				
Leeft. UTANT 1e	1,28	1	.26				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	5,00	1	.02				
Kond. en sexe	0,02	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	2,19	1	.14				

TABEL VI-20: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 1e, skore Stutsman 1e, skore PKW 1e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	10,56	1	.002	1,58(KR)	-0,92(TH)		
Geb.volg.	0,57	1	>.30	-0,21(1e k)	0,29(2e k)	22,14	192
Sexe	2,56	1	.11	0,50(j)	-0,59(m)		
Kovariaten							
Leeft. Stut. 1e	76,51	1	<.001				
Skore Stut. 1e	2,37	1	.12				
Skore PKW 1e	79,13	1	<.001				
Leeft. UTANT 1e	3,72	1	.05				
Interakties							
Kond.en gev.olg.	2,79	1	.09				
Kond. en sexe	0,35	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	1,61	1	.20				

TABEL VI-21: UTANT 1e (Kovariaten: leeftijd Stutsman 2e, skore Stutsman 2e, skore PKW 2e, leeftijd UTANT 1e).

	F	df	sign. nivo	gekorrigeerde gemiddelden		alg. gem.	N
Konditie	1,52	1	.21	0,63(KR)	-0,33(TH)		
Geb.volg.	2,10	1	.14	-0,44(1e k)	0,59(2e k)	22,42	169
Sexe	0,999	1	>.30	0,31(j)	-0,36(m)		
Kovariaten							
Skore Stut. 2e	0,14	1	>.30				
Leeft. Stut. 2e	12,34	1	<.001				
Skore PKW 2e	106,67	1	"				
Leeft. UTANT 1e	0,83	1	>.30				
Interakties							
Kond.en geb.volg.	2,83	1	.09				
Kond. en sexe	0,05	1	>.30				
Geb.volg.en sexe	2,51	1	.11				

BIJLAGE VII

WIJZIGINGEN IN DE VRAGENLIJSTEN EN IN DE MANIEREN VAN AFNEMEN EN SKOREN

1. Inleiding.

In totaal werden er 129 intake vragenlijsten afgenomen. 119 hiervan werden bewerkt. 10 gevallen waren namelijk 'tussenkinderen' (die noch behoren tot de KS-groep, noch tot de LS-groep) die niet meededen in de uiteindelijke analyse van de gegevens.
Verder werden er in totaal 191 vervolg-vragenlijsten afgenomen (in principe om het half jaar). Naarmate een kind langer op de kreche is geweest, zijn er meer vervolg-vragenlijsten aan de ouders afgenomen.
Aan de kodering van deze vervolg-vragenlijsten is pas helemaal aan het eind van het projekt begonnen (van oktober tot december 1975), door een hiertoe extra aangesteld persoon. Wegens tijdgebrek konden deze vervolg-vragenlijsten niet meer binnen het projekt bewerkt worden.
Het feit dat er erg veel tijd (ongeveer 1½ jaar) aan de bewerking en analyse van de intake-vragenlijsten werd gespendeerd (o.a. omdat slechts één persoon van het team eraan werkte) zorgde ervoor dat er voor de bewerking van de andere afnames te weinig tijd overbleef. De opzet voor een analyse van de vervolgafnames zal trouwens veel tijd vergen door problemen als verschillen in verblijfsduur op de kreche, verschillen in leeftijd, in tussentijd na de eerste afname, verschillende aantallen per afname, e.d. Vandaar dat het hele hiernavolgende stuk over de bewerking, de beschrijving van de resultaten en de evaluatie, allen slechts betrekking hebben op de 119 intake-vragenlijsten.

2. De bewerking van de intake-vragenlijsten

Waarom was de bewerking van de intake-vragenlijsten zo moeilijk en tijdrovend?
In de eerste plaats omdat de interviews driemaal veranderd werden wat betreft vorm en inhoud. (I). In de tweede plaats omdat de interviews door verschillende medewerkers waren afgenomen, waardoor problemen als eenduidige notering - interpretatie e.d. ontstonden. (II). Ten derde hadden de interviews enkele 'open-end' vragen die de kodering bemoeilijkten. (III).

2.1. De interviews werden driemaal herzien.

Voordat het projekt in april 1970 begon hadden we niet gepland om gestandaardiseerde interviews aan de ouders af te nemen. Toen eenmaal bleek (zie ook deel I 3.2.1.) dat er in de gesprekken tussen de maatschappelijk werkster en de ouders veel interessante informatie naar voren kwam, besloten we een semi-gestandaardiseerd interview op te stellen. Omdat we zo gauw mogelijk wilden beginnen hiermee te werken hebben we, achteraf bezien, (lang) niet de nodige voorzichtigheid betracht wat betreft methodologische eisen die aan het interviewen vastzitten. Pas langzamerhand ondervonden we dat het interview in de praktijk veel haken en ogen had. Zo kwamen we ertoe tweemaal het oorspronkelijke interview te veranderen.
Uiteindelijk waren er dus drie 'versies' van het intakeinterview. Met de eerste versie werd van mei 1970 tot maart 1972 gewerkt, met de tweede versie van maart 1972 tot januari 1973 en met de derde versie van 1973 tot april 1975.
De volgende soorten veranderingen werden aangebracht:

- er werden vragen toegevoegd; anderen werden weggelaten;
- er werden andere, vaak duidelijkere, termen gebruikt in een bepaalde vraag;
- een twee- of driedeling (van antwoordmogelijkheden) werd soms tot een vierdeling gemaakt;
- sommige vragen werden in een andere vorm gegoten; b.v. 'open-end' vragen werden geprecodeerd, zodat de interviewer alleen maar één van de al genoemde

mogelijkheden hoefde aan te strepen;
- andere vragen werden juist 'open-end' gemaakt; hierbij werden dan de mogelijkheden die in een eerdere versie gebruikt waren door de interviewer genoemd;
- er werd in elke nieuwe versie een betere, duidelijkere (voor de interviewer) lay-out gebruikt.

Nu maakten deze veranderingen het interviewen op zich wel gemakkelijker, maar we hadden niet voorzien welke enorme moeilijkheden er zouden ontstaan bij de kodering en bewerking van van elkaar verschillende versies.
Zo werd de eerste stap van de bewerking - het opstellen van een kodeboek - al een moeilijke taak, want voor elk van de 98 vragen moest op de drie versies bekeken worden of het weer eenzelfde soort vraag was en zo niet, hoe dan de kodering kon worden aangepast, zodat toch van elke vraag iets opgeschreven kon worden. Er moesten ook vaak eerst steekproeven worden getrokken (b.v. 20 interviews) om te bekijken welke antwoorden mogelijk waren en òf die in kategorieën in te delen waren.
Er werd begonnen met een steekproef van 15 gevallen te koderen om te bekijken of er überhaupt spreiding bestond in de beantwoording van de vragen. Bijna alle vragen leken goed te spreiden. Toen werd het toenmalige KS-bestand gekodeerd:

25 KS - en 14 KS - VV kinderen uit versie I
13 KS - en 7 KS - VV kinderen uit versie II
20 KS - en 10 KS - VV kinderen uit versie III

Daarna werd per vraag (dat waren er toen nog 98, later werden het er meer door het toevoegen van kombinatieskores) bekeken of de versies van elkaar verschilden in verdeling van de antwoorden over de antwoordmogelijkheden.
Op het eerste gezicht (dus niet statistisch getoetst) vertoonde tweederde van de vragen een verschillende frekwentieverdeling per versie. Men kan hier meerdere verklaringen voor vinden:

-doordat er veel verschillende interviewsters waren (zie onder 2.2) kon het zijn, dat er verschillen ontstonden door een andere manier van de vraag stellen, van interpretatie, van notering, e.d. Bovendien werd de derde versie steeds door één interviewer afgenomen, terwijl de eerste twee versies door veel verschillende interviewers waren afgenomen.
-de tijd waarin de derde versie werd afgenomen (vanaf 1973) was misschien anders dan die waarin de eerste versie was afgenomen, anders in de zin van andere opvattingen over opvoeding, andere konjunktuur e.d.
-in de derde versie waren meer meisjes, iets meer oudere kinderen, vaker was de vader bij het interview, er waren iets meer hele-dag dan halve-dag kinderen.

Geen van deze verklaringen was afdoend en er was geen mogelijkheid om uit te vinden aan welke van de verklaringen het meest gewicht moest worden toegekend.
Het idee om later een beschrijving te moeten geven van elke versie apart voor elke subgroep (in totaal 3 x 3 = 9 beschrijvingen) was echter zo onaanlokkelijk, dat besloten werd om met statistische toetsen te bekijken of de verschillen niet slechts aan toeval te wijten zouden zijn. Gekozen werd voor de chi kwadraat-toets (en de l-toets bij de kleine celverdelingen) die de verschillende frekwentieverdelingen met elkaar kon vergelijken. Alle vragen die per versie verschilden werden met een chi kwadraat-toets onderzocht. Er bleken 27 vragen van het totaal 98 signifikant van elkaar te verschillen. Vervolgens werd nagegaan of die verschillen die inderdaad signifikant bleken te zijn, veroorzaakt werden door inhoudelijke verschillen tussen de versies, of door de interviewsters dan wel aan externe faktoren te wijten waren. In dat laatste geval zou er geen reden zijn om de drie versies als struktureel zodanig verschillend te beschouwen dat een onderlinge vergelijking niet mogelijk zou zijn.
Van één faktor hadden we de indruk dat deze de beantwoording van de vragen zou kunnen beinvloeden, n.l. de **leeftijd** van de kinderen. In de derde versie lag deze leeftijd gemiddeld hoger dan in de eerste en tweede

versie. Daarom werden die vragen waarbij leeftijd mogelijk een rol speelde, opnieuw op signifikantie getoetst, nu echter met gelijkhouding van leeftijd over alle versies. Veel vragen bleken toen niet meer per versie te verschillen. We hadden dit ook met opleidingsnivo kunnen doen, aangezien in de derde versie meer ouders met iets hoger opleidingsnivo zaten (binnen de KS-groep). Dit zou echter teveel tijd gekost hebben. Van andere, signifikant verschillende vragen kon worden nagegaan waarom ze verschilden, b.v. interviewer stelde de vraag anders en/of noteerde anders. Enkele vragen over feitelijke gegevens, zoals woonruimte, vonden we niet belangrijk genoeg om daarvoor de versies apart te houden.
Al met al bleven er 6 vragen van de 98 over die om onverklaarbare redenen tussen de versies verschilden. Er werd besloten dat dit een zo klein percentage was dat het akseptabel zou zijn om de drie versies bij elkaar te voegen. We waren ook duidelijk geneigd om de overzichtelijkheid te laten prevaleren boven technische mankementen.

2.2. Meerdere interviewsters.

In totaal waren er 9 interviewsters. Hiertoe hoorden twee maatschappelijk werksters, enkele stagiaires van de sociale akademie, de direktrice en een paar studentassistenten. De twee laatstgenoemden hebben vooral interviews aan het begin van het projekt afgenomen, wegens tijdgebrek van de ene maatschappelijk werkster.

Vooral versie I en II werden door veel verschillende interviewsters afgenomen, terwijl versie III steeds door één interviewster, de maatschappelijk werkster, werd afgenomen. Bovendien werd de helft van de versie I vragenlijsten door een tweede interviewster afgemaakt, meestal omdat er niet genoeg tijd was om de hele lijst in één keer af te werken of omdat bepaalde vragen vergeten waren. De interviews werden bijna steeds thuis begonnen en, indien onaf, tijdens de eerste week op de

Proefkreche afgemaakt. Achteraf bleek dat er, ondanks onderlinge training, behoorlijke verschillen tussen de interviewsters waren in de manier van afname. Zo interviewde de één vaak uit haar hoofd en vulde dan pas later met behulp van een spiekbriefje, de vragenlijst in. Een andere interviewster deed het alleen op zo'n manier als het gesprek moeilijk zou zijn, anders hield ze de vragenlijst erbij. De laatste maatschappelijk werkster die de hele derde versie (en een paar versie II) afnam, hield zich altijd heel nauwkeurig aan de lijst.
In het algemeen ervoeren de maatschappelijk werksters het gestruktureerde van het interview als lastig. Het afnemen van een gestandaardiseerd interview strookt, volgens hun, niet met de voorwaarden die zij aan een 'goed gesprek' verbinden.
Verder zijn er verschillen in notatie tussen de diverse interviewsters - dit leverde nogal wat problemen op bij de kodering. Vooral omdat alleen van de laatste maatschappelijk werkster, die tentijde van de kodering als enige van de interviewsters nog op de Proefkreche was, bekend was wat zij met een bepaalde notatie bedoelde. Zo moest in sommige gevallen iets wat wel was ingevuld, maar te onduidelijk, of alleen voorzien was van een streep, als 'missing data' beschouwd worden, ook al dacht men soms te begrijpen wat er bedoeld kon zijn. Zoveel mogelijk werd met verschillen rekening gehouden bij het opstellen van het kodeboek.
Tenslotte zijn er nog verschillen in interpretatie mogelijk. In sommige gevallen werd de mening van de interviewster gevraagd (b.v. over woonruimte), in andere gevallen noteerde de interviewster pas nadat ze het antwoord van een eigen mening had voorzien (b.v. huilt het kind veel). De verschillen in interpretatie zijn natuurlijk helemaal niet te achterhalen, ook omdat ze erg subtiel liggen en niet altijd verwoord konden worden.

De hierboven genoemde verschillen tussen de interviewsters in afname, notatie en interpretatie, zorgen voor een groot stuk onbetrouwbaarheid in methodologische zin. Achteraf bezien kunnen we stellen, dat het geen goed idee was om de maatschappelijk werksters in te schakelen voor het invullen van de vragenlijsten. Hun opvattingen over een optimaal gesprek met ouders (waarin een goede relatie opgebouwd moest worden en waarin plaats moest zijn voor het uiten van bepaalde problemen of emoties) stroken niet met het stellen van 98 vragen, waarop een zo exact mogelijk antwoord verkregen moet worden.
Vanuit onderzoeks-oogpunt bekeken was het beter geweest als een 'neutraal persoon' de vragenlijsten afgenomen had. Tegen zo'n 'neutraal persoon' zouden echter weer andere bezwaren geweest zijn: de ouders zouden met (nog meer) verschillende personen in de Proefkreche te maken moeten hebben; zij zouden informatie vaak zowel aan de maatschappelijk werkster als aan de vragenlijst-persoon moeten geven: er zou een nog groter beroep op hun tijd en medewerking gedaan moeten worden etc. Dit probleem is typerend voor de kombinatie van ons streven om een zo goed mogelijke kreche te zijn èn zo goed mogelijk onderzoek te doen; op allerlei aspekten en tijdstippen van het projekt werden we ermee gekonfronteerd dat ten bate van het ene, konsessies aan het andere streven gedaan moesten worden.

2.3. Open-end vragen.

Met open-end vragen bedoelen we die vragen, waarbij de ouders niet hoefden te kiezen uit bepaalde antwoordkategorieën, maar waarbij ze met zelf gekozen bewoordingen antwoord konden geven. Het feit dat er natuurlijk heel verschillende termen door de ouders worden gebruikt, leverde koderingsproblemen op.
Sommige open-end vragen besloten we daarom niet te koderen. Andere leken ons te belangrijk om weg te laten en bleken na een herindeling wel te koderen. De herindeling werd zo gekozen, dat van konkrete gedragsbeschrijvingen (b.v. kattig, lief) geabstraheerd kon worden

naar globale kategorieën (b.v. overwegend gunstig gedrag). Alvorens tot het opnemen van deze globale kategorieën in het kodeboek over te gaan, werd een steekproef van 19 gevallen genomen. Drie open-end vragen (er waren er meer, maar die waren éénduidig te koderen) werden door de kodeur èn drie andere beoordelaars ingedeeld in de globale kategorieën (elke vraag voor alle 19 gevallen).
Wanneer de indeling van de kodeur overeen kwam met die van twee van de drie andere beoordelaars, werd dit beschouwd als overeenstemmend. Overeenstemmingspercentages waren voor alle drie de open-end vragen bevredigend (variërend van 79% tot 93%).
Toch is ook hier een stuk onbetrouwbaarheid binnengedrongen, vooral toen ook andere kodeurs een tijdje hadden meegeholpen en er niet met hen opnieuw overeenstemmingspercentages werden uitgerekend.

3. Konklusie.

Er is (in allerlei opzichten) onbetrouwbaar materiaal bijeengevoegd om tot een redelijke hoeveelheid materiaal te komen. Zoals we hierboven zagen, is het materiaal zeer heterogeen van samenstelling, doordat drie verschillende versies zijn samengevoegd, de vragenlijsten door meerdere interviewsters zijn afgenomen en doordat open-end vragen geduwd werden in kunstmatige kategorieën.
De lering die we uit dit alles kunnen trekken, is dat het werken met vragenlijsten in projekten als het onze eigenlijk alleen de moeite waard is als aan de volgende voorwaarden voldaan kan worden:

- geen tussentijdse veranderingen aanbrengen, ook al lijken ze nuttig en verbeterend. Het samenvoegen van ongelijksoortig materiaal wordt dan een onmogelijke taak;
- geen interviewsters inschakelen die bijna zeker emotioneel bij het gesprek betrokken zullen raken, die nog heel andere bedoelingen met het gesprek hebben dan informatie verzamelen e.d. Beter één of meerdere mensen een precies gelijke training geven en hun enkel de interviews laten

afnemen, zonder andere gesprekken met de betrokken personen te laten voeren;
- steeds de interviews op één plaats (òf thuis òf kreche) en door één persoon laten afnemen.

Er zullen onderzoekers zijn die het zinloos vinden om zulk materiaal te gaan analyseren. Ook binnen het projekt waren hier meningsverschillen over. Toch besloten we er wel mee verder te werken en wel om verschillende redenen:
Graag wilden we naast de testgegevens ook weliswaar 'zachtere', maar inhoudsvollere, gegevens hebben. We vonden dat enorm veel informatie was verzameld, die anders over een grote groep mensen (Amsterdammers) nergens beschikbaar is. Tenslotte vonden we het zonde van alle uren mankracht die gestoken waren in het afnemen van de vele interviews.

Bij lezing van het gedeelte over de resultaten zal de lezer zich steeds moeten bedenken uit wat voor (gebrekkig verzameld) materiaal de gegevens afkomstig zijn.

BIJLAGE VIII

DE KS-GROEP, DE VV-KS-GROEP EN DE LS-GROEP

Inleiding.

De hiervolgende beschrijving is gebaseerd op interviews die meestal één week voordat het kind op de kreche kwam, aan de ouders (soms alleen de moeder) werden afgenomen (de z.g. 'intake' vragenlijsten).

Men mag aannemen, dat de ouders bij de beantwoording van deze vragen nog niet op de hoogte waren van de ideeën die in de Proefkreche over opvoeding etc. bestonden, zodat de antwoorden nog niet beinvloed zullen zijn door faktoren zoals sociale wenselijkheid e.d.

Het liefst hadden we de gegevens over de krechegroep vergeleken met en afgezet tegen reeds verzamelde gegevens over een grotere groep mensen, met name Amsterdammers van een bepaald sociaal-ekonomisch milieu, vergelijkbaar met dat van de krecheouders.
Gegevens van het C.B.S. werden bestudeerd, maar niet bruikbaar bevonden: ten eerste waren die gegevens op een heel andere manier verzameld, met name door middel van schriftelijk in te vullen enquêtes. Ten tweede waren slechts zeer weinig vragen vergelijkbaar qua onderwerp. Die vragen die wel vergelijkbaar waren, b.v. betreffende woonruimte, opleiding, kerkelijke gezindheid en dergelijke, zouden helemaal omgewerkt moeten worden: zo was de vraag naar woonruimte achteraf ingedeeld naar wijken in Amsterdam. Deze wijken kwamen helemaal niet overeen met onze indeling in kilometerstraal-afstand van de kreche. Het zou erg veel tijd gekost hebben om dit alles vergelijkbaar te maken.

Om opleidingen te kunnen vergelijken zou men jaarboeken moeten opzoeken van de tijd dat de ouders gemiddeld 12 - 14 jaar waren. Voor vaders, moeders en verschillende leeftijdsgroepen zou men dat steeds apart hebben moeten uitzoeken. Al met al een te moeizame taak om de weinige gegevens die overeenkomen, vergelijkbaar te maken.
Ook werd gekeken in het archief van de Vrouwenbeweging waar we wat informatie kregen over de werkende vrouw in Nederland (literatuur: Ruim baan voor de vrouw, 1974; De werkende vrouw in Nederland, 1972.) Ook hier waren de gegevens helemaal niet vergelijkbaar want er werd b.v. geen rekening gehouden met moeders die al dan niet zéér kleine kinderen hadden (zoals de krechemoeders).
We hebben tenslotte afgezien van enige vergelijking met op andere manier verzamelde gegevens. De drie groepen KS, KS-VV, en LS, kunnen natuurlijk onderling wel vergeleken worden. Hiertoe lieten we de computer rechte tellingen verrichten, waarbij tevens de percentages afgedrukt werden.
Voor elk onderwerp geven we de percentages en/of beschrijving, gebaseerd op percentages van drie groepen: de KS-groep, de VV-groep die ook uit het KS-milieu komt, en de LS-groep. Er waren te weinig VV-LS kinderen om daar ook een aparte beschrijving van te geven. Dat we de VV-groep (KS) afgesplitst hebben van de hele KS-groep, heeft de volgende redenen:

- intuitief had men in de Proefkreche het idee dat de VV-groep een 'aparte' groep was wat betreft instelling van de ouders ten opzichte van de kreche en ten opzichte van hun kinderen;
- ook bij de verwerking van de testresultaten is de VV-groep apart gehouden van de hele KS-groep. (Overigens deels om dezelfde als hierboven genoemde reden.)

De percentages zijn voor de KS-groep berekend over 72 kinderen*

---

*Hoewel dit aantal (72) gelijk is aan het aantal geteste kinderen, zijn er 3 gevallen die wel een eerste interview gehad hebben maar geen tests; en 3 gevallen die wel getest zijn maar geen 'intake' interview hebben gehad.

voor de VV-KS-groep over 30 kinderen* en voor de LS-groep over 17 kinderen.
Omdat voor elke vraag wel enkele 'missing cases' zijn (b.v. de vraag is vergeten, het antwoord is onmogelijk in te delen in de gevormde kategorieën e.d.) en voor sommige vragen, die in de herziene versies zijn toegevoegd, zelfs meer dan de helft van de antwoorden niet te skoren was, moet men oppassen te veel waarde te hechten aan sommige percentages die dan ook opgeteld lang niet altijd op 100% uitkomen.
Vooral bij kleine groepen, zoals de LS-groep, is dit van belang: daar betekent 13% soms dat slechts één ouder een bepaald antwoord gaf.
Tenslotte moet men niet vergeten hoe heterogeen het oorspronkelijke materiaal was: door verschillende interviewsters verzameld; drie verschillende versies van dezelfde vragen, waarbij versie-verschillen niet uitgesloten moeten worden; de verschillende leeftijden van de kinderen op het moment dat het interview werd afgenomen (variërend van 10 tot 44 mnd.) enz.

Zoals al eerder gezegd doet dit alles af aan de betrouwbaarheid van de gegevens. Toch geloven we, dat we een redelijk globaal beeld hebben gekregen van allerlei onderwerpen betreffende gewoonten, opvoedingsstijl, aktiviteiten van de ouders van onze krechekinderen.

---

*Het aantal KS-VV kinderen (30 is hier groter dan genoemd in hoofdstuk 4, omdat daar alleen die VV-kinderen worden behandeld die alle 6 tests hebben gehad. Er zijn echter ook VV-kinderen die één, een paar of zelfs geen test hebben gehad, terwijl ze toch een tijd op de Proefkreche zijn geweest en waarvan we dus wel over een intake-interview beschikken.

De beschrijving.

Feitelijke gegevens

Allereerst volgen hier enkele 'feitelijke' gegevens van de drie groepen. Met 'feitelijk' bedoelen we hier, dat deze gegevens als het ware objektief zijn na te gaan - ze zijn niet afhankelijk van meningen, interpretaties e.d., zoals dat het geval is met de meeste gegevens die daarna komen.

Leeftijd

KS-groep (leeftijd)

Op het moment dat de intake vragenlijst werd afgenomen, was een kwart van de KS kinderen tussen de 10 en 24 maanden; een kwart was tussen de 25 en 30 maanden, ruim een kwart tussen 31 en 36 maanden en een kwart was 37 maanden of ouder (het oudste kind was 44 maanden).

VV-groep

Een kwart van de VV-kinderen was tussen 15 en 25 maanden ten tijde van het interview, de helft van de kinderen was tussen 26 en 31 maanden en 19% was 33 maanden of ouder (het oudste kind was 41 maanden).

LS-groep

De LS-groep was veel jonger ten tijde van het eerste interview: een kwart van de LS-groep was tussen 9 en 15 maanden, de helft van de kinderen was tussen 17 en 26 maanden en een kwart was 28 maanden of ouder (het oudste kind was 34 maanden).

We zien, dat de LS-groep over het geheel genomen jonger was en dat er vooral een relatief grote groep zéér jonge kinderen was (9-12 maanden). In de KS-groep was n.l. maar één kind 10 maanden, de rest was 16 maanden of ouder; in de VV-groep was de jongste 15 maanden. Bij onderwerpen waarvan men vermoedt dat ze met leeftijd kunnen samenhangen, moet men oppassen om eventuele verschillen tussen de LS- en KS-groep niet alléén aan het verschillende milieu toe te schrijven, maar ook aan leeftijdsinvloeden te denken. Helaas konden we hier niet, zoals bij de verwerking van de tests, iets als een kovariantie-analyse doen, waarbij we de leeftijd als het ware uitschakelen door hem als kovariaat 'mee te nemen'.

Sexe, verblijf per dag, gezinssituatie.

KS-groep

Er waren bijna net zoveel jongens als meisjes aangenomen. Hiervan was 58% voor de hele dag aangemeld, d.w.z. het kind kwam van ca. 9 uur tot ca. 17.00 uur; de halve-dags kinderen kwamen van ca. 9 uur tot ca. 13.00 uur.
82% van de kinderen kwam uit een volledig gezin. Ontbrak de vader om welke reden dan ook, dan woonde in tweederde van de gevallen het kind alleen met de moeder. Slechts enkelen woonden in bij familie.
De helft van de gezinnen had, ten tijde van dit eerste interview, maar één kind, 35% had twee kinderen, 13% 3 kinderen en slechts 1% had 4 of meer kinderen. De helft van de kinderen die aangemeld werden, waren dus enig kind; 11% was de oudste van de kinderen, 31% was de jongste uit het gezin en de overige 11% zat er tussen in: was noch oudste, noch jongste.

VV-groep

Van de VV-kinderen was 40% een jongetje, 60% was een meisje. 63% werd aangemeld voor hele dagen; 37% van de ouders wilde het kind een halve dag naar de kreche sturen.
90% van de VV-kinderen kwam uit een volledig gezin. In de drie gevallen (10%) van een onvolledig gezin, woonden er twee moeders alléén met hun kind; één moeder woonde tijdelijk samen met een man*. Bijna de helft (47%) van de gezinnen had ten tijde van dit interview één kind, 43% had twee kinderen, 3% had 3 kinderen, nog eens 3% had 5 kinderen en 3% (één geval steeds) had 6 kinderen. 47% van de kinderen waren dus enig kind, 7% was de oudste, 43% was de jongste en 3% was de oudste noch de jongste.

LS-groep

41% was een jongen, 59% was een meisje. Een gelijk percentage werd aangemeld voor hele, resp. halve dagen (41% vs 59%).
Op één na kwamen alle LS kinderen uit een volledig gezin.
In het ene geval zonder vader woonde moeder alléén met het kind. 53% van de gezinnen had één kind; 41% had twee kinderen en 6% (is één geval) had drie kinderen. Van de niet-enige kinderen was 12% de oudste en 35% de jongste.

---

*Langdurig samenwonen werd als gehuwd beschouwd.

Opleiding en beroep

KS-groep

De helft van de vaders heeft alleen de lagere school doorlopen, sommige hadden misschien een paar jaar VGLO gevolgd, maar geen diploma gehaald. De andere helft had een diploma VGLO of een diploma van een lagere beroepsopleiding.
Voor de moeders geldt hetzelfde. (Iets meer dan de helft heeft alleen lager onderwijs gevolgd).
Van de vaders werkte 73% op beroepsnivo II (Nijmeegse Beroepenklapper, zie hoofdstuk 5) en 17% op beroepsnivo III. 8% werkte op nivo I.
Van de moeders die ongeveer dezelfde opleiding als de mannan hadden, werkte slechts 40% in beroepsnivo II, terwijl 29% in nivo I had gewerkt; 13% werkte in nivo III.
Omdat de moeders op het moment van afname van de vragenlijst vaak niet werkten (85% werkte niet bij afname van het eerste interview; 8% werkte full-time en 7% werkte half-time) slaan deze gegevens op hun laatst uitgeoefende beroep. Van 18% van de moeders was tijdens de verwerking van de vragenlijsten niet meer na te gaan of ze ooit hadden gewerkt, en zo ja, wat voor beroep ze hadden gehad.

VV-groep

62% van de VV-vaders had qua opleiding alleen de lagere school; 34% had er een diploma VGLO bij; 3% (één geval) had een diploma van een iets hogere opleiding. Van de moeders had 57% alléén de lagere school doorlopen, 40% had een diploma VGLO en één moeder had een diploma van een iets hogere opleiding.
Van de vaders werkte in 69% op beroepsnivo II (Nijmeegse Beroepenklapper, hoofdstuk 5), 10% op beroepsnivo III, 3% (één geval) op nivo IV en 17% werkte op beroepsnivo I.
Van de moeders, die ongeveer dezelfde opleiding hebben gehad, werkte 34% op beroepsnivo I (tegen 17% van de vaders), 28% op beroepsnivo II (tegen 69% van de vaders) en 7% op beroepsnivo III.
Van 31% van de moeders was niet meer na te gaan wat hun laatste beroep was geweest voordat ze huisvrouw werden. Overigens werkte 64% van de VV-moeders niet ten tijde van het intake interview; 18% werkte full-time, en 18% half-time.

LS-groep

De helft van de LS-vaders had een universitaire studie voltooid 25% had hetzij een semi-hoger vakdiploma (b.v. Sociale Akademie of andere HBO-opleiding) hetzij een kandidaatsexamen van een universitaire studie. 6% (één geval) had in ieder geval de hele middelbare school doorlopen; 13% (2 vaders) had een diploma MULO of lagere vakopleiding, één vader had slechts de lagere school doorlopen. (Het feit dat deze laatstgenoemde vaders tot de LS-groep behoren betekent, dat zij gehuwd zijn met vrouwen met een hoge opleiding).
Voor de moeders geldt een iets andere verdeling: slechts één moeder had een universitaire studie voltooid (6%); 41% had een semi-hoger vakdiploma of een kandidaatsexamen; 24% had VHMO of een middelbaar vakdiploma; nog eens 24% had 3 jaar MULO of 3 jaar VHMO en één moeder had alleen een lager vakdiploma.
81% van de vaders had een beroep op het hoogste beroepsnivo, n.l. nivo VI, 6% (één geval) werkte op nivo V, en 13% werkte op nivo III.
Van de moeders werkte 31% op nivo VI, 19% op nivo V, 6% (één moeder) op nivo IV, 19% op nivo III en 13% op nivo II. Bij 13% van de moeders was dit niet meer na te gaan.
29% van de moeders werkte niet ten tijde van het intake interview, 71% werkte half-time (hieronder zijn enkele moeders die een universitaire studie volgden).

Afstand huis-kreche.

KS-groep

Met de Proefkreche als middelpunt werden koncentrische cirkels getrokken, ieder een ½ km. verder van de kreche verwijderd. 36% van de kinderen bleek binnen 1 km. van de kreche te wonen, 34% woonde tussen 1 km- en 2 km. afstand, 21% woonde tussen 2 en 3 km. van de kreche en 10% woonde verder dan 3 km. van de kreche.

VV-groep

37% van de VV-kinderen woonde binnen 1 km-straal van de Proefkreche; 23% woonde tussen 1 en 2 km. van de kreche; 10% tussen 2 en 3 km. en 30% woonde verder dan 3 km. van de kreche af.

LS-groep

59% van de LS kinderen woonde binnen 1 km-straal van de Proefkreche; 30% woonde binnen 1 en 2 km. afstand; 6% (is één kind) woonde tussen 2 en 3 km. en één kind woonde verder dan 3 km.

Afname interview: waar, met wie, door wie

In principe werden alle interviews één week vóórdat het kind op de kreche kwam thuis aan de ouders afgenomen. Soms echter werd het grootste deel thuis afgenomen maar werd de rest, b.v. wegens tijdgebrek, tijdens de eerste week op de kreche afgehandeld. Soms ook, wanneer de maatschappelijk werkster twijfelde of opleidings- en beroepsnivo wel geschikt waren (volgens de selektiekriteria, zoals genoemd in II, hoofdstuk 5), vroeg ze thuis alleen naar deze gegevens en maakte dan, wanneer op navraag op de kreche de nivo's toch goed bleken, de hele rest van het interview op de kreche af.

KS-groep

De helft van de interviews werd thuis afgenomen; 40% werd zowel thuis als op de kreche afgenomen en 10% werd, door omstandigheden, geheel op de kreche afgenomen (in een aparte kamer van de maatschappelijk werkster).
Bij driekwart van de interviews was het de moeder aan wie de vragenlijst werd afgenomen; bij 22% waren zowel de vader als moeder erbij en bij 3% was alleen de vader erbij. Driekwart van de intake vragenlijsten werden door de vaste maatschappelijk werksters afgenomen. De rest werd (wegens tijdgebrek van de maatschappelijk werkster) afgenomen door de direktrice van de Proefkreche, door een student-assistent, en door stagiaires van de Sociale Akademie (als leer-ervaring). 18% van de interviews werd begonnen door één van de laatstgenoemde medewerkers en dan afgemaakt door de vaste maatschappelijk werkster.

VV-groep

Bij deze groep werd ruim de helft van de interviews thuis afgenomen; 3% (één geval) werd thuis begonnen en op de kreche afgemaakt en 43% werd, door omstandigheden (zoals tijdgebrek) geheel op de Proefkreche afgenomen.

Bij tweederde van de interviews werd alleen de moeder ondervraagd; bij 30% waren beide ouders aanwezig; in één geval was alleen de vader erbij.
Ook bij deze groep werd driekwart van de intake vragenlijsten door de vaste maatschappelijk werkster afgenomen. De rest werd door stagiaires van de Sociale Akademie gedaan. Slechts één vragenlijst werd door twee verschillende interviewsters afgenomen.

LS-groep

Slechts 18% van de intake gesprekken met de LS-ouders vond thuis plaats; driekwart van de gesprekken werden op de Proefkreche gevoerd, 6% werd thuis begonnen en op de kreche afgemaakt. Bij 29% was enkel de moeder aanwezig, terwijl bij 71% van de interviews beide ouders erbij waren.
Bij de LS-groep werd 82% van de interviews door de vaste maatschappelijk werksters afgenomen; de rest werd door de direktrice en stagiaires gedaan.

Meningen van ouders; niet feitelijke gegevens

Terwijl de voorgaande informatie objektief is na te gaan, volgt hier een beschrijving van meningen van de ouders, die op geen enkele manier te verifiëren zijn. Deze meningen kunnen onderhevig zijn aan wisselende gemoedstoestanden, invloeden van tijdelijke aard e.d. Bovendien zal hier de notering en eventueel interpretatie van de interviewster bij het opschrijven van invloed zijn op de uiteindelijke kodering, en deze minder betrouwbaar hebben gemaakt (zie 32). In ieder geval zou men eigenlijk vóór elke zin moeten denken 'zoveel ouders vinden/zeggen dat hun kind nooit gehoorzaamt' in plaats van te denken 'zoveel procent van de kinderen gehoorzaamt nooit'.
Bij lezing van het hierna volgende moet men dit zich blijven herinneren.

Aanmeldingsredenen

Op de vraag waarom de ouders het kind naar de kreche wilden sturen werden de volgende redenen genoemd (door onszelf achteraf ingedeeld):

moederredenen: b.v. moeder moet buitenshuis werken om financiële redenen; moeder wil studeren; moeder kan kind niet meer aan e.d.

kindredenen: b.v. kind heeft te weinig speelgelegenheid; kind ziet te weinig andere kinderen e.d.

'beide' redenen: één kind- en één moederreden worden genoemd. Ook valt hieronder 'op aanraden van de huisarts' omdat dat zowel op het kind als op de moeder kan slaan.

KS-groep

24% van de ouders noemde moederredenen, 42% noemde kindredenen en 34% noemde 'beide' redenen.

VV-groep

14% van de VV-ouders noemde moederredenen, 45% noemde kindredenen en 41% noemde 'beide' redenen.

LS-groep

29% van de LS-moeders noemde als aanmeldingsreden moederredenen, 12% noemde kindredenen en 59% noemde 'beide' redenen.

Moeders' eigen tijd en wensen

Aan de moeders werd gevraagd of ze tevreden waren met de tijd die ze voor zichzelf hadden (vóórdat de kinderen op de kreche waren) en zo nee, wat ze dan wel zouden willen doen. Dit was een later toegevoegde vraag, zodat slechts de helft van de groepen ze voorgelegd kreeg.

KS-groep

62% van de KS-moeders was ontevreden met de tijd die ze voor zichzelf had en had het gevoel dat dingen die ze graag dou doen erbij inschoten (dit geldt ten tijde van het intake interview). 31% was wel tevreden en had het gevoel alles te

kunnen doen wat ze wilde; 7% was wel tevreden met de eigen tijd maar had toch het gevoel dat dingen die ze zou willen doen erbij inschoten.
Op de vraag wat men zou willen gaan doen met meer vrije tijd zei eenderde dat ze wilde gaan werken, 5% wilde er iets bij leren (b.v. kursus volgen e.d.), 38% wilde 'van alles' gaan doen, zoals vriendinnen opzoeken, de stad in gaan, knutselen e.d. 31% van de moeders wilde niets speciaals gaan doen; dit zijn de moeders die wel tevreden waren met hun eigen tijd. Van de moeders die iets zouden willen gaan doen, wilde 45% dit het liefst iedere dag doen. Een kwart van de moeders zou dit het liefst drie tot vier maal per week willen doen en 5% liefst één tot twee maal per week. De mogelijkheid van een paar maal per maand of per jaar wordt nergens genoemd.
13% wilde aan de door haar gekozen bezigheid de hele dag besteden, 21% wilde halve dagen besteden en 38% een paar uur per dag en 3% maar 'eventjes'.

VV-groep

38% van de VV-moeders was ontevreden met de tijd die ze voor zichzelf had en had het gevoel dat dingen die ze graag doet, erbij inschoten. 44% was wel tevreden en 19% zit er tussenin. Toch zou 29% niets bijzonders willen gaan doen als ze eenmaal meer tijd hadden; een kwart van de moeders zou willen gaan werken; 12% iets erbij leren en 35% zou zich met sociale kontakten e.d. willen bezighouden; 33% van de moeders zou dit iedere dag willen doen, 13% 3-4 maal per week en nog eens 13% zou er 1-2 maal per week aan willen besteden.
De helft van de moeders zou er een paar uur per dag aan willen besteden, 14% zou er wel halve of hele dagen aan willen besteden (2 gevallen!).

LS-groep

De LS-groep die deze vragen voorgelegd kreeg is te klein om iets over te zeggen.*

---

*De meeste LS-ouders (14 van de 17) werden geinterviewd in de tijd dat versie I in gebruik was; hierstonden deze vragen nog niet in.

Woonruimte

KS-groep

7% van de gezinnen woonde op 1 kamer, 18% op twee kamers, 43% op 3 kamers en 26% op 4 kamers. Nog eens 4% had 5 à 6 kamers. Van iets minder dan de helft van de ouders kennen wij hun mening over de woonruimte (dit was n.l. een nieuw toegevoegde vraag).
16% vond de woonruimte ruim voldoende, 39% voldoende, 3% zei de woonruimte nauwelijks voldoende te vinden en 42% vond de ruimte te klein.
De mening van de interviewer over de woonruimte komt ongeveer overeen met die van de ouders, met dit verschil dat ze in 27% van de gevallen de ruimte nauwelijks voldoende vond en in 27% de ruimte te klein vond.

VV-groep

10% van de VV-gezinnen woonde op 1 kamer, nog eens 10% op 2 kamers en de helft van de gezinnen woont op 3 kamers. 23% woonde op 4 kamers en 7% had 5 kamers ter beschikking.
Slechts van 12 gevallen kennen wij de mening van de ouders over hun woonruimte:
17% vond deze ruimte ruim voldoende, 33% vond ze onvoldoende en de helft van de ouders vond de ruimte te klein.
De interviewsters dachten iets anders over deze woonruimte (echter!, de gegevens gaan hier slechts over 8 gevallen): bij 38% vonden ze de ruimte ruim voldoende, bij 25% vonden ze die wel voldoende, bij 13% vonden ze die nauwelijks voldoende en bij 25% te klein.

LS-groep

Geen enkele ouder had slechts één kamer. 12% had twee kamers, 41% had drie kamers, 24% had vier kamers, één gezin had 6 kamers, één ander gezin had 7 kamers en één gezin had 8 kamers.
De nieuwe vraag naar de mening over de woonruimte bestond nog niet toen deze groep geinterviewd werd.

Speelgelegenheid binnenshuis

KS-groep

68% van de kinderen had geen eigen speelruimte maar speelde door het hele huis; 13% had een eigen kamer waar het in speelde en 11% speelde alleen in de huiskamer. Bijna de helft van de ouders (het betreft hier echter slechts 41 gevallen) vond de speelruimte voldoende voor hun kinderen. 27% van de ouders vond de speelruimte onvoldoende.
De interviewsters vonden de speelgelegenheid iets vaker onvoldoende.

VV-groep

83% van de VV-kinderen speelde door het hele huis, 7% had een eigen kamer waarin gespeeld werd en 10% had een speelhoek in de huiskamer. Van de 16 ouders die hiernaar gevraagd werd (het betreft hier nog steeds de nieuw toegevoegde vraag) vond 38% de speelgelegenheid binnenshuis wel voldoende, 62% vond deze onvoldoende.
De interviewsters gaven eenzelfde mening als de ouders over de speelgelegenheid binnenshuis.

LS-groep

88% van de kinderen speelde door het hele huis, 12% had een aparte speelhoek in de huiskamer. Slechts twee ouders werd naar hun mening gevraagd over de speelruimte - deze twee vonden de ruimte ruim voldoende. De interviewsters vonden in 65% van de gevallen de speelruimte ruim voldoende, in 29% voldoende en slechts bij één gezin vonden ze deze onvoldoende.

Speelgelegenheid buitenshuis

KS-groep

Minstens een kwart van de ouders had geen balkon. (N.B. Misschien zijn het er meer; door inkonsekwente notatie van de diverse interviewsters moest vaak 'onbekend' worden gekodeerd, terwijl vermoed werd dat dan geen balkon, c.q. tuin, zie onder, aanwezig was.) 36% had wel een balkon, maar maakte er minder dan éénmaal per week gebruik van. 38% gebruikte het balkon wel meer dan éénmaal per week.
Minstens de helft van de ouders had geen tuin. Van degenen die wel een tuin bezaten, gebruikt 31% deze minder dan éénmaal en 19% meer dan éénmaal per week.

9% van de ouders ging nooit naar een park met hun kind, 14% ging minder dan éénmaal per week, 12% ging gemiddeld éénmaal per week en 65% ging regelmatig naar het park met hun kind.
Minstens 34% van de kinderen had geen speelgelegenheid op straat, 41% speelde minder dan éénmaal per week op straat en slechts 19% speelde regelmatig op straat.
Van de helft van de ouders hebben we een mening over de speelruimte buitenshuis: 62% vond deze onvoldoende en nog eens 14% vond het nauwelijks voldoende.
Gaf de interviewster haar mening hierover, dan vond ze in 49% van de gevallen de speelruimte buitenshuis onvoldoende en bij 24% vond ze deze nauwelijks voldoende.

VV-groep

Minstens 14% van de VV-ouders had geen balkon. (Zie N.B. onder KS-groep). 36% maakte minder dan éénmaal per week gebruik van hun balkon en 50% maakte regelmatig gebruik van het balkon.
Minstens 40% van de VV-ouders had geen tuin; 35% maakte minder dan éénmaal per week gebruik ~~van~~ hun tuin, 25% gebruikte de tuin min of meer regelmatig voor hun kinderen.
41% van de ouders ging minder dan éénmaal per week naar een park met hun kind. 60% bezocht regelmatig een park.
Minstens 33% van de VV-kinderen had geen speelgelegenheid op straat; 52% kon minder dan éénmaal per week op straat spelen, en 14% kon regelmatig op straat spelen. 18 ouders werd gevraagd hun mening te geven over de speelgelegenheid voor hun kind buitenshuis. 38% vond deze wel voldoende; 62% vond deze onvoldoende.
De interviewsters hadden hier een iets gunstiger oordeel over: 44% vond deze voldoende, 55% vond het onvoldoende.

LS-groep

Minstens 17% had geen balkon;42% maakte minder dan éénmaal per week gebruik hiervan en 42% gebruikte het balkon meerdere keren per week.
Minstens eenderde van de LS-ouders had geen tuin. Van degenen die wel een tuin bezaten, maakte 31% er minder dan éénmaal per week gebruik van, terwijl 38% het kind er meerdere keren

per week in liet spelen.
Driekwart van de LS-ouders ging regelmatig met hun kind naar een park, 19% ging gemiddeld één keer per week en 6% (1 geval) ging minder dan éénmaal per week naar een park.
80% van de LS-kinderen konden minder dan éénmaal per week op straat spelen; 20% kon dit soms wel.
De vraag naar de ouders' en interviewsters' mening over speelgelegenheid buitenshuis bestond nog niet toen de LS-ouders geinterviewd werden.

Aktiviteiten binnenshuis, huishouden, spelen, voorlezen

KS-groep

31% van de moeders zei hun kind meer dan een half uur per dag in het huishouden te betrekken, d.w.z. ze liet het kind haar helpen of kleine taakjes opknappen. 22% deed het gemiddeld een half uur per dag, bij 41% gebeurde dit minder dan een half uur per dag en bij 6% gebeurde het nooit.
43% ging er per dag meer dan een half uur voor zitten om iets apart met het kind te doen. 28% deed het dan gemiddeld een half uur per dag en hetzelfde percentage deed dit minder dan een half uur per dag.
37% van de ouders las het kind bijna elke dag voor, 13% deed dat 3-5 maal per week en 41% las één tot drie maal per week voor; 9% las het kind nooit voor.
(De ouders vonden het moeilijk om preciese tijden aan te geven voor deze onderwerpen, het kwam vaak neer op een interpretatie van de interviewster naar aanleiding van een uitgebreid gesprek hierover.)
Of het kind voorlezen op prijs stelt hang onder meer af van zijn leeftijd. Bekijken we alle leeftijden tesamen, dan stelde volgens de ouders tweederde van de kinderen voorlezen op prijs. 19% stelde voorlezen nauwelijks op prijs en voor nog eens 19% hoefde het helemaal niet.
De helft van de kinderen luisterde wanneer er werd voorgelezen, 22% luisterde nauwelijks en 22% luisterde helemaal niet.

VV-groep

Bij de VV-groep betrok eenderde van de ouders het kind meer dan een half uur in het huishouden, eenderde deed dat ongeveer een half uur en eenderde deed het minder.
42% ging er per dag meer dan een half uur voor zitten om met het kind iets te doen, 15% deed dat ongeveer een half uur en 42% deed dat minder dan een half uur.
28% las het kind bijna elke dag voor, 14% deed dat 3-5 maal per week en 45% deed dat 1-3 maal per week terwijl 14% nooit voorlas.
Ruim de helft van de kinderen stelde voorlezen op prijs, 18% stelde voorlezen nauwelijks op prijs en voor een kwart van de kinderen hoefde het helemaal niet. Ongeveer dezelfde verdeling geldt voor het luisteren naar voorlezen.

LS-groep

Van de LS-groep zei 43% van de ouders hun kinderen meer dan een half uur in het huishouden te betrekken; 14% deed dat een half uur en 43% minder dan een half uur.
41% ging per dag meer dan een half uur met het kind zitten spelen, eenderde deed dat gemiddeld een half uur per dag en een kwart minder dan een half uur per dag.
59% van de ouders zei het kind bijna elke dag voor te lezen, 12% deed dat 3-5 maal per week en 29% 1-3 maal per week.
88% van de kinderen schijnt voorlezen op prijs te stellen, terwijl alleen 13% het nauwelijks op prijs stelde. Ongeveer dezelfde verdeling geldt voor het luisteren naar voorlezen.

Aktiviteiten buitenshuis - dagelijks

KS-groep

91% van de moeders nam hun kind meerdere malen per week mee boodschappen doen. Slechts 3% nam de kinderen nooit mee.
Ruim driekwart van de moeders nam hun kind meer dan 1 maal per week mee uit wandelen, 6% deed dit maar 1 maal per week en 8% ging nooit samen wandelen.
Tweederde van de ouders ging meerdere malen per week met hun kind naar een park of een zandbak. 20% deed dat gemiddeld éénmaal per week en 13% deed dat nooit.

VV-groep

79% van de VV-ouders nam hun kind meerdere keren per week mee boodschappen doen. 14% nam de kinderen nooit mee. Tweederde van de ouders ging meer dan éénmaal per week wandelen, 14% deed dit gemiddeld 1 keer in de week en 17% ging nooit wandelen met het kind.
46% neemt het kind meerdere malen per week mee naar de zandbak of het park, 32% deed dit nooit en 18% deed het gemiddeld 1 maal per week.

LS-groep

88% van de moeders nam hun kind vaker per week mee boodschappen doen. De helft van de moeders nam hun kind vaker mee uit wandelen; 29% deed dit gemiddeld 1 maal per week en 12% deed dit nooit.
60% van de moeders nam hun kind meerdere malen mee naar een zandbak of park, 40% deed dit gemiddeld 1x per week.

Aktiviteiten buitenshuis - in het weekend

KS-groep

Een kwart van de ouders bezocht meerdere keren per maand familie in het weekend. De helft van de ouders ging nooit naar familie, de rest gemiddeld 1x per maand of minder.
Ruim de helft van de ouders maakte enkele keren per maand een tochtje in het weekend, per auto, fiets of bus. Eenderde van de ouders maakte nooit tochtjes.
33% van de ouders nam hun kind meer dan éénmaal mee naar het strand of een zwembad, 21% deed dit minder dan éénmaal per maand en 40% ging nooit.
11% ging enkele malen per maand naar b.v. een circus, kermis of artis; 17% ging daar minder dan éénmaal per maand naar toe en 70% ging nooit. 20% van de ouders bezocht in de weekends veelvuldig een vaste camping.

VV-groep

Van de VV-ouders bezocht 35% de familie meerdere weekends per maand. De helft van de ouders ging nooit naar familie toe. Driekwart van de ouders maakte meerdere keren per maand tochtjes met de kinderen. Eén kwart deed dat nooit. Ruim de helft van de ouders nam hun kind regelmatig mee naar strand of

zwembad, 12% deed dat minder dan éénmaal per week en 28% ging nooit.
60% van de ouders ging nooit met hun kinderen naar een circus, artis, e.d., 36% ging minder dan éénmaal per maand, 17% van de ouders bezocht zeer regelmatig een vaste camping.

LS-groep

18% bezocht meerdere malen familie in de weekends, de helft deed dit minder dan éénmaal per jaar en een kwart ging daar nooit op bezoek.
88% maakte meerdere malen per maand tochtjes met het kind, 12% deed dit nooit.
De helft van de kinderen werd minder dan éénmaal per maand meegenomen naar een strand of zwembad, 38% ging nooit.
30% van de ouders ging éénmaal of vaker per maand naar een circus, kermis, museum e.d., 31% ging minder dan éénmaal per maand en eenderde ging nooit.
Geen van de LS-ouders bezocht een camping!

Aktiviteitenskore

Aan de hand van bovenstaande gegevens over aktiviteiten met het kind binnenshuis en buitenshuis, werd een kombinatieskore samengesteld, de z.g. aktiviteitenskore.
De idee was, dat men met deze skore snel een gezin zou kunnen typeren en dat men deze skore in verdere analyses (b.v. met testgegevens) zou kunnen gebruiken (gemakkelijker dan alle skores apart).
Er werd een tweedeling gemaakt van ouders die zeer aktief zijn met hun kind en ouders die dat niet zijn. De kombinatieskore werd als volgt gemaakt: voor elk item (onderwerp) werd de mediaan berekend. Weekendaktiviteiten en dagelijkse aktiviteiten (binnens- en buitenshuis) werden apart bekeken. De kombinatie daarvan gold voor de kombinatieskore.
Van de 5 items over weekendbesteding moesten er twee boven de mediaan liggen om het stempel 'aktief in de weekends' te krijgen. Om nu tot aktief in de kombinatieskore bestempeld te worden, moest van de vijf dagelijkse aktiviteiten-items drie boven de mediaan liggen.

Zo kombineerde men aktief in de weekends met aktief in het dagelijks leven tot de kombinatieskore 'aktief'.
Waren in één van de beide groepen te weinig items boven de mediaan, dan was men per definitie 'niet-aktief'.
(N.B. Mediaan berekend over KS-groep!).

KS-groep

Bijna de helft van de ouders, 46%, was zeer aktief met de kinderen, 54% was niet aktief.

VV-groep

59% was zeer aktief, 41% was niet aktief.

LS-groep

Precies gelijke verdeling als de VV-groep.

Televisie

KS-groep

Bijna alle gezinnen (op 5 na) hadden televisie in huis. Hiernaar werd door tweederde van de kinderen iedere dag gekeken. Een kwart van de kinderen keek soms, één of twee maal per week, en 8% keek nooit.
Tweederde van de kinderen keek alleen naar kinderprogramma's vóór 7 uur (en woensdag- en zaterdagmiddagprogramma's en reklame e.d.). Een kwart keek naar kinderprogramma's van nà 7 uur en 7% keek ook naar programma's voor volwassenen.

VV-groep

Alle VV-ouders hadden een televisie. Ook bij deze groep keek tweederde van de kinderen elke dag, 14% keek 3-4 maal per week, 14% keek een of twee maal per week en 3% keek nooit.
71% keek alleen naar kinderprogramma's vóór 7 uur, 21% keek ook zulke programma's nà 7 uur en 7% keek naar volwassenen-programma's.

LS-groep

Slechts driekwart van de ouders had een televisie in huis en slechts 31% van de kinderen keek elke dag naar de televisie. 31% keek 3-4 maal per week, 8% keek 1-2 maal per week en 31% keek nooit!
Van de kinderen die keken, keek 88% alléén naar kinderprogramma's vóór 7 uur, 13% keek ook naar volwassenenprogramma's. Het kan zijn, dat deze verschillen in kijkfrekwentie tussen LS- en KS-groepen (gedeeltelijk) bepaald werden door het feit dat de LS-kinderen ten tijde van het interview aanzienlijk jonger waren dan de KS-kinderen.

Speelgoed in huis

KS-groep

Er werd de ouders gevraagd van wat voor speelgoed het kind hield, wat het had en waar het mee mocht spelen. Speelgoed werd achteraf ingedeeld in 'kognitief' ('leer') materiaal (b.v. boeken, puzzels, tekenmateriaal, blokken e.d.), 'spel'materiaal (b.v. poppen, ballen, auto's, step e.d.) en 'rommel'materiaal (b.v. zand, water, klei, oude lappen e.d.).
De helft van de kinderen had één tot drie verschillende soorten kognitief materiaal, 44% had 4-6 soorten en 4% had niets.
Ook de helft van de kinderen had 1-3 soorten 'spel'materiaal, 47% had 4-6 soorten, 3% had niets.
Driekwart van de kinderen mocht met 1-3 soorten 'rommel'-materiaal spelen, 7% mocht dit met 4-6 soorten en 17% mocht daar nooit mee spelen.

VV-groep

60% had 1-3 soorten 'kognitief' materiaal, 37% had meer en 3% had niets.
37% had 1-3 soorten 'spel'materiaal, de helft van de kinderen had 4-6 soorten, 7% had er 7-9 en 3% had niets.
90% van de kinderen mocht met 1-3 soorten 'rommel'materiaal spelen, 7% deed dat nooit.

LS-groep

Driekwart van de kinderen had 1-3 soorten 'kognitief' materiaal, 18% had meer en 6% had niets (één geval!); 71% had 1-3 soorten 'spel'materiaal, 18% had meer en 12% had niets.
Met 'rommel'materiaal (1-3 soorten) speelde 87% van de kinderen, 13% speelde er nooit mee.

Speelgoed opruimen

KS-groep

Bij 83% van de kinderen werd het speelgoed altijd op een vaste plek opgeruimd. Bij de rest gebeurde dat meestal, bij sommige gezinnen werd het speelgoed nooit op een vaste plek opgeruimd.

Door wie werd het speelgoed opgeruimd?
Bij 18% van de gezinnen ruimden altijd de ouders op, zonder hulp van het kind; bij 39% ging dit meestal zo. In 13% van de gevallen werd altijd door ouders en kind samen opgeruimd, bij 26% gebeurde dit meestal zo. Slechts 8% van de kinderen ruimde altijd zelf op (zonder hulp van de ouders).

VV-groep

Bij 76% van de kinderen werd het speelgoed steeds op een vaste plek opgeruimd.
15% van de VV-ouders ruimde altijd het speelgoed van het kind op, de helft deed dit meestal zo.
In 8% van de gezinnen werd altijd door ouders en kind samen opgeruimd, bij eenderde gebeurde dit meestal zo.
11% van de kinderen ruimde altijd zelf op (zonder hulp van de ouder).

LS-groep

Bij 60% van de LS-gezinnen werd het speelgoed steeds op een vaste plek opgeborgen. Bij de rest gebeurde dat meestal of soms.

38% van de ouders ruimde altijd zelf het speelgoed op, zonder hulp van het kind. In 8% van de gezinnen werd altijd door ouders en kind samen opgeruimd, bij 38% gebeurde dit meestal zo. 69% van de kinderen ruimt nooit zelf op. (Dit verschil met de twee andere groepen kan komen doordat de LS kinderen jonger zijn, maar ook door soepelere opvoedingsnormen van LS-ouders.)

Alleen spelen

KS-groep

54% van de kinderen kon zich alleen bezighouden; 46% kon dit niet of zelden. Van de kinderen die zich zelf bezig konden houden, speelde een derde meer dan 30 minuten alleen; 5% 20-30 minuten, 16% 10-20 minuten en 16% 1-10 minuten. (De ouders vonden het vaak moeilijk een preciese tijd te noemen). Van de zelf spelende kinderen had 19% steeds stimulatie nodig, de helft had het soms nodig en een kwart nooit.
21% van de zelf spelende kinderen speelde steeds op een nieuwe manier, 37% deed dit soms, 21% deed dit nauwelijks en 12% speelde nooit op een andere of nieuwe manier. (Moeders vonden deze vraag moeilijk te beantwoorden, waardoor de percentages over kleine aantallen zijn berekend.)

VV-groep

Precies de helft van de VV-kinderen kon zich wel alleen bezig houden. Van deze kinderen speelde een derde 30 minuten of langer, 7% speelde 20-30 minuten, 7% 10-20 minuten en een derde speelde maar 1-10 minuten.
70% van de alleen spelende kinderen moest soms of steeds gestimuleerd worden, 22% hoefde nauwelijks en 9% hoefde nooit gestimuleerd te worden. Een kwart van deze kinderen speelde steeds op een nieuwe manier, 43% soms, 29% speelde nauwelijks op een andere manier met het speelgoed.

LS-groep

Van de LS kinderen kon 94% zich alleen bezighouden. De helft van deze kinderen speelde dan ook nog langer dan 30 minuten, 38% speelt 10-30 minuten en 13% speelt 1-10 minuten.
7% moest steeds, 36% soms gestimuleerd worden, bij 43% hoefde dit nauwelijks en bij 14% nooit.
40% van de kinderen speelde steeds op een nieuwe manier, 40% soms en 20% speelde nauwelijks op andere manieren met het speelgoed.

Samen spelen met broertjes en zusjes.

KS-groep

De helft van de kinderen speelde nooit met broertjes en zusjes, want ze waren enig kind. Van de rest speelde de helft bijna de hele dag met broertjes en zusjes, een kwart ongeveer 2 uur per dag en een kwart minder dan 2 uur per dag.

VV-groep

Ook van de VV-groep was de helft van de kinderen enig kind. Van de rest speelde eenderde bijna de hele dag met broertjes en zusjes, eenderde ongeveer 2 uur per dag en eenderde minder.

LS-groep

Van deze groep was 63% enig kind. Van de rest speelde 70% ongeveer 2 uur per dag samen en 35% minder.

Andere kinderen

KS-groep

80% van de kinderen bleek graag met andere kinderen te spelen. 38% van de kinderen speelde het liefst met oudere kinderen, slechts 11% wilde met leeftijdgenootjes spelen; 10% speelde het liefst met jongere kinderen en 35% had geen voorkeur.
Ook al spelen de kinderen graag met anderen, slechts eenderde van de kinderen zag regelmatig (3-5 maal per week) andere kinderen. 20% zag soms, gemiddeld 1 maal per week, andere kinderen en 44% zag ze nog veel minder.
Vaak waren de andere kinderen waar ze mee speelden neefjes en nichtjes.
22% van de kinderen ging uitsluitend naar anderen toe, een zelfde percentage 'ontving' uitsluitend thuis. Bij de helft van de kinderen werd hierin afgewisseld.
Aan iets meer dan de helft van de groep werd gevraagd hoe ze de speelgelegenheid voor de kinderen met leeftijdgenootjes vonden. 79% van de ouders vond deze onvoldoende of nauwelijks voldoende; slechts 22% vond ze redelijk voldoende.

VV-groep

Van de VV-kinderen speelde 93% graag met andere kinderen. De helft van de kinderen speelde het liefst met oudere kinderen, slechts 9% speelde graag met leeftijdgenootjes, 39% had geen voorkeur.

Ook hier zag slechts eenderde van de kinderen regelmatig, 2-5 maal per week, andere kinderen. 40% zag soms andere kinderen en een kwart maar heel zelden. De helft van de kinderen ging èn naar anderen toe èn kreeg bezoek. Bij 10% werden uitsluitend thuis kinderen uitgenodigd, 19% ging alleen maar naar anderen toe.
Tweederde van de ouders werd naar hun mening gevraagd over de speelgelegenheid van hun kinderen: 90% vond deze onvoldoende of nauwelijks voldoende.

LS-groep

79% van de LS kinderen speelde graag met anderen. 20% speelde het liefst met leeftijdgenootjes, 40% het liefst met oudere kinderen en 40% had geen voorkeur.
Slechts een kwart van de kinderen zag regelmatig andere kinderen, 72% zag soms of zelden anderen.
Te weinig respons kwam op de vraag naar hòe de kinderen anderen zien - bij zich thuis of niet - om daar iets over te kunnen zeggen. Dit geldt ook voor de mening van ouders over de speelgelegenheid.

Manier van spelen.

Ouders werd gevraagd in eigen woorden de manier van spelen van hun kind met andere kinderen te beschrijven. De interviewer gaf wel voorbeelden aan, zoals goedgeefs, agressief, over zich laten lopen, e.d. Deze gedragingen werden dan gekodeerd in abstraktere termen als 'overwegend gunstig', 'wisselend', 'overwegend ongunstig' gedrag, nadat tussen de kodeurs overeenstemming was bereikt over welk soort gedragingen gunstig (b.v. goedgeefs) of ongunstig (b.v. hebberig) zijn. 'Wisselend' houdt in dat zowel gunstige als ongunstige gedragingen worden genoemd.

KS-groep

Van 29% van de kinderen werd gezegd dat ze op overwegens gunstige manier met andere kinderen speelden; bij 30% was dit gedrag wisselend, d.w.z. zowel positieve als negatieve aspekten werden genoemd.

De meeste kinderen, 41%, bleken op ongunstige manier te spelen volgens hun ouders.

VV-groep

Bij de VV-groep lag de verdeling iets anders: 41% speelde op overwegend gunstige manier, 21% vertoonde wisselend gedrag en 38% speelde op ongstige wijze met anderen.

LS-groep

De LS-verdeling lijkt op die van de VV-groep: 42% van de kinderen speelde op overwegend gunstige manier, 25% wisselend en 33% op overwegend ongunstige manier.

Babytijd

Ziektes uit de babytijd die de ouders noemden werden ingedeeld in 'normaal-gezond' en 'niet-normaal-gezond'. Deze indeling werd ons aan de hand gedaan door een arts van een konsultatieburo voor zuigelingenzorg. Onder normaal-gezond verstaat hij zaken die zeer frekwent bij alle babies voorkomen, b.v. darmstoornissen van korte duur, huiduitslag, amandelen, e.d. Niet gewoon vond deze arts: exzeem, keel- en oorontstekingen, bronchitis en ernstige ziekten, ziekenhuisopname e.d.

KS-groep

73% van de kinderen was als baby gezond of had de normale baby-ziektes. 27% had meer afwijkende problemen.

VV-groep

76% van de VV-kinderen was als baby gezond, 24% van hen waren babies met minder frekwent voorkomende babyziekten.

LS-groep

Bij de LS-groep was de verdeling ongeveer hetzelfde: 71% tegen 29%.

Huidige gezondheid

De ouders werd gevraagd wat ze van de gezondheid van hun kind vonden. Er werden voorbeelden gegeven als: aktief, passief, lusteloos, opgewekt enz. Deze termen en andere die genoemd werden, werden door de kodeur ingedeeld in 'ouders ervaren de gezondheid van hun kind als positief' of 'ouders ervaren de gezondheid van hun kind als 'negatief'.

KS-groep

90% van de ouders ervoer de gezondheid van hun kind als positief.

VV-groep

80% ervoer de gezondheid van hun kind als positief.

LS-groep

Slechts 3 van de 17 ouders werd deze vraag voorgelegd. Alle drie ervoeren de gezondheid positief.

Praten

KS-groep

De helft van de kinderen praatte volgens hun ouders erg veel, 31% praatte tamelijk veel, 17% praatte weinig en 4% praatte niet. Ondanks het vele praten van de kinderen was slechts 46% van de kinderen goed verstaanbaar voor de ouders, 27% was tamelijk verstaanbaar en nog eens 27% was voor de ouders niet te verstaan. (Overigens blijkt deze vraag op onverklaarbare wijze afhankelijk te zijn van de gebruikte versie van de vragenlijst.)
83% van de kinderen bleek veel aan hun ouders te vertellen, 17% vertelde zelden of nooit iets.
In de tijd dat het interview werd afgenomen kende 19% van de kinderen veel liedjes, 41% kende er een paar, 4% kende er één en 35% kende geen enkel liedje.

VV-groep

Geen van de VV-kinderen praatte niet; 48% praatte erg veel, 31% tamelijk veel en 21% praatte weinig.

36% was goed verstaanbaar voor de ouders, 27% was tamelijk verstaanbaar en 37% was niet te verstaan.
95% van de kinderen vertelde veel aan de ouders, 5% vertelde weinig of niets.
12% van de kinderen kende veel liedjes, 56% kende er een paar, 8% kende er één en 24% kende geen enkel liedje.

LS-groep

35% van de kinderen praatte erg veel, 18% praatte tamelijk veel, 35% praatte weinig en 12% praatte niet. Dat in deze groep de kinderen minder praatten, kan zijn omdat ze als groep jonger waren toen ze op de kreche kwamen.
38% van de kinderen was goed verstaanbaar, 43% was tamelijk verstaanbaar en 19% was niet te verstaan.
Aan deze ouders werd niet gevraagd of hun kind vaak of zelden dingen vertelt.
Geen enkel LS-kind kende veel liedjes voor het op de kreche kwam. 43% kende een paar liedjes, 7% kende er één en 50% kende geen enkel liedje. (Misschien ook omdat ze jonger waren?)

Eten

Een oordeel over het etensgedrag van de kinderen kwam tot stand door een kombinatie van gedrag tijdens ochtend-, middag- en avondeten. In twijfelgevallen kreeg het warme eten (meestal 's-avonds) een zwaarder gewicht.

KS-groep

Tweederde van de kinderen at goed of best, 22% at matig en 12% at slecht.

VV-groep

De helft van de kinderen at goed tot best. 28% at matig en 17% at slecht.

LS-groep

Geen van de LS kinderen at slecht, 15% at matig en de rest at goed tot best.

Slapen, wakker worden, logeren

KS-groep

In de periode dat dit interview werd afgenomen sliep nog 62% van de kinderen soms of altijd overdag. Tweederde van de kinderen ging 's-avonds op een vaste tijd naar bed (met een marge van een kwartier), waarbij driekwart van de kinderen een troetelbeest mee naar bed nam.
De helft van de kinderen ging altijd zonder protest naar bed, 30% protesteerde soms. 6% ging zelden zonder protest naar bed en 13% ging nooit zonder protest naar bed.
47% van de kinderen sliep gewoonlijk meteen in, 37% sliep tamelijk snel in, 16% sliep laat tot zeer laat in.
80% van de kinderen sliep tamelijk of zeer rustig, 17% sliep onrustig en 3% sliep zeer onrustig.
16% van de kinderen was al vóór 6 uur wakker. De meeste kinderen (57%) werden tussen 6 uur en 7.30 uur wakker, 26% stond tussen 7.30 en 9 uur op.
Eenmaal wakker vroeg bijna tweederde van de kinderen aandacht van de ouders door ze wakker te maken, te gaan huilen of roepen e.d. 38% hield zichzelf bezig wanneer ze wakker waren, b.v. door zelf te gaan spelen. 67% van de ouders stonden door de week tussen 6 uur en 7.30 uur op, 6% was al vóór 6 uur op en 27% stond tussen 7.30 en 9 uur op.
Terwijl door de week slechts 2% van de ouders (steeds de moeders) later dan 9 uur opstond, sliep 21% van de ouders in het weekend wèl zo lang. Slechts 17% stond in het weekend tussen 6 uur en 7.30 uur op.
Ruim de helft van de kinderen was meerdere keren alleen (zonder ouders) uit logeren gegaan. Een kwart van de kinderen had nog nooit ergens gelogeerd. (Logeren hangt kennelijk samen met de leeftijd van de kinderen.)

VV-groep

Tweederde van de VV-kinderen sliep nog overdag voordat ze op de kreche kwamen. Eenzelfde aantal ging 's-avonds op een vaste tijd naar bed, terwijl 70% van de kinderen dan een troetelbeest mee naar bed namen. Ook de helft van de VV-kinderen ging altijd zonder protest naar bed, 32% ging meestal zonder protest en 7% ging soms zonder protest naar bed. 7% protesteerde altijd.

Ook hier sliep 46% van de kinderen meteen in, 43% sliep tamelijk snel in, 14% viel laat in slaap en 7% sliep pas erg laat.
93% van de VV-kinderen sliep tamelijk of zeer rustig, slechts 7% sliep onrustig.
14% van de kinderen was vóór 6 uur wakker, de helft van de kinderen was tussen 6 uur en 7.30 uur wakker, 35% stond na 7.30 uur op.
Eenmaal wakker geworden vroeg 42% om aandacht.
17% van de VV-ouders stond vóór 6 uur op, de helft stond tussen 6 uur en 7.30 uur op en 11% stond later op.
24% van de VV-ouders stond in het weekend na negen uur op, slechts 16% stond tussen 6 uur en 7.30 uur op.
31% van de VV-kinderen had meerdere keren ergens gelogeerd, 27% een enkele keer en 42% van de VV-kinderen had nog nooit gelogeerd.

LS-groep

Bijna alle (94%) LS kinderen sliepen nog overdag toen ze op de kreche kwamen. 82% ging 's-avonds op een vaste tijd naar bed een eenzelfde aantal nam altijd een troetelbeest mee naar bed. Een kwart van de kinderen ging altijd zonder protest naar bed, de helft toonde meestal geen protest. 13% van de kinderen protesteerde meestal en nog eens 13% protesteerde altijd.
De helft van de kinderen sliep meteen in, een kwart sliep tamelijk snel in een een kwart viel laat in slaap.
88% sliep tamelijk of zeer rustig, 12% sliep enigszins onrustig.
7% van de LS-kinderen was vóór 6 uur wakker, de helft van de kinderen was tussen 6 uur en 7.30 uur wakker, 33% werd na half acht wakker.
Eenmaal wakker geworden vroeg 29% van de kinderen om aandacht van hun ouders.
LS-ouders stonden later op dan KS-ouders: geen van de LS-ouders was vóór 6.30 uur wakker. 37% stond tussen 6.30 en 7.30 uur op. 63% stond tussen 7.30 en 9 uur op.
In de weekends stonden de LS-ouders ook later op:
36% stond pas na 9 uur op, 14% stond tussen 6.30 en 8 uur op en de helft stond tussen 8 en 9 uur op.
Bijna driekwart van de kinderen had meerdere keren ergens gelogeerd. 14% was een enkele keer uit logeren geweest en nog eens 14% nog nooit.

Huilen en duimzuigen

Er werd aan de helft van de ouders gevraagd of ze vinden dat hun kind vaak huilt, onder welke omstandigheden enz. Uiteindelijk werd een tweedeling gemaakt uit de gegevens, n.l.: 'ouders vinden dat het kind zelden, weinig of gewoon huilt' en 'ouders ervaren het huilen als negatief': ze vinden dat het kind erg veel huilt.
(Omdat de vraag niet duidelijk genoeg opgesteld was en de tweedeling niet altijd de antwoorden dekt, zijn de uitkomsten niet al te betrouwbaar).

KS-groep

82% van de moeders ervoer het huilen als gewoon, 18% vond dat hun kind teveel huilde; de helft van de kinderen zoog nog op de duim.

VV-groep

Precies hetzelfde als de KS-groep geldt voor de VV-groep.

LS-groep

Te weinig ouders werd hiernaar gevraagd.

Eenkennigheid

KS-groep

39% bleek helemaal niet eenkennig te zijn, 27% was het nauwelijks, 20% een beetje en 14% was erg eenkennig.

VV-groep De verdeling komt praktisch overeen met die van de KS-groep

LS-groep

Van de LS kinderen was de helft helemaal niet eenkennig, een kwart was het nauwelijks, 18% een beetje en 6% (één geval) was erg eenkennig.

Angsten

KS-groep

Eenderde van de kinderen had, volgens de ouders, geen enkele angst. Voor 42% van de kinderen werd één angst genoemd, 26% had twee angsten en 2% had er drie.
Waar waren kinderen van deze leeftijd zoal bang voor?
20% van de kinderen was bang voor honden, 8% was bang voor het donker en 13% was bang voor lawaai.
Voor de helft van de kinderen werd één anderssoortige angst genoemd, 6% had twee andere angsten. Deze anderssoortige angsten zijn b.v. (deze gelden ook voor de VV-groep en de LS-groep):

- .nieuwe of onverwachte situaties, plotselinge geluiden;
- .haren wassen, verschonen van luiers e.d.;
- .onweer;
- .andere kinderen;
- .vader;
- .auto's, stofzuiger, boormachine e.d.;
- .maskers, moeders pruik, opgezette dieren e.d.;
- .enge dingen op de t.v.;
- .klappen, slaag.

VV-groep

27% van de VV-kinderen bleek geen enkele angst te hebben, de helft van de kinderen had één angst, 20% had er twee en 3% (één geval) had drie angsten.
Van de angstige kinderen was er slechts één bang voor honden; 13% was bang voor 't donker en nog eens 13% was bang voor lawaai. 60% van de angstige kinderen had één anderssoortige angst, 10% had twee andere angsten.

LS-groep

De helft van de LS kinderen had geen angsten volgens hun ouders, eenderde had één angst en 17% had twee angsten (berekend over kleine aantallen: 12).
Van de kinderen die één of meer angsten hadden was er slechts één bang voor honden; geen van hen was bang voor het donker, één was bang voor lawaai. Eenderde van de kinderen had één andere angst en één kind had twee anderssoortige angsten.

Bezorgdheid.

Er is geprobeerd een 'bezorgdheids-kombinatieskore' samen te stellen. De bedoeling was om bezorgde van niet-bezorgde moeders te kunnen onderscheiden. Twee medewerkers die alle ouders zeer goed kenden, kozen elf, naar hun mening zeer bezorgde moeders uit en elf niet-bezorgde moeders. Vervolgens werd voor verschillende onderwerpen, die volgens de kodeur beinvloed konden worden door bezorgdheid, de mediaan uitgerekend. Deze onderwerpen waren: gezondheid, huilen, manier van spelen, praten, verstaanbaarheid (bij kinderen ouder dan 2 jaar), eten, rustig slapen, laat inslapen, logeren, angsten, eenkennigheid, moeder voelt zich machteloos wanneer kind ongehoorzaam is.
Er werd gekeken in hoeverre de elf als bezorgd beoordeelde moeders vaker een kode boven de mediaan op deze onderwerpen kregen dan de elf als niet-bezorgd beoordeelde moeders. Slechts op vier onderwerpen bleek een behoorlijk verschil tussen de twee groepen:

- onverstaanbaarheid van de kinderen (alleen voor kinderen ouder dan 2 jaar);
- rustig slapen;
- twee angsten of meer;
- moeder voelt zich machteloos bij ongehoorzaamheid van kind.

Om een positieve bezorgdheidskombinatieskore te krijgen moest er op drie van de vier onderwerpen boven de mediaan geskoord worden.

KS-groep

38% van de KS-moeders was bezorgd volgens deze kombinatieskore; 62% was niet-bezorgd.

VV-groep

Eenderde van de VV-moeders was bezorgd; 67% was dat niet.

LS-groep

29% van de LS-moeders was bezorgd (echter N=7). 71% was niet bezorgd.

Mening ouders over ongehoorzaamheid, protest, e.d.

KS-groep

Op vraag naar de gehoorzaamheid van het kind, bleek 46% van de kinderen meestal te gehoorzamen. 39% gehoorzaamde soms en 13% gehoorzaamde nooit, volgens de ouders.
Moest het kind iets tegen zijn zin doen, dan deed een kwart van de kinderen dat onder licht protest (b.v. is even boos, huilt eventjes, pruilt); de helft van de kinderen werd woedend (b.v. huilt hard, gooit, bijt, e.d.), 6% trok zich terug (b.v. loopt weg), en 14% weigerde het gevraagde te doen.

VV-groep

Bijna eenderde van de VV-kinderen gehoorzaamde meestal, 57% gehoorzaamde soms en van 13% werd gezegd dat ze nooit gehoorzaamden.
Moest een VV-kind iets tegen zijn zin doen, dan vertoonde 37% een licht protest zoals pruilen, verbaal protesteren, even huilen; de helft van de kinderen was woedend; 10% trok zich terug en 3% weigerde het gevraagde uit te voeren.

LS-groep

62% van de LS kinderen gehoorzaamde meestal (omdat ze jonger waren of omdat er minder gehoorzaamheid van hen geeist werd?) en 38% gehoorzaamde soms volgens de ouders.
Er bleken geen kinderen te zijn die 'nooit' gehoorzaamden; dan deed 27% dit met slechts licht protest, 73% was woedend. Andere gedragingen werden niet genoemd.

Mening ouders over lastigheid kind

Om tot een oordeel over 'lastige' kinderen te komen werd ook een kombinatieskore gemaakt.
Voor deze kombinatieskore werd ongeveer dezelfde procedure gebruikt als bij de konstruktie van de bezorgdheidsskore. Alleen werd hier begonnen met drie onderscheiden groepen, n.l. moeders die hun kind waarschijnlijk (volgens de medewerkers van de kreche) zeer lastig vonden, moeders die hun kind redelijk lastig vonden en een groep moeders met niet-lastige kinderen.

Als relevante onderwerpen werden gekozen: huilen, zich alleen bezig kunnen houden, stimulatie nodig hebben bij het spelen, manier van spelen met andere kinderen, het voorlezen op prijs stellen en ernaar luisteren, door wie wordt er opgeruimd, gehoorzamen, reaktie kind wanneer hij iets tegen zijn zin moet doen, gevoel moeder bij ongehoorzaamheid kind met geirriteerdheid, rustig slapen, inslapen, aandacht vragen bij het wakker worden, beschrijving ouders van het kind, teveel aandacht vragen.
De volgende onderwerpen leken tussen de drie groepen te differentiëren:

- .voorlezen op prijs stellen
- .naar voorlezen luisteren
- .gehoorzamen
- .rustig slapen
- .aandacht vragen bij het wakkerworden
- .sowieso teveel aandacht vragen
- .reaktie kind als hij iets tegen zijn zin moet doen

Van deze 7 onderwerpen moeten er 5 boven de mediaan geskoord worden om een positieve lastigheidsskore te krijgen.

KS-groep

40% van de kinderen werd als lastig ervaren, volgens bovengenoemde lastigheidsskore. 60% werd dan als niet-lastig bestempeld.

VV-groep

Voor de VV-kinderen geldt dezelfde verdeling als voor de KS-groep.

LS-groep

Slechts 12% van de LS kinderen werd als lastig ervaren!

Mening ouders over aandacht vragen van het kind

Deze vraag is pas bij de laatste herziening toegevoegd en de percentages zijn dus over kleinere groepen berekend.

KS-groep

40% van de ouders (echter slechts de helft van de ouders werd hiernaar gevraagd) vond dat hun kind teveel aandacht vroeg. 60% vond dat hun kind een normale hoeveelheid aandacht vroeg.

VV-groep

Ook bij de VV-kinderen was het aantal ouders dat hiernaar gevraagd werd kleiner (N=12 van de 30). De verdeling is dezelfde als bij de KS-groep.

LS-groep

Geen van de LS-ouders kreeg deze vraag.

Beschrijving ouders van hun kind

De algemene beschrijvingen die de ouders van hun kind gaven (in eigen woorden of in door de interviewer genoemde kenmerken, zoals goedig, druk, lief, driftig, enz.), werden door de kodeur onderverdeeld in een hierarchie van zeer gunstig tot zeer ongunstig. Eerst was er gekeken of er tussen meerdere beoordelaars èn de kodeur een bevredigend overeenstemmingspercentage bestond voor deze hierarchische herindeling (aan de hand van een kleine steekproef, N=19).

KS-groep

Een kwart van de ouders gaf volgens deze indeling een zeer gunstig oordeel over hun kind; de helft gaf een overwegend gunstig oordeel, 21% een overwegend ongunstig oordeel en 8% een zeer ongunstig oordeel.

VV-groep

20% van de ouders gaf een zeer gunstig oordeel; bijna de helft gaf een overwegend gunstig oordeel; 23% een overwegend ongunstig oordeel en 10% een zeer ongunstig oordeel.

LS-groep

Bijna de helft van de ouders gaf een zeer gunstig oordeel over hun kind; 29% gaf een overwegend gunstig oordeel, 12% een overwegend ongunstig oordeel en nog eens 12% een zeer ongunstig oordeel.

N.B. Rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat de kodeur en overige beoordelaars - immers zelf tot LS-milieu behorend - bepaalde termen die meer door LS-ouders dan KS-ouders gebruikt werden, als relatief gunstiger beoordeeld hebben.

Godsdienst

KS-groep

76% van de ouders gaf desgevraagd op geen godsdienst te hebben of te belijden. (Sommigen vermeldden wel dat ze 'van huis uit' tot een bepaalde religieuze groep behoorden). De rest was katholiek, Ned. Hervormd, andere Protestantse groepen, e.d.

VV-groep

Bij de VV-ouders gaf 81% op geen godsdienst te hebben of te belijden.

LS-groep

Bij de LS-ouders vinden we dezelfde verdeling als bij de VV-groep.

's-Avonds thuis eten van vader

KS-groep

Ruim de helft van de vaders at elke avond thuis, 29% at meestal thuis, 6% soms en 8% bijna nooit.

VV-groep

Tweederde van de VV-vaders at altijd thuis 's-avonds, 20% meestal en 12% soms.

LS-groep

Voor de LS-groep gold dezelfde verdeling als voor de VV-groep.

Redenen van vertrek van de VV-kinderen

VV-groep*

Waarschijnlijk werd niet altijd de 'ware' reden opgegeven als de maatschappelijk werkster kwam vragen waarom de ouders het kind niet meer naar de Proefkreche brachten. Vaak ook werden meerdere redenen genoemd, waarbij het moeilijk was na te gaan welke nu het zwaarste woog.
23% van de ouders bracht hun kind niet meer naar de Proefkreche wegens verhuizing; 7% kwam niet meer omdat ze ontevreden waren over de gang van zaken in de kreche (2 gevallen). Bij 37% waren er situaties van 'onvermogen' ontstaan, b.v. een ouder werd ziek, waardoor het kind niet meer gebracht kon worden; er werd een tweede kind geboren, waardoor moeder niet meer van huis kon**.
17% van de ouders was niet meer genoeg geinteresseerd in het brengen van hun kind naar een kreche en had er niet meer de moeite van het brengen en halen voor over. Bij 3% (één geval) was de druk van de familie om het kind niet meer naar een kreche te sturen, toch te groot. Bij 7% (twee gevallen) kon de moeder achteraf eigenlijk geen afstand doen van het kind, ze miste het kind teveel.
Bij twee gevallen was het een kombinatie van meerdere redenen.

---

*De hier gegeven percentages zijn berekend over 30 KS-VV-kinderen, zonder onderscheid te maken tussen kinderen die al dan niet (gedeeltelijk) getest zijn.

**Ook bij de KS-groep die bleef komen werden tweede kinderen geboren. De vraag is waarom de VV-groep dan ophield hun kind te brengen en de KS-ouder niet.

BIJLAGE IX

SAMENHANG TUSSEN EEN AANTAL VARIABELEN UIT DE VRAGENLIJSTEN

p.waarden* van de chi kwadraat-toetsen op verband tussen de variabelen in kolom I met de variabelen in kolom II.

I	II	KS	VV	LS
opleiding vader	aanmeld. redenen	.02	.13	
	moeder tevreden met eigen tijd	.20	.03	
	kognitief speelgoed in huis	.02		
	spel, speelgoed in huis	.10		
	in huish. betrekken			
	ouders spelen met kind	.25	.21	
	ouders lezen voor	.04		
opleiding moeder	aanmeld. redenen		.03	.14
	moeder tevreden met eigen tijd		.16	
	kognitief speelgoed in huis	.30		.28
	spel, speelgoed in huis	.004		.18
	in huish. betrekken	.04		
	ouders spelen met kind	.19	.15	
	ouders lezen voor	.19	.23	.20
kind komt voor hele of halve dag naar de kreche	volledigheid gezin	.10	.24	
	moeder werkt	.06	.03	
	aanmeld. redenen	.07	.06	
	moeder tevreden met eigen tijd			
	huilen, veel of weinig	.17		
	zich alleen bezig houden			
	manier van spelen			.16
	ouders spelen met kind			
	voorlezen	.21		.08
	protest naar bed	.19		.12
	oordeel ouders	.22		
	teveel aandacht			
	lastigheidsskore			.15
	aktiviteitenskore			.27
sexe	huilen	.09		
	zich alleen bezig houden	.16	.26	
	manier van spelen		.27	.23
	verstaanbaarheid	.02		.22
	gehoorzamen		.19	.09
	protest bed	.30	.30	
	oordeel ouders		.14	
	lastigheidsskore		.13	.15

*p.waarden groter dan .30 zijn niet afgedrukt.

I	II	KS	VV	LS
geboorte-volgorde	aanmeld. redenen			
	moeder tevreden met eigen tijd		.25	
	zich alleen bezig houden	.28	.24	
	ouders spelen met kind		.07	.10
	voorlezen	.27		
	praten			
	protest bij naar bed gaan			
	bezorgdheidsskore	.20	.08	.15
	oordeel ouders	.12		
	teveel aandacht		.25	
	één angst	.07	.24	
	lastigheidsskore		.13	
	aktiviteitenskore			.02
	twee angsten	.06	.14	
leeftijd kind	aanmeld. redenen	.22	.14	
	zich alleen bezig houden		.27	
	menier van spelen			.03
	verstaanbaarheid	.0009	.03	.03
	protest bed	.003	.12	.19
	bezorgdheidsskore			.14
	oordeel ouders			
	angst voor honden			
	lastigheidsskore	.17		
	angst voor donker	.15		
	angst voor lawaai			
	één angst	.20	.20	
	twee angsten	.15	.08	
aanmel-dingsrede-nen	woonruimte			
	mening ouders woonruimte		.11	
	mening ouders speelgelegenheid buitenshuis			
	moeder tevreden met eigen tijd			
	zich alleen bezig houden		.20	.28
	andere kinderen zien	.24		
	andere kinderen zien en vaak	.15		
	manier van spelen	.27		
	mening ouders speelruimte binnenshuis		.08	
	lastigheidsskore			
beschrij-ving van ouders van kind	aanmeld. redenen		.09	.27
	eigen tijd moeder	.06		
	menier van spelen	.06	.12	
	praten		.07	
	vertellen	.009	.13	
	gehoorzamen		.0001	
	reaktie kind bij tegenzin		.18	
	aandacht bij wakker worden	.21	.04	
	bezorgdheidsskore	.25	.26	.21
	lastigheidsskore	.05		.21

I	II	KS	VV	LS
bevalling normaal of niet	gezinsvolgorde			
	gezondheid	.05		
	huilen			
	verstaanbaar			.10
	(on)rustig slapen			
	inslapen			.16
	bezorgdheid	.14		
	één angst erbij		.08	
	twee angsten erbij			
huilen, veel of weinig	rustig slapen	.003	.19	
	inslapen		.19	
	één angst			
	twee angsten	.24		
	eenkennig	.19	.29	
inslapen, moeilijk of makkelijk	één angst			
	twee angsten			

BIJLAGE X

NAMEN VAN PERSONEN DIE IN DE LOOP DER JAREN AAN HET PROJEKT HEBBEN MEEGEWERKT

Leidsters

Ria Belderok
Wil Boeyink
Monika Bronkhorst
Lydia Burleson
Dorothé Determan
Rita van den Ende - van der Laan
Erna de Graaf - Leicht
Hetty Hopman
Ruth Kalff - van Andel
Nel Kloppenburg
Harry Koopman
Stans Loeve
Annemie Mennens
Marijke Oyevaar
Didi Peikema
Riet de Walle
Coosje Wilterdink

Invallers

Els de Groot
Karin van Munster
Suze Reerink

'Individuele Aandacht'

Amita van Ommeren

Logopediste

Annette Schäfer - Kroeze

Kandidaat - Assistenten

Trees Aler
Els Buerman - Jongeneel
Marijke van der Burg
Hans Cohen de Lara
Vivian Colland
Martine Cornelisse - Claassen
Sanderijn van der Doef
Ronald Elink Schuurman
Frans Evers
Loes Kleerekoper
Lily Marian Lammerts
Monique Mispelblom
Hanneke de Roo - den Hartog
Liesbeth Schreuder
Margot Taal
Truus Tijhuis
Marjan Vermaas

Maatschappelijk Werksters

Anne Mies Crebolder
Mary Kranken
Riekje Visser
Anneke de Wolff

Stagiaires Maatschappelijk Werk

Liesbeth Aussen
Josien Hoekstra
Machteld Kruithof
Jos Michielsen
Fokko Zeegers

Sekretaressen

Trees Avis - van den Berg
Bianca van Iersel
Nora Post

Huishouderlijke Medewerkers

Joke van Muyen
Ivonne Treur
Hans Beense
Suze Reerink
Henk Reerink
Dames Schuring - Hallie

Projekt 'Audio-visuele verhaaltjes'

Lisa Hamstra
Eva van der Klok
Peter Levelt
Els Mes
Liesbeth Petri

Filmers

Joris Crebolder
Pjotr van Dijk

Direkteur

Truus van der Lem

Projektleider

Dolf Kohnstamm

Verder hebben in de loop der jaren vele stagiaires van verschillende scholen voor KV/JV opleiding en K en O opleiding in de Proefkreche een deel van hun stagetijd doorgebracht.
In het kader van skripties en werkstukken hebben ook vele studenten van beide Amsterdamse Universiteiten onderzoek in de Proefkreche gedaan.

BIJLAGE XI

TITELS VAN ANDERE PUBLIKATIES OVER HET PROJEKT PROEFKRECHE

1. Voortgangsrapporten aan begeleidingskommissie CRM 1970-1974.

2. Streeflijst Woordenschat 4-jarigen. Stichting Kreche en Wetenschap, 1972.

3. Puzzles en Lotto's. Stichting Kreche en Wetenschap, 1973.

4. Proefkreche '70, a day care centre for very young children in Amsterdam. In: Friedlander, B.Z. e.a., Exceptional Infant, Vol.3., New York: Brunner/Mazel, 1975.

5. Ontwikkelingsspelletjes voor 2-4 jarigen. Amsterdam: Stichting Kreche en Wetenschap, 1974; Kosmos, 1976. (tweede druk).

6. Spelen met geluid, Amsterdam: Kosmos, 1976.

7. Kijk de kleuren gaan door elkaar, Amsterdam: Kosmos, 1976.

8. Gaan we dat straks nog een keer doen? Amsterdam: Kosmos, 1965.

9. Filmserie 'Spelenderwijs', Filmverhuur Rijksvoorlichtingsdienst, Den Haag, 1976.

10. Het Leidstersboek, Amsterdam: Kosmos, 1976.

11. Het boek over Ouders en Kinderen, Stichting Kreche en Wetenschap, 1977 (voorlopige titel en uitgever).

12. Verslag over individuele aandacht in een kinderdagverblijf, Stichting Kreche en Wetenschap, 1977. (voorlopige titel en uitgever).

LITERATUUR

Anastasi, A., Differential Psychology, New York: McMillan, 3rd ed., 1958.

Arlman-Rupp, A.J., Receptief Taalgebruik van 5-jarige kinderen, Ned. Tijdschrift v.d. Psych., 1972, 27 (1), 56-58.

Beers-Bogulowski, D., Guide for establishing and operating day care centres for young children. New York: Child welfare league of America, 1966.

Beroepenklapper, Nijmegen: Instituut Toegepaste Sociologie, 1971.

Braun, S.J. en B. Caldwell, Emotional adjustment of children in day care who enrolled prior to or after the age of three; Early Child Development and Care, 2, 13-21. 1973.

Bronfenbrenner, U., Is early intervention effective?, Department of Health, Education and Welfare, Office of Child Development, Publ. No. (OHD) 74-25, 1974

v.Calcar, C., S. Soutendijk en B. Tellegen, School, Milieu en Prestatie in v.Heek, F. e.a.: Het verborgen talent, Meppel, Boom, 1968.

Campbell, D.T. en J.C. Stanley, Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research, Chicago: Rand McNally, 1968.

Cazden, C.B., Child language and education, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1972.

Cattell, P., The Measurement of Intelligence of Infants and Young Children, New York, 1960.

Colland, V. en L. Schreuder, Sociale kompetentie bij 3-4 jarige kinderen in een kreche, Doktoraal werkstuk, A sterdam, 1975.

Cools, A. en J. Hermanns, Enkele mogelijkheden van kwantitatieve evaluatie van screeningtests, Ped. Studiën, nr. 5, pag. 173-183, 1975.

Davie, R., N. Butter en H. Goldstein, From Birth to Seven, a report of the national child development study, London, Longman, 1972.

Deutsch, M., e.a., Regional Research and Resource Center in Early Childhood, Final Report, Washington, D.C.: U.S.Office of Economic Opportunity, 1971.

Fowler, W., A developmental learning approach to infant care in a group setting, Merrill-Palmer Quarterly, Vol.18, No.2, 1972. Eveneens verschenen in: Friedlander, B.Z. e.a. Exceptional Infant, Vol.3, New York, Brunner/Mazel, 1975.

Friedlander, B.Z., G.M. Sterritt and G.E. Kirk, Exceptional Infant, Vol.3, New York, Brunner/Mazel, 1975.

Grandia, J.H.N., Uitdaging en Antwoord, Purmerend: Muuses, 1968.

Heber, R. en H. Garber, The Milwaukee Project: A study of the use of family intervention to prevent cultural-familial mental retardation, In: Friedlander, B.Z. e.a., Exceptional Infant, Vol.3, New York, Brunner/Mazel, 1975.

Karnes, M.B., Research and Development Program on Preschool Disadvantaged Children: Final Report. Washington, D.C.: U.S.Office of Education, 1969.

Koch, H., Sibling influence on children's speech, Journal of Speech and Hearing Disorders, 1956, 21, 322-328.

Kohnstamm, G.A., A.J. Messer en A.K. de Vries, Handleiding bij de UTANT, Amsterdam: Swets en Zeitlingen, 1971.

Kohnstamm, G.A., P. Levelt, L. Hamstra-Bletz en L. Teixeira de Mattos, Een onderzoek naar de aandacht van 2-4 jarige kinderen voor audio-visuele verhaaltjes in een krechesituatie. Eindrapport. SVO projekt, Univ. van Amsterdam, Psychologisch Lab., 1973.

Kohnstamm, G.A. en A.K. de Vries, Streeflijst woordenschat bij de overgang van kleuteronderwijs naar basisonderwijs. IJmuiden, Vermonde, 1969, 1975.

Lally, I.R. en A.S. Honig, Education of Infants and Toddlers from low-income and low-education backgrounds. In: Friedlander, B.Z. e.a., Exceptional Infant, Vol.3, New York: Brunner/Mazel, 1975.

Maarschalkerweerd, W., Observeren en ongewenst gedrag van kresj-kinderen; doktoraal werkstuk, Univ. van Amsterdam, Psychologisch Lab., 1973.

Maccoby, E.E. en C.N. Jacklin, The Psychology of Sex Differences, Stanford An. Press, 1974.

Medinuus, G.R., Readings in the psychology of parent-child relations, New York, 1967.

Mortelmans, M., Onderzoek van de aktieve en passieve woordenschat bij drie- en vierjarige vlaamse kleuters met de proefkreche woordentest, Scriptie logopedie, Antwerpen: Kath. Vlaamse Hogeschool, 1971.

Mourits, H., M. Geysel en N. Oosterwijk, Problemen bij objektieve observatie. Verslag keuzepuntenstage, Univ. van Amsterdam: Psychologisch Lab., 1973.

Nelen, R., Onderzoek naar de aktieve woordenschat van vierjarige kleuters, Scriptie Logopedie, Antwerpen, Kath. Vlaamse Hogeschool, 1973.

Page, E.B., Miracle in Milwaukee: Raising the IQ. The Educational Researcher, 1972, 1, 10.
Eveneens in: Friedlander, B.Z. e.a. Exceptional Infant, Vol.3, New York: Brunner/Mazel, 1975.

Pines, M., Kinderen kunnen méér, Wageningen, 1969, 5e druk, Amsterdam, Kosmos, 1974.

Radin, N., Three degrees of maternal involvement in a preschool program: Impact on mothers and children. Child Development, 43:1355-1364, 1972.

Reesink, G.P., Milieuverschillen in het produktieve taalgebruik van 5-jarige kinderen, Amsterdam: Stichting Kreche en Wetenschap, 1971. (niet meer voorradig).

Reesink, G.P., A.K. de Vries en G.A. Kohnstamm, Het taaldenk projekt in Utrecht; Ned. Tijdschrift voor de Psychologie, 27, 413-430, 1972.

Robinson, H. en N. Robinson, Longitudinal Development of very young children in a comprehensive day-care program: the first two years, Child Development, Dec. 1971.

Rupp, J.C.C., Opvoeding tot Schoolweerbaarheid, Groningen: Wolters-Noordhof, 1969.

v. Rijswijk-Clerkx, L.E., Kind en Milieu, Assen: van Gorcum, 1969.

Schmidt-Kolmer, E., Der Einfluss der Lebensbedingungen auf die Entwicklung des Kindes im Vorschulalter, Berlin, Akademieverlag, 1963.

Sjølund, A., Børnehavens og Vuggestuens betydning for barnets udvikling, Kopenhavn, Socialforskningsinstituttet, 1970.

Skeels, H.M., Adult status of children from contrasting early life experiences, Monographs of the Society for Research in Child Development, 31: Serial 105, 1966.

Starr, R.H., Cognitive development in infancy: assessment, acceleration and actualization, Merril-Palmer Quarterly, Vol.17, No.2, 1971.

Stukat, K.G., Lekskolans inverkan pa barns utvevkling, Stockholm, 1966.

Taal, M.H., Een onderzoek naar de duur van spelen met speelgoed in zes Amsterdamse kleuterklassen. Amsterdam: Stichting Kreche en Wetenschap, 1975.

Taal, M.H., Observeren van ongewenst gedrag van krechekinderen II, doktoraal werkstuk, Univ. van Amsterdam, Psychologisch Lab., 1975.

Tammes-Feekes, K.W.R., Ervaringen met de UTANT 2-4, een Nederlandse woordenschattest voor 2-4 jarigen. Werkstuk M.O. Pedagogiek A, Psych-Ped. Inst. van Kath. Leergangen Tilburg, 1970.

Terman, L.M. en M.A. Merrill, Measuring Intelligence, A guide to the administration of the new revised Stanford-Binet test of intelligence, London, 1949.

Tizard, B., Pre-school education in Great-Britain, a research review, London: Soc. Science Res. Council, 1974.

de Vries, A.K., M. Peddemors-Boon en S. van der Meulen, Utrechts Articulatie Onderzoek, Amsterdam, Swets en Zeitlinger, 1976.

Weikart, D.P. e.a., Longitudinal Resulta of the Ypsilanti Perry Preschool Project, Ypsilanti, Mich.: High/Scope Educational Research Foundation, 1970.

World Health Organisation, Care of Children in Day Centres, Public Health Papers, No.24, Genève, 1964. (F. Davidson, B. Gornicki, S. Lebovici, I. Lexine, J.B. Richmond, L. Jarrow, E. Schmidt-Kolmer, S. Sjölin).

Wijnstra, J.M. e.a., Het van huis uit friestalige kind in het Nederlandstalige basis-onderwijs: Interimrapporten, SVO-projekt 081, 1973-1975.

Onder verantwoordelijkheid van de Stichting Kreche en Wetenschap startte eind 1969 het Projekt Proefkreche '70. Het doel was tweeledig: onderzoeken in hoeverre een goed kinderdagverblijf kan bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen uit ongeschoold en geschoold arbeidersmilieu, en een bijdrage leveren aan een algemene kwaliteitsverbetering van het werk in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. De in het projekt ontwikkelde ideeën en methoden zouden daartoe beschikbaar gemaakt worden.
Ruim 5 jaar heeft het projekt gelopen, van april 1970 tot mei 1975, en wat in die jaren gebeurd is wordt in dit boek gereleveerd.
Van meet af aan stond de totale ontwikkeling van het kind centraal, en werd gewerkt aan zijn algemeen welbevinden. Hoe het effekt was wanneer kinderen - van anderhalf tot vier jaar - uit gezinnen van ouders met korte scholing als 'proefpersonen' tot de kreche werden toegelaten, is met behulp van tests gemeten. Afgezien van het resultaat van de meting is aldus veel materiaal bijeengebracht dat kritisch geëvalueerd wordt. Met name de verstandelijke ontwikkeling en de taalontwikkeling werden gemeten.
Het overige onderzoek richtte zich op gedragsobservatie van de kinderen, interviews met de ouders en de leidsters. Er worden tenslotte aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek. Had de proefkreche effekt? Een belangrijke vraag voor degenen die vanuit de ontwikkelingspsychologie in het algemeen of vanwege direkte zorg en verantwoordelijkheid betrokken zijn bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

ISBN 90 255 9854 4